

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

POVEDÁK ISTVÁN

HŐSÖK ÉS SZTÁROK

Néprajztudományi Doktori Iskola

Doktori Iskola vezetője: Dr. Voigt Vilmos DSc.

Magyar és Összehasonlító Folklorisztika Doktori Program

Program vezetője: Dr. Voigt Vilmos DSc.

Opponensek:

Dr. Kapitány Ágnes DSc.

Dr. Kapitány Gábor DSc.

Dr. Sárkány Mihály PhD.

A bizottság tagjai:

Dr. Verebélyi Kincső DSc.

Dr. Báráth Dániel PhD

Dr. Kámán Erzsébet CSc.

Dr. Voigt Vilmos DSc.

Témavezető: Dr. Barna Gábor DSc.

Budapest

Nyilatkozat: Jelen dolgozatot én írtam. A dolgozatban minden egyes esetben hivatkozom arra a forrásra, amelyet felhasználtam. Olyan forrás nincs, amelyet felhasználtam, de nem tüntettem fel.

Disszertációm munkálatait az OTKA K 68325 sz. programja támogatta.

Szeged, 2009. április 17.

Povedák István

1. Tartalomjegyzék

1. Tartalomjegyzék	1
2. Bevezetés	2
2.1 Téma megjelölés	4
2.2 Kutatási technikák, forrásbázis összeállítása. A kutatás etikai kérdései	7
2.3 Értelmező fogalmak	8
2.4 Kutatási előzmények	22
2.5 Történeti hősök a folklórban	27
2.5.1 A történeti hős mint archetípus	28
2.5.2 A történeti hős mint a megrendült kulturális kánon helyreállítója	31
2.5.3 Személyi kultusz	35
2.6 Hősök a posztmodern korban	38
2.6.1 Kossuth Lajos kultusza	44
2.6.2 Széchenyi István	57
2.6.3 Nagy Imre	61
2.7 Értelmezés	72
3. A sztárok	76
3.1 A sztárok tipológiája	76
3.2 A sztárkultusz kialakulási körülményei	83
3.2.1 Történelmi előzmények	83
3.2.2 Pszichológiai előzmények	90
3.3 Énekesek	99
3.3.1 A múlt retusálása. Jimmy és Magdi története	102
3.3.2 A mondák	121
3.3.3 „Szekuláris” zárándoklatok	124
3.3.4 A „szekuláris” zárándoklatok célja	128
3.3.5 A szent hely eszközkészlete	133
3.4 Sportolók	137
3.4.1 A sport, mint funkcionális vallás	137
3.4.2 Puskás Öcsi	140
3.4.3 Simon Tibor	154
3.5 A politikus sztárok	161
3.5.1 Orbán Viktor	164
3.5.2 Orbán Viktor a folklórban	177
3.6 Hős motívumok a sztárok életútjában	184
4. Tanulságok	191
4.1 A sztárkultusz hét dimenziója	193
5. Mellékletek	203
6. Irodalom	228

2. Bevezetés

Jelen disszertáció megírásának előzményei 2001 januárjáig, Zámbó Imre pop-énekes haláláig vezethetők vissza. A pályafutása csúcán lévő énekes tragédiája sokkolta rajongótáborát. Néhány órán belül tömegek rótták le kegyeletüket az énekes házánál, temetésére pedig több tízezer ember zárandokolt el. Az eseményen megfigyelőként részt vett jelen sorok írója is két évfolyamtársával. A rövid terepkutatásnak két fontos következménye lett. Egyrészt rádöbbsentett arra, hogy a mai kor emberének is vannak hősei, ők a sztárok. Személyükről történetek születnek, a hozzájuk kötődő tárgyak ereklyeként funkcionálnak, sírhelyük zárandokhellyé válik. Olyan emblematisz figurák ők, akik valamit megtestesítenek a mai ember vágyaiból, álmaiból, törekvéseiből. Első lépésként Zámbó Jimmy kultuszának feltárása kezdődött meg. A kutatás során felszínre kerülő anyag rávilágított arra, hogy a pop zenén kívül hasonló jelenségeknek lehetünk szemtanúi többek között a sport vagy a politika színterén is. Ekkor fogalmazódott meg a felismerés, hogy a tapasztalt rajongói megnyilvánulások jelentős hasonlóságot mutatnak a szentkultusz és a történeti hősök kultuszának bizonyos megnyilvánulási formáival. Napjaink hőseit tisztelik, követik őket, mint régebbi korokban a szenteket vagy a nemzeti hőseket. A felszínre kerülő gazdag anyag mindezek mellett kérdések sorát is szülte. Mi ez a jelenség? Van-e köze a valláshoz, a népi vallásossághoz? Mik azok a körülmények, melyek létrehozzák ezt a kultuszt?

Disszertációm célja,¹ hogy választ, illetve lehetséges válaszokat fogalmazzon meg mindezen kérdésekre. A következő oldalak megállapításait, munkámat nem tekintem azonban lezártak. A dolgozat írása közben véleményem többször is megváltozott s az elemzés készítése során megismert – különböző diszciplínákhoz kapcsolódó – szakirodalom kételyeimet csak tovább növelte. Másként interpretáltam a jelenségeket, ha a folklorisztikai hőselmélettel foglalkozó műveket olvastam és másként, ha funkcionális- illetve szubsztanciális szempontú vallástudományi irodalmat használtam. Munkám megítélését tehát nem csupán az abban leírtak befolyásolják, hanem az is hogy maga az olvasó mely tudományág eredményeit, módszereit előtérbe helyezve közelít hozzá, hiszen a különböző diszciplínák (néprajztudomány, történettudomány, vallásszociológia, szociológia, médiatudomány, valláspszichológia, szociálpszichológia, politikai pszichológia, esztétika) mind eltérő aspektusból nyúlnak a jelenséghez,

---

¹ A dolgozat megszületését az OTKA K 68325 kutatási programja támogatta.

miközben eltérő koncepcióik bizonyítására eltérő kutatási módszereket alkalmaznak. Mindegyiknek megfelelni nem lehetséges és nem is állt szándékomban. Alapvetően néprajzkutatóként közelítettem a témához, a néprajzi kutatások, leírások szempontjait követve s a társtudományok eredményeit, módszereit ennek kiegészítésére, alátámasztására használtam fel.

Mindezekon túl bonyolítja a helyzetet, hogy a jelenkori kultuszok vizsgálata olyan, mint ha saját kultúránk vagy nyelvünk specifikumait, „furcsaságait” kellene bemutatnunk. Mi magunk – az olvasó és jelen sorok írója is – részesei vagyunk kisebb-nagyobb mértékben a dolgozatban bemutatott jelenségeknek, mégis kívülállóként kell megragadnunk azok lényegét. „*A »hívó« (a vallásban résztvevő egyén vagy közösség) a vallást evidenciának tartja, olyan keretnek, amelybe ő már beleszületett.*”² Beleszületett ebbe a keretbe jelen sorok írója és olvasója, ám nem ugyanabba a szegmensébe ennek a valóságnak, sőt mi több, az adatközlők sem ugyanazt tartják evidenciának, mint bármelyikünk. Csak remélni tudom, hogy mindezekon a buktatókon sikerrel jutottam túl.

---

² Voigt Vilmos 2004. 52.

2.1 Témamegjelölés

Tanulmányom célja, hogy bemutassa és elemezze napjaink magyar hős- és sztárkultuszát. Feltevésem szerint a hősöknek alapvetően két csoportját tudjuk megkülönböztetni. Egyrészt a hagyományos értelemben vett történeti hősöket, melyek közül azokra összpontosítottam, akik élő kultusszal rendelkeznek, emléküik nem csupán az írott kultúra részeként léteznek. Míg a második csoportba a sztárokat soroltam. Habár a két csoport közt lényeges eltéréseket találhatunk, – így kultuszuk időbeli mélysége mellett különböznek annak jellemzőiben, megnyilvánulási formáiban is – szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Míg a történeti hősök kultusza mára zömmel állami keretek közt, a nemzeti identitáshoz kapcsolódva működik, addig a sztárok többsége kisebb-nagyobb szubkultúrák számára funkcionál orientációs pontként.

Disszertációmban az alábbi fő célokat szeretném elérni. Egyrészt azokat a történelmi-, társadalomlélektani folyamatokat kívánom megvilágítani, melyek a sztárok és a posztmodern történeti hősök kultuszát generálják.

Másrészt az egyes emblematisz személyekhez kapcsolódó kultuszok megnyilvánulási formáit szándékozom bemutatni úgy, hogy közben elemzem ezek funkcióját követők, rajongók életére vonatkozólag (identitás, világkép, viselkedés alakítása).

Harmadrészt a Joseph Campbell által felvázolt „hős motívumok” meglétét szeretném megvizsgálni néhány kiemelkedő sztár életútjában.

Negyedrésztt a Smart-i dimenziók felhasználásával meg kívánom vizsgálni, hogy a sztárkultusz egyes formái milyen kapcsolatban állnak a vallással, értelmezhetők-e posztmodern korunk népi vallásosságaként?

Jelen dolgozatban Joseph Campbell elméletét használtam fel arra, hogy segítségével feltárjam a sztárok megkonstruált életútja és az epikus hősök mitizált története közt lévő hasonlóságokat. Campbell a *The Hero with a Thousand Faces* című munkájában³ egy olyan „monomitosz” (monomyth) létét tételezi fel, melyet gyakorlatilag minden

---

³ Campbell, Joseph 1993.

kultúrában lehet alkalmazni azok hőseire. Mindazonáltal ki kell emelni, hogy Campbell elméletét teljes egészében egyetlen hős életútjára sem sikerült interpretálni.⁴ „However, it is doubtful whether an overly ambitious attempt to define a universal hero patter allegedly applicable to all human societies or an intensive study of one specific incident, e.g., the exposure of infant heroes, is as useful as an empirical study of the entire life stories of individual heroes.”⁵

Campbell elmélete a hősök életútjának, kalandjainak három fő fázisát emeli ki: Departure (szeparáció)⁶, Initiation (beavatás)⁷, Return (visszatérés).⁸ A hős útja során saját hétköznapi világából a természetfeletti szférába kerül, ahol mesebeli erőkkel csap össze és döntő győzelmet arat felettük. Ezek után kalandos útjáról visszatérve, hatalmát, szerzett képességeit közössége javára használja fel.⁹ Természetesen ezt az életutat lényegesen realisabb, „elvarázstalanított” formában találhatjuk csak meg a sztároknál.

A sztárkultusz vizsgálatánál értelmező keretként Ninian Smart elméletét találtam alkalmasnak arra, hogy kérdéseimre, a jelenségek társadalmi elemzésére és értelmezésére használjam. Ninian Smart művében a vallások leíró elemzését adja, fenomenológiai szempontból. Célja, a vallásos szimbólumok grammatikájának leírása, hogy ezáltal a vallás megnyilvánulási formáit bemutathassa.¹⁰ Smart hét ilyen dimenziót különböztet meg, melyeknek művében egy-egy fejezetet szentel.

1. Rituális vagy gyakorlati dimenzió: „*This is the aspect of religion which involves such activities as worship, mediation, pilgrimage, sacrifice, sacramental rites and healing activities.*”¹¹ 2. Doktrinális vagy filozófiai dimenzió: „*For different reasons religions evolve doctrines and philosophies [...] Some traditions are keener on doctrinal rectitude than others [...] We may note that diverse traditions put differing weights on the*

---

⁴ Dundes, Alan 1980. 231.

⁵ Dundes, Alan 1980. 232.

⁶ Campbell, Joseph 1993. 49-94.

⁷ Campbell, Joseph 1993. 97-192.

⁸ Campbell, Joseph 1993. 193-243.

⁹ „A hero ventures forth from the world of common day into a region of supernatural wonder: fabulous forces are there encountered and a decisive victory is won: the hero comes back from this mysterious adventure with the power to bestow boons on his fellow man.” Campbell, Joseph 1993, 30.

¹⁰ „It explores and articulates the 'grammar of symbols' – the modes and forms in which religion manifests itself.” Smart, Ninian 1996. 1.

¹¹ Smart, Ninian 1996. 10.

differing dimensions.”¹² 3. Mitológiai vagy narratív dimenzió: „*Every religion has its stories. [...] In the case of secular worldviews and to an important degree in modernizing traditions, history is the narrative which takes place of myth elsewhere.*”¹³ 4. Tapasztalati vagy emocionális dimenzió: „*It is obvious that certain experiences can be important in religious history [...] again there are variations in the importance attached to visionary and meditative experiences [...] associated emotional reactions to the world and to ritual are everywhere more or less dynamic...*”¹⁴ 5. Etikai vagy jogi dimenzió: „*A religious tradition or sub-tradition affirms not only a number of doctrines and myths but some ethical and often legal imperatives.*”¹⁵ 6. Társadalmi vagy intézményes dimenzió: „*Any tradition will manifest itself in society, either as a separate organization with priests or other religious specialists (gurus, lawyers, pastors, rabbis, imams, shamans and so on), or as a conterminous with society. Embedded in a social context, a tradition will take on aspects of that context...*”¹⁶ 7. Mátériális vagy mívészeti dimenzió: „*A religion or worldview will express itself typically in material creations, from chapels to cathedrals to temples to mosques, from icons and divine satuary to books and pulpits. Such concrete expressions are important in varying ways.*”¹⁷

Smart az egyes dimenziókat nem egymástól elzártan kezeli, hanem felhívja a figyelmet a kategóriák érintkezésére, a köztük lévő esetleges átfedésekre. Értelmezését jelen munka keretei közt azért találtam hasznosíthatónak, mivel az általa felvázolt hét dimenzió kellő részletességgel mutatja be, hogy az egyes vallások milyen megnyilvánulási formákkal rendelkeznek, így ezek alapján tudjuk elemezni, hogy a sztárkultuszban mely dimenziók vannak többé-kevésbé jelen. A hét dimenzió segítséget nyújt ahhoz, hogy a meglehetősen divergált és változatos megnyilvánulási formákkal rendelkező sztárkultuszt megérthessük és annak a valláshoz való viszonyát, (esetleg meglévő) vallási jellegét feltárhassuk. Ki kell hangsúlyoznom, hogy célom nem a Smart-i dimenziók meglétének igazolása volt a sztárkultusz esetében, hanem az, hogy megvizsgáljam, hogy ezen dimenziók egyáltalán jelen vannak-e és mennyire hangsúlyosak?

---

¹² Smart, Ninian 1996. 10.

¹³ Smart, Ninian 1996. 10.

¹⁴ Smart, Ninian 1996. 10-11.

¹⁵ Smart, Ninian 1996. 11.

¹⁶ Smart, Ninian 1996. 11.

¹⁷ Smart, Ninian 1996. 11.

2.2 Kutatási technikák, forrásbázis összeállítása. A kutatás etikai kérdései

Kutatásaim során Hermann Bausinger nézetét tartottam szem előtt. „*A jelenre irányuló néprajzi kutatás feladata, az tudniillik, hogy az egyedi formákon át eljusson a népi kultúra és a nép szellemiségének tipikus formáihoz.*”¹⁸ Ehhez azonban a téma komplexitásánál fogva sokféle módszert, és sokféle forrást kellett felhasználnom.

Mind a dolgozatom történeti hősökkel, mind a sztárokkal foglalkozó fejezetéhez felvettem kérdőíveket. Az egyes történeti hősök személyéhez, a hozzájuk társított értékekkel kapcsolatos dokumentumok száma 216 darab, melyből 162 darab a 14-20 év közötti középiskolás korosztályhoz, (ebből 40 fő már érettségizett, szakképző évfolyam hallgatója), 54 darab pedig az ettől idősebb, felnőtt korosztályhoz kötődik. Ebből 8 fő egyetemi hallgató, 9 fő pedagógus, 6 fő egyéb egyetemi végzettséggel rendelkező, 19 fő szakmunkás végzettségű, 12 fő pedig nyugdíjas, szakmunkás végzettségű személy.¹⁹

A sztárkultusszal foglalkozó fejezethez 2001-től kezdődően 450 kérdőívet vettem fel, melyből 300 a 14-20 év közötti középiskolás korosztályhoz, 150 pedig az ettől idősebb, felnőtt korosztályhoz kötődik, közülük nyolc osztályt végzett 9 fő, szakmunkás végzettségű 64 fő, érettségizett 43 fő, egyetemi/főiskolai végzettséggel rendelkezik 34 fő.

Mindezek mellett a 2001-ben kezdődő gyűjtés során készítettem interjúkat (politikai gyűléseken; rajongókkal a sztárok sírjánál/temetésén illetve semleges szituációban) élőszóban és elektronikus levélben.

A korunkban immár folyamatosan zajló infokommunikációs forradalom következtében az élőszóban és papíralapú kérdőíven végzett kutatások mellett fontosnak tartottam egyrészt az internet (weblapok fórum topikjainak megnyilvánulásai, interneten terjedő

---

¹⁸ Bausinger, Hermann 1995. 95.

¹⁹ Tisztában vagyok azzal, hogy a különféle korosztályok nem egyforma súllyal vannak jelen a dolgozat adatközlői körében, ennek következtében a gyűjtött anyag az egyes korcsoportok közti összevetésre csak korlátozott mértékben lehet alkalmas. Célom nem is az volt, hogy össztársadalmi relevanciájú, pontos, százalékos adatokkal szolgáljak, hanem többek között az, hogy feltárjam, az egyes generációk mennyire viszonyulnak másként az egyes történeti hősökhöz?

humor különféle formái), az sms szövegek, valamint a(z) internetes és hagyományos bulvár médiatermékek felhasználását. Ennek oka összetett. Egyrészt megfigyelhető, hogy napjainkban a „hagyományos” csoportok – többek között – a technikai fejlődés következtében átalakulnak és helyükbe újak lépnek. A „tömegtársadalom”, a „tömegkultúra” által megidézett tömeg tagjainak ugyanis ma már nincs szükségük találkozásra ahhoz, hogy együtt legyenek. Napjainkra már létrejött a virtuális tömeg.²⁰ Folyamatosan terjed az internet alapú kommunikáció („chatelés”, „msn-ezés”) mely újfajta közösségek létrejöttét generálja, ezek a közösségek viszont információigényüket az előbb említett csatornákon keresztül szerzik be, így mindenféleképpen indokolt azok tartalmának néprajzi szempontú vizsgálata.

A dolgozatban a saját gyűjtések anyagát eredeti formájában (kiejtés és helyesírás szerint) közlöm. Az internetes fórumok hozzászólásait, a levelek nyelvtani hibáit nem javítottam.

A gyűjtő és elemző munka közben szembe kellett néznem kutatás etikai kérdésekkel is. Ki kell ugyanis emelnem, hogy a disszertáció nem képes minden egyes, korunkban élő kultusszal rendelkező hőst illetve sztárt bemutatni. Szelektálni kellett tehát, pusztán objektív, szakmai szempontok alapján, ám egy-egy ilyen szelekció magától értetődően hiányt hagy maga után, ami magában hordozza a „mellőzöttség” érzetét. Másrészt, mivel kortárs témák kutatásáról van szó, így a teljes objektivitást nehéz megvalósítani, hiszen olyan jelenségekről, személyekről kísérlek meg leírást adni, melyek köztünk élnek, kapcsolatban állunk velük. Hasonló helyzetben vagyunk, mint a vallási jelenségek tudományos vizsgálatával kísérletező szerző, aki minden szándéka ellenére sem lehet ideológiamentes. Ha objektív távolságtartással közelítünk a témához, akkor ez bizonyos fokú elutasításként értelmezhető, míg ha pozitív módon mutatjuk be értékeit, akkor ez pedig az apologetika, vagy propaganda vádját szülheti.²¹ Céлом pedig távolról sem ez volt.

2.3 Értelmező fogalmak

---

²⁰ Csepeli György 2003. 145.

²¹ Voigt Vilmos 2004. 17.

A dolgozatban több olyan fogalmat használok, melyek jelentéstartalmát a pontos értelmezés végett szükséges előzetesen meghatároznom. Tudnunk kell, hogy ezek közül többnek nem csupán egyfajta értelmezése létezik. Disszertációmnak nem az egyes értelmezések közti állásfoglalás a célja, így előfordul, hogy bizonyos meghatározásokat nem eléggé pontosan, vagy túlságosan tágra alkalmazok.

A hőst a néprajzi szakirodalomban már ismert meghatározása alapján alkalmazom. A Magyar Néprajzi Lexikon mondahősöknek olyan pozitív vagy negatív szereppel rendelkező, a történetek középpontjában álló személyeket nevez, akik egy közösség ideáltípusát is képviselik. *„Az egyes korszakok rányomják speciális bélyegüket a hősideálra. A középkorban szent életűnek, szegényeket pártolónak kellett lenniük. E típus megszemélyesítői az Árpád-házi szent királyok. – Mivel a monda az utolsó évszázadokban egyre inkább a jobbság, majd parasztság vágyainak kifejezőjévé vált, szociális mondanivalója előtérbe került.”*²² A hős fogalmát háromféle személyiségre használok. Egyrészt olyanokra, akik a történeti mondák központi figurái, valaha kiemelkedő személyiségek voltak, ám emlékezetük mára elsősorban az írott kultúrában kereshető (pl. Mátyás király, II. Rákóczi Ferenc). Másrészt olyan történelmi szereplőkre – elsősorban politikusokra pl. Nagy Imre, Széchenyi István, Kossuth Lajos – ún. „történeti hősökre”, akik emlékezete, kultusza napjainkban is él a társadalomban, harmadrészt napjaink kiemelkedő személyiségeire a „posztmodern kori hősökre”, azaz a sztárookra.

A tudományos vizsgálatok mind a mai napig nem alakítottak ki olyan meghatározást, melyet jól lehetne alkalmazni a sztárookra. A hétköznapi nyelvhasználatban a sztár fogalmát gyakran társítják a hírességgel: „sztár az, akiről a hírek szólnak”, mely csak részben felel meg a valóságnak. A sztárság alapvető kritériuma az ismertség, ám az ismertség önmagában még nem teremt sztárokat. Nem nevezhetünk valakit sztárnak pusztán azért, mert *híres*,²³ bár a magyar nyelvben a sztárt gyakran ebben az értelemben, mintegy jelzőként használják. Ettől azonban meg kell különböztetnünk a sztárt mint

---

²² Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet 1987. 640.

²³ Ezzel kapcsolatban szemléletes példa, hogy a pusztán igen magas ismertséggel rendelkező politikusokat például nem szerencsés sztárként aposztrofálni. A mindenkor köztársasági elnök például véleményem szerint egyetlen esetben sem vált sztárrá, miközben ismertségük a társadalom nagyjából 90 %-a körüli volt a közvélemény kutatások alapján. Ettől természetesen még létezhetnek és léteznek is sztárpolitikusok, ám ez esetükben sem pusztán az ismertség, hanem egyéb képességeiknek, tulajdonságaiknak és a médiumoknak köszönhető.

főnevet, hiszen ez a kategória lényegesen többet foglal magába. Ha megvizsgáljuk a magyar nyelv értelmező szótárát, illetve az etimológiai szótárt, nem kerülünk közelebb a sztárság lényegéhez, hiszen a megadott definíciók a köznyelvi használatra vonatkoznak illetve egyfajta negatív fennhangot érezhetünk, mely a kommunizmus által preferált uniformizált kisember-ideál felfogásból eredeztethető. „1. *Kitűnő, felkapott, divatos, másokhoz képest nagy fizetűsű, dédelgetett színész, színésznő, sportoló; csillag.* 2. *Vmely közösségnek mértéktelenül kiemelt, tömjénezett s ezért gyakran önteltté vált tagja.*”²⁴ „sztar 1896: »Starja, a kiben a jövő operett-színpad egyik legfényesebb csillagát sejtjük ... Ledofszky Gizella« Angol eredetű, német közvetítéssel is; ... Színházi, filmszínházi szóként terjedt el az ünnepelt, messze földön híres művészek jelölésére, tkp. »(színpadi) csillag«; hasonlóra l. a. m. csillag »kiemelkedő egyéniség« jelentését.”²⁵

Az angol nyelvben elterjedt „celebrity” kifejezés ebből a szempontból lényegesen jobban lefedi a szó jelentését. A celebrity a latin „celeber”-ből ered, ami nem egyszerűen csak ismertségre, hírességre utal, hanem arra a pillanatra is, amikor egy nagy tömeg ünnepli, magasztalja, isteníti a hőst.²⁶ „For us, however, »celebrity« means primarily a person - »a person of celebrity.« This usage of the word significantly dates from the early years of the Graphic Revolution, the first example being about 1850. Emerson spoke of »the celebrities of wealth and fashion« (1848). Now American dictionaries define a celebrity as a »famous or well-publicized person.« The celebrity in the distinctive modern sense could not have existed in any earlier age, or in America before the Graphic Revolution. The celebrity is a person who is known for his well-knownness.”²⁷ A sztárookra az utóbbi években²⁸ a magyar nyelvben is elterjedni látszik a „celeb”, „celebritás” „celebriti” kifejezés alkalmazása, ám az új terminus ez esetben nem tartalmaz új meghatározást. A celeb elsősorban „híresség” jelentéssel rendelkezik. A kifejezés mellékjelentésként azt a tartalmat is hordozza, hogy az ismertség alapja nem (vagy nem szükségszerűen) az illető tudása, illetve egyéb autonóm képessége, hanem egy, a média által róla mesterségesen kialakított kép, amely beépült a fogyasztók (olvasók, nézők) gondolatvilágába. E mellékjelentés nem tagadja, hogy az egyébként

²⁴ *A magyar nyelv értelmező szótára* 6. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1962, 394.

²⁵ Kubinyi László-Papp László (szerk.) *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 3. kötet Budapest Akadémiai Kiadó, 1976

²⁶ Hankiss Elemér 2002. 105.

²⁷ Boorstin, Daniel J. 1982. 57.

²⁸ Voigt Vilmos véleménye szerint a „celeb” kifejezés 2008-ban jelent meg a magyar nyelvben. Állítását támogatja alá, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézet 2004-ben lezárt adatbázisai (<http://www.nytud.hu/adatb/index.html>) nem ismerik a kifejezést.

celebnek kikiáltott személyek társadalmilag valóban értékes teljesítményt produkálhatnak, csupán arra utal, hogy e produktum nem szükségszerű.²⁹

Az ismertség mellett alapvető fontosságú kritérium, hogy „tartósan” hatást gyakoroljanak a közönségre, azaz kialakuljon körülöttük a személyüket pusztán ismerők közösségéből egy olyan csoport, mely emellett elismeri őket és tiszteletük tettekben is megragadhatóvá válik. Ezt, azaz a tettekben, cselekvéses anyagban is megragadható tiszteletet nevezzük kultusznak.³⁰

A sztár fogalom definícióját két szempontból szükséges kiegészítenünk. Egyrészt közelebből meg kell határoznunk, hogy mekkora közösség létrejötte szükséges ahhoz, hogy egy bizonyos határt átlépve valakit sztárként aposztrofálhassunk? Egyáltalán létezik-e ilyen határ, mert a válasz korántsem egyértelmű. Lokális szubkulturákban is létezhetnek ugyanis olyan, egy-egy közösségből kiemelkedő személyiségek, akik elnyerik a csoport többi tagjának tiszteletét és ez jól megragadható tettekben is (öltözködés, életstílus utánzása stb.). Nevezhetjük őket a folklorisztikai kutatásokból ismert „helyi hősök” analógiájára „helyi- vagy lokális sztároknak”, míg a „nagyobb közösség” előtt ismert és népszerű társait minden külön megjelölés elhagyásával „sztároknak”.

Ennek kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy mi az a tényező, mely elválasztja egymástól a hősöket és a sztárokat, hiszen a két kategóriát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a köztük lévő különbség jelentéktelen. Mindkettő ugyanannak a jelenségnek, ugyanannak az igénynek a különböző korokban való megnyilvánulása,³¹ hiszen, ahogy Hankiss is megjegyzi a jól ismert tényt, hogy „hírességek”, azaz olyan emberek, akiket sokan ismertek, s akiket a rang, a hatalom, a pénz, valami nagy és különös teljesítmény vett körül sugárzó aurával már a hagyományos társadalmakban is léteztek. Ezeket a hősöket szokások és a gondosan megszerkesztett ceremóniák, rítusok sokasága és végső fokon a mítoszteremtő képzet vette körül és emelte őket emberfeletti magasságokba.³²

---

²⁹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Celeb> Utolsó letöltés dátuma 2009.02.27.

³⁰ A kultusz megnyilvánulási formáival, azaz a „cselekvéses anyaggal” dolgozatom következő fejezetei foglalkoznak.

³¹ Ezeket az igényeket lásd jelen fejezetben, a „szent” fogalmánál!

³² Hankiss Elemér példaként az ókori hőrosok, a keresztény szentek, az isten-királyok, arisztokraták, pápák, főpapok mellett megemlíti a híres hadvezéreket, hírhedett kalandorokat, lázadókat, vagy népi

A hősök és a sztárok közt lévő különbség például a tömegműveumokon keresztül terjedő hírnév, mely eredetileg csak az utóbbiakra jellemző. „*A sztárjelenség a tömegkommunikációhoz kötött, eredetileg az egyik legősibb tömegkommunikációs forma, a dráma hozta létre. Már az ókorban is számon tartották a híres színészt, ugyanúgy, mint a közélet hírességeit, a neves szónokokat, politikusokat vagy más nyilvános szereplőket (akár a híres prostituáltakat is, amint az a görög városállamok történelmében ismételtelen előfordult). A reneszánsz korától, a színház újraéledésétől kezdve a színész ismét közfigyelem tárgya lett, nézőiben sajátos képet alakított ki magáról. Igazán sztárrá azonban csak akkor vált, amikor megjelent a maihoz hasonló jellegű és elterjedtségű sajtó, a XVIII-XIX. században. Ennek tartalmi felerősíteték a sztárokra irányuló nyilvános figyelmet. Ez jól látható a magyar művelődéstörténetben, a magyar színház sztárjai a szabadságharc előtti évtized sajtójában nagy visszhangot kaptak. A század második felének színházi életében azután ez még inkább látható, például Blaha Lujza életével kapcsolatban. De az igazi sztárokat, a szó modern értelmében vett sztárokat a film termelte ki, majd ehhez igen erőteljesen a televízió is hozzájárult.*”³³ Ha azonban jobban megvizsgáljuk napjainkban a hősök kultuszát, akkor szép számmal találhatunk példát olyan történelmi személyiségekre, akik népszerűségük fennmaradását, esetleg (új)bóli)kialakulását a tömegműveumoknak köszönhetik.³⁴

A problémát, mint láthatjuk, az okozza, hogy a sztár fogalmát sem a köznyelvben, sem a kutatásban nem szokták egyértelműen elválasztani a tömegkommunikáció kialakulása előtti korok hőseitől. A két kategória közti jelentős átfedések mellett azonban eltérésekkel is találkozhatunk. Így az ismertség megszerzésének csatornái mellett különböznek a megszerzés módjában is. Míg a tömegkommunikáció megjelenése előtti korokban a hősök először lokális hősök voltak s a kis közösségből terjedt el orális úton kultuszuk, addig a modern korok sztárjai a tömegkommunikációs eszközöknek köszönhetően egyből a széles nyilvánosság előtt jelennek meg.³⁵ A tömegtársadalomban „csak a műveumok: a sajtó, a boulevard sajtó, a rádió és a televízió tudja

---

hősöket is, mint Roland lovag, Jeanne d’Arc, Don Juan, Savonarola vagy Tyll Ulenspiegel. A sort természetesen folytathatnánk magyar megfelelőikkel is. Hankiss Elemér 2002. 105.

³³ Buda Béla 1994. Hasonlóan véli Hankiss Elemér, mondván „*a celebrity fogalma és kultusza a huszadik században alakult ki.*” Hankiss Elemér 2002. 105.

³⁴ Példa erre a jelen dolgozatban bemutatandó Széchenyi István, vagy Nagy Imre, akik ismertsége a fiatalabb korosztály körében feltehetőleg a róluk újabban készült mozifilmeknek is köszönhető.

³⁵ Mindezek mellett természetesen előfordulhat, hogy azelőtt lokális közösségek keretein belül emelkedtek ki valamely oknál fogva, ám a lokalitásból való kilépésük a tömegműveumoknak köszönhető.

*jelentőségteljesen csillogó celebrytikké, sztárokká, istennökké és istenekké formálni a kiválasztottakat [...] A különbség a hagyományos civilizációk és a mai fogyasztói civilizáció között ebből a szempontból nem is olyan nagy, mint első pillanatra látszik.*³⁶

Kultuszuk tehát (általában) nem a lokálisból indul ki. Mindezek mellett fontos kiemelnünk, hogy a tömegkommunikációs eszközök megjelenése nem jelenti azt, hogy a hős kategória eltűnt volna és azt kiszorítva a sztárság jelensége vált volna kizárólagossá. A hősök kultusza – legyenek azok akár történeti hősök, írók, költők stb. – továbbra is fennmaradt és egymás mellett él a sztárkultusszal. A két kultusz nem csupán abban tér el egymástól, hogy előbbi hagyományos mintákat követve jött létre korszakunk előtt, míg utóbbi a modernitás szülötte, annak új formáival, hanem abban is, hogy a két típus kultusza is erőteljesen eltérő megnyilvánulási formákat mutat. A hőskultusz elsősorban a gondolkodás, érzelmek szintjén (pl. emlékezet, tisztelet) és az ezzel kapcsolatos cselekvésekben – zömmel az emlékezéssel kapcsolatos rítusokban – nyilvánul meg.³⁷ Ezzel szemben modern sztárjainknál az előbbi kategória – mely gyakran már hitbéli megnyilvánulássá válik – mellett hangsúlyosabb a cselekvéses anyag.³⁸

Nem egyértelmű mindezek mellett, hogy mi az a pont, amitől fogva az egyén rajongónak minősül? Hol van az a határ, amitől kezdve egy személy tettei vagy az egyénisége irányában érzett tisztelet, szimpátia már rajongásnak számít? Hasonló problémaként merült fel az irodalmi kultusz kutatással foglalkozó munkákban, hogy pontosan nem lehet megmondani, hol húzódik az a határ, amelyen belül még esztétikai a befogadás, s amelyen kívül már nem.³⁹ A választ egyértelmű határvonallal nem tudjuk megadni. Döntő tényezőnek minősül, hogy egy sztárnak milyen intenzitású hatása van az egyén életvitelére, gondolkodására. Amennyiben ez a hatás a pusztán tetszésnyilvánításon túl bekerül a kérdéses személy hétköznapijaiba, megragadható viselkedésében, külső tulajdonságjegyeiben, akkor az már a rajongás első fázisának minősül.⁴⁰

---

³⁶ Hankiss Elemér 2002. 105. Meg kell jegyeznem, hogy a Hankiss Elemér által használt „istenek, istennők” fogalom társítása a sztárokkal túlzó, hiszen a sztárok jellemzői és az isten fogalom asszociációs tartománya közt meglehetősen kevés közös tartalmat találhatunk. Hankiss állítását még a funkcionális vallásdefiníciók alapján is „elragadtatottnak” kell minősíteni.

³⁷ Ilyen történeti hősökről és kultuszukról szól disszertációm következő fejezete, mely többek között bemutatja, hogy ezen emblematisz személyek zömmel valamely nemzeti ünnep – emlékező – rítusai kapcsán kelnek életre, ám emellett a hétköznapiakban betöltött szerepük lényegesen kevesebb.

³⁸ Ilyen cselekvéses anyag pl. a sztár életmódjának utánzása, a velük kapcsolatos „zarándoklatok” stb. Bővebben lásd dolgozatom következő fejezeteit.

³⁹ Lakner Lajos 2005. 19.

⁴⁰ A kultusz intenzitásáról, annak jelentőségéről a sztárokkal foglalkozó fejezet szól részletesen.

Mindezekén túl meg kell határoznunk, hogy mit nevezünk „tartós” hatásnak. Jól látható, hogy a hősök kultusza akár két-három évszázados időintervallumot is képes átélni, ugyanakkor a sztárkultusznál két-három évtized már kiemelkedően hosszúnak számít. Napjaink sztárjai közt a hősökhöz képest különösen nagy a fluktuáció. Ahogy a későbbiekben majd láthatjuk, minden évben megjelennek és néhány hónap eltelte után eltűnnek „pillanatsztárok” vagy „egynári sztárok” akik néhány hónapra fejtenek csak ki hatást a rajongóikra, majd amilyen gyorsan felemelkedtek, olyan gyorsan el is tűnnek. A jelenség magyarázatát napjaink tömegkultúrája, fogyasztói civilizációja adja, ahol az egyén is áruvá válik, amit el kell adni, lehetőleg minél nagyobb hasznot húzva belőle s miután ez megtörtént, helyébe a piac aktuális igényeinek, a gyorsan változó divatnak időközben már jobban megfelelő személyt kell emelni. *„A tömegkommunikációs eszközök nagymértékben felgyorsítják a divat terjedését. A divatlapok, a televízió-rádió divatműsorai a tömegpiaci vásárlókhoz szólnak.”*⁴¹

Természetesen minden sztár csak egy szűkebb-tágabb rajongói kör tagjai közt számít sztárnak, a többnyire az egész társadalom tiszteletét kivívó sztárok megjelenése nagyon ritkának nevezhető és általában csak az adott sztár halálával következik be. Élő személyeknél főleg olyan esetekben találhatunk rá példát, amikor egy-egy híresség élete, cselekedetei konzisztensen megfelelnek a társadalom egy-egy olyan értékének, mely egyértelműen pozitív konnotációval rendelkezik (pl. kedvesség, szeretet) illetve ezek válnak az ő legfőbb ismertetőjegyeiké, tulajdonságaikká.⁴² A sztár halála a felé táplált érzéseket pozitív irányban turbulálja, esetenként felemelvén őt egyenesen a szakrális szférába. Ahogy Daxelmüller megfogalmazta, *„a sztár, a hero több mint tudása, kisugárzása vagy virtuozitása miatt meghatározott célcsoportok ízlésének megfelelő, a mindennapokból kiemelkedő ember – modern szentként működik, akinek paravallásos kultusza van, halála után is, sőt éppen akkor.”*⁴³ Mindez azonban azt mutatja, hogy a sztárokat nem lehet csak a fogyasztói civilizáció felülről megalkotott árucikként értelmezni, hiszen ez esetben nem lennének képesek ilyen mély hatást kiváltani. Ahogy a témával foglalkozó Joshua Gamson megjegyzi: *„If celebrities are artificial creations,*

---

⁴¹ Szapu Magda 2002. 166.

⁴² Gondoljunk itt elsősorban Halász Juditra, aki a gyerekekkel kapcsolatos „missziója” miatt örvend „köztiszteletnek”, illetve a jelen dolgozat egyik alanyát képező Puskás Ferencre s vele együtt az Aranycsapat tagjaira, akiket egyértelmű tisztelet övezett és övez technikai virtuozitásukért (egyéb tulajdonságaik kapcsán már megoszlanak a vélemények természetesen).

⁴³ Daxelmüller, Christoph 2003. 211.

why should an audience remain attached and lavish attention on their fabricated lives?”⁴⁴

A hősök és a sztárok, mint dolgozatom is feltételezi, egyazon tőről erednek, s ehhez a tőhöz kapcsolhatjuk a szenteket is. Mindhármát az emberi igények szülik. Ilyen a követendő példaképek szükségessége, hogy legyenek olyan személyek, akik utat mutatnak az egyéneknek a jó és rossz dolgok közt, akik egyben viselkedési minták is. „*A szentek mindenkor egy adott történelmi kor vallási ideáljait testesítették meg. A többretegű kultuszokból a különböző történelmi korszakok mást és mást tekintettek fontosnak, mást és mást hangsúlyoztak, ezért a tiszteletnek más és más része aktualizálódott. A szenttisztelet a vallásos életnek így egyidejűleg, vagy történetileg egymást követően más és más igényeit elégítette ki.*”⁴⁵ A vallásos ember számára a szentek mindemellett közvetítők is a profán és a szakrális világ, ember és Isten között. Olyan személyek, akikben jelen van a szakrális hatalom, ezáltal követőik számára védőként, patrónusként is szolgálnak. „*A szentek már nem egészen képviselők. Többek mint csak félig-meddig tárgyai a tiszteletnek. Bár imádkoznak érettünk, az emberek erős támogatói az idegen hatalmakkal szemben. De a lényeg a hatalom, ami bennük, rajtuk mutatkozik meg. Ezt a hatalmat nem tudjuk elég konkrétan elképzelni [...] A szent mindenekelőtt ember, akinek teste isteni-hatalmas tulajdonságokkal bír.*”⁴⁶

A szent jelen munka keretei közt vonatkozik egyrészt a szentekre, mint személyekre, másrészt a profántól elkülönülő, abból kiemelkedő, irracionális „szent” jelenségekre, melyek a profán világ szemlélői számára megismerhetetlenek. „*Ha leegyszerűsítve fogalmazunk, azt mondhatjuk, hogy legáltalánosabb értelemben véve a »szent« = valami más.*”⁴⁷ Ahogy Eliade is megfogalmazta korábban: „*A szent követ és a szent fát nem mint követ vagy mint fát tisztelik – azért tisztelik őket, mert hierophániák, mert olyasmiról mutatkozik meg bennük, ami már nem kő vagy fa, hanem a szent, az »egészen más«.* Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy minden hierophánia – még a legelemibb is – paradoxon.”⁴⁸

---

⁴⁴ Gamson, Joshua 1992. 16.

⁴⁵ Barna Gábor 2001. 12.

⁴⁶ Van der Leeuw, Gerardus 2001. 209.

⁴⁷ Voigt Vilmos 2004. 73.

⁴⁸ Eliade, Mircea 1999. 8.

A napjainkban a „poszt-” előtagú megnevezések divatja⁴⁹ a társadalomtudományokban is felfedezhető, igaz a néprajzi kutatásban nem honosodott meg oly mértékben, mint a társtudományokban. Szükséges ugyanakkor egyfajta fogalmi distinkció a hagyományos folklór és a tömegkultúra korszakában, az új technológiai körülmények közt létező folklór jelenségek megkülönböztetésére, hiszen jellege, esztétikája, megnyilvánulási formái stb. terén lényeges különbségeket találhatunk köztük. Ezzel kapcsolatban Voigt Vilmos tanulmánya⁵⁰ ad áttekintést ezen „rég” és „új” jelenségek lehetséges megnevezésére és ezek mögöttes tartalmára vonatkozólag. A „modern folklór” fogalmával kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy a nemzetközi folklorisztika és művelődéstörténet felfogása szerint a „modern” korszak a reneszánsz idején kezdődött, így nem célravezető annak használata a jelenkorra vonatkozóan. A „városi folklór” vagy a „munkásfolklór” megnevezések túlságosan leszűkítik a definíciót. Az „átmeneti folklór” megjelölés értelmezhetetlen, hiszen a történelem során minden nagy korszak folklórja „átmeneti” volt. Semleges megnevezésnek tartja a „napjaink folklórja” elnevezést, ám ez esetben mindig meg kellene határozni, hogy mely időszaktól terjed ez a korszak. Voigt Vilmos tetszetős ötletnek tartja a „posztfolklór” elnevezést, ám kiemeli, hogy a „posztmodern” fogalma az 1968-as forradalmi ideák csődjében terjedt el, és az 1989-es rendszerváltozások konzervatív-elitista ideológiájaként diadalmaskodott, ez pedig éppen a folklór elemzésére teszi alkalmazhatatlanná.

Disszertációmban a posztmodern kifejezést történelmi/kultúrtörténelmi korszak megjelölésére alkalmazom. A posztmodernizmushoz kötődő elméletek, tudományos módszerek (pl. dekonstruktivizmus) azonban nem jelennek meg dolgozatomban. Ennek oka többek között az, hogy maga a sztárjelenség nem a posztmodern kor, hanem sokkal inkább a modernizmus terméke – bár, meg kell jegyeznünk, hogy sztárok már jóval korábban is szerepeltek a történelemben, hiszen különböző történelmi hősök (akár betyárok, uralkodók, katonák stb.) a maguk korában nagy valószínűség szerint sztárnak számítottak. Így fogalmilag pontatlan lenne „posztmodern sztárokról” beszélni az általam bemutatott személyek kapcsán, hiszen egyikük sem visel magán „posztmodern attribútumokat”. Probléma mindezek mellett, hogy a posztmodern fogalma sem

---

⁴⁹ Voigt Vilmos 2001. 321. Dominic Strinati megjegyzi, hogy 1978-1981 között egyetlen könyv címében sem szerepel a posztmodern kifejezés, míg 1987 és 1991 között 241 esetben jelent meg a Humanities Index adatai alapján. Strinati, Dominic 1996. 222.

⁵⁰ Voigt Vilmos 2001. 319-321.

határozható meg egyértelműen.⁵¹ A posztmodern kor egyik jellemzője, hogy szoros kapcsolatban van az informatikai forradalommal és a tömegmédiák terjedésével, melyek a társadalom szerkezetében, működésében is változásokat eredményeztek, eredményeznek. *„The idea is that popular cultural signs and media images increasingly dominate our sense of reality, and the way we define ourselves and the world around us. It tries to come to terms with, and understand, a media saturated society. The mass media, for example, were once thought of as holding up a mirror to, and thereby reflecting, a wider social reality. Now reality can only be defined by the surface reflections of this mirror. [...] It is a relatively short step from this (and one which need not be taken) to the proposition that only the media can constitute our sense of reality. To return to the original metaphor, it is claimed that this mirror is now the only reality we have.”*⁵² Az említett médiumok új információforrást jelentenek, így már nem kizárólagos az élőszóban történő, szóbeli ismeretszerzés és hagyományozás, hanem egyre inkább súlyát, szerepét veszti a jelen az írott- és elektronikus sajtó híreivel szemben. Az információk, a „tudás” előre megszerkesztetten és szűrten kerülnek az egyénekhez, ami egyben azt jelenti, hogy erőteljesen behatárolt már az is, mi juthat át ezen a szűrőn. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az emberek gépiesen befogadják a tömegmédiák üzeneteit és válnak ezáltal irányítható „marionettfigurákká”, hanem azt, hogy a médiumok egyre hangsúlyosabban vannak jelen a kultúrában információforrásként és gondolkodást befolyásoló tényezőként. Az szóbeli úton történő folyamatok emellett megmaradnak – és vélhetőleg, remélhetőleg mindig is létezni fognak –, ám működésük, szerkezetük megváltozik. Egyre több témát kölcsönöznek a parasztházakba és polgári otthonokba egyaránt bekerülő rádió- és televíziókészülékekből, (bulvár) sajtótermékekből. Emiatt nevezhetjük a médiát a mai társadalmak „elektronikus folklórjának”, hiszen *„ugyanúgy orientálja, informálja, szórakoztatja, szabályozza, kritizálja, motiválja az embereket, mint az szóbeli folklór.”*⁵³

A populáris kultúra fogalma hasonló nehézségek elé állít bennünket. A populáris jelző a latin *populus* kifejezésből eredeztethető, populáris kultúra tehát az ókor óta mindig is létezett.⁵⁴ Problémát jelent ez esetben viszont a fogalom alkalmazása napjaink kultúrájára. Látható ugyanis, hogy ez az értelmezés az alá-fölérendeltségi viszonyon

⁵¹ A különféle értelmezési lehetőségekről lásd Pethő Bertalan 1992.

⁵² Strinati, Dominic 1996. 224.

⁵³ Császai Lajos 2002. 13., Dégh Linda 1994.

⁵⁴ Klaniczay Gábor 2003. 18.

alapuló társadalomra használható leginkább, ennél fogva nehezen válaszolható meg, hogy kit tekintünk ma populusnak? Általánosan elfogadott, hogy ebbe a tág fogalomba soroljuk a „paraszti kultúra” mellett a városi polgárságnak a nem „magas kultúrába” tartozó megnyilvánulásait, ám a populus szó magyarázatát ez nem adja meg. Ahogy Dominic Strinati megjegyzi, a populáris kultúra fogalmának meghatározása maga után vonja annak elemzését is, ez pedig nem független az elemzés alapjául szolgáló teóriától.⁵⁵ Ennek következtében eltérően határozza meg azt a kutató, aki a marxista társadalomtudományi elmélet, a frankfurti iskola, a feminista, szemiotikai vagy éppen a posztmodernista elmélet követője.⁵⁶ *„Popular culture for the mass culture critics can either be defined as folk culture in pre-industrial societies, or as mass culture in industrial societies. For the Frankfurt School popular culture is that mass culture, produced by the culture industry, which secures the stability and continuity of capitalism. The Frankfurt School thus shares with other versions of Marxist theory, such as those put forward by Althusser and Gramsci, a conception of popular culture as a form of dominant ideology. The Marxist political economy perspective also comes close to this understanding of popular culture, while variants of feminist theory define it as a form of patriarchal ideology which works in the interest of men against the interests of women. While the main tendency of semiology is to stress the role of popular culture in obscuring the interests of the powerful – in Barthes’s view the bourgeoisie – some structuralist theories see popular culture as an expression of universal and unchanging social and mental structures. Those writers who put forward a cultural populist approach tend to define popular culture as a form of consumer subversion which is precisely how they wish to evaluate and explain it.”* Disszertációmban a fogalmat ez utóbbihoz kötődően interpretálom: *„according to postmodernist theory, popular culture embodies radical changes in the role of the mass media which efface the distinction between image and reality.”*⁵⁷ Ma, az írni-olvasni tudás és a tömegmédia elterjedésének köszönhetően mindenki hozzájuthat az információkhoz, aminek következtében a különböző társadalmi rétegek, az elit- és a paraszti- polgári kultúra közt valamikor

---

⁵⁵ „Any attempt to define popular culture inevitably involves its analysis and evaluation. It therefore seems difficult to define popular culture independently of the theory which is designed to explain.” Dominic Strinati 1996. xvii

⁵⁶ Strinati, Dominic 1996., xviii

⁵⁷ Strinati, Dominic 1996., xviii

meglévő távolság csökkenni, a határvonalak pedig egyre inkább elmosódni látszanak.⁵⁸ Hagyományos népi kultúrával ma tehát egyre kevésbé találkozhatunk. A populáris kultúra lehet tehát a kortárs népi kultúra megjelölése, a népi kultúra a posztmodern korban.

Rokon értelmű terminus a tömegkultúra, hiszen már maga a tömeg szó is kétértelmű jelentéssel bír. A kontextustól függően megőrizheti semleges, leíró jellegét, ám meghatározott értelmezési keretben értékosztás képzele tapadhat hozzá.⁵⁹ A tömegkultúrát gyakran, mint a „magas kultúra” vagy „elit kultúra” ellentétét határozzák meg mintegy esztétikai szempontok alapján.⁶⁰ Az elittel, mely kiváló egyéniségek művészi munkája alapján jön létre, szemben az egyéniségek nélküli, tudatos szemléletétől és esztétikai igényeitől megfosztott tömeg áll. *„A tömegkultúra a sekélyesség és a felületesség, az egyetemes uniformizáltság képét idézi, míg ellenpólusa – a magas kultúra – a kifinomult, individualizált ízlés világát [...] A tömegember az egyéniségétől és autentikus lététől megfosztott »átlagember«”*⁶¹ Dolgozatomban a fogalmat nem esztétikai minősítésként használom, hanem egy történelmi korszakhoz, a második ipari forradalomhoz, a tömegtermelés megjelenéséhez kapcsolom. Ekkor jöttek létre azok a tömegesen előállított kulturális javak, melyeket napjainkban is fogyasztunk, mint a „tömegtársadalom” tagjai.

Tanulmányom értelmező részében fordul elő többször a vallás fogalma. Arra keresem a választ, hogy a sztárkultusz kötődik-e a valláshoz, lehet-e kapcsolatot, hasonlóságot felfedezni a sztárok kultuszának bizonyos megnyilvánulásai és a vallások között, lehet-e a sztárkultuszt egyfajta „privatizált” vagy „barkácsolt vallásossággént” definiálni, vagy sokkal inkább „poszt-vallásként” határozható meg, mely ugyan a vallásból fejlődött ki, ám már nem feltétlenül tarthatjuk vallásnak?⁶² A „barkácsolt vallásosság” („do-it-yourself religiosity”) jelenségét, jellemzőit többek között Tomka Miklós adja: *„A fejlett ipari társadalmakban egyre általánosabbá vált az „egyházon kívüli”, egyéni,*

---

⁵⁸ Hozzá kell tennem, hogy napjainkban az elit- és népi kultúra elkülönítése sem egyértelmű. Nem lehet éles határvonallal elválasztani egymástól a két kategóriához tartozó alkotásokat. A tömegkultúra egyik jellegzetessége, hogy a különböző társadalmi rétegek közel ugyanazokat a produktumokat fogyasztják.

⁵⁹ Pataki Ferenc 1998. 10.

⁶⁰ A tömegkultúra értelmezése nem feladata dolgozatomnak. A témával foglalkozók száma a hazai kultúrakutatásban is jelentős. Többen, több szempontból elemezték már, ezek ismertetése túlmutat jelen munka keretein.

⁶¹ Pataki Ferenc 1998. 16.

⁶² Tomka Miklós 1996.

“magánzó”, “maga módján”, “barkácsolt” vallásosság, amelynek képviselője meríthet ugyan kultúrája - pontosabban minden, az ő számára hozzáférhető kultúra - vallási hagyományaiból, de vallásossága (hite és erkölcse) tartalmát, kifejezési módját és mindennapi következményeit saját elképzelései szerint alakítja. A társadalmi (egyházi) kontroll tehát bizonyíthatóan gyengül. Ez azonban nem feltétlenül jár együtt a vallásosság visszaesésével, mert ez a folyamat a hívő meggyőződés személyesebbé válásának forrása is lehet. Az utóbbi évtizedekből már gazdag empirikus kutatási anyag bizonyítja az egyéni módon vallásos típusnak az önállóságát.” Ez a fajta „barkácsolás” teszi lehetővé, hogy egymás mellett jelenjenek meg a kereszténységből vett szokások, rítusok, szerepek mellett a pogány hitvilág, az ókori görög mitológia, a keleti vallások (hinduizmus, buddhizmus, taoizmus) elemei és a fogyasztói civilizáció mítoszai.⁶³ A vallástudományi szakirodalomban emellett elterjedt még többek között a „magánzó vallásosság”, „privatizált vallás” stb. megjelölés is. „A privatizált vallásban mindenki a maga teológusa, maga válogatja ki, rakja össze a felkinált teológiákból a neki tetszőt. Az egyéni teológiai felelősség, a jog együtt jár a vallási szubjektívizmussal, ahol az egyéni szubjektivitás döntheti el a vallási jelenségek igaz voltát és az igazságigények eldöntésében fontos hangsúlyt kap a vallási tapasztalás, élmény [...] A privatizált vallás nagyon megfelel a modern kompartmentizált, »fülkékre osztott« világnak [...] A privatizált vallás árucikké válik, amit az vesz meg, aki akar és ezzel beilleszkedik a modern társadalomba.”⁶⁴

Fontos kijelenteni, hogy ez utóbbi kérdésnek csak akkor van létjogosultsága, ha a vallás fogalmát funkcionális szempontok alapján értelmezem. A vallást ugyanis alapvetően két aspektusból definiálhatjuk. A szubsztantív meghatározások azt vizsgálják, hogy a vallás mit tartalmaz, míg a funkcionálisak azt állapítják meg, hogy a vallás mire szolgál. Mindkét megközelítési módnak megvannak a maga előnyei és hátrányai. A szubsztantív meghatározások állandó problémája, hogy olyan definíciót adni, mely minden egyes vallásra igaz lenne, azok minden jellemzőjét magába foglalná, lehetetlen. A funkcionális definíciók veszélye pedig, hogy túlságosan inkluzívak, tágan értelmezhetők. Azaz minden olyan jelenséget, mely betölti a vallás funkcióját, vallásként értelmeznek. Így a funkcionális értelmezések vallásként jelölhetnek meg politikai ideológiákat (pl.

---

⁶³ Természetesen ez a fajta szinkretizmus nem a modern kor terméke, talán mindig is jelen volt a vallások történetében.

⁶⁴ Molnár Attila Károly 1998. 25-26.

nácizmus, kommunizmus) vagy akár a sztárkultuszt is, míg a szubsztantív értelmezések azokat csak a vallások bizonyos jellemzőihez hasonló „kvázi-vallásosként”, „valláspótlékként” értelmezik.⁶⁵ Értekezésemben az egyes jelenségek elemzésénél ennek megfelelően minden esetben jelölöm, hogy egyik illetve másik megközelítési mód alapján milyen értelmet nyerhetnek.

---

⁶⁵ Hamilton, Malcolm B. 1998. 23-34.

2.4 Kutatási előzmények

Disszertációm olyan témákat ölel fel, melyeket nem lehet kizárólag a folklorisztika módszereivel, eredményei alapján vizsgálni, hanem figyelembe kell vennünk a társtudományok kapcsolódó anyagait is. A hőskultusz/sztárkultusz jelenségeivel a néprajztudomány mellett elsősorban a történelemtudomány, az irodalomtudomány és a szociálpszichológia, politikai pszichológia kutatói foglalkoztak.

A néprajztudomány a történeti hősök témakörét régóta kutatja. A magyar történelem legendás középkori szereplői – pl. Csaba királyfi vagy Botond, Toldi Miklós – tetteik-, személyük valóságalapja a legkülönbözőbb elméleteket szülték. Hunyadi Mátyás, Rákóczi Ferenc emléke mindamellett, hogy fennmaradt a különféle népmese-könyvek lapjain, újra- és újra feltűnik a folklorisztikai tanulmányokban is.⁶⁶ Rákóczi Ferencről többek közt Ferenczi Imre⁶⁷ valamint újabban Kriza Ildikó közölt több jelentős tanulmányt.⁶⁸ Legjelentősebbek talán a reformkor kiemelkedő személyiségei – elsősorban Kossuth Lajos és Petőfi Sándor – alakja köré csoportosuló narratívumok. Kossuth Lajos alakjáról már életében jelentek meg tanulmányok,⁶⁹ a legjelentősebb, átfogó munkát azonban a centenáriumi gyűjtések eredményezték Dégh Lindának és Ortutay Gyula tanulmányainak köszönhetően.⁷⁰ Voigt Vilmos az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének kérdéseiről írt újabban.⁷¹ Dolgozatában egyrészt összefoglalja az 1848-49-hez kötődő néprajzi kutatás eredményeit, másrészt foglalkozik a 48-as történeti hősök megítélésének változásával az utóbbi másfél évszázadban. Ki kell emelnünk Küllös Imola betyárokról írt könyvét,⁷² hiszen a 19. századi betyárok utódai napjainkban is jelen vannak (gondoljunk csak az ún. Whiskys rablóra). Landgraf Ildikónak Erzsébet királynéről, Rudolf trónörököséről írt tanulmányait⁷³ szükséges megemlítenünk, míg Magyar Zoltán a nevezett történeti hősök

---

⁶⁶ A teljesség igénye nélkül: Moór Elemér 1914., Bálint Sándor 1953., Ferenczi Imre 1960., 1968.

⁶⁷ Ferenczi Imre 1960., 1968.

⁶⁸ Kriza Ildikó 1999., 2007.

⁶⁹ Benedek Elek 1882., Tóth Kálmán 1894., Dienes András 1957.

⁷⁰ Ortutay Gyula 1952., Dégh Linda 1952.

⁷¹ Voigt Vilmos *Őrök vagy változó? Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének kérdései*. In: Voigt Vilmos 2001. 147-165.

⁷² Küllös Imola 1988.

⁷³ Landgraf Ildikó 1998., 2002., 2005.

mindegyikét a halhatatlan és visszatérő hősök közé sorolta.⁷⁴ A társtudományok felé való nyitás jellemezte a Hoppál Mihály és Frank Tibor szerkesztésében megjelenő tanulmánygyűjteményt,⁷⁵ melyben a néprajzkutatók mellett pszichológusok, szociológusok írásai is fellelhetők. A történeti hősök korán megjelentek a népművészeti alkotásokon is, ezekről Ortutay Gyula⁷⁶ és a Néprajzi Múzeumban 1994-ben rendezett kiállítás kapcsán Hofer Tamás írt jelentősebb tanulmányt.⁷⁷

Külön fejezetben kell szólni a folklorisztikai hőselmélet (hero patterns) nemzetközi kutatásáról. A hősök életútjának vizsgálatát a szerzők különféle szempontok alapján elemezték és több, általánosan meglévő elemet véltek felfedezni. Lord Raglan a hősök életútjának 22 elemét emelte ki,⁷⁸ Otto Rank pszichoanalitikus szempontok alapján kísérte meg elemzését, melyben a hősök életútjának 8 fontos állomását különítette el.⁷⁹ Jan de Vries 10 állomást különít el,⁸⁰ míg Joseph Campbell a hősök életútjának 3 fő fázisát határozta meg.⁸¹ Alan Dundes kísérte meg, hogy a korábban összeállított elméletek eredményeit Jézus életére is kivetítse.⁸² Közülük Campbell alapján kísérlem meg értelmezni a sztárokról szóló narratívumokat.

A hazai folklorisztika magával a sztárkultusszal gyakorlatilag nem foglalkozott. Mindösszesen Szapu Magdolnának jelent meg doktori értekezése könyv formájában, ám ez sem kifejezetten a sztárkultusszal, hanem inkább a különféle zenei irányzatok ifjúsági csoportokra gyakorolt hatásaival foglalkozik.⁸³ A sztárkultuszt kifejezetten néprajzi szempontból vizsgálva csupán Viniczai Andrea írt angol nyelven egy hét oldalas áttekintést,⁸⁴ valamint jelen disszertáció szerzőjétől került publikálásra két tanulmány.⁸⁵ Meg kell említeni emellett Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor modern mitológiákról írott tanulmányát, mely napjaink mítoszai közt szól többek közt a sztárkultuszról is.⁸⁶ Jól látható különbség van e téren, ha a nemzetközi szakirodalomra is vetünk egy pillantást.

---

⁷⁴ Magyar Zoltán 2001.

⁷⁵ Hoppál Mihály – Frank Tibor 1980.

⁷⁶ Ortutay Gyula 1952.

⁷⁷ Hofer Tamás 2003.

⁷⁸ Raglan, Lord 1936.

⁷⁹ Rank, Otto 1914.

⁸⁰ De Vries, Jan 1978.

⁸¹ Campbell, Joseph 1993. (Első kiadása 1949-ben született)

⁸² Dundes, Alan 1980. 223-261.

⁸³ Szapu Magdolna 2002. illetve Szapu Magdolna 2004.

⁸⁴ Viniczai Andrea 2007.

⁸⁵ Povedák István 2005., 2008.

⁸⁶ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2000b

A sztárkultusz jelenségének vizsgálata különböző szempontokból már igen korán megkezdődött és a lelkesedés azóta is tart. Klasszikusnak számít Daniel J. Boorstin, aki 1961-ben az ún. „pseudo-események” (pseudo-events) közt említette a sztárkultuszt, élesen megkülönböztetve a tradicionális hőskultustól.⁸⁷ Tanulmánya több kiadást is megélt, napjainkban is folyamatos hivatkozási alap, így jelen dolgozat is többször épít rá. A sztárokkal foglalkozó kutatások elsősorban amerikai szerzők vezetésével valósultak meg, hiszen a globalizált médiagépezet központja egyértelműen Hollywoodban található, így annak hatásai is leginkább az Egyesült Államokban figyelhetők meg. Az amerikai kutatók a jelenséget többnyire a különféle médiumok hatásaiként értelmezik.⁸⁸ Több általános jellegű, áttekintő tanulmány – Gamson, Barbas, Braudy, Fenn⁸⁹ – mellett legjelentősebbek e téren az Elvis Presley személye köré kiépülő kultusz elemzései – Doss, Davidson – Hecht –Whitney, Plasketes, Brown – Fraser.⁹⁰ Az európai szakirodalomban egyrészt Jim Morrison kultuszának bemutatása, – Margry⁹¹, Söderholm⁹² – majd Lady Diana halála eredményezte az ez irányú kutatások fellendülését – Bowman, Brown –Basil – Bocarnea,⁹³ bár a hazai tudományosságban említést érdemlően csupán Pataki Ferenc foglalkozott a jelenséggel néhány oldalon.⁹⁴ A nemzetközi folklorisztikai kutatásban mindezek mellett megindult a diktatúrák személyi kultuszának,⁹⁵ valamint a politika és a populáris kultúra kapcsolatának szisztematikus elemzése is.⁹⁶

A hazai szakirodalomban megkezdődött ugyanakkor olyan kortárs, a témával részben érintkező területeken a kutatás, melyet jelen dolgozatban is fel lehetett használni. Elsőként a turizmusantropológiát kell megemlíteni, mely a turizmus modern változatait bemutatva szól a szurkolói turizmusról.⁹⁷ A sztárkultusz a posztmodern folklór keretei közt jelentős mértékben már a különféle elektronikus médiumokat használja fel a hagyományozás folyamatában. A médiumok hatásaival azonban a hazai folklorisztika

---

⁸⁷ Boorstin, Daniel J. 1982.

⁸⁸ Gamson, Joshua 1992.

⁸⁹ Barbas, Samantha 2001., Braudy, Leo 1986., Fenn, Richard K. 2005.

⁹⁰ Doss, Erika 1997., 1999., Plasketes, George 1997., Fraser, Benson P.-Brown, William J. 2002.

⁹¹ Margry, Peter Jan 2008.

⁹² Stig Söderholm 1990. Disszertációjára Voigt Vilmos hívta fel figyelmem, azonban a dolgozatot mindezidáig nem sikerült beszereznem.

⁹³ Bowman, Marion 2001., Brown, William J. – Basil, Michael D. – Bocarnea, Mihai C. 2003., Walter, Tony- Walter, Julian Anthony (eds.) 1999.

⁹⁴ Pataki Ferenc 1998

⁹⁵ Belaj, Marijana 2008, de Jonge, Huub 2008., Gabanyi, Anneli Ute 2000.

⁹⁶ Street, John 1997.

⁹⁷ Bali János 1998.a, Bali János 1998.b

mindezidáig keveset foglalkozott.⁹⁸ A különféle új prózai műfajok közt megjelentek az sms szövegek,⁹⁹ melyek politikai rigmusként való alkalmazását dolgozatom is érinti.

A történelemtudomány nemzetközi szakirodalmából korszakát megelőző szemlélettel íródott Thomas Carlyle 1840-es, hősökről szóló kötete. Carlyle véleménye szerint a világtörténelem és mindaz, amit e világon megvalósulva látunk, nem más, mint a történeti hősök tetteinek eredménye.¹⁰⁰ Gerő András és Gyáni Gábor nevéhez kötődik a különböző történelmi személyiségek kapcsán kialakuló szimbolikus politika elemzése. Gerő András tanulmányai jelentették témám szempontjából az egyik legfontosabb forrást Kossuth Lajos és Széchenyi István kultuszának formálódásához. Szintén jelentősnek számítanak a különböző politikai jellegű kultuszokkal foglalkozó történelmi témájú dolgozatok. A hazai kutatók közül Zeidler Miklós az irredentizmusról,¹⁰¹ Nemes János Rákosi Mátyás születésnapjáról,¹⁰² Ormos Mária Hitlerrel írott tanulmánya¹⁰³ számít számunkra hasznosnak. Érintőlegesen a történelmi munkákhoz sorolom György Péter esztéta 1956 emlékezetéről, az emlékezés szintereiről írott kötetét,¹⁰⁴ valamint Zempléni András újrateremtési szertartásokról írt tanulmányait.¹⁰⁵

Művelődéstörténeti, szociológiai, vallásszociológiai, irodalomtudományi szempontok alapján vizsgálta a témát Hankiss Elemér, aki a társadalomban zajló kulturális változások, szekularizáció, mediatizáció kapcsán foglalkozott több alkalommal is a témával.¹⁰⁶ Hasonló szempontból, Hankisstól bizonyos részeket interpretálva és eltérő szemszögből felhasználva érintette a témát Pikó Bettina,¹⁰⁷ míg az esztéták közül György Péter publikációit kell megemlítenünk.¹⁰⁸

Viszonylag jól feltártnak számít az irodalmi kultusz kutatás területe, mely az utóbbi két évtizedben, elsősorban a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványainak köszönhetően lendült

---

⁹⁸ Gunda Béla 1980., Povedák István 2007., Csörgő Zoltán 2002., Nagy Ilona 2007.

⁹⁹ Domokos Mariann 2005., Vargha Kata 2005., Vékony Eszter 2005.

¹⁰⁰ Carlyle, Thomas 2003. 19. Thomas Carlyle 1840-es előadássorozata először 1900-ban jelent meg magyar nyelven. Dolgozatomban ennek minimálisan átszerkesztett 2003-as „reprintjét” használtam.

¹⁰¹ Zeidler Miklós 2002. illetve Zeidler Miklós 2003.

¹⁰² Nemes János 1988.

¹⁰³ Ormos Mária 1997.

¹⁰⁴ György Péter 2000.

¹⁰⁵ Zempléni András 2002., 2007.

¹⁰⁶ Hankiss Elemér 2000., 2002.

¹⁰⁷ Pikó Bettina 2003.

¹⁰⁸ György Péter 1998.

fel.¹⁰⁹ Dávidházi Péter, Kalla Zsuzsa, Tverdota György, Takáts József publikáltak az egyes hazai és külföldi jelentős írók személye és munkássága kapcsán több tanulmányt, melyek az írók személye körül kiépülő kultuszt vallási párhuzamok alapján – elsősorban passióként – értelmezik.

Érintőlegesen foglalkozott a témával a hazai szociálpszichológia is. Buda Béla kommunikációtudományi vizsgálatainál említi a képletes, fantáziabeli kommunikációnál az elektronikus médiumokat és az általuk sugárzott sztárjelenséget,¹¹⁰ Pataki Ferenc pedig a tömegek működése kapcsán szól a sztárokról.¹¹¹ Csepeli György munkásságát a nacionalizmus, nemzeti tudat vizsgálatánál kell kiemelni.¹¹² A kortárs politikai eseményekkel foglalkozó politikai pszichológia, politikatudomány a napjainkban – „híveik” szemszögéből – hősi eredményeket szerző politikusok kultuszához visz közelebb.¹¹³

---

¹⁰⁹ A teljesség igénye nélkül a legfontosabbak Dávidházi Péter 1989. illetve Dávidházi Péter – Karafiáth Judit (szerk.) 1994., Kalla Zsuzsa (szerk.) 1994., Takáts József (szerk.) 2003., Kalla Zsuzsa – Tverdota György – Takáts József (szerk.) 2005.

¹¹⁰ Buda Béla 1994.

¹¹¹ Pataki Ferenc 1998.

¹¹² Csepeli György 1992, 2002.

¹¹³ Lányi Gusztáv 2005., Körösnéyi András 2003., Kiss Balázs 2005.

2.5 Történeti hősök a folklórban

A hősök jelen vannak a népköltészet és más folklórművészetek alkotásaiban. Cselekedeteik adják a hősepike, a hősmese, a monda eseményeinek lényeges mozzanatait. Megtalálhatók emellett a lírában és a folklór művészetek bizonyos ágaiban is. A hősöknek több típusa különböztethető meg, így léteznek komoly és vidám, pozitív és negatív, emberi és állati, természetfeletti és történeti hősök stb.¹¹⁴ Szükséges megemlítenünk, hogy a történeti hősről szóló alkotásokat a klasszikus folklorisztika két nagy csoportba sorolja. Az egyikben a hős valódi hős, a kibontakozó történetben küzdelempontú esemény részese. Ennek a típusnak az emléket őrzik a hősénekek, históriás énekek, hősmesék. Míg a második típus – mely számunkra most sokkal fontosabb – amelyben a hős neve csak szimbolikus, azaz könnyen felcserélődik. Ebben az esetben, ahogy Sárkány Mihály is jelezte, a hős sokkal inkább egy eszményt testesít meg, és ez válik fontossá, semmint maga a hős, mint szereplő. Ezt a típust őrzik pl. a trufák, tréfás mesék, anekdoták.¹¹⁵ Dolgozatom első részében azon történeti hősök kultuszát veszem vizsgálat alá, akik napjainkban is tömegeket megmozgató, élő hatással bírnak. Mivel tanulmányom célja egy „pillanatfelvétel” készítése, így olyan történeti hősök, akik a múltban ugyan jelentős kultusszal rendelkeztek, ám mára ez olyannyira elhalványult, hogy csupán a (tan)könyvek oldalain keresztül ismerhető meg alakjuk, nem kerülhettek be jelen értekezésbe. Mivel azonban egy pillanatfelvételt sem lehetséges értelmezni az adott szituáció felvázolása, előzményeinek legalább vázlatos megrajzolása nélkül, így a napjainkban jelen lévő hősök sem érthetők meg a történelmi előzmények hiányában. E helyütt viszont, ahogy a kutatástörténeti fejezetben is utaltam rá, az Árpád fejedelemhez, Botondhoz, Szent Lászlóhoz, Mátyás királyhoz, Dózsa Györgyhez, II. Rákóczi Ferenchez, Erzsébet királynéhoz, Rudolf trónörökshöz stb. kapcsolódó mondákat, meséket, hiedelmeket, tartalmi jellemzőiket áttekinteni nem áll módomban, hiszen mindegyikükről egyenként több kötetnyi anyagot lehetne megtölteni (és töltöttek is már az utóbbi fél évszázad során).¹¹⁶ Az ő kultuszuk olyan szinten kerül csupán elő, amennyiben azok egyes elemei aktualizált formában ismét felbukkannak napjaink hőseinél, erre pedig, mint a későbbiekben kiderül, szép számmal van példa.

---

¹¹⁴ <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1424.html> Utolsó letöltés dátuma: 2009. 02.22.

¹¹⁵ Kriza Ildikó 2007. 8-10.

¹¹⁶ Ezekkel kapcsolatban lásd a kutatási előzmények fejezet vázlatos áttekintésének vonatkozó részeit!

Közhely, hogy hősök mindig is voltak, vannak és lesznek. Ahogy Daniel J. Boorstin megjegyezte „*Agnostics and atheists may deny God, but they are slow to deny divinity to the great agnostics and atheists.*”¹¹⁷ A hősök keletkezésére alapvetően kétféle magyarázat szolgálhat. Egyrészt eredhet egyfajta pszichés szükségletből, mely az emberi elme működésének sajátosságaként fogható fel valamint elősegítheti a társadalmi-, gazdasági-, kulturális kánon alapvető megrendülése, megváltozása.

2.5.1 A történeti hős mint archetípus

Amennyiben a pszichés sajátosságból indulunk ki, ez esetben kijelenthető, hogy a hősöket az emberi igény szüli, azaz mi magunk teremtyük saját hőseinket. A jelenség magyarázatát Feuerbach elmélete adhatja, mely a vallás keletkezéséről szól, ám jelen esetben is jól alkalmazható. Ennek lényege, hogy az ember úgy érzi, képességeit tekintve véges, lehetőségei sorsa megváltoztatására korlátozottak, ám a tökéletlen ember rendelkezik a tökéletes ember képzetével. Amit ugyanis az ember nem tud megvalósítani, azt eszmékként tudja megfogalmazni. Ezt az eszményt pedig nyilvánvalóan önmagán kívül kell helyeznie, egy Másvalakibe, akiben eszményi módon megvan mindaz a jó, amire ő vágyik, ami szeretne lenni. Feuerbachnál ez a Másvalaki Isten, esetünkben pedig napjaink hősei, sztárjai.¹¹⁸ Magyarázat talán az lehet, hogy az embereknek a vallások szereplői, azaz az istenek mellett szükségük van evilági orientációs pontokra is. Olyan személyekre, akik cselekvései, életútja az alapvető viselkedési minták, szerepek, értékek terén példát jelentenek azok számára, akik a világban való eligazodást tőlük remélik. Eliade szól róla, hogy ez a fajta tulajdonképpen archetipikus szemlélet soha nem tűnt el az emberi elméből, főként a népi rétegek tudatából. Ez a szemlélet teremti a történelmi személyiségekből a példaadó hősöket.¹¹⁹ Feuerbach elméletét tehát jelen esetben nem a vallási, szakrális szférára kell értelmezni, hanem Hankiss Elemér kifejezésével élve, a „profán Olümposz isteneire”.¹²⁰ Azaz itt nem az istenek keletkezésének magyarázatára utalok vele, hanem a hősök létrejöttének

---

¹¹⁷ Boorstin, Daniel J. 1982. 48.

¹¹⁸ Feuerbach, Ludwig 1844. Hasonlóan vélekedett a kereszténység iránt meglehetősen elutasító álláspontot képviselő Holbach is a szentek kapcsán: „*Az ember, aki mindig képtelennek érzi magát arra, hogy pontos fogalmat alkosson az istenségről, szívesebben fordul a saját természetéhez inkább hasonló lényekhez, s pártfogót, közvetítőt, vigasztalót, barátot remél lelmi bennük.*” P.H. Holbach 1966. 7. (Eredeti megjelenés 1770)

¹¹⁹ Eliade, Mircea 2006. 205.

¹²⁰ A sztárokat mindazonáltal nem tekinthetjük isteneknek!

alapvető és minden korban jelenlévő okára. „Az embereknek szükségük van a stabilitásra, keresik azt, és a kultúra kínálhat nekik ilyen bizonyos tekintetben. Az emberek veszteségeik kompenzálására alakították meg életük és kultúrájuk több intézményét. A kompenzáció nem a reakció a modernizáció folyamatára, hanem lehetővé teszi a modernizációt, azaz a modernizáció destruktív aspektusait elviselhetővé.”¹²¹

Az elmélet működéséhez szükséges tehát egyfajta „elbizonytalanodás” az élet egyes paradigmatiszta kérdései terén s ezt a helyzetet próbálják megoldani azzal, hogy a hősökhöz, mint orientációs pontokhoz fordulnak segítségért, illetve megerősítésért. Mindezek mellett nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a szentek, hősök, sztárok egy-egy csoport összetartozás-tudatában is jelentős szerepet játszanak.¹²² „Valóban szociológiai tényező is egy szent (esetleg akár legendás szent), akinek a személyében egy-egy közösség vonzó és eszményi tisztaságban megvalósulva látja ezt a célt, amely tagjait összetartja, aki épp ezért ország-világ, sőt Isten előtt is igazolja a közösség létjogosultságát, ugyanakkor védelmezi is azt.”¹²³

Egy adott kor problémáit viszont csak egy az adott korból származó, rendkívüli képességekkel rendelkező ember tudja megoldani. Minden kornak megvannak tehát a saját hősei, akiket egy, a korra jellemző probléma vagy hiány keltett életre. Napjaink hősei és az elmúlt korok hősei szerves kapcsolatban állnak egymással. Tulajdonképpen ugyanannak a jelenségnek különböző időkből jelenlévő megnyilvánulási formáival van dolgunk.¹²⁴

Ezt támasztja alá az a folklorisztikában jól ismert jelenség, hogy különféle hősökről, uralkodókról szóló történetek jelentős része nemzeti vándormotívum. „A folklór alkotásokban gyakran cserélődnek fel a nevek. És így ugyanazon epikum, szövegtípus különböző hősökhöz is kapcsolódhat.”¹²⁵ Magyar Zoltán hangsúlyozta a történeti mondák kapcsán azok heterogén eredetét, minek következtében rendkívül sokrétegű történeti tudatot tükröznek. „Az európai mondahagyományban különösen fontos szerep

---

¹²¹ Barna Gábor 2003. 109.

¹²² Erről bővebben a sztárkultuszról szóló fejezetben szövegek.

¹²³ Jelenits István 1999. 250.

¹²⁴ „Azonosági és hasonmás mítoszoknak nevezi Barthes azt a lélektani mechanizmust, amely szerint az új mítoszok a régiéket mintájára szerveződnek [...] Franz Boas azt állította [...] semmi okunk azt hinni, hogy az elmúlt tízezer év mítoszformáló folyamatai lényegesen különböztek volna a modern mítoszformáló folyamatoktól.” Nagy Olga 1999. 10.

¹²⁵ Kriza Ildikó 2007. 7.

illeti meg azon vándortípusokat, vándormotívumokat, melyekből aztán az egyes népek, nemzetek szövegfolklórja építkezett – egy-egy internacionális elemet lokális vonássá téve.”¹²⁶

Hasonló jelenségnek lehetünk szemtanúi a pszichológiai kutatásokból jól ismert sztereotipikus gondolkodásmód kapcsán. A sztereotípiák egyrészt torzítják véleményalkotásunkat, hiszen előítéletes gondolkodásmódhoz vezetnek, ám megkönnyítik a világban való tájékozódást is, hiszen előzetesen már bevált viszonyulási, viselkedési minták alapján az emberek könnyebben találják meg, hogy egy adott szituációban hogyan viselkedjenek, gondolkodjanak.¹²⁷ Ugyanezen az elven egy történelmi személyiség valódi jellemvonásai, tettei, a róla szóló híresztelések, információk egy-egy kognitív mintát hívnak elő. „A történeti monda mesélője az általa ismert valóság mozaikjait illeszti be egy ideálképbe, a történeti személyiségeket és eseményeket egy-egy típusnak igyekszik megfeleltetni, így egyrészt különböző korok hősei jelenhetnek meg ugyanabban a szerepben, másrészt ugyanaz a személy más-más hőstípus tulajdonságait öltheti magára, pozitív és negatív szereplőként is megjelenhet, több mondatípus és sok motívum köthető egy-egy személyhez.”¹²⁸

A hősök ebben az értelemben véve olyan archetipikus szereplők, akik az archetipális mítoszelmélet¹²⁹ értelmében koroktól függetlenül léteznek. Carl Gustav Jung az archetípusok keletkezését a kollektív tudattalanhoz kötötte, míg Eliade az archetipikus képek metafizikai megalapozottsága mellett érvelt, melyeket a Szent megnyilatkozásainak tartott. Minden ilyen archetípus azonban szimbolikus jelleggel rendelkezik, ennek következtében tud szert tenni a már említett sematizmusra. A hősök

---

¹²⁶ Magyar Zoltán 2001. 10.

¹²⁷ Az előítéletes gondolkodásról bővebben Forgas Joseph P. 2000., Allport, Gordon W. 1999.

¹²⁸ Landgraf Ildikó 2005. 127. Példaként hozható fel történelmi síkon Ferenc József alakja, akit a 20. század elején már nem negatív ellenségként, a szabadságharc leverőjeként kezeltek (a valós történelmet megmásítván), hanem Ferenc Jóskaként, aki jó király, a nemzet atyja. Látható tehát, hogy a történelmi tényeket annálálják és helyettük a mondák igazsága válik rendszerező elvvé. Ilyen eltérő tulajdonságot, jellemzést azonban nem csak az időbeli változás következtében nyerhet egy-egy hős, hanem különböző társadalmi, politikai illetve korcsoportok, vallási csoportok is eltérően értékelhetnek egy személyt, hőst. Az a Nagy Imre, akit a meggyőződéses kommunisták démonizáltak, az 56-os forradalom áldozatai, résztvevői szemében hőssé változott. Hasonló helyzet alakul ki pl. Kossuth Lajos szerepének megítélésekor a különböző etnikumok szempontjából is.

¹²⁹ Az archetipikus szimbólumokról magyarul Tanczos Vilmos írt újabban tanulmányt. Tanczos művét elsősorban Gilbert Durand a Képzelet antropológiai struktúrái című könyve befolyásolta. Tanczos Vilmos 2007.

keletkezését a pszichológiai szükségletek mellett azonban még egy tényező segíti, a kulturális kánon alapvető megrendülése.

2.5.2 A történeti hős mint a megrendült kulturális kánon helyreállítója

A pszichológiai kiváltó okok mellett a hősök keletkezését segíti elő, hogy a nép történeti emlékezete elsősorban nem eseményekhez, hanem személyekhez kötődően működik. „*A népi történeti tudat nagyon erősen hős-cenrikus. A nép minden történelmi eseményt kimagasló személyekhez köt, csakis így tudja megjegyezni.*”¹³⁰ Ennek következtében juthatott a történeti hősök kultuszának korai kutatója, Thomas Carlyle arra az álláspontra, hogy az egyetemes történelem tulajdonképpen nem más, mint annak a története, amit a hősök véghezvittek, azaz a nagy emberek története.¹³¹ Jól alkalmazhatjuk e ponton Voigt Vilmos nézetét a hiedelmek paradigmatis és szintagmatikus tengelye kapcsán. A „paradigmatikus tengely” elnevezés arra utal, hogy a hiedelemtörténetek megfelelő pontjain mintegy eleve meghatározott szereplők jelennek meg.¹³² Ilyen előre meghatározott szereplők a középkori szentek, a történeti hősök, és a (poszt)modern sztárok. Nem az egyén, a név a fontos elsősorban, hanem, hogy legyen egy adott személy, aki tetteivel, a cselekedeteivel egy fennálló problémát old meg. Eliade emeli ki, hogy mihelyt egy történelmi személyiség bekerül a nép emlékezetébe, történelmi volta megszűnik és életrajzát a mítosz szabályainak megfelelően alakítják át. A „*dicsőített hősök személyének történelmi voltahoz kétség nem férhet, de a mitizálás mégis kikezdi történetiségüket [...] A valóságos történelmi személyek a legvégső esetben is csak két vagy talán három századon át maradnak meg a nép emlékezetében. Azért van ez így, mert a nép emlékezete az egyedi eseményeket és a valóságos személyiségeket nehezen őrzi meg: az események helyett kategóriák, a történeti személyiségek helyett pedig archetípusok határozzák meg az effajta képzelet működését. Így a történeti személyiség áthasonul mitikus előképévé (a hőssé stb.), az események pedig a mitikus cselekedetek kategóriájává [...] Az európai népi rétegek tudatában, az archaikus lételméletnek megfelelően, az események kategóriává, az egyéniségek pedig archetípusá egyszerűsödnek, egészen napjainkig.*”¹³³ Így lehet

---

¹³⁰ Dobos Ilona 1986. 127.

¹³¹ Carlyle, Thomas 2003. 19.

¹³² Voigt Vilmos 2004. 84 illetve Voigt Vilmos 1980. 281-289.

¹³³ Eliade, Mircea 2006. 66-67, 71-74.

például Mátyás neve a folklórban szimbolikus, hiszen hasonló narratívumok III. Frigyes, Földnélküli János, Nagy Péter, Drakula esetében is megjelennek.¹³⁴ Ahogy Ferenczi Imre a mondák kapcsán megjegyzi, hogy a monda „*megelégszik az életmozzanatok, a szituációk és a történet szereplőinek sematikus tipizációjával.*”¹³⁵ A helyzet tulajdonképpen hasonlít ahhoz, amit Hobsbawm leírt a kitalált hagyományokkal kapcsolatban: „*újyszerű szituációkra adott válaszról van szó, mely régi szituációkra adott válaszok formáit öltik.*”¹³⁶ Az új kulturális-társadalmi környezet kihívásaira a kompenzáció egy olyan formáját adaptálják, mely teljes mértékben ősi mintákból építkezik.¹³⁷ Ilyen paradigmatiszta változást előidéző korszak lehetett a magyarság történelme során a Kárpát-medencében való letelepedés, a feudális társadalmi rendre való áttérés s ezzel együtt a keresztény hagyományok elfogadottá tétele, a tatárjárás, a török hódoltság időszaka, a Habsburg abszolutizmus elleni felkelések időszaka valamint az 1848-as forradalom és szabadságharc. Logikus, hogy a legjelentősebb történeti hősök is ezekhez a korszakokhoz kötődnek. A drasztikus változások mellett meg kell azonban jegyeznem, hogy ezen személyek mitizálódása annak is betudható, hogy ezek az események az időbeli távlat növekedésével egyre inkább veszítenek pontos történéseik részleteiből s velük együtt halványulnak el a bennük szereplő központi figurákhoz kötődő események, személyiségjegyek, tulajdonságok. A keletkező hiányos tudás, sematizálódás viszont hozzájárul ahhoz, hogy az egyes történelmi események leegyszerűsödése, a történések általánosabbá válása lehetővé tegye, hogy a bennük szereplő egyes elemek a hozzájuk tartozó jellemzőkkel szabadon vándoroljanak.¹³⁸ Így jelenhetett meg több, Hunyadi Mátyáshoz kapcsolódó tulajdonság, esemény Rákóczi Ferencnél, valamint Kossuth Lajos alakjánál. A „negyvennyolcas” hagyományvilág

¹³⁴ Kriza Ildikó 2007. 10. illetve ahogy a Magyar Néprajz V. kötetében is olvasható: „*A történeti monda is nemzetközi, mint a népmese, motívumai, hősei széles körben ismertek, sőt maguk a mondák is vándorolnak, csak a hősök helyébe kerülnek mások. Így történik ez a híres Kyffhäuser-mondában, amely a barlangjában várakozó Barbarossa (Rótszakállú) Frigyes császárról szól. A császár már régen meghalt, de a monda szerint él a hegy gyomrában: vörös szakállá úgy megnőtt, hogy hétszer körüli a kőasztalt, amely mellett ül. Nem kell hát félni, egyszer még visszatér, hogy népén segítsen. Az angol monda Artus királyról, a magyar monda Szent Istvánról, Rákócziáról, a szlovén pedig Mátyás királyról beszéli el ugyanezt.*” Lengyel Dénes 1988. 149.

¹³⁵ Ferenczi Imre 1968. 33.

¹³⁶ „*In short, they response to novel situations which take the form of reference to old situations.*” Hobsbawm, Eric 1985. 2.

¹³⁷ Az ősi minták felélése kapcsán érzékletes példákat sorol fel Dömötör Ákos például Damjanich kapcsán. A szabadságharc tábornokáról elterjedt egyrészt az a Thészuszhoz kapcsolódó történet, melyben a hős fél kezével lerántott egy lovat, megjelent nála a mágikus szakáll illetve a „rácok ostroma” titulus, mely egyértelműen Attila hun vezértől ered. A példák közt érdemes megemlíteni azt a mondat is, melyben Klapka György egyik legénye Búvár Kundhoz hasonlóan fürte meg az osztrákok hajóját. Lásd Dömötör Ákos 1998. 14., 18.

¹³⁸ A hiány, mint a mítoszok keletkezését elősegítő tényező kapcsán lásd Voigt Vilmos 1980.

azonban bebizonyította, hogy az akkor keletkező hősök nem csupán a régi szüzséket élesztették fel, hanem megváltoztatták a megszokott és közismert elbeszélés-motívumok korábbi helyét is.¹³⁹ A 19. század második felében elsősorban a forradalom és szabadságharc vezetőinek (főleg Kossuth Lajos, Petőfi Sándor) személyisége és a körük felépülő narratívumok csoportja nyert kultikus jelleget,¹⁴⁰ majd a kiegyezés megkötése után Erzsébet királyné és Rudolf trónörökös alakja került be a folklór keretei közé.¹⁴¹ A trianoni béke után az irredentizmus jelent meg a maga hőseivel,¹⁴² majd a náci és a kommunista diktatúra személyi kultusza hódított.

Az új társadalmi körülmények miatt kialakuló emberi igények, vágyak kifejeződésének lehetünk szemtanúi újfajta hagyományozódás keretei között. Működnek emellett a régi hagyományok, gyakorlatok és modellek is, ám a megváltozott új feltételek között már nem mindenki számára kellőképpen rugalmasak és alkalmazhatók.¹⁴³ Aktuális kontextusba helyezett „hagyományos témákkal” találkozhatunk tehát, melyek a középkori exemplumokhoz hasonlóan fejezik ki a modern társadalom emberének az erőszak, az elidegenedés, a diszkrimináció, értékvesztés által kiváltott nyugtalanságát.

*„Eric Hobsbawm, angol történész mindkét monográfiájában arra hívta fel a figyelmet, hogy milyen bámulatosan hasonló a különböző népek és korok banditahőseinek »mitosza«, művészi ábrázolása, legyen az hősének, ponyvaballada, népmonda, lírai dal, életregény, vagy a szájhagyomány alapján készített filmforgatókönyv. Szerinte a hasonlóságnak két alap oka van: a) A történelmi helyzet és az etnikus-regionális viszonyok hasonlósága [...] b) A »hős« szereppel együtt járó hagyományos közösségi elvárások egyöntetűsége, s ennek következtében a banditák/betyárok viselkedésének hasonlósága a másik ok. A jó ügyért, a kizsákmányoltak érdekeiért harcoló igaz betyár...”*¹⁴⁴ Természetesen Hobsbawm nézete nem csupán a banditahősökre alkalmazható, hanem minden egyéb hőstípusra. A jelenség gyökerei nem korszakunkból eredeztethetők tehát. Nem csak a dolgozatban megfigyelhető modern, kortárs hősök

---

¹³⁹ Dömötör Ákos 1998. 7.

¹⁴⁰ Kossuth Lajos, Széchenyi István kultuszának fejlődéséről a következő fejezetben szövegek. Petőfi Sándor kultuszáról a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak már említett kiadványai tartalmaznak részletes elemzéseket.

¹⁴¹ Gerő András 2004.a, 2004b, Pisztoza Ferenc 1980., Landgraf Ildikó 1998., 2002., Magyar Zoltán 2000., 2006.

¹⁴² Lásd Zeidler Miklós 2002., 2003.

¹⁴³ Hobsbawm, Eric. 1985. 4.

¹⁴⁴ Hobsbawm nézetét idézi Küllös Imola 1995. 55.

keletkeznek és működnek korábbi formák alapján, hanem a megelőző történeti korszakokból is szép számmal lehetne példákat említeni. Eliade szerint a legendás szenteket és nagy uralkodókat is az egykori hősök, az archetípus ismétlődőnek tekintették. Megállapítja, hogy „*a kereszténység sohasem tudta – főként a népi rétegek tudatából – kitörölni az archetipikus szemléletet, (mely a történelmi személyiségből példaadó hőst, a történelmi eseményből pedig mitikus kategóriát alakított).*”¹⁴⁵ Magyar Zoltán hívja fel a figyelmet, hogy nem csupán a történetek, hanem a mondákban szereplő motívumok is vándormotívumok pl. Isten kardja Attila, Szent István, Szent László, Rákóczi mondakörében is feltűnik.¹⁴⁶ Mindennek az alapja talán az is lehet, hogy ezek a népi hősök ún. „sűrített társadalmi típusok”, akik minden olyan pozitív tulajdonsággal rendelkeznek, melyek a népi ideális normáknak megfelelnek. E népbarát hősök kizárólag jó, míg ellenfeleik csak kedvezőtlen tulajdonságokkal vannak felruházva. Majdnem mindegyikre jellemző a népbarátság és a szociális igazságtevés.¹⁴⁷ Ha pedig valamely korban valamely közismert személy ilyen színben tűnik fel az emberek szeme előtt, pillanatok alatt társítják személyéhez az ezen mintáknak legutóbb megfelelt hősök tipikus jegyeit is.

Az idő előrehaladtával azonban az archetipikus hős-motívumok sem változás nélkül élik meg az újabb századokat. A motívumok lényege, váza azonban az elmúlt évszázadok során sem vagy csak alig változott. „*Mondhatnánk azt is, hogy a modern idők történelmi alakja a népi emlékezéstől visszakapja eredeti jelentését: azt, hogy archetípust utánoz vagy archetipikus cselekedetet ismétel.*”¹⁴⁸ Ahogy Gary Alan Fine is megjegyezte, a kortárs mondák hagyományos témákra alapoznak, melyeket új anyagi és morális kontextusban helyeznek el.¹⁴⁹ Olyan univerzális survival-ról van tehát szó esetünkben mely független az ún. „magas” kultúra korszakaitól, a politikai folyamatoktól, történelmi korszakoktól. Ez nem jelenti azt, hogy a váz, a „szűzsé” köré ne épülne fel minden egyes korszakban, minden egyes társadalmi rétegnél más és más, az aktuális igényeknek megfelelő motívumkincs. Ennek következtében, míg a kora középkor

¹⁴⁵ Eliade, Mircea 2006. 205.

¹⁴⁶ Magyar Zoltán 2001. 209. „*Petőfi Sándor meghalt, és a felesége temette el. Nagyon szépen akarta eltemetni. Eltemette nap alá, hold alá, föld alá, víz alá. Betette négyes koporsóba. Aranykoporsóba, ezüstbe, vasba és fába tette őt. Mikor eltemették, ráengedtek vizet. Míg se tudja senki, hol fekszik!*” Dobos Ilona 1973. 422.

¹⁴⁷ Katona Imre 1980. 252.

¹⁴⁸ Eliade, Mircea, 2006. 74.

¹⁴⁹ Gary Alan Fine nézetét idézi Constantinescu, Nicolae 2003. 153-154.

hősideáljaivá a szentek váltak a nép körében, a késő középkortól már a társadalmi igazságtalanságok ellen fellépő alakokkal találkozunk.¹⁵⁰

Az idők során mindezek mellett – talán a világ racionalizálódásának is köszönhetően – fokozatosan csökkent a csoda jelenléte, jelentősége a hősök személye köré kiépült mondavilágban. „Az évszázadok során a mitikus hős, a herosz fokozatosan veszített mitikus tulajdonságaiból, s lényegi jellemzőin túl fizikailag is egyre inkább emberi jegyekkel lett teljes: már nem óriás, csupán hatalmas termetű, s nem sárkányt vagy egyéb szörnyeteget győz le, hanem (csak) ellenséget. Az eredeti kapocs azonban sohasem szakadt el teljesen: a mondák hősei bár többnyire valóságos személyek, kiemelkednek a közösségből, és esetenként továbbra is öltének magukra mitikus vonásokat. Olykor a modern idők történelmi alakjai is – visszakapva a népi emlékeztéstől az eredeti jelentést – archetípust vagy archetipikus cselekedetet ismételnek meg, idéznek fel, még akkor is, ha immár a démonizált hatalmakkal szemben kudarcot vallott embert ábrázolják, s nem pedig az ideálként tisztelt legyőzhetetlen hőst.”¹⁵¹

A mondák hőseinek cselekedetei immár jórészt emberi normákkal mérhetők, s koruk hősideálját testesítik meg. A 20-21. század korának kihívásait is tehát olyan személyek oldják meg, akiket az adott kor problémái keltettek életre, ők a sztárok. A sztárok mindenféle hasonlóság mellett azonban alapvető eltérést is mutatnak a hősöktől. Ezek közül a legfontosabb talán az, amit Boorstin fogalmazott meg: „*We can fabricate fame, we can at will (though usually at considerable expense) make a man or woman well known; but we cannot make him great. We can make a celebrity, but we can never make a hero. In a now-almost-forgotten sense, all heroes are self-made. Celebrity worship and hero worship should not be confused.*”¹⁵²

2.5.3 Személyi kultusz

---

¹⁵⁰ Magyar Zoltán 2001. 18. Ilyen kategóriába tartoznak a „jó királyok” esetünkben Mátyás, Rákóczi, szabadságharcosok pl. Kossuth, Nagy Imre valamint a betyárok Sobri Józsa, Rózsa Sándor.

¹⁵¹ Ferenczi Imre 1968. 27. Hasonlóan ír Magyar Zoltán is: „[...] a XIX–XX. századi népmondákban már az a jellemző, hogy a hős, akinek visszatérését várják, nem király, hanem »csak« szabadságharcos, népvész, forradalmár stb. [...] s a csodaszzerűség is fokozatosan zsugorodik, egyre realisabbá válik.” Magyar Zoltán 2001. 24.

¹⁵² Boorstin, Daniel J. 1982. 48.

A történelmi körülmények közt külön említjük meg a személyi kultuszt, melynek két változatát különböztethetjük meg.¹⁵³ Egyrészt létrejöhett totalitárius rendszer keretei közt, valamint demokratikus államokban (pl. Churchill személye körül formálódó jelenségek). A személyi kultusz előbbi esetben főleg felülről létrehozott kultusz, bár – mivel pszichológiai szükségleteket elégítettek ki – megtalálható volt alulról jövő építések is. Megfigyelhető volt ez többek között a sztálinizmus esetében, vagy Castro, Che Guevara kultuszánál is. Annak ellenére, hogy ezek a személyi kultuszok kötelező jellegűek voltak, az esetek egy jelentős részénél mégis immanensé váltak.¹⁵⁴ A demokratikus keretek közt alakuló személyi kultuszokat sem tekinthetjük tisztán „alulról építkező” jelenségeknek, hanem számolnunk kell annak felülről induló „PR-jellegével” is.

A személyi kultusz működési elve több tényezőn alapul. Egyrészt az egyének csoporthoz tartozási igényét kell megemlíteni, melyet a politikai vezető irányítása alatt egyesülő nemzetzöszségben vélük megtalálni sokan. Ilyen esetben azonban, ahogy Csepeli György megjegyzi, *„a hovatarozási élmény érzelmi magja megszállottsággá, paranoid agresszív indulattá hevül, és a hovatarozás által megfogalmazható homályos, inkohereus és szervezetlen magátólértetődségek, tipizációk és relevanciák rigorózus dogmákká merevülnek.”*¹⁵⁵ A totális diktatúrák – bennük a személyi kultuszok – mint jól tudjuk, teljesen új kulturális kánot teremtenek – bár, ezek az új kánotok, minden esetben felhasználják a régít.¹⁵⁶ Az új kulturális kánot keletkezésének lényege, hogy *„a nosztalgia mitológiává, a hangulat mániává, a szubjektív valószínűség megfellebbezhetetlen igazsággá, a szertelen vágy szigorú parancssá válik.”*¹⁵⁷ A különbség a kultúra szerves változása és a diktatórikus átalakítás között nem csupán az alulról illetve felülről induló reformokban kereshető, hanem azok kötelező jellegében is. A diktatórikus rendszerek dogmákat teremtenek, melyektől az elhajlásra nincs lehetőség, melyeket megkérdőjelezni, értelmüket feszegetni nem lehet. A szó legszorosabb értelmében véve axiómákról van tehát szó. Ilyen dogma a vezérbe vetett

---

¹⁵³ A személyi kultusz jelensége lényegesen bővebb elemzés igényelne, ám jelen disszertáció keretei között erre nincs lehetőségem.

¹⁵⁴ Különbséget kell e téren tennünk a Sztálin-kultusz és a közép-kelet európai államok kommunista típusú személyi kultusza, így a Rákosi-kultusz között is. Utóbbi egyértelműen oktrojált jellegű volt, amit jelez, hogy a Rákosi-diktatúra bukásával eltűnt a közéletből, míg előbbi – s ide lehetne sorolni többek között a Hitler-kultuszt is – részben a tömegek igényére épült rá.

¹⁵⁵ Csepeli György 2002. 32.

¹⁵⁶ Gerő András 2004. 19.

¹⁵⁷ Csepeli György 2002. 37-38.

hit, a személyi kultusz kialakulása, ápolása.¹⁵⁸ Olyan „mesterséges mítoszok”¹⁵⁹ ezek, melyeket konstruálói a társadalom manipulálására, eszközként használnak. A személyi kultusz jelenségét, mint mesterséges mítoszt Pethő Bertalan kifejezésével élve „internoszeptumnak” nevezhetjük, hiszen *“transzcendenciája nem más, mint önmaga visszfénye, függeléke, nem más, mint önmaga határain belül maradó túllépés [...] Az internoszeptumra eszmélő internoszeptális tudat akkor alakul ki, amikor hideg számítással dolgoznak ki mesterséges mítoszt, és a mesterséges mítosz csalfaságát átlátva, de a kényszerűség súlya alatt engedelmeskednek neki oly módon, mintha hinnének benne.”*¹⁶⁰ A külső kényszer jelleg azonban sok esetben belső attitűddé egyben értékké válik,¹⁶¹ a „kihasználtak” számára a mesterséges jelleg ezen esetekben mindvégig rejtve marad. Az egykor alakjuk köré személyi kultuszt kiépítő személyek közül egyesek emlékét ma is őrzik bizonyos szubkultúrák.¹⁶²

---

¹⁵⁸ A személyi kultusz mint vallás értelmezéshez lásd: pl. Kitagawa, Joseph M. 1974, Kershaw, Ian 2003. A személyi kultusz létrejöttének pszichológiájához kapcsolódóan Csepeli György a következőket írja: *„Az autoriter személyiség nem véletlenül túlozza el a hovatartozás érzelmi magját a vakhitig, s nem véletlenül teremt magának szilárd magyarázó-igazoló rendszert a hovatartozási élmény gondolati-tudati elemeiből. Mivel önmagával nem tud azonosulni, azonosul egy nála hatalmasabb, nagyobb fölöttes egységgel, a nemzettel, a csoporttal. Ha ő esendő, gyöngé és kiszolgáltatott, legyen csoportja (s annak vezére) sziklaszilárd, erős és mindenható. Ha nem tudja kiszámítani sorsát egy nappal előre, nemzete jövőjét lássa évezredekre biztosítva. Ha ő maga szorong, lássa a vele egyvásiak tömegét elszánnak és magabiztosnak. Ha benne nincs rend, keresse a rendet kívül.”* (Csepeli György 2002. 38.) Látható, hogy Csepeli gondolatmenete is a már ismertetett kompenzáció-elméletet támasztja alá.

¹⁵⁹ A „mesterséges mítoszokról” bővebben Pethő Bertalan 2002. 165-168.

¹⁶⁰ Pethő Bertalan 2002. 167.

¹⁶¹ Ezt példázza a Rákosi Mátyás 60. születésnapjára özőnlő ajándékok tömkelege, melyek közül nem mindegyik tudható be a diktatúrától való félelemnek, megfélemlni akarásnak. Bővebben erről Nemes János 1988., Ortutay Gyula 1952.

¹⁶² Gondoljunk a neonáci csoportok körében élő Szálasi-kultuszra például. Rákosi Mátyás ugyanakkor a nép szemszögéből tipikus „antihőssé” vált. Emléke a legsötétebb, legkegyetlenebb időkkel párosul.

2.6 Hősök a posztmodern korban

Napjaink hősei két egymással szoros kapcsolatban lévő és rokonságot mutató csoportba sorolhatók. Egyrészt a hagyományos értelemben vett hősökre, vagy történeti hősökre,¹⁶³ másrészt a sztárokra. Habár a két csoport egymáshoz közel áll, több lényeges ponton mégis jól elkülöníthetők, így kultuszuk egyes jellemzői¹⁶⁴ (pl. a mindennapi életben betöltött szerepük) valamint a kultusz kialakulásának módja terén. Munkám következő fejezetében olyan történeti hősökről szólok, kiknek személye, tetteik elevenen élnek a köztudatban, sőt emellett személyüket napjainkban is élő kultusz övezi. Mielőtt ezt részletesen bemutatnám, érdemes megemlíteni, hogy a rengeteg történeti hős közül miért pont az itt szereplők személye volt képes megőrizni napjainkig is élő hatását?¹⁶⁵ Két okot kell kiemelni. Az első a nép történelmi emlékezetének időbeli korlátoltsága.¹⁶⁶ Mivel napjaink történeti hősei alapvetően az 1848/49-es forradalom és szabadságharc korából illetve az 1956-os forradalom és szabadságharc idejéből származnak, könnyen megállapítható, hogy utóbbi emléke még aktívan él a társadalomban, találhatók szép számmal olyan személyek, akik maguk is részesei voltak az eseményeknek, előbbi pedig másfél százados múltjával az orális úton terjedő folklór kereti közt szintén nem nevezhető „a távoli múltba vesző, homályos” eseménynek. Különösen nem, ha arra gondolunk, hogy a 48-as forradalom összekapcsolódott a nemzet fogalmának modern értelemben vett átértelmezésével, kialakulásával, az önálló nemzetállamiság – ha csak rövid ideig tartó – kivívásával. A 48-as hősök emléke oly mértékig intenzíven hatott a nép tudatára, identitására, hogy vezetőit (Kossuth, Petőfi) még a 20. század elején is visszavárták.¹⁶⁷

---

¹⁶³ A történeti hősök további csoportosítását dolgozatomban nem végeztem el, ám szükséges megjegyezni, hogy elsőként Thomas Carlyle sorolta a hősöket hat típusba: 1. a hős, mint isten, 2. próféta, 3. költő, 4. pap, 5. író, 6. király. „*A hős lehet Költő, Próféta, Király, Pap vagy akármilyen, aszerint, hogy milyen korban született.*” Carlyle, Thomas 2003. 100. Az istenek és a próféták állnak kronológiailag legelől, s azok a későbbi korokban Carlyle szerint nem is ismétlődnek. A költőket tartja Carlyle „minden idők hősi alakjának”. Carlyle könyvét is e csoportosítás alapján építette fel. Carlyle, Thomas 2003. Nézetét túlságosan leegyszerűsítőnek és hiányosnak találom, így dolgozatomban nem alkalmazom. Minden hiányosság ellenére nem lehet elvitatni tőle úttörő jellegét, emiatt is került itt említésre.

¹⁶⁴ Ezekről bővebben dolgozatom hátralévő részében szólok.

¹⁶⁵ Dolgozatomban nem foglalkozom olyan történeti hősökkel, akik a magyar „civil vallásosság” – vagy Hankiss Elemérnél magyar nemzetvallás – szempontjából szimbolikus fontosságot nyertek, mivel a neopogányság jegyeit magukon viselve a nemzet mitikus ősatyjáiként jelennek meg (pl. Attila, Csaba, Árpád). Döntésem arra az okra vezethető vissza, hogy e történeti hősök véleményem szerint sokkal inkább politikai hovatartozást is jelző szimbólumként nyilvánulnak meg napjainkban.

¹⁶⁶ Erről lásd Katona Imre 1980.

¹⁶⁷ A jelenségről bővebben Magyar Zoltán 2001.

A történeti hősök napjainkat is megélt kultusza alapján véve minden esetben valamiféle – szorosabb, lazább – kapcsolatban állt keletkezése idején a nemzeti identitástudat formálódásával.¹⁶⁸ Ahogy a sztárkultusz kialakulásának történelmi előzményei című fejezetben részletesen kitérek majd rá, a 19. században megjelenő elbizonytalanodás problémájára¹⁶⁹ több, a korban kialakuló ideológia jelentett gyógyírt, köztük a nacionalizmus is, mely a nemzetet emelte fel egy olyan princípiummá, ami a széles tömegek számára a legfőbb értéket jelentette¹⁷⁰ és közben a csoporthoz tartozás tudatát is erősítette. A nemzeti identitástudat megerősödésével, ahogy Anthony D. Smith is említette, létrejöttek annak saját szimbólumai, ünnepei, mítoszai, „szent helyei” és hősei.¹⁷¹ A jelenség bizonyos esetekben vallásként funkcionált. *„A nemzeti identitás [...] mindenütt szekularizált és egyben vallási pontokat is teremt. A szekularizálás azt teszi, hogy túlnyúl a vallási illetve rendi világon, hiszen ez az új közösség szociológiai lényege. A folyamat nem szünteti meg a vallási megosztottságot, csak éppen annak jelentőségéből vesz el. A nemzeti identitás [...] olyan új, erős identitást jelent, ami átfedi az addig esetleg vallási hovatartozásuk mentén szemben álló csoportokat, s kétségkívül a rendi különbségeken is túlnyúló azonosságot teremt [...] ugyanakkor ahhoz, hogy mindezt megtehesse, szinte rögtön szakralizálnia is kellett önmagát. A szakralitás annyit jelent, hogy a nemzeti identitást fölé kellett helyezni mindannak, ami addig volt. A »fönt« érzetét és képzetét pedig csak úgy lehet megteremteni, hogy egyfajta megkérdőjelezhetetlenséget – mondhatnám úgy is: szentséget – kellett a nemzet értékének tulajdonítani.”*¹⁷²

Az a tipikusan nyugati tényező, amely a nacionalizmus fejlődését, a hatalom és a közösség egy új legitimációs bázisának érvényesülését lehetővé tette, Wehler szerint nem más, mint a forradalom.¹⁷³ A 19. században felerősödő nemzeti identitástudat

¹⁶⁸ A nacionalizmus jelenségének értelmezését csak oly mértékben érintem dolgozatomban, amennyire feltétlenül szükséges. A nacionalizmus értelmezésével, keletkezésével nem szándékozom részletesebben foglalkozni. Ennek következtében a nacionalizmus klasszikus kutatói (pl. Ernest Renan, Ernest Gellner, Thomas Hylland Eriksen) és műveik, téziseik nem kerülnek említésre.

¹⁶⁹ Természetesen nem azt állítom, hogy ez a fajta elbizonytalanodás lenne a nemzeti identitás kialakulásának egyetlen oka, ám kétségtelenül szerepet játszott benne.

¹⁷⁰ Gondoljunk e helyütt többek között Petőfi Sándor Nemzeti dalára!

¹⁷¹ Smith, Anthony D. 1993.

¹⁷² Gerő András 2004. 18.

¹⁷³ Wehler, Hans-Ulrich Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen Verlag C. H. Beck, München, 2001. kapesán írja recenziójában Pabis Eszter. <http://www.c3.hu/~klio/klio031/klio003.html> Utolsó letöltés dátuma: 2008.10.25.

számára az 1848-as forradalom és szabadságharc egyfajta generátor szerepet töltött be. A vérbe fojtott szabadságharc ideális táptalaj volt a nemzeti hősök felemelkedése számára. A hagyományos vallási minták analógiájára megjelentek a mártír hősök (Id. aradi vértanúk, Petőfi Sándor – bár esetében a nép sosem fogadta el teljes mértékben halálának „hivatalos körülményeit”), nemzeti „apostolok” (Kossuth Lajos, Széchenyi István). Az, hogy hagyományos vallási mintákra keletkeztek, teljes mértékben természetesnek nevezhető, hiszen a szakralizálás csak olyan kultúranropológiai formákban történhetett, melyet a hagyományos vallási világkép már megteremtett. Csak azokra a kulturális formákra tudott ráépülni, melyek már léteztek, ezek pedig a vallási világképhez kötődtek.¹⁷⁴

A magyar nacionalizmusnak a 19. században az 1848-as forradalom és szabadságharc adott lendületet, a 20. században pedig egyrészt a trianoni béke, mely a nemzet „testének” megcsonkításával járt, ezáltal felerősítette a sértett, megalázott nemzet öntudatát; másrészt az 1956-os forradalom és szabadságharc. A három tragikus véget érő esemény a magyar nacionalizmus intenzitását oly mértékben növelte, hogy annak elmélyülésével a társadalom széles körében vallási szférába emelte, létrehozván a magyar „civil vallásosság” (nemzetvallás) jelenségét. Ezen a ponton csatlakozom Benedict Anderson véleményéhez, aki a nacionalizmust nem csupán ideológiaként, izmusként fogja fel, hanem szívesebben tekintené azt antropológiai szempontból, mintegy kulturális összegzőként, ugyanúgy, mint pl. a rokonságot, vallást.¹⁷⁵ „*A felvilágosodás, a racionalista szekularizmus évszázada egyúttal elhozta a maga modern sötétségét is. A vallásos hit gyengülésével nem szűnt meg a szenvedés, amelyre a hit részben gyógyírt adott. A paradicsom széthullása mindennél esetlegesebbé tette a fatalitást. A megváltás abszurdá válása mindennél szükségszerűbbé tette a kontinuitás valami más formáját. Amire akkor szükség volt, az a fatalitásnak kontinuitása, a véletlenszerűségnek pedig jelentéssé való szekuláris átalakítása [...] kevesebb dolog (volt) megfelelőbb ennek a célnak az elérésére, mint a nemzet eszméje.*”¹⁷⁶ Ez a fajta nacionalizmus interpretáció talán plasztikusabban érzékelteti, hogy egy ideológia mily könnyen nyerhet vallási színezetet.¹⁷⁷ Ennek korai magyar megnyilvánulásait a két

---

¹⁷⁴ Gerő András 2004. 19.

¹⁷⁵ Anderson, Benedict 2006. 19-31.

¹⁷⁶ Anderson, Benedict 2006. 24-25.

¹⁷⁷ Nem problémamentes ugyanakkor meghatározni, hogy meddig nevezhető nacionalizmusnak és mikortól civil vallásnak, vagy nemzetvallásnak. Ez esetben is kijelenthető, hogy egyértelmű határvonal,

világháború közti irredentizmus kapcsán figyelhetjük meg, amikor az irredentizmus a hivatalos állami ideológia, politikai koncepció részévé vált.¹⁷⁸ A vallási minták analógiája kapcsán mindegyik eseménynek megvannak a nemzeti hősei, a nemzet világi „megváltói” és velük együtt áruói, Júdásai is.¹⁷⁹ Gondoljunk itt a Kossuth Lajos – Görgey Artúr (bár az ő szerepét a történettudomány az utóbbi évtizedekben „tisztázta”), Kádár János – Nagy Imre ellentétpárookra, vagy az első világháború utáni korszak két vezetőjére, Kun Bélára és Horthy Miklósrá.¹⁸⁰ Bár a nevek kapcsán egyik illetve másik oldalon konszenzus nem alakul(t) ki, az, hogy a társadalom tagjainak a viszonyulása nem egységes a nevezett személyek irányába, nem jelenti az eddig felvázoltak cáfolatát, hiszen olyan jelenséget, ideológiát, személyiséget, melyet mindenki egyöntetűen támogat és elfogad, a legritkább esetben lehet találni – hatványozottan igaz ez napjaink Magyarországra. Kapcsolatban van ez természetesen azzal az elképzeléssel is, amit a történetírás tudományában az utóbbi néhány évtizedben új, posztmodern ideológiaként megfigyelhető, melynek lényege, hogy különválasztja egymástól a történelem és a múlt fogalmát. Miközben múltból csak egy létezik, ugyanakkor számos eltérő diskurzus szólhat róla. Ugyanazt a jelenséget többféleképpen lehet interpretálni, azaz a múltnak egynél több története van, amely történelemként igazolható módon előadható.¹⁸¹ Mivel a „civil vallás” jelentős mértékben a múltról szóló diskurzus szakrális szempontú értelmezésén alapul, Keith Jenkins elmélete erre is alkalmazható. *„Mint minden vallás esetében, itt is lehetnek bigottabb vagy mérsékeltbb hívők, esetleg „nemzeti ateisták”; lehetnek eltérő irányzatok. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a nemzetvallás*

---

cezúra nem létezik. A nacionalizmus különböző megnyilvánulásai egymástól függetlenül nyerhetnek szakrális színezetet. Előfordulhat, hogy valaki egy politikus személyét követi *vakhittel* – ilyenre jó példa a múltból Kossuth Lajos személyisége és tábora – miközben a mások által használt szakrális jelképeket „profán” módon használja, esetleg nem is használja – gondoljunk itt olyan nemzeti szimbólumokra, melyek ambivalens értékeléssel rendelkeznek, mint pl. a „nagy-Magyarország” jelképe, vagy a turul madár.

¹⁷⁸ Bővebben lásd Zeidler Miklós 2002., Zeidler Miklós 2003.

¹⁷⁹ Gerő András 2004. 20.

¹⁸⁰ A nevezett személyek megítélése korántsem független napjaink politikai irányzataitól. A politikai baloldal a Horthy rendszert annak utolsó évtizede miatt a fasizmushoz közelíti, így számára Horthy Miklós személye nem vált pozitív hőssé, míg az 1919-es Tanácsköztársaság élén álló Kun Béla alakja sem negatív „anti-hőssé”. A helyzetet az 1956-os forradalom és szabadságharc kapcsán tovább bonyolítja, hogy Kádár János emléke sok, ma élő polgár emlékezetében pozitívan él. Hogy ez utóbbi jelenségnek a rendszerváltás idején fellobbanó, a jobb életkörülményekbe vetett nagy remények szertefoszlása, a piacgazdaságból való kiábrándultság vagy a Kádár-rendszer viszonylagos kiszámíthatósága volt-e az oka, dolgozatomnak nem témája. Számomra a jelenség objektív, politikamentes leírása és elemzése a fontos, nem pedig annak minősítése. Az egyes személyek kapcsán kialakuló ellentétes megítélés, megosztottság megjelenik más nemzetek nacionalizmusánál, civil vallásosságánál is. A társadalom nem egységes az egyes hősök megítélésében. Ahogy nem egységes abban sem, hogy a magyar nemzeti szimbólumokhoz hogyan viszonyuljon, lásd a szent koronával kapcsolatos viták 2000-ben, annak parlamentbe szállításakor, illetve a nemzeti Himnusz egyes feldolgozásai kapcsán kialakuló polémiákat.

¹⁸¹ Gyáni Gábor 2000. 14-15.

fogalma mentén leírhatóvá, koncipiálhatóvá és értelmezhetővé válik sok – egymástól látszólag – távoli jelenség.”¹⁸² Ezen a ponton csatlakozom a Lutheran World Federation kutatási definíciójához, mely kimondja, hogy a társadalom egyes tagjai saját „civil vallásuknak” különböző mértékben lehetnek tudatában. A „civil vallást” a népesség messzemenően vagy korlátozottan fogadhatja el.¹⁸³ Ez a fajta ambivalencia annak is köszönhető, hogy a nacionalizmusból kifejlődő magyar „civil vallás” tulajdonképpen az ún. „barkácsolt vallásosság” jellemző jegyeit viseli magán. Ennek ismérve, hogy a vallás individualizálódásával az egyén a vallási palettán megjelenő jelenségek közül azt és olyan mértékben építi be a saját „vallási konstrukciójába”, amilyen módon akarja. A „civil vallásosság” az egyén hagyományosan már meglévő vallása¹⁸⁴ mellé épül fel, tehát nem annak a helyébe lép.¹⁸⁵

Ennek a magyar „civil vallásosságnak”, mint „barkácsolt vallásnak” tehát nincs a történeti hősöket közmegegyezés alapján tömörítő panteonja.¹⁸⁶ Bár dolgozatom egy „pillanatfelvételt” kíván adni napjainkról, meg kell jegyeznem, hogy a magyar történelem erőteljes turbulenciái miatt ezen személyek listája a 20. században folyamatosan változott a mindenkori politikai rezsim függvényében.¹⁸⁷ Hasonló jelenség

¹⁸² Gerő András 2004. 20.

¹⁸³ Idézi Hase, Thomas 2001. 60-61.

¹⁸⁴ „A felekezeti különbségek például másodrendűekké váltak, megindult a katolikus-protestáns ellentét viszonylagos eljelentéktelenedése. A zsidók számára pedig páratlan lehetőség kínálkozott az azonosulásra: kiléphetek a másodrendűségből anélkül, hogy vallási identitásukat megtagadták volna.” Gerő András nézetét idézi Máté-Tóth András 2006. 161.

¹⁸⁵ Fontos megemlítenünk, hogy a civil vallásosság az emberek fejében nem feltétlenül tudatosul. Lásd Hase, Thomas 2001. 60-61.

¹⁸⁶ A „barkácsolt vallásosság” működésére mutat rá és gondolatmenetemet támasztja alá Csepeli György írása: „Az információs korszak nem egyszerűen átalakítja a nemzeti identitást, hanem gyökeresen megváltoztatja kialakulásának és fennmaradásának feltételeit. Az átalakulás kifejezés azt sugallja, hogy valami, ami korábban volt, az megváltozik, új alakzatoknak adja át helyét, és egyben el is múlik. Az információs társadalomban a nemzeti identitás úgy alakul át, hogy megmarad, már korábban elmúltnak hitt változatok feltámadásának helyét ad, s közben radikálisan új kifejezési formákat is ölt. A nemzeti tudás, melyből mindenki egyaránt vehet, soha nem látott bőségben ontja a testreszabott változatokat, melyek biztonsága tetszőleges méretű és kiterjedésű csoportokra terjedhet ki.” Csepeli György 2002. 162.

¹⁸⁷ Ha megvizsgáljuk például a Horthy-korszakot, azt láthatjuk, hogy a liberális Kossuth Lajoshoz való viszony meglehetősen ambivalensnek nevezhető, hiszen maga a rendszer a konzervativizmus eszméjére épült alapvetően, így számára Kossuth személye a legkevésbé sem tűnt fel pozitív színben, ugyanakkor népi kultusza olyannyira intenzív volt, hogy nyíltan nem lehetett „kitagadni” Kossuthot a nemzeti hősök panteonjából. Hasonló jelenség figyelhető meg Kossuth kortársával, Széchenyivel kapcsolatban a kommunista rendszer idején, amikor a Horthy-éra által Kossuth ellenében preferált gróf hagyományát próbálták – lényegesen nagyobb sikerrel – háttérbe szorítani. A kommunista diktatúra 40 éve elmélyítette az emberek fejében a 19. századi liberálisok kultuszát, ám megtiltotta a kommunizmus ellen, bizonyos értelemben a liberális eszmék nevében fellépő 56-osok nevének még említését is. (Ami egy diktatúra esetében teljes mértékben érthető is.) Hasonló folyamatok zajlottak le például Erzsébet királyné kultuszával kapcsolatban is. Erzsébet kultusza hamar kialakult, már az 1850-es évektől megjelent a magyarokat különösen szerető „Sissi” alakja a köztudatban, amit a Habsburgok fel is használtak a dinasztia elfogadása érdekében. Erzsébet kultuszának virágkora halála után – az emlékezet által még jól

ez ahhoz, amire Converse figyelt fel, azaz, hogy a „nemzeti vonatkozású gondolati szerkezetek, melyek általános elterjedtségét oly szívesen feltételezik [...] valójában a népesség egy szűk kisebbségére korlátozódnak, és a nagy többség számára egyszerűen jelen sincsenek.”¹⁸⁸ Ez a probléma, jegyzi meg Csepeli György, a nemzeti tudat egyik sarkalatos szociológiai vetülete, melynek kapcsán persze korántsem szabad azt gondolni, hogy a kisebbség által őrzött és ténylegesen vallott gondolati szerkezetek társadalmi súlya a statisztikai súllyal arányosan kicsiny. Hiszen minél bonyolultabb nemzeti nézetrendszerrel állunk szemben, annál nyilvánvalóbb, hogy ezek a kommunikációs hatékonyság szempontjából a társadalom ideológiai elitjének eszméi, melyek azonban leszűremkedve a társadalom rétegeibe, valójában nagyon is meghatározóak a széles tömegek nemzeti témájú gondolkodását tekintve, csak éppen nem az ismeretek, a szó szoros értelmében vett tudás tekintetében, hanem értékjelölő tendenciájuknál fogva.¹⁸⁹

Emiatt fordulhat elő, hogy a következőkben bemutatandó történeti hősök mellett sokan más személyek említését is számon kérhetik a szerzőtől, míg mások a dolgozatban szereplők létjogosultságát kérdőjelezhetik meg. Fontos ismételten kiemelni, hogy a választás mindenféle értékítéllettől mentes, pusztán a dolgozat téziseivel összeegyeztethető szakmai szempontok alapján született. Így nem értékítélet alapján maradt ki jelen fejezetből a kommunista rezsim személyi kultusza, hanem mert az mára már a múlté, így említése a jelenség történelmi előzményei közé predestinálja magát. (De legalábbis olyannyira súlytalan társadalmilag, hogy még szubkulturális szinten sem valószínű, hogy megjelenne.)

„A történelmi személyiségek azért érdekesek a történelmi tudat számára, mert ezáltal a történelem közel kerül a jelenben élő emberhez, aki a maga életvilágában is ugyanúgy

---

átölelhető – nagyjából 40 éven át tartott, majd a kommunista hatalomátvétel után teljes mértékben leépítették. A kommunizmus bukása után pedig már „aktualitása”, társadalmi mondanivalója az akkori jelennek nem volt, így megmaradt emléke a közterek nevében, köztéri emlékműveken, a kulturális emlékezetnek azonban nem része. (Erzsébet kultuszának 1914-ig tartó szakaszáról bővebben lásd Vér Eszter Virág 2006., Gerő András 2004. 79-126.) Meg lehet említenünk mindezek mellett napjaink igen változatos helyzetét is, amikor egyes politikai-, vallási szubkulturák valamikori történelmi személyiségek nevét, alakját használják fel szimbolikus megnyilvánulásaik során. Gondoljunk itt Attila, Csaba királyfi – és velük együtt a hun-magyar rokonság – alakjának használatát a politikailag erőteljesen jobboldali szervezeteknél vagy pl. az Ósmagyar Táltos Egyháznál, mely kisegyház Attilát saját tanai alapján valóságos értelemben szentként kezeli. Ezek a jelenségek azonban megmaradnak szubkulturális szinten, ennek következtében dolgozatomnak nem feladata kultuszuk feltárása.

¹⁸⁸ Idézi Csepeli György 2002. 64.

¹⁸⁹ Csepeli György 2002. 64.

*cselekvőket, szándékokat, célokat és eszközöket, sikeres, illetve kudarccal végződő cselekvéseket ismer, mint ahogy a »nagy« emberekről szóló beszámolókból is ugyanezek a narratív elemek fordulnak elő.*¹⁹⁰

2.6.1 Kossuth Lajos kultusza

Elsőként a napjainkban is átfogó és intenzív kultusszal rendelkező történeti hősök közül Kossuth Lajos személyét és a vele kapcsolatban kialakuló jelenségeket vegyük vizsgálat alá.¹⁹¹

Kossuth Lajos kultuszának mozgatórugói, kialakulása történelmi szempontból jól ismertek, hála főként Ortutay Gyula¹⁹² és Gerő András tanulmányainak,¹⁹³ így a kultusz szerveződése terén bőséges forrásanyagra támaszkodhatunk, csakúgy, mint a kultusz egyes megnyilvánulási formáit tekintve. Ebben az esetben azonban a rendelkezésre álló anyagok szétszórta, különböző tematikát követő publikációkban jelentek meg. Feladatunk itt egyrészt az, hogy az anyagot Kossuth személye köré csoportosítva rendezzük, valamint, hogy feltárjuk napjaink Kossuth-kultuszának egy hiányzó elemét, mégpedig azt, hogy milyen szerepet tölt be ma az emberek életében Kossuth Lajos.

Napjaink történeti hősei közül Kossuth Lajos rendelkezik a leghosszabb történelmi múltra visszatekintő, és leggazdagabb megnyilvánulási formákkal rendelkező kultusszal. Kossuth kultusza abban a tekintetben eltér a többi, későbbiekben megemlítendő személyétől, hogy esetében már életében megindult a kultuszképződés.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Csepeli György 1992. 63.

¹⁹¹ A dolgozat jelen részében bemutatandó személyek közismertsége kapcsán eltekintek azok életének, tetteinek bemutatásától.

¹⁹² Ortutay Gyula 1952.

¹⁹³ Gerő András 2004/a, Gerő András 2004/b.

¹⁹⁴ Kossuth Lajos neve mellett felmerülhet, hogy az Aradon kivégzett 13 vértanú tisztelete is él napjainkban, hiszen október 6-a hivatalos emléknap. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy az állami keretek közé szorítás ellenére a vértanúk tisztelete olyannyira nem került át a mindennapokba, hogy a kivégzett személyek közül az átlagember 2 személy nevét képes felsorolni (50, különböző végzettségű, életkorú ember megkérdezésén alapuló saját felmérés. A megkérdezettek leggyakrabban Damjanich János nevét említették valamint a Pesten kivégzett Baththyányét. Többen elismerték, hogy őt „A Hídember” című film miatt tudták csak megemlíteni!). Emlékük kortárs közösségi megnyilvánulásaival is csak a legritkább esetben találkozunk köztéri szobrok, utcánévadás formájában. Ezen tényezők összejátszása miatt nem kerülhettek be dolgozatom keretei közé. Meg kell ugyanakkor említenem, – Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor véleményét – hogy a köztudatban az aradi vértanúk, együttesen, csoportként funkcionálnak hősként.

Kultuszának vizsgálata kapcsán elengedhetetlenül szükséges bemutatnunk annak történelmi formálódását, azt, hogy milyen megnyilvánulási formákkal rendelkezett egykor és milyen hatással volt az emberek életére. Mindezt azonban élesen el kell határolnunk dolgozatom szorosabban vett témájától, azaz Kossuth napjainkban is működő kultuszától, hiszen a kettő közt mennyiségi szinten, változatosság-, a megnyilvánulások gazdagsága terén lényeges eltéréseket tapasztalhatunk. Kossuth Lajos személyével és a körülötte kialakult tömeges érzelmi alapú jelenségekkel kapcsolatban előzetesen annyit meg kell jegyeznünk, hogy Kossuth személye a 19. század második felében, 20. század elején nem pusztán egy hős volt, hanem sokkal több annál. Erre utalnak a nép körében elterjedt megnevezései is, melyek nem csupán azért érdekesek, mert biblikus hagyományt őriznek, hanem azért is, mert egyértelműen jelzik, hogy Kossuth már egyszerűen a megnevezések által is a szakrális szféra részesévé, „szentté” vált, ám nem csupán idézőjelesen, hanem teljes vallási (keresztény - katolikus) értelmében is. „Szentté” vált személyisége, szenthez méltó viselkedést vártak el „vele” (szobrával, képével) szemben a profán emberektől, „szentté” váltak tárgyai, gondolatai, eszméi, tettei, amiket megkérdőjelezni sem igen lehetett a nép körében. Hasonló beállítódás ez, mint ami a totális diktatúrák vezetőivel szemben volt tapasztalható, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben pont az elnyomó hatalom ellenében alakult ki egy alulról induló spontán folyamat – és természetesen Kossuth Lajos „image-építő” tevékenységének – részeként. *„A nemzeti identitásteremtés sodró erejű folyamatában nyilvánvaló volt: létezik, pontosabban szólva fokozatosan kezd kialakulni a nemzeti Megváltó betöltendő szerepe. Megítélésem szerint a maga teljességében és idejekorán mindössze egyetlen ember érzett rá arra, hogy a szerep alakul és betöltésre vár – s ez a személy Kossuth Lajos volt.”*¹⁹⁵ Dolgozatom témáját azonban ez a tényező nem befolyásolja, mondhatnánk érdektelen, hogy alulról vagy felülről indult-e a kultusz, hiszen hatásait tekintve a kettő között nincs különbség, egyformán immanensé vált. A tisztánlátás érdekében megjegyezném, hogy a kultusz, amint a Kossuth-nóták, Kossuthról szóló történetek vizsgálatából már korán kiderült, az 1848-as eseményekkel egy időben kezdett szerveződni. *„Hogy Kossuth istenítése nem valami önkényes, egyszeri szólám, hogy már a kortársak nem egyszer ezen a hangon írnak, arra több bizonyágunk van. Vajda János például így emlékezik a szónok Kossuth hatására: »Ez*

---

¹⁹⁵ Gerő András 2004. 53.

az egész jelenet rajza hűtelen lenne, ha meg nem emliteném, hogy a tömegben nagy volt azok száma, kik a jelenet hőseit félistennek nevezék».”¹⁹⁶ Nyilvánvalóan spontán eseményről volt szó, hiszen ha megvizsgáljuk a személyével kapcsolatos dalokat, jól látható, hogy korábbi mintákra épülnek. Ahogy a Magyar Néprajzi Lexikon vonatkozó szócikke megjegyzi, félnépi dallama talán kuruc kori, mindenesetre 18. századi eredetű. Egyes visszaemlékezések szerint már 1848 tavaszán új, időserű szöveggel énekelték, míg Kossuth neve az 1848. évi őszi toborzójúta idején kerülhetett bele. Az biztos, hogy a Bajza által szerkesztett *Hírlap* 1848. december 17-én már így közli az első ilyen szöveget.¹⁹⁷ Nem lényeges túlzás tehát Dégh Linda 1952-es megjegyzése, mely szerint „alig született meg a Kossuth-nóta, szinte órák alatt terjedt el országosan a hadbavonulók közt.”¹⁹⁸ Az 1848-as centenáriumi gyűjtés azt bizonyította, hogy a szabadságharc hősei közül Kossuth Lajos nevét ismerték az országban a legtöbben. 1600 adatközlés, elbeszélés vonatkozott személyére, amelyek a folklorizáció különböző fokán állottak.¹⁹⁹ Ilyen mennyiségű anyag, ennyire rövid időn belül pedig csak abban az esetben keletkezhett, ha közösségi igényekre épült rá. A közösségi igények nélkül Kossuth Lajos alakja nem folklorizálódhatott volna, nem keletkeztek volna róla dalok, mondák, mesék, ponyvák, nem jelent volna meg a népművészet egyes alkotásain, így a pásztorfaragásokon, kerámiákon, bútorokon, textíliákon²⁰⁰

A szakralizálás megnyilvánult a személyével kapcsolatos viselkedésben. Ide tartozik Kossuth nevének említésekor alkalmazott szóhasználat, mely egyértelműen bibliai forrásból táplálkozik. Már életében olyan jelzőkkel illeték általánosan, mint pl.

¹⁹⁶ Ortutay Gyula 1952. 273.

¹⁹⁷ A Magyar Néprajzi Lexikon Kossuth-nóta szócikke. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-773.html> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.18.

¹⁹⁸ Dégh Linda 1952. 27. Március 15-e és ezzel együtt Kossuth Lajos alakja korabeli ünneplését, a korabeli kultusz kialakulását mutatja be Erdélyi Mónika 1999. illetve Erdélyi Mónika 2000.

¹⁹⁹ <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-773.html> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.18.

²⁰⁰ Kossuth alakjának folklorizálódásáról számos tanulmány született. Az egyes szerzők írásai bemutatják hogyan jelenik meg Kossuth neve a népköltészetben, népdalokban illetve a (nép)művészet különböző alkotásain. A teljesség igénye nélkül: Zsilinszky Mihály: Kossuth a magyar nép szívében és költészetében. Pest, 1868, Áldor Imre – Örmödi Bertalan (szerk.): Kossuth-album. Pest, 1868, Káldy Gyula: A szabadságharc dalai és indulói 1848-49. Budapest 1897, Sztripszky Hiador: Kossuth Lajos a rutén népköltészetben. Budapest 1907, Volly István: Útik a rézdobot. 48-as népdalok, Kossuth-nóták, verbunkosok. Budapest 1947, Rexa Dezső: Kossuth Lajos azt izente... 48-49 a népköltészetünkben. Budapest, 1948, Dégh Linda: A szabadságharc népköltészete. Budapest, 1952, Major Ervin: Kossuth-dalok. Budapest, 1953, Ortutay Gyula: A magyar nép művészete. Budapest, 1981, Körmöczy Katalin (szerk.) „Leborulok a nemzet nagysága előtt”. A Kossuth hagyaték. Budapest 1984, Magyar Zoltán 2001., Zakar Péter: „Kossuth, a magyarok Mózes”. Liberális egyháziak Kossuth-képe 1848-49-ben. AETAS, 2003/3-4. 87-107. Ez utóbbi tanulmányt azért érdemes külön kiemelni, mivel Zakar Péter dolgozatában azt mutatja be, hogy Kossuth Lajos kultuszának kiépítése az egyház támogatásával – pontosabban fogalmazva – bizonyos egyházi személyek győntetű támogatásával épült ki.

Magyarok Mózese, a Nemzet Messiása, Szent Öreg, Új Washington. A folyamat azonban nem állt meg itt, nem egyszerűen nemzeti „szentként” kezelték, aki a szent cél, azaz a haza érdekében végez önfeláldozó tevékenységet, ezért emelkedik ki a közösségből, hanem hagyományos vallási értelemben is. Ebben, ahogy Gerő András említi *„jelentős szerepet játszott az a papság, amely a nagyrészt írni-olvasni nem tudó népességhez prédikációin át eljuttatta Kossuth isteni magasságba emelt képzetét. Ugyanezt a célt szolgálta az a ponyvairódalom is, amelyben Kossuth »hazánk megváltójaként« jelent meg. Később – erre építve – már evidenciaként lehetett kezelni azt, hogy Kossuth »az Isten második fia«*”²⁰¹ azaz az uralkodó Ferenc József mellett egyértelműen Magyarország spirituális királya volt életében. Holta után kultusza a Horthy-rendszer kialakulásáig virágzott, ám, ahogy említettem, a nemzeti-konzervatív rendszer a liberális Kossuth helyett/mellett Széchenyi István alakjához fordult. A Kossuth-imádatot azonban eltüntetni nem tudta – nem is tett erre vonatkozó intézkedéseket. 1928-ban az amerikai Kossuth-zarándokok – akikről bővebben még szölok – továbbra is a 19. századi szóhasználatot alkalmazzák. Kossuth továbbra is az a személy *„akit szerte egész Amerikában a szabadság világherosaként ismernek és tisztelnek”, Magyarország „glóriás kormányzója”, akinek „szent nevét” végtelen tisztelet övezi szerte Európában.*²⁰²

A szóhasználat mellett a viselkedés egyéb területein felismerhető a „szenttel való kommunikáció” több jellemzője,²⁰³ így az etikett terén is. Egy dualizmus korabeli képviselőválasztás kapcsán idézi Dégh Linda a Pesti Napló 1869-es cikkét: *„Kezdetét vette a Kossuth-cultus, vagyis helyesebben – mánia [...] A piac kellős közepén – ugyanott, hol 49-ben a szabadságfa állott – egy nagy árboczt állíttatott föl, hegyében Kossuth zászlójával, mely előtt kalap levéve menni el, mint szinte Kossuth arcképe előtt – őt szentnek nevezvén . leborulni, a jó hazafiság jeléül vétetett.”*²⁰⁴ Nem másról van itt szó, mint olvasható, hogy Kossuth arcképe és zászlója szakrális szférába kerül, szentté válik, mely olyanfajta viselkedést követel a profán embertől, amilyen a magasabb rendű hatalmakkal szemben elvárható. A profán ember szenthez való viszonyulását jelzi az a pillanat, amikor az 1928-as amerikai út végén a zárandokok megérkeznek Kossuth

²⁰¹ Gerő András 2004. 56-57.

²⁰² Faragó László 1928. 3., 76., 163.

²⁰³ A szakrális kommunikációról lásd Lovász Irén 1999.

²⁰⁴ Dégh Linda 1952. 19-20. idézi a Pesti Napló Képviselőválasztás Szentesen címmel megjelent, 1869. április 6-i cikkéből.

szobrához. „Ott állottak szemben egymással Kossuth ércbeöntött, erőteljes, fenséges alakja s Magyarország hódoló zarándokai és Amerikának Kossuth szellemétől áthatott, igazi szabadságban élő népe.”²⁰⁵ A „fenséges” Kossuth szobránál tehát egyfajta hierophánia jelent meg az előtte „hódoló” zarándokok számára.

A szakrális szférába emelés megnyilvánulásként fogható fel, hogy Kossuth személyének minden velejárója, neve, tettei, eszméi szentté váltak. Faragó László a New Yorkban szervezett kb. 40 fős kommunista tüntetés kapcsán írta a következőket. „Az a tüntetés, amelyet a New-Yorkban megjelenő »Új Előre« című kommunista lap szellemi vezetése alatt álló s valószínűleg hazánk ellenségei által pénzelt »Horthy-ellenes Liga« tervezett és rendezett a zarándokok megérkezésekor a Knickerbocker szálloda környékén, az első pillanatban nyomasztólag hatott ugyan reánk, de már ekkor alkalmunk volt meggyőződni arról, hogy ez a szégyenteljes tüntetés, mely még Kossuth szent nevét és eszméit is sárba akarta rántani, minden komolyság s jelentőség nélküli volt s az Egyesült Államok közvéleményének gúnyos, lesújtó megvetésével találkozott.”²⁰⁶ Kossuth neve, eszméi „szentek”, azaz abszolút értelemben jók, hibátlanok. Egy abszolút mértékben jó és hibátlan ember attribútumai. „A szinte megkérdőjelezhetetlen és szakralizált tekintély birtokában az igaztalanságra is jogot formál: 1849 őszén árulót, Júdást nevez meg, hiszen a Megváltónak még ez a jog is kijár. Az igazságtalan szavak azonban nem csökkentik, hanem erősítik hitelét, hiszen ő és csak ő van abban a helyzetben, hogy megmondja, ki és mi a jó vagy a rossz.”²⁰⁷ Irányítja tehát a közgondolkodást, a morált, személye minta volt a politikai identitás terén. Rajta, a hozzá kapcsolódó folklóralkotásokon keresztül valósulhatott meg a nép politikai opportunizmusának kinyilvánítása a neoabszolutizmus korában. Egy-egy, Kossuth személyéhez kapcsolódó szimbólum elárulta viselőjének politikai orientációját, a hatalomhoz és az uralkodóhoz való viszonyát. Szimbolikus kifejeződése lehetett tehát annak, amit kimondani nem lehetett, de legalábbis nem volt tanácsos. A Kossuth-nóta éneklésének tilalmával kapcsolatban jegyzi le Dégh Linda: „Nem volt szabad Kossuth-nótát énekelni. Ennek a Haynaunak az emberei járkáltak mindenfele, oszt elfogdosták,

---

²⁰⁵ Dégh Linda 1952. 82.

²⁰⁶ Dégh Linda 1952. 76.

²⁰⁷ Gerő András 2004. 54-55.

*aki a Kossuth-nótát énekelte. Kossuth-kutyának hívták, aki énekelte [...] Énekeltek a Kossuth-nótát, ahol csendőr nem volt a lakodalomban, mindég élő volt Kossuth.*²⁰⁸

A nemzeti öntudatra ébredés a 19. században még olyannyira új keletű és formálódó jelenség volt, hogy alakulására egy-egy személy kiemelkedő hatást tudott kifejteni. Kossuth Lajos hosszú életénél, emigráns voltánál, 48-as nézeteihez hű magatartásánál fogva több mint fél évszázadon át volt sokak számára szimbolikus vezéralakká vált. Azok közül, akik a 48-as hagyományokat fontosnak tartották, emlékét aktívan őrizték, nézeteit sokan vakhittel követték. Minden, ami személyével kapcsolatos volt, a nemzeti „szentség” jellegét öltötte magára.²⁰⁹ Kossuth személyének szakralizálódása az eddig említettek mellett megjelenhetett „divatformáló” erejében, az ún. Kossuth-szakáll, Kossuth-kalap tömeges elterjedése kapcsán is. A Kossuth-szakáll, mint tudjuk nem csupán egy esztétikailag manifesztálódó divatjelenség volt, hanem ideológiai, politikai attitűdöt is kifejezett.²¹⁰ Erre a politikai attitűdre építettek 1867-től kezdve az ún. balközép pártok kortesei, akik a 48-as eszmékkel és Kossuth nevének említésével nyerték meg a tömegeket. Kortesnótáink rendszerint a Kossuth-nóta dallamára születtek:

*Kossuth Lajos kimenekült,
Sok honfiszív buba merült.
Nem győztük már tovább várni:
Felkereste őt Csanádi.
Éljen Csanádi!
Olaszthonban hogy fellelte,
Kossuth őtet megölelte
És áldását adta rája,
Hogy járjon a nép javára.
Éljen Csanádi!
Megízente tőle Kossuth,
Hogy csak tűrjük még a borút,
Felvirrad még a magyarra
S szabad leszen, ha akarja.
Éljen Csanádi.
48-as lesz követünk,
Delegatyust nem követünk;
Ki bennünket mindig pártolt,
Éltetjük Csanádi Sándort.*

---

²⁰⁸ Dégh Linda 1952. 19.

²⁰⁹ Tulajdonképpen Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc is csupán apja nevének köszönhette politikai pályafutását.

²¹⁰ Persze nem minden egykori '48-as hordott Kossuth kalapot vagy szakállt, mint ahogy nem mindenki értett egyet nézeteivel sem. Folyamatosan jelen volt „Kossuth ellenzéke” a magyar parlamentben és politikai életben is.

Már életében megjelentek a személyével kapcsolatos ereklyék. Ezek közül kiemelkednek a képek, bár a nagy festőgeneráció – Madarász Viktor, Munkácsy Mihály, Izso Miklós – és a következő nemzedék sem alkotott róla kiemelkedő műveket, amire magyarázat, hogy Kossuth Lajos rigorózan elutasította a festett portrékat. Életében mindössze kétszer tett engedményt. Először 1853-ban Julius Illakovits lengyel emigráns festette le Londonban, másodszor 1885-ben Parlaghy Vilma festőművésznő készíthetett róla egészalakos ülő portrét.²¹² Igen kevés alkalommal engedélyezte mindezek mellett a fényképezést maga körül, holott erre kiemelkedő igény mutatkozott, Kossuthot folyamatosan ostromolták hívei – személyesen és levélben – hogy relikviaként arcképet kérjenek tőle. Jól tudjuk, hogy képe már életében kikerült a szobák falára. A személyéhez kapcsolódó tárgyakat ma már a múzeumok őrzik féltett kincsként, ha pedig egy-egy ilyen tárgy előkerül, „szenzációként” jelenik meg a médiumokban. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlítenünk, hogy 2008-ban egy családi ereklyeként őrzött Kossuth-levelet tulajdonosa úgy gondolta, hogy méltóbb helyre, az általa különösen tisztelt Orbán Viktornak adja.²¹³ A történeti hős ereklyéjét tehát a velünk élő politikus sztár kapja meg.²¹⁴

Halála után (1894) jelentek meg a településeken valóságos hullámként terjedve a Kossuth-szobrok, majd a közösségi emlékezet nyilvános megnyilvánulásaként a Kossuth terek, -utcák. A szoborállítási hullám azonban nem állt meg az országhatárokon.²¹⁵ Kossuthnak emeltek szobrot Torinóban, Washingtonban és New Yorkban is. Napjainkban az említettekén kívül csak az USA területén az alábbi

---

²¹¹ Dégh Linda 1948. 135-136.

²¹² Farkas Zsuzsa 2002.

²¹³ *“Kossuth-ereklye 2008. április 24. Nagy örömmel, de csak megőrzésre vette át Orbán Viktor azt a Kossuth Lajos által írott levelet, amelyet a relikviát őrző Potocsny-család nyújtott át számára. [...] Potocsny Sándor Győrújfaluban tanítószkodó nagyapja Kossuth-korabeli tárgyakat gyűjtött. Motorerékpár-műszerész unokája évek óta őrizgette a családi ereklyét, most viszont úgy döntött, hogy Orbán Viktornak ajándékozza azt a relikviát, amely Kossuth Lajos 1849. július 3-án írt tudósítása a magyar katonák szőnyi sáncoknál aratott győzelméről, a túlerőben lévő osztrák-orosz hadsereg ellen. Az írás egyik része kézzel íródott, Kossuth Lajos aláírásával, a másik felét viszont németre fordították, ahol Kossuth „Ludwig Kossuth”-ként van feltüntetve. Orbán Viktor köszönettel fogadta az ajándékot, elmondva, hogy neki is van a szabadságharc idejéből relikviája, Klapka György egyik levele, amelyet még 1849. szeptemberében – pár héttel a világosi fegyverletétel után – is még kinevezi egyik katonáját. Az ajándékba kapott Kossuth-levelet Orbán Viktor a kitétellel vette át, hogy „megőrzésre” tartja magánál, dolgozószobája falán fogja elhelyezni, de a Potocsny-család bármely tagja bármikor megtekintheti nála az ereklyét.” www.orbanviktor.hu Utolsó letöltés dátuma 2008.11.11.*

²¹⁴ Orbán Viktor kultuszával dolgozatomban még részletesen foglalkozom.

²¹⁵ A Kossuth-szobrok kapcsán lásd Fejős Zoltán 2003.

városokban emeltek szobrot emlékének: New Orleans, Pittsburg, Trenton, Columbus, Port Colborne, Los Angeles, Cleveland, Algona. Mindezek mellett több településen találkozhatunk nevét viselő utcákkal, így azonosíthatunk Kossuth sugárutat, számos Kossuth utcát, valamint Kossuth teret is, a New York-i Brooklynban. Találunk az Egyesült Államok térképén Kossuth járást (Iowa államban), több, Kossuth nevét felvett települést, Indiana, New York, Ohio, Pennsylvania, Texas és Mississippi államokban, továbbá a floridai Kossuthville és a wisconsini Kossuth város is ide sorolandó. Kossuth Lajos amerikai látogatásának időpontjában 52 település viselte a nevét, de ezek közül többet hamarosan megváltoztattak.²¹⁶ Létezik Kossuth-patak (Mississippi államban), Kossuth Parkot nyitottak Clevelandben, valamint New Brunswickban és Kossuth templom működik St. Louis városában.²¹⁷ Manitowoc megyében (Wisconsin) Kossuthról elnevezett amerikai baptista gyülekezet is működött.²¹⁸ A szobrok központi szerepet játszottak és játszanak a határon túlra szakadt magyarság identitásának megőrzésében, az ott megjelenő emlékező – tisztelgő rítus kapcsán fejezik ki és erősítik magyarságtudatukat. A New York-i Kossuth szobor mindezek mellett azért is érdekes, mert zárandoklatokat indukált.

Kossuth Lajos személye kapcsán két kiemelkedően fontos zárandoklatról kell szólni. Egyrészt kiemelkedik a halott kormányzó temetési szertartásának tömeges megmozdulása, melyre több százezres tömeg gyűlt össze, másrészt az 1928. március 15-i New York-i Kossuth-szobor leleplezésére induló 488 fős zárandoklat, melynek részletes leírását adja a résztvevő Faragó László, illetve Pólya Tibor.²¹⁹ A 488 fős hivatalos csoporthoz önkéntes turisták is csatlakoztak, így körülbelül 600 fős csoport érkezett Amerikába.

Kossuth temetéséről, a kibontakozó tömeges és országos gyászról, a több százezres temetési menetről beszámoltak a korabeli újságok, valamint az azóta megjelenő,

---

²¹⁶ Lówy Dániel: Kossuth falu Amerikában. *Amerikai Magyar Népszava Szabadság*. 2007. március 04. <http://www.nepszava.com/index.php?topic=4463&page=3555> Utolsó letöltés dátuma 2008.10.28.

²¹⁷ Lówy Dániel: Kossuth, magyarok nélkül. <http://www.csikszentkiraly.ro/lazitas.php?id=202> Utolsó letöltés dátuma 2008.10.28.

²¹⁸ <http://209.85.135.104/search?q=cache:5DnLYbxW1o4J:www.evangeliumihirnok.net/Kossuth-Amerikaban.html+kossuth+lajos+szobor+new+york&hl=hu&ct=clnk&cd=1&gl=hu&client=firefox-a> Utolsó letöltés dátuma: 2008.10.28.

²¹⁹ Faragó László 1928., Pólya Tibor 1929.

Kossuth életét bemutató tanulmányok is.²²⁰ Talán kijelenthető, hogy Nagy Imre és társainak 1989-es újratemetési szertartásán kívül ilyen méretű gyászesemény azóta sem történt az országban.

Az 1928-as nagyszabású zárandoklat szervezett utazás volt keresztül Európán vonattal, majd hajóval át az óceánon. A résztvevő Faragó László leírásából végig kitűnik, hogy nem egyszerű kirándulásnak, megemlékezésnek tekintették az utat, hanem „*magasztos*” célok vezérelték a résztvevőket, akik vállalták a „*szent cél*” érdekében a „*megpróbáltatásokat*”, így a tartózkodást mindenféle mulatozástól is. „*A Montmartre tájékára is sok magyar zárandok eljutott, de a Vörös Malom s más itt levő rengeteg mulatók Pazar, tündériesen csábító fényének nem csak azért tudtak ellentállni a zárandokok, mert másnap reggel tovább kellett menni Cherbourg felé, hanem azért is, mert nem állott volna összhangban útunk komolyabb, nemesebb rendeltetésével Páris éjszakai életében, mulatóságában való elmerülés.*”²²¹ Az út során – az átmeneti rítusok jellemzőinek megfelelően – a zárandokok kikerülnek a megszokott, profán világ kereteiből, félreteszik annak minden búját-baját. „*Főlszabadultak vallásos érzéseink itt is a felekezeti dogmák alól; nem voltunk mások, csak istenfélő zárandokok, hazát szerető, igazságot kereső magyarok.*”²²² Fontos megjegyezni, hogy a rítust, annak 75. évfordulója alkalmából 2003 márciusában megismételte a Kossuth Lajos Koszorúja Alapítvány.

Mindezek mellett közismertek a Kossuth Lajos személyéhez kötődő Kossuth-nóták és mondák is. Akármelyik műfajról legyen is szó, Kossuth mindig felmagasztalt nemzeti hősként jelenik meg benne, aki a „*rabiga*” alól a magyar népet felszabadította, s aki nemzeti függetlenségünkért harcolt. Gyakori motívum az emigrációból való visszavárás, az igazságosztó hősként való ábrázolás. „*Kossuth Lajosnak »a szabadság apostolának« szeretete nyilatkozik meg a legtöbb elbeszélésben. A szabadságharc összeforrt nevével, talán nincs is olyan ember ebben az országban, aki ne ismerné. A néphagyományban reális alakjához mesei elemek járultak. Golyó nem fogta, születését csodás előjelek mutatták, egyesek szerint jobbágyszülők gyermeke volt, azért húzott a néphez. Hiába küzdött a jobbágyokért, a gonoszok elárulták és álruhában kellett menekülnie. Külföldön*

---

²²⁰ Lásd például a korabeli résztvevők írásain alapuló kiadványt: Kovács Dénes (szerk.) *Kossuth emlékalbum. Kossuth Lajos halála, temetése és mauzoleumának felavatása*. Wodianer, Budapest 1910.

²²¹ Faragó László 1928. 57.

²²² Faragó László 1928. 68.

*nagy lelkesedéssel fogadták, Amerikában még a négereket is felszabadította a rabszolgaság alól. Száműzetésében tanácsokkal látta el népét és álmruhában figyelte meg, hogyan bántak az urak a szegénnyel. Jutalmazott és büntetett. Körülbelül ez az a kép, amelyet a néphagyomány Kossuthról festett.*²²³ Kossuth Lajos mindezek mellett belépett a halhatatlan és visszatérő hősök „táborába”, akinek „felszabadítását”, „megváltását” még halála után várták.²²⁴

Ettől lényegesen eltérő eredményt kapunk, ha Kossuth Lajos napjainkban létező kultuszát vesszük vizsgálat alá. Az általam végzett, alább bemutatandó felmérések²²⁵ azt támasztják alá, hogy a lakosságon belül azok, akik az 1989 előtti korszakban nőttek fel, végezték iskolai tanulmányaikat teljesen eltérő ismeretekkel rendelkeznek Kossuth (és a disszertációmban vizsgált többi történeti személyiség) alakjáról, tetteiről, jelentőségéről. A két generáció közti határt – ha egyáltalán létezik – jelen kutatás pontosan nem volt képes meghatározni. Úgy tűnik, hogy a tömegmédiумok szerepének növekedése okozott változást, így az 1989-es rendszerváltozáshoz kötöttem a cezúrát.

Az általam megkérdezett középiskolás korúak közel 1/3-a egyáltalán nem rendelkezett semmiféle (!) ismerettel Kossuth Lajosról. Voltak, akik íróként, költőként, gazdag nemesként határozták meg. Kevesebb, mint 2/3 tudott általánosságokat megjegyezni róla („nem félt semmitől”, „kiállt az emberek mellett”, „sokat tett Magyarországnak szabadságáért”, „sokat tett a haza fejlődéséért”, „bátor”, „hősies”, „népdalok szólnak róla”), míg a korosztályból kevesebb, mint 1/10 mutatott olyan ismereteket, melyek Kossuth életének, tetteinek részletes ismereteire vallanak. Lényegesen eltér tőlük az idősebb korosztály Kossuthal kapcsolatos emlékezete. Azoknak az aránya, akik csupán nevét ismerték valamivel több, mint 1/10-re csökkent, a 48-49-es események kapcsán néhány általános jellemzőt felsorolni tudók aránya lényegében nem változott, míg az életét részletesen ismerők e csoporton belül nagyjából kétszer akkora arányban voltak

---

²²³ Dégh Linda 1952. 43. Érdemes összehasonlítani a sztárokkal kapcsolatos életút kreálásával Kossuth életének „szűzségét”. A kettő közt bizonyos részekben feltűnő egyezéseket találhatunk. A folklór alkotásokban megjelenő Kossuth ábrázolások témáját nem részletezem bővebben, hiszen kimerítő tanulmányok sora született már velük kapcsolatban, így a már jól ismert jelenséget újból leírni nem tartom szükségesnek. A témával foglalkozó irodalom legfontosabbjait már említettem Kossuth személyének folklorizálódása kapcsán.

²²⁴ Lásd Magyar Zoltán 2001.

²²⁵ Ezek részleteit, adatait a kutatási módszerekről szóló fejezetben már ismerttettem.

jelen.²²⁶ Ezzel együtt emelkedett azon vélemények száma is, melyekben Kossuth Lajos kapcsán megjelennek negatív attitűdök („*Ambivalens személy. Szabadságharcos volt, de borzasztóan öntelt és forrófejű is.*” „*Meggondolatlan ember volt. Döntései elhamarkodottak és nem célravezetők voltak.*” „*Megszökött az országból, tetteiért nem vállalta a felelősséget.*”) Ez az a „tipografikus” korosztály, mely ismereteit, hőseit döntően még nem az elektronikus médiumokból és az internetes oldalakról szerezte be. Magyarázatul talán az szolgálhat, hogy életkoránál fogva ennek a korosztálynak egy része megélte a kommunista rendszert. A kommunizmus idején Kossuth, Petőfi és a 48-as forradalmárok a hivatalos állami ideológia legalizációs alapjául is szolgáltak. A kommunisták 1948-ban vették át totális értelemben a hatalmat, 100 évvel azután, hogy Kossuth és társai kirobbantották a forradalmat az „elnyomó” Habsburgok ellen, így minden tekintetben magukat tekintették 1848 örökösének. „*Az örökség azért őket illeti, mert a dolgozó nép felemelkedésén fáradoznak; mert a szabadságot hozzák el, mivel az elnyomókat felszámolják; mert ez a nemzeti érdek; mert csak így lehet Magyarország ura önmagának, azaz független. Ezért – történelmi jogon – jár nekik a hatalom, ez igazolhatja kérelhetetlenségüket a törvények között kibúvót kereső megalkuvókkal, összeesküvőkkel szemben. Igen, a meg nem alkuvó, következetesen radikális magatartás az egyetlen pozitív politikai viselkedésforma, s ezt a kommunisták jelenítik meg. Következésképpen nemcsak történelmileg, hanem erkölcsileg is igazolható hősiességük az új és új álcát öltő ellenséggel szemben. 1948-ban Rákosi Máttyás, a kommunista vezér Kossuth Lajos.*”²²⁷ Egy diktatúrában pedig a hivatalos ideológia teljes lelkesedéssel való követése kötelezőnek számít. Az 1948 óta felnövő generációk számára Kossuth Lajos a szabadságharcosok mintaképe, az elnyomás elleni küzdelem vezére lett. Ugyanez a generáció 1956-ban és 1989-ben azonban Kossuth Lajost és a 48-as követeléseket a kommunista elnyomással szemben használta fel.²²⁸ Ez a generáció még fontosnak tartotta a szabadságot, az elnyomás megszüntetését, mivel saját maga megélte milyen a diktatúra. Talán ezért vannak lényegesen nagyobb számban jelen az állami ünnepeken is.

---

²²⁶ Ahogy a kutatási technikáknál említettem, az általam felvett kérdőívek és interjúk korcsoport szerinti megoszlása nem arányos, így a két kategória összevetéséből csak korlátozott mértékben tudunk következtetéseket leszűrni.

²²⁷ Gerő András 2004. 69.

²²⁸ Erről tanúskodik a mellékletben Kossuth képének 1956-ban történő felhasználását mutató fotó.

Kossuth emlékének felszínese, leegyszerűsödése több tényező miatt indulhatott meg. Oka lehet egyrészt, hogy napjaink társadalmát másfajta kielégületlen vágyak, problémák foglalkoztatják, mint a 100-150 évvel ezelőt. A nacionalizmus továbbra is jelen van töretlenül, ám tárháza lényegesen többfajta kulturális jelenséget, szereplőt tömörít,²²⁹ így már nem jellemző, hogy lenne egy-egy domináns történelmi személyiség, akit abszolutizálni lehetne, hanem ez a fajta hagyomány is töredezik, fragmentálódik. Kossuth mellett felerősödött a korábban elnyomott keresztény hősök (pl. Szent István) vagy a konzervatív Széchenyi István, Nagy Imre és egyéb politikai vezetők tisztelete is.²³⁰ Szerepet játszhat mindezek mellett az is, hogy a felnövekvő generációkat napjainkban egyre inkább a „carpe diem” szemlélet keríti hatalmába. Ahogy Hankiss Elemér és sokan mások utaltak rá, „új reneszánsz” korban élünk,²³¹ amikor a múlt értékei helyett az egyén mindennapi problémája kerül középpontba, a közösségi emlékek felé való visszatekintés helyett pedig a jelen személyes küzdelmeinek minél sikeresebb megvívása. A fogyasztói civilizáció „amely ma már világszerte huszonnégv óráan át sugározza százmilliók és milliárdok számára a maga értékeit, eszméit, a maga válaszait az emberi élet mindennapos és végső nagy kérdéseire. Harsogja az önmegvalósítás, a teljesítsd ki az életed parancsát. Harsogja – különös, új, torz formákban – a hajdani reneszánsz eszméit, értékeit, mítoszait, életelveit. S teremti meg azt az érték- és magatartásvilágot, amelyben ma már nyakig benne élünk.”²³² A fogyasztói civilizáció korában az ünnepek is egyre inkább elvesztik emlékező-központúságukat, átadva a helyet az esemény-központúságnak (happening). Ilyen körülmények között az olyan eszmék, melyekért Kossuth és kortársai harcra szálltak,

²²⁹ Ismét visszatérünk a „barkácsolt vallásosság” jelleghez. Gondoljunk pl a neopogányság rohamos terjedésére, vele együtt a már említett Attila, Csaba, Árpád szimbólumának újbóli népszerűsége.

²³⁰ „A kelet-európai országokban 1989-et követően azonban – többnyire a nyugat-európai trenddel ellentétben – az új politikai elit egyfelől a hiányzó társadalmi kohézió, közösségi ideológia, másfelől saját legitimitása megteremtése végett az osztálypolitikát a nemzetpolitikával váltotta föl, annak megfogalmazása érdekében pedig »a« nemzeti történelemhez, annak mítoszaihoz folyamodott [...] Ez volt a szobordöntések és utcanév-változtatások, az újratemetések időszaka, amikor részben a kommunizmus időszakát akarták feledtetni az emberekkel, részben pedig idealizált történelmi időszakokat találtak ki, amelyek mintául szolgálhattak a bizonytalan jelenben. Kelet-Európában a két világháború közötti időszak emlékezetét lengte be a nosztalgia, de ugyancsak gyakran hivatkozás az autenticitást, a sajátosságot bizonyító nemzeti eredetmítoszokra is. Niedermüller Péter – másokhoz hasonlóan – az 1989-et követő időszak politikai nyelvezetének mítikus jellegét és erős mltura orientáltságát emelte ki” Feischmidt Margit – Rogers Brubaker 1999 <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.18.

²³¹ Hankiss Elemér 1999.

²³² Hankiss Elemér 1999. 21. Hankiss műve 26. oldalán összegzi a „proletár reneszánsz” céljait, értékeit, magatartásformáit, melyek a következők: Szeresd önmagad! Valósítsd meg önmagad! Éld ki szabadon vágyaidat! Légy sikeres! Keresd a könnyű és gyors sikert! Élvezd az életet! Fogyassz! Szerezz minél többet! Légy független, autonóm! Hódítsd meg a világot! A gazdagság az igazi siker stb.

nem érintik meg kellőképpen a fiatalságot. Jó példát szolgáltat erre a március 15-ei kapcsolatos központi-, iskolai megemlékezések ünnepségek színdarab-szerű műsorainak fogadtatása. Az, hogy a korábban „ifjúság ünnepének” kikiáltott volt ünnepségeken zömmel nem napjaink ifjúsága, hanem a szülők, nagyszülők generációja vesz részt a még gyermek hozzátartozókkal is jól jelzi a társadalmi beágyazódottságot.²³³ Ez és a kérdőíves felmérés alapján kijelenthető, hogy a középiskolás korú diákok számára március 15-e életvitelük, világképük szempontjából nem rendelkezik lényeges funkcióval. A diákok a műsorokat nem értik, de legalábbis „nem érdekli” őket, „*unatkoznak közben*”. Kossuth Lajos nevét mindezek mellett az oktatási folyamat során felszínesen megjegyzett információk alapján olyan fogalmakkal társítják, mint a „szabadság”, „hősiesség”, ám az jól látható, hogy e generációk számára már nem ezek a fogalmak testesítik meg a legfőbb értékeket.

Kossuth Lajoséhoz hasonló átalakuláson esett keresztül a reformkori történeti hősök többségének kultusza. Voltak olyan személyek, akiket gyakorlatilag elfelejtett a közösségi emlékezet, míg másokat csak a politikai emlékezet őrzött meg bizonyos mértékig. Ennek megfelelően láthatni Batthyány Lajos nevét a rendszerváltás korabeli ellenzéki transzparenseken, s a budapesti Batthyány örökmécses – mely emlékmű azon a helyen lett állítva 1926. október 6-án, ahol kivégezték az egykori miniszterelnököt – is zömmel a politikai megnyilvánulások szimbolikus tereként funkcionál.²³⁴ Petőfi Sándor neve minden magyar számára ismert – reményeim szerint – életútját, költői tevékenységét oktatják az óvodától kezdve, alakja Kossuth mellett megjelenik szinte minden március 15-i ünnepségen. Nevével a következő értékeket társították legtöbbször: „*lázadás*”, „*szabadság*”, „*forradalmár*”, „*lelkesedés*”, „*igazság*”, „*hazaszeretet*”, „*félelmeket nem ismert*” stb. Élő kultusza mindezek ellenére csupán az irodalomtudományban létezik.²³⁵

---

²³³ Ezzel kapcsolatban közölt részletes tanulmányt Feischmidt Margit és Roger Brubaker 1999-ben. A forradalom 150. évfordulójára rendezett állami ünnepségről megjegyzik, hogy a nagyszabásúra szánt rendezvény délelőttjén mindössze egy-két ezer ember gyűlt össze, míg a nap délutánján rendezett koncertre megtelt fiatalokkal a helyszín. Feischmidt megjegyzi, hogy jól láthatóan „varázstalanították” az ünnepet, megfosztották mindenféle pátosztól és egyértelműen a szórakoztató jellegre helyezték a hangsúlyt, azaz megszületett hazánkban is a „szórakoztató nemzeti ünnep” koncepciója. Feischmidt Margit – Rogers Brubaker 1999. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.18.

²³⁴ Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos emlékezete. Aetas 2000/1-2. szám http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-05.htm Utolsó letöltés dátuma: 2008.10.29. Urbán tanulmányában arra a kérdésre keres választ, hogy miért nem alakult ki 1849 óta Batthyány Lajos kultusza.

²³⁵ Ezzel kapcsolatban lásd Kalla Zsuzsa 2003., Margócsy István 2003., Kerényi Ferenc 2003.

2.6.2 Széchenyi István

Egyetlen 19. századi, a nacionalizmussal erősen összefonódó személyt kell még megemlíteni, akinek a kultusza azonban a rendszerváltás óta eltelt időszakban nem csökkent, hanem valamelyest nőtt. Széchenyi István a reformkor elindítója, vezéregyénisége volt, ám Kossuth népszerűségének növekedésével párhuzamosan Széchenyi a kor politikai közéletében fokozatosan háttérbe szorult az 1840-es évek közepétől, betegsége miatt pedig már a szabadságharc legelején eltűnt a közfigyelem elől, így a nép Széchenyi nevét nem társította a későbbi eseményekkel. Döblingből írt politikai röpirataival tért vissza a politika színpadára, ám népszerűsége, kultusza eltörpült Kossuthé mellett. 1860-as halála²³⁶ pedig megakadályozta abban, hogy Kossuthéhoz hasonló, hosszantartó hatást fejtsen ki a közvélemény, közgondolkodás alakulására. Széchenyi temetését a hatalom – félve az atrocitásoktól – az előzetesen meghirdetettnél egy nappal korábbra helyezte. A nagycenki gyászszertartáson ennek ellenére több mint tízezren vettek részt. A három héttel későbbi jelképes temetési szertartáson, Pesten mintegy nyolcvanezer ember vett részt, ami tekintettel az akkori Pest-Buda kétszázezres lakosságára és a hatalom áldásának hiányára, óriási tömegdemonstrációnak minősült.²³⁷

Kultikus vonásokat a két világháború közti Magyarországon, a konzervatív beállítottságú Horthy-korszakban kapcsoltak személyéhez. Ekkor vált a hivatalos ideológiában a „legnagyobb magyar” idealizált, stilizált szimbólummá. A Horthy-korszaknak szüksége volt Széchenyire, hiszen, mint már említettem, Kossuth Lajos liberalizmusa nem számított támogathatónak a keresztény-konzervatív rendszer számára. A Kossuth „mellőzésével” keletkező űr betöltésére pedig a Kossuthhoz képest konzervatív kortársa tűnt legalkalmasabbnak. A Széchenyi-kultusz egyik „alapítója” a

---

²³⁶ Meg kell említeni, hogy Széchenyi halála kapcsán megfigyelhetők a mondai hősökre jellemző fordulatok. Az ilyen hősök élete általában nem szokványos úton ér véget, mindig valamiféle cselvetés rejtezik a háttérben. Széchenyi öngyilkosságát sokan nem fogadták el, Ferenc Józsefnek tulajdonították a „legnagyobb magyar” halálát. Az elmélet „A Hídember” című film kapcsán kapott újból életre. Hasonlóan érdemes megemlíteni Petőfi Sándor nevét is, akinek szibériai fogságáról, haláláról még napjainkban is heves viták lángolnak fel.

²³⁷ Bánhegyi Ferenc 2005. 169.

korszak jeles történésze, Szekfü Gyula, akinek nézetei a kultusz alaptéziseivé váltak.²³⁸ „Egyetlenegy van közöttük, ki egész életét és egész géniuszát a nagy emberi közösségek erkölcsi megjavításának szentelte, s ez. [...] Széchenyi István [...] az igazi politikai romantikus, aki a romantizmus alapelveit: nemzetiséget, keresztény erkölcsöt, egyéni tökéletesülést és egyéni munkálkodást gyökerüktől kezdve átgondolt, azokat soha nem látott teljes és tökéletes rendszerbe foglalta és megvalósításukra emberfeletti fáradozást áldozott egy egész hosszú életén át.”²³⁹ Széchenyi István köztiszteletnek örvendett ugyan, ám Kossuth szerepét nem tudta átvenni. Az 1948-tól kezdődő kommunista diktatúra idején pedig ismét mellőzötté vált. Bár a Kádár-rendszerben már nem volt tiltott Széchenyinek szobrot állítani, művelődési intézmények, iskolák, közterek vették fel nevét, mindezek mellett talán kijelenthető, hogy sokáig nem tartozott a politikai elit által preferált szereplők közé. A rendszerváltás után több kísérlet történt arra, hogy Széchenyi Istvánt Kossuth Lajos mellé (egyes szerzők szerint helyett), az őt megillető pozícióba helyezték a nemzeti panteonban. Évégett készült el „A Hídember” című film és emiatt vette fel nevét a széleskörű modernizációt maga elé tűző terv is. Hogy ez a hivatalos szemlélet mennyire ment át a köztudatba, azt jelzi Hankiss Elemér 2007-es felmérése, mely azt mutatta ki, hogy a teljes lakosság szerint a „legnagyobb magyar”, Széchenyi István lett volna a legalkalmasabb arra, hogy az ország akkori helyzetét, problémáit megoldja.²⁴⁰ A teljes lakosság körében ez az arány 18 százalékot tett ki, míg Kossuth támogatottsága a teljes népesség körében 12 százalékot ért el.²⁴¹

Ezekből az elképzelésekből nőtt ki, hogy egy kortárs internetes lexikonban²⁴² Széchenyiről már úgy írnak, mint: „politikus, író, a „Legnagyobb magyar”, eszméi, működése és hatása által a modern, az „Új Magyarország” egyik megteremtője”. Azért érdemes ezt külön kiemelnünk, mivel napjainkban a kollektív tudás „külső tárolója”, formálója, értelmezője már a különféle elektronikus médiumok sokasága, köztük az internet is. Feltételezhető, hogy a felnövő generációk tudásukat egyre inkább ezen a

²³⁸ A témáról lásd Gyáni Gábor 2004.

²³⁹ Szekfü Gyula 1934. 56.

²⁴⁰ <http://www.vilaggazdasag.hu/index.php?apps=cikk&cikk=201748> Utolsó letöltés dátuma: 2008.10.28. A felmérés, ahogy Hankiss Elemér elemzésében kiemeli nagy mértékben függ a pillanatnyi politikai preferenciáktól, a bal és jobboldali pártok éppen aktuális népszerűségétől, hiszen Széchenyi elsősorban a jobboldali pártok szavazói körében népszerűbb, míg Kossuth valamelyest inkább a baloldaliaknál.

²⁴¹ Mivel napjainkban a politikai viszonyok és ezekkel együtt a különböző kormányok, pártok által a zászlójukra tűzött eszmék, személyek igen gyorsan váltakoznak, így a Csepeli György által végzett 1982-es és 1989-es felmérések eredményeit már nem tartom értékelhető mintának napjainkra nézve. Csepeli eredményeit lásd Csepeli 1992. 147-155.

²⁴² http://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A9chenyi_Istv%C3%A1n Utolsó letöltés dátuma: 2008.10.28

médiumon keresztül szerzik be, háttérbe szorítva ezzel esetükben a papír alapú adattárolókat.

A kérdőíves kutatás eredményei alapján kijelenthető, hogy a vizsgált három személy (Kossuth Lajos, Széchenyi István, Nagy Imre) közül Széchenyi István ismertsége a legmagasabb az általam vizsgált középiskolás korosztály körében. Ez abban nyilvánul meg, hogy a személyét egyáltalán nem ismerők aránya valamelyest alacsonyabb annál, mint amit Kossuthnál tapasztalhattunk (ott nagyjából 1/3, itt 1/5 nem tudott semmiféle információt megfogalmazni). Lényegében Kossuthéval azonos azonban az öt felületesen ismerők aránya (nagyjából 2/3) valamint az elmélyültebb tudást mutatóké. Az előforduló válaszok közül kiemelkedő arányban szerepeltek a következők: *„Lánchíd építése”, „sok újítást hozott be az országba, például a gőzhajózást, a folyószabályozást is”, „felajánlotta jövedelmét az Akadémia létrehozására”, „könyvtárat alapított”, „hazaszerető”, „sokat tett az ország felemelkedéséért, fejlődéséért”, „Hitel, Világ, Stádium alkotója”, „fejlesztette az országot”.* Mindezek igen szoros összefüggésben állhatnak azzal, hogy Széchenyi István személyéről született egy olyan film, mely megfelelő reklámot tudhatott maga mögött, így az adott korosztály is ismeri. Ennek is köszönhető talán, hogy Széchenyi István kapcsán az *„idegileg kissé gyenge volt”* mellett nem figyelhető meg egyáltalán negatív attitűd sem a középiskolás korú, sem az annál idősebb korosztály körében. Ő az a történeti hős, aki a legpozitívabb megítélésben részesül, akit a „jóakarati”, a „valódi tettek”, a „lelkiismeretesség”, „igazi hazaszeretet” jellemez. *„Ő az egyik kedvencem. Annyira jó ember volt. Illemtudó, hősies, romantikus. Kiállt a népe mellett is, pedig báró volt. Segítette az embereket, a saját vagyonából ajánlott fel. Ő tényleg fejlesztette az országot. Rengeteget dolgozott és nem csak szavakban, hanem tetteiben.* ²⁴³

Kossuth kultuszának történelmi alakulásával ellentétben Széchenyinél több erőteljes törést tapasztalhattunk, melynek következtében a közgondolkodásban bizonyos politikai korszakokban egyáltalán nem, vagy csak alig volt jelen. Az 1989-es rendszerváltozás óta kultusza újból éledszik. Ezzel kapcsolatban érdemes lenne megvizsgálni, hogy a közoktatásban használatos történelem tankönyvek és a történelem oktatás milyen képet

---

²⁴³ S.D. 17 éves lány, Szeged, 2008. 11.05.

sugároz a disszertációmban is említett történelmi szereplőkről?²⁴⁴ Hogyan változtak a tankönyvekben a hozzájuk kapcsolt attribútumok az elmúlt 20-30 év során, kiket, milyen szempontok alapján emelnek ki újabban?²⁴⁵

Ha Hankiss Elemér vizsgálatán indulunk tovább, némileg talán meglepő eredményre jutunk. Széchenyit és Kossuthot a listán a harmadik helyen a kommunista rendszer vezetője Kádár János követi, míg az 1956-os forradalmár miniszterelnök, Nagy Imre – Deák Ferenc és Antall József mögött – csak a hatodik helyen áll a sorban. Két tényezőt kell azonban megjegyeznünk. Egyrészt a közvélemény ebben a vizsgálatban megjelenő egyfajta „népszerűségi” mutatója nem azonos sem azzal, hogy kit tekintenek történeti hősnek, sem az ún. nemzetvallás vagy civil vallásosság hőseivel. Másrészt meg kell jegyeznünk, hogy a már említett politikai megosztottság ennek a listának az eredményén is érezte hatását. Széchenyi és Kossuth népszerűsége mindkét tábornál magas, ám Kádár előkelő helyezését egyértelműen a szocialista párti szavazóknak illetve a társadalomban jelenlévő – rendszere irányában megnyilvánuló – nosztalgianak köszönhetette. Deák Ferenc „negyedik helyezése” talán a mindenki által ismert „haza bölcse” titulusnak köszönhető, hiszen a problémák megoldásához egy köztudomásúan bölcs ember szükségeltetik. Mindezek ellenére sem Kádár Jánost, sem Deák Ferencet nem sorolom napjaink azon történeti hősei köré, akik személye körül álltársadalmi méretekben megjelenő jelentős kultusz alakult volna ki.²⁴⁶

---

²⁴⁴ Hasonló jellegű vizsgálatot folytatott Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor a magyar irodalmi tankönyvek és a magyarságszimbólumok kapcsán. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2002b

²⁴⁵ A legújabb, legnépszerűbb, Száray Miklós által szerkesztett Forrásközpontú történelem tankönyvcsalád már nem is Kossuth-Széchenyi, hanem Kossuth-Széchenyi-Wesselényi alakját és programját vizsgálja és állítja egymás mellé.

²⁴⁶ Bár ezen a ponton ismét jelentős ellentétek törhetnek felszínre. Mint korábban már említettem, nem kívánok értékmínősítést tenni, véleményt mondani a Kádár-rendszerben tapasztalható volt életminőségről illetve a Kádár János személyével kapcsolatos nosztalgiairól.

Kádár János személyével kapcsolatban valóban megjelent egy, az emléket híven ápoló baloldali politikai szubkultúra, akik számára a Kádár-éra nem diktatúra volt, hanem a „lehetőségekhez képest a legjobb megoldás”. Kádár számukra bölcs vezető, aki – s ez beszédmódjából is látható volt – megmaradt „egyszerű, munkás gyökereinél”. Ahogy Voigt Vilmos is megfogalmazta, „a századunk hetvenes éveiben bekövetkező »kádári« konszolidációt ézerszer hasonlították az 1867-es kiegyezéshez; magát az 1956-ban az oroszokhoz futó párttitkár, akit élete vége felé viszont az ország lakosságának jelentős része már »atyjaként« tisztelt, egyenesen az élemedett uralkodóhoz, Ferenc Józsefhez. Éppen ma a nosztalgia aranyozza be a régi önkényuralmak érdességeit.” Voigt Vilmos 2001. 149. Ennek a csoportnak az elképzeléseit tükrözte Moldova György Kádár Jánosról írt könyve, mely az eladási statisztikák alapján igen nagy népszerűségnek örvendett. Ezzel kapcsolatban fejtette ki György Péter – véleményem szerint túlságosan felnagyítva a Kádár-kultusz nagyságát – véleményét. „[...] eljött Kádár János, a szupersztár kora, legalábbis Moldova György kétkötetes munkájának eladási adatai erre vallanak. Azaz Kádár János emlékezte sikeres termék lett a populáris kultúrában is. Szupersztárnak egyébként azt az ikonikus figurát hívjuk, ahol a személyiség már levált eredeti történeti, politikai kontextusáról (sic!), s így népszerűségének alakulása csupán a mediális normák szerinti eladhatóság függvénye. Így történt például Che Guevara

2.6.3 Nagy Imre

Nagy Imrét – már amennyire reprezentatívnak fogjuk fel Hankiss Elemér felmérését – a magyar lakosság kevesebb, mint tíz százaléka tartja alkalmasnak arra, hogy az ország problémáit megoldja. Mindezek ellenére Nagy Imrét – Kádárral szemben – olyan történeti hősként tartjuk számon, kinek megbecsültsége, nézetei, viselkedése, eszmái a társadalom nagy többsége szemében pozitív kicsengésűek. Nagy Imre ugyanakkor a magyarság többsége számára nem olyan ember – legalábbis az említett felmérés alapján – aki a konfliktusok megoldásáról vált volna híressé, hiszen, ha megnézzük, a nevével fémjelzett 56-os eseményeket a szovjet agresszió vérbe fojtotta. Mindezek azonban nem róhatók fel Nagy Imre hibájaként, így személye, mint dolgozatomból kiderül, a „szabadsággal”, „hősiességgel” társult. Ennek a szemléletnek alaptézisét az 1989. június 16-i újrateremtésen elhangzottak adják. Itt kezdődik meg egy olyan újfajta 1956 értékelés, 1956 emlékezet kialakítása, melynek formálódása napjainkig tart. *„Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával, akik, hogy ezt megtehessek képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabukkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket, és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő*

---

esetében is, s attól tartok, hogy Kádár Jánosnak minden esélye megvan arra, hogy végül helyi hős legyen, különös ikon, épp úgy aggodalmára egykori híveinek, mint ellenfeleinek. De Kádár popsztárrá válásának van még egy komoly feltétele: a médiumváltás. Kádár jelenleg még textuális hős, és sorsa a popkultúrában akkor teljesedhet be, amikor belép a képek birodalmába, először tűnik fel T-shirt-ökön, tehát az őt ábrázoló számos felvétel közül először találja meg valaki azt, amely egybecseng annak a vizuális kánonnak a ritmusával, amely a XXI. század elején valakit ikonként értelmez és tesz érthetővé.” György Péter 2006. A folyamat működési elveivel természetesen egyetértek, ám a magyar társadalomban jelenlévő, személyével kapcsolatos ambivalens megítélés és a sokakban meglévő „negatív élmények” miatt Kádárból – véleményem szerint – soha nem lesz kommercializált, divatban megnyilvánuló ikon, mint pl. lett Che Guevarából. Azok a fiatalok, akik magukon hordják Che Guevara arcképét, igazában nem ismerik sem személyét, sem azokat az eszméket, amiket vallott. Kádár személye és eszmái viszont a magyar közgondolkodás szerves részét képezik, emiatt alkalmatlanok arra, hogy divattá váljanak. Kádár János tehát csupán egy politikai szubkultúrában vált történeti hőssé, de nem a többségi társadalom szemében. Hasonló okokból nem említem dolgozatomban a Hankiss-féle felmérés hetedik helyén álló Horthy Miklóst sem, kinek szintén kialakult kultusza, ám pont a Kádárral ellentétes politikai oldalán lévő csoportokban. Horthy Miklós emléke hasonlóan társadalmi megosztottságot generál.

sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlenek.”²⁴⁷

Személyének megítélése ugyanakkor közel sem problémamentes a rendszerváltás utáni Magyarországon. Ennek egyik oka, hogy a Kádár-rendszer idején az 1956-os eseményekről nem beszéltek, így „összszemzeti elfojtás” (Mérei Ferenc kifejezése) alakult ki vele kapcsolatban.²⁴⁸ Az 1956-ot elmesélő „természetes mítosz” helyére egy „mesterséges mítosz” lépett, melyet konstruálói a társadalom manipulálására használtak.²⁴⁹ Több felnövekvő generáció kulturális emlékezetéből gyakorlatilag kimaradt Nagy Imre személye, hiszen a társadalom depolitizálása csak úgy valósulhatott meg, ha a nemzet történelmi emlékezetét minél teljesebb mértékben „kilúgozták”, szorgalmazták a „kollektív amnéziát”.²⁵⁰ A rendszerváltás után jövők emiatt csak a hivatalos történelem tankönyvekből, iskolai megemlékezésekről ismerik 1956 történelmét, Nagy Imre alakját. Problémaként merül fel, ahogy György Péter írja – heves vitát kiváltó könyvében²⁵¹ – hogy az 1956-al kapcsolatos múlttértelmezés gyorsan és radikálisan zajlott le. A hajdani eseménysorozat emléke szinte egyik napról a másikra a politikai és kulturális örökség eleven része lett. Viharos gyorsasággal cseréltek helyet szereplők, egyesek eltűntek, mások fölemelkedtek.²⁵² György Péter véleménye szerint az 1989-es rendszerváltás után – bár az 56-os események szimbólumává egyértelműen Nagy Imre vált – nem alakult ki olyan 56-os hős, akihez az emlékezet kapcsolódhatott.²⁵³ Ennek oka egyrészt az, hogy a szerző szerint „a magyar történelemben is szinte példátlan kollektív amnézia illetve erőszakos felejtéspolitikai”²⁵⁴ uralkodott a Kádár érában. „A brutális megtorlások, majd az azt követő konszolidáció évtizedeiben a forradalom szinte teljesen marginalizálódott, és a magántörténelem, a

---

²⁴⁷ Részlet az 1989. június 16-i újrateremtésen elhangzott Orbán Viktor beszédéből.

²⁴⁸ A kommunista éra ebből a szempontból „hideg” kultúráként értelmezhető, hiszen „befagyasztotta” az emlékezetet. Kialakított egy hamis történelmi tudatot, melynek megváltoztatására, hiányzó részeinek kiegészítésére nem volt lehetőség. „A történelem nyugvópontja jutott. Már csak az örök jelen létezik, melyben a pártnak mindig igaza van.” (George Orwell: 1984) A „hideg” és „forró” emlékezetéről, kultúrákról lásd Assmann, Jan 2004. 66-70.

²⁴⁹ A mesterséges és természetes mítoszokról Pethő Bertalan 2002.

²⁵⁰ Gyáni Gábor 2000. 46.

²⁵¹ György Péter 2000. A reakcióhoz lásd Gyáni Gábor 2001.

²⁵² György Péter 2000. 15.

²⁵³ Ezt mutatja a szerző szerint az is, hogy az 56-os hőseknek nincs egy olyan emlékhelye, mely méltó lenne a nemzeti panteon jelzőre. A 298-301-es parcella például „a város legnagyobb és legkevésbé elegáns” temetőjében található. György Péter 2000. 31.

²⁵⁴ György Péter 2000. 20. Assmann megállapítása, melynek lényege, hogy az emlékezés egyik erőteljes serkentője az uralom kiegészíthető tehát a felejtéssel is, hiszen ez esetben a hatalom létét fenyegette az eseményekre való emlékezés. Megpróbálták tehát elérni, hogy ne emlékezzenek rá, de legalábbis ne úgy emlékezzenek rá, ahogy megtörténtek valójában a dolgok. Új 1956-ot kellett tehát „építeniük”.

személyes »oral history« csatornáiba terelődött. A kollektív memória helyett kialakított kollektív amnézia ugyanolyan intézmény volt, mint a kulturális emlékezet fenntartására szolgáló egyéb instrumentumok.²⁵⁵ A szerző véleménye Jan Assmann téziseivel mutat összhangot,²⁵⁶ hiszen Assmann jól ismert művében²⁵⁷ hosszasan foglalkozik a kulturális emlékezet lényegével, létrejöttével, fennmaradásával valamint a felejtéssel is. Assmann kifejti, hogy az emlékezet kommunikációban marad fenn s ha ez megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkozási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következmény felejtés. Az ember – állítja Assmann – kizárólag arra emlékszik, amit kommunikációban közvetít és amit a kollektív emlékezet vonatkoztatási keretei közé elhelyezni képes.²⁵⁸ György Péter megjegyzi mindezek mellett, hogy a kényszerű hallgatás önmagában még nem felejtés, illetve a kollektív amnézia nem azonos a társadalom minden egyes tagjának felejtésselményével, ám véleménye szerint társadalmi nyilvánosság nélkül a magánlét félelmekkel teli élményvilágát nem lehet hagyománnyá formálni.²⁵⁹ Ebben az értelemben 1956-ot tekinthetnénk akár kitalált hagyománynak is, azonban 1956 nem kitalált hagyomány. Figyelembe kell vennünk, hogy a folklór keretein belül az 1956-os események megmaradtak, tovább éltek,²⁶⁰ sőt azok emléke, a rájuk való emlékezés az ellenállás egyik formájává vált, amit bizonyít, hogy az 1989-es rendszerváltás idején²⁶¹ az 1956-os szimbólumok újból felszínre törtek. Nincs igaza tehát György Péternek, mikor azt állítja, hogy „az egyéni emlékezet egyre

---

²⁵⁵ György Péter 2000. 20.

²⁵⁶ György Péter nem alkalmazza Jan Assmann tanulmányának szempontjait.

²⁵⁷ Assmann, Jan 2004.

²⁵⁸ Assmann, Jan 2004. 37.

²⁵⁹ György Péter ezzel kapcsolatban említi meg, hogy szinte teljes mértékben elmaradt a hősök kanonizálásának bevált módszere, azaz nevük beillesztése a köztéri emlékeztetudatba. Alig születtek ugyanis 1956-os neveket viselő terek, utcák 1989 után, hanem általánosnak az 1948 előtti nevek felélesztése mondható.

²⁶⁰ Természetesen nem minden egyes családban. Más fontossági súllyal rendelkezett pl. az 1956-os forradalom emléke egy vidéki, olyan településen élő alacsonyabb iskolázottságú egyén életében, ahol a forradalmi események nem váltak utcai harcokká. Ezt támasztja alá Pázmándi Judit interjújának részlete is:

„- Oda a tanyára mennyire ért oda az ötvenhatos eseményeknek a szele?

- Hát, nem sokat hallottunk belőle.

- De volt olyan, aki tudott róla egyáltalán valamit?

- Hát nem.

- Tehát akkor élték a rendes hétköznapiakat.

- Igen, igen. [...]

- Tanyasi embereket érdekelte-e?

- Érdekl a ...[fejjel nemet int] [...] Nem, senki. Nem foglalkoztak vele.” Pázmándi Judit 2006. 18.

²⁶¹ Sőt már 1989 előtt is – gondoljunk pl. a június 16-i tiltott megemlékezésekre a Kádár-rendszer utolsó évtizedéből! Ezt igazolja továbbá az ellenzéki megmozduláson akkoriban folyamatosan megjelenő „nem felejtünk!” feliratú transzparens, mely utal a kontrafaktuális (tényellentétes) emlékezés elutasítására és ezáltal az azt létrehozó rendszer tagadására is.

*jobban ionizálódott, végül elsüllyedt a kollektív felejtésben.*²⁶² Sokkal inkább találónak tartom Mérei Ferenc „kollektív elfojtás” diagnózisát, hiszen az elfojtás eredményeképpen az egykori sérelmek elraktározódnak a társadalom tudatában, mivel kimondásuk, megoldásuk az adott pillanatban nem lehetséges, ám egy adott szituációban mindaz, amit mesterségesen elnyomtak, újból napvilágra kerül.²⁶³ Ahogy De Man aláhúzza: *„minél radikálisabb a múlt elutasítása, annál nagyobb a múlttól való függés.”*²⁶⁴ Így aktivizálódott újból Nagy Imre személye, kultusza is és abból, ahogy neve újból „megtelt tartalommal, értékekkel”, melyek azután változást generáltak a kulturális emlékezet szerkezetében és a kultúra működésében, láthatjuk, hogy emléke a „forró” emlékezet kategóriájához sorolható. Az új körülmények lényege jelen esetben, ahogy dolgozatom is említi, hogy *„a külső adattárolás – és vele a mesterséges emlékezet – elektronikus médiumainak megjelenésével kulturális forradalmat élünk át.”*²⁶⁵ A médiumok hatása mellett természetesen nem múlt el nyomtalanul az 1956 óta eltelt idő sem. Ahogy Assmann megjegyzi, az emberi emlékezet terén negyven év az a küszöb, mely a kulturális emlékezés formáinak átalakulásával fenyeget.²⁶⁶ Esetünkben, ha Assmann-nak igaza van, egy olyan határponthoz közelítettünk, mely akár az 1956-os hagyomány eltűnésével is fenyegethetett volna, azonban nem így történt. Ennek oka egyrészt, hogy az 1956-os hagyomány teljes mértékben nem lett elfojtva. Léteztek ugyanis az országhatárokon kívül olyan emigráns csoportok, akiknek életében 1956 olyan paradigmátikus változást jelentett, mely kiragadta őket eddigi életterükből s ezt a kényszerű változást nem kellett elfelejteniük. Az 1956-os események emlékét ők tehát fenntartották, azt identitásuk alapjának, kollektív tudatuk forrásának tekintették. Ez a csoport a vasfüggönyön túl élt ugyan, emlékezete azonban szamizdat kiadványokon, a Szabad Európa Rádión keresztül beszivárgott az anyaországba is, felerősítve a – valóban – széttöredező forradalmi emlékezetet. Másrészt, mivel lehet, hogy az eseményeket átélők, továbbörökítőik nagyjából 40 év elteltével maguk is az emlékezet részeseivé válnak, ám ezen keresztül a következő generációk, ahogy nem felejtik el

---

²⁶² György Péter 2000. 22.

²⁶³ Átvezetne bennünket a politikatudományok területére, így csak említés szintjén szólok róla, hogy az egykori forradalmi helyszínek (pl. Széna-tér, Korvin-köz), jelképek (lyukas zászló) a legfrissebb hazai ellenzéki megmozdulásoknak is szerves részévé váltak. Természetesen nem csak 56-os szimbólumok jelentek meg ezeken az eseményeken, hanem korábbi történelmünk jelképei is pl. turul madár, árpászásos zászló stb. valamint – talán a közeli halottak napja miatt is – a gyász szimbólumai (gyertyák, mécsesek). Ezek elemzése azonban dolgozatomnak nem része.

²⁶⁴ Idézi Connerton, Paul 1997. 75.

²⁶⁵ Assmann, Jan 2004. 11.

²⁶⁶ Assmann, Jan 2004. 11.

felmenőiket, úgy nem felejtik el azok életének meghatározó részeit sem – még ha azok el is lettek fojtva a kollektív nyilvánosság előtt (de nem a családtagok előtt!). Harmadrészt, bár a „*múltat már nem lakják*”,²⁶⁷ azaz már nem veszi igénybe eleven csoport kollektív emlékezete, a nemzet történeti tudatában ettől még tovább él.²⁶⁸

Ezt a történelmi tudatot keltette életre az 1989. június 16-i újratemetés,²⁶⁹ mellyel Zempléni András szavaival élve a nemzeti emlékezet regresszív rekonstrukciója valósult meg. Az 1989-ben kezdődő újratemetések (1989 Nagy Imre és társai, 1991 Mindszenty József bíboros, 1993 Horthy Miklós) emelték ki a kollektív emlékezetet az amnézia állapotából.²⁷⁰ Ahogy Connerton is megfogalmazta, repetitív rítusról van szó, melyben az ismétlés automatikusan utal a múlttal való folytonosságra, ám nem egyszerűen sugallják a múlttal való folyamatosságot, hanem kifejezetten emlékeztetnek e folyamatosságra,²⁷¹ s ez nem csupán az újratemetési szertartásra igaz, hanem valamennyi október 23-i megemlékezésre is.

Mindezek után ki kell emelnünk, hogy társadalmi konszenzus nem alakult ki Nagy Imre személyével kapcsolatban.²⁷² Vannak, akik hangsúlyozzák kommunista mivoltát és ezért

---

²⁶⁷ Halbwachs nézetét idézi Assmann, Jan 2004. 45.

²⁶⁸ Gondoljunk azokra a múltbeli eseményekre, melyek már csupán a nép történeti tudatának részei, mégis fontos szerepük van a nemzeti identitás alakulásában pl. neopogányság, vagy a kommunizmus után felerősödő Szent István tisztelet (a szent jobb körmenetek) stb. Igaz ugyan, hogy Vansina hangsúlyozza, hogy a történeti tudat két terepen munkál: az ősidő és a közelmúlt terepén, azaz a régebbi korszakok az információk megújult áradatát ontják. A közelmúlt fogalmán Vansina nagyjából 80 év intervallumát érti, azt, amit a tapasztalatra és szájhagyományra épülő kortársi emlékezet szerinte még képes felölelni. A régmúlt és e között tágongó rés az ún. „*sodródó hasadék*” (floaping gap). Idézi Assmann, Jan 2004. 49-50. Ennek oka lehet, ha jobban belegondolunk, hogy a régmúlt eseményei a hiányos ismeret és hiányos források miatt alkalmasabbak a mondaképződésre (Lásd Voigt Vilmos 1980) Esetünkben Vansina nézete azonban nem alkalmazható tökéletesen, mivel a kommunista diktatúra műlthoz való viszonyára jellemző volt a kötelező érvényű átértelmezés, ami a diktatúra összeomlásával szintén megdőlt. A mesterséges átértelmezés helyére a rendszerváltás után újabb értelmezések áramlottak be. Természetesen ezek sem függetlenek a politikai viszonyoktól, gondoljunk a már ismertetett Kossuth- vagy Széchenyi kultuszra.

²⁶⁹ Az újratemetésről Zempléni András tollából több tanulmány is született, ezek közül dolgozatomhoz a 2002. évit használtam fel. Továbbá Tari Jánossal közösen filmet is készítettek az eseményről (Reburial Rituals in Hungary, 1997. 55'). Sajnos nem tudtam felhasználni Dégh Linda folklorisztikai elemzését sem: Dégh Linda: Mass movements as rituals of dissent. *SIEF 4th Congress-Bergen, June 19th-23rd 1990. Papers II.* szerk. B.G. Alver és T. Selberg. 117-128. Disszertáciomban nincs módom hosszabb teret szentelni az újratemetési szertartásnak. Így terjedelmi okokból nem tudok állást foglalni annak kulturális-, társadalomlélektani, a kollektív emlékezetre stb. gyakorolt hatásaival kapcsolatban.

²⁷⁰ Zempléni András 2002. 74. Ezekhez az újratemetésekhez sorolhatjuk érintőlegesen Petőfi állítólagos csonthajnak hazaszállítására és eltemetésére irányuló egykori kísérleteket is.

²⁷¹ Connerton, Paul 1997. 66.

²⁷² „Nem tudom kizárni, hogy az 56-ra való emlékezés a mélyből való 1988-89-es felmerülés vagy feltámadás után többek között azért »romlott el« ismét, mert a forradalom és szabadságharc ábrázolása szinte minden átemet és árnyalás nélkül ácsapott a gyalázkodásból a magasztalásba. A három évtizedes hazudozás és rágalmozás után ez sok tekintetben érthető reakciónak számított, de 56-nak nem volt szüksége az egykori árnyoldalak és konfliktusok elhallgatására vagy átfestésére, s bizonyos, hogy ez nem

nem tudnak vele maradéktalanul azonosulni, míg vannak, akik igazi demokrataként tekintenek rá és emiatt követik nézeteit. Ennek oka lehet egyrészt a már említett 33 éves kényszerű hallgatás időszaka, vagy az akkori rendszer hivatalos álláspontja, mely az 1956-os eseményeket ellenforradalomként határozta meg. De lehet az is, hogy Nagy Imrével kapcsolatban az embereknek egy „egyszerű, sematikus” képre van szükségük, mely alapján kijelenthető, hogy ő volt a szabadság harcosa, a pozitív politikai erények megtestesítője és ebbe a képbe semmiféle kontraszt, árnyaltság, kétértelműség nem fér bele. Ha pedig egy-egy történelmi publicisztika vagy politikai szereplő mégis erről szólna, akkor az újjászülető Nagy Imre-kultusz terjedése, elmélyülése szempontjából ez egyfajta fék szerepet töltené be, mely gátolja a történelmi emlékezet kibontakozását.²⁷³ Ehhez járul hozzá még az is, hogy a politikai pártok egymástól elkülönülten ünnepelnek, eltérően értékelik 1956 és Nagy Imre hagyományát, eltérő „kánonokat” alakítanak ki.²⁷⁴ Az értékek kavalkádjai miatt bizonytalanná vált egyének ily módon választás elé kerülnek, hogy melyik kánont tegyék sajátjukká. Azok a generációk ugyanis, akik a rendszerváltás után, iskolai keretek közt ismerték meg 1956 és Nagy Imre történetét, általában még nem építették be szervesen saját belső értékrendszerük, világnézetük keretei közé, mivel az ilyen disszonanciák miatt erre nem képesek.²⁷⁵ Hiányzik 1956 és Nagy Imre kapcsán az a romanticizmus, amit megfigyelhettünk Kossuthal kapcsolatban – ami természetes is, hiszen korunk értékrendszere nagymértékben eltér az akkoritól.

Nagy Imre kultusza mindezek ellenére – vagy mellett – létezik, formálódik. A közösségi emlékezetben jól látható ez a köztereken felállított szobrokból, a június 16-i, október 23-i, november 4-i megemlékezések rítusaiból. *„Október 23-a ünneppé alakulása, szimbolikus tartalmakkal töltődése szemünk láttára szerveződik abban a politikai rendszerben, amely legitimitását éppen 1956. október 23-tól, a forradalomtól veszi és a forradalommal erősíti. 1956 rendszert legitimáló eseménnyé vált. Mitosszá abban az értelemben, hogy nemcsak egy magasabb rendű igazsággént megfogalmazott*

---

használt emlékének sem a tájékoztatlan fiatalok, sem az addig sikeresen megtévesztett rétegek átforgató történelmi tudatában” Litván György „Az elnémult hagyomány” *Élet és Irodalom* XLV. évf. 15. szám, 2001. április 13.

²⁷³ Assmann megemlíti, hogy a történelmi emlékezetnek vannak serkentő és gátló tényezői. Assmann, Jan 2004. 68.

²⁷⁴ A bal és jobb oldali pártok eltérő attitűdjével kapcsolatban lásd még Barna Gábor 2006. 243-244.

²⁷⁵ Arra a kérdésre, hogy 1956 és Nagy Imre említése milyen érzelmeket ébreszt benned? a következő válaszok fordultak elő gyakran: „semmit”, „nem is tudom”, „fogalmam sincs”, „szégyellem, de csak azt, hogy untam magam az iskolai ünnepségeken”, „nem ismerem a történetét, csak azt tudom, hogy harcolt a szabadságért és megölték a kommunisták”.

*történetként jelenik meg, hanem normatív erővel is rendelkezve alakítja életünket.*²⁷⁶ Ezek azok a rítusok, melyek talán a legjobban érzékeltetik Nagy Imre, mint velünk élő történeti hős szerepét közösségi mindennapjainkra, kollektív magyarságtudatunkra. „Hovatartozást aktiváló helyzet, amikor az alkalom célja a hovatartozás kinyilvánítása, illetve valami egyéb szempont a hovatartozással való kapcsolatának kihangsúlyozása. A kultikus, ünnepi helyzetekre gondolunk, ahol a helyszín megválasztása [...] a résztvevők szerepek szerinti jól látható elkülönítése [...] az interakcióknak a résztvevők akaratától való függetlensége [...] a hovatartozásra utaló vizuális jelzések és akusztikus ingerminták (zászlók, címer, himnusz), a résztvevők viselkedésének nem köznapisága [...] együttesen úgy definiáltatja az egyént önmagával, hogy az adott nagycsoport egyik tagja. [...] A hovatartozási kategória annál könnyebben aktivizálódik, minél kézenfekvőbb a helyzet meghatározása. A helyzetmeghatározás annál könnyebb, minél egyértelműbb a helyzet, azaz minél teljesebb a helyzet meghatározását lehetővé tevő (fentebb felsorolt) tárgyi és viselkedési motívumok száma.”²⁷⁷

Érdemes ugyanakkor megjegyeznünk, hogy Nagy Imre szerepe a populáris kultúra hordozóinak mindennapjaira, az egyéni életvitelre „nem jelentős”. Nincsenek Nagy Imre alakját megőrző folklóralkotások, prózai történetek, naiv művészeti alkotások.²⁷⁸ Hankiss Elemér előbb említett felmérésének eredménye is részben a hétköznapi beágyazódottság felszínes voltát erősíti meg. Nagy Imre talán azért tölt be kevésbé hangsúlyos szerepet egyéni szinten, mivel az 1956-os események „hétköznapi hősei”, azok a „kisemberek”, „pesti srácok”, akik talán részt vettek az eseményekben illetve szenvedtek a forradalom és szabadságharc leverése után tevékenységük miatt, még itt élnek körünkben. Tagjai kisebb-nagyobb közösségeknek, településnek, ismerősi körnek, baráti körnek, családnak. Minél kisebb közösségről van ez esetben szó, annál valószínűbb, hogy a forradalom eseményei, hősiessége elsősorban a közösség eme tagján keresztül manifesztálódnak és csak másodszorban Nagy Imre alakjában. Változás e téren talán csak akkor következik be, ha e „hétköznapi hősök”, „kisemberek” emléke elhalványul vonatkozási csoportjukon belül és ezzel az elhalványulással párhuzamosan vetítik ki a nagyobb közösség, a nemzet hőseire (Nagy Imrére esetünkben) mindezen pozitív attribútumokat. Így adja át a helyét a biografikus emlékezet, a megalapozó

²⁷⁶ Barna Gábor 2006. 243.

²⁷⁷ Csepeli György 2002. 48.

²⁷⁸ A Kádár-rendszerben ilyeneket készíteni, továbbadni nem volt „tanácsos”.

emlékezetnek.²⁷⁹ „A kommunikatív emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel. Olyan emlékekről van szó, amelyekben az ember a kortársaival osztozik. Jellemző példa a nemzedéki emlékezet. Az emlékezetnek ez a válfaja történetileg tapad a csoporthoz; az idők során keletkezik, és idővel – pontosabban hordozóival – elenyészik. Ha megtestesítői kihalnak, újabb nemzedéki emlékezetnek adja át a helyét.”²⁸⁰ Másrészt ki kell emelni, hogy 1956 mitologizálásának legnagyobb relevanciája a Kádár-rendszer alatti politikai ellenállásban volt, utána többek között azért nem volt nagy hajtóereje a mitologizálásnak, mert maga a rendszerváltás nem volt forradalmi, és későbbi idők mindennapi élményei sem találtak vele aktív kapcsolatot.²⁸¹

Nagy Imre kultusza elsősorban a hivatalos ünnepek elemeit felhasználva alakul. Érdeemes megvizsgálunk, hogy ezek a rítusok, színjátékszerű drámák milyen sablonokból építkeznek, milyen eszméket, képet sugároznak az eseményekről, ezen belül elsősorban Nagy Imréről. Ezek az ünnepek alkotják a kollektív emlékezet folyamatában a konnektív struktúrát és döntő részben konstruálják az ún. kulturális emlékezetet, azaz az értelem hagyományozását.²⁸² „minden konnektív struktúra alapelve az ismétlés. Ez biztosítja, hogy a cselekedetek láncolatai ne a végtelenbe fussanak, hanem felismerhető mintákba rendeződjenek, egy közös »kultúra« azonosítható mozzanataiként.”²⁸³

Tartalma, mondanivalója alapján alapvetően háromfajta megemlékezés különböztethető meg.²⁸⁴ Az egyik a lokális közösség 1956-os forradalmi élményeire, szereplőire, tehát a „saját forradalmukra” épít. Ezekben a műsorokban Nagy Imre neve – más, országosan ismert személyekhez hasonlóan – csak elvétve jelenik meg, hiszen ezek a megemlékezések a saját –az emlékezést, átélést segítő – környezetük viszonyítási pontjaira építenek.²⁸⁵ A műsorok második változatában az országos események

²⁷⁹ Assmann, Jan 2004. 52.

²⁸⁰ Assmann, Jan 2004. 51.

²⁸¹ Ezúton köszönöm Kapitány Ágnes és Gábor kritikáját, melyben felhívták erre a jelenségre a figyelmem.

²⁸² Assmann, Jan 2004. 20.

²⁸³ Assmann, Jan 2004. 17.

²⁸⁴ A műsorok elemzése kapcsán közel 50 ünnepség forgatókönyvét tekintettem át, melyek közt szerepelnek középiskolai, gimnáziumi, általános iskolai műsorok, városi rendezvények, pártrendezvények, állami rendezvények, köztük hivatalos állami vezetők beszédeivel. A műsorok elemzéséhez használtam Barna Gábor (szerk.) 1956. *Emlékezés és emlékezet*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged című tanulmánygyűjteményét.

²⁸⁵ Ilyen műsor leírását adja pl. Pázmándi Judit 2006. 9-36. Kiskunfélegyháza kapcsán.

kronológiaszerű megemlézése zajlik versekkel, korabeli forrásokkal gazdagítva. A fő hangsúly itt a politikai történéseken van, ebből következőleg Nagy Imre személye kerül a középpontba. Általában három-négy esemény kapcsán kerül említésre: először a forradalom kitörésének napján elmondott beszédnél, a szovjet csapatok kivonásának bejelentésekor, majd a november 4-i szovjet bevonulás miatt elhangzott segélykérő rádióbeszédnél, végezetül a forradalom utáni fogva tartása és kivégzése esetleges említésekor. A harmadik koncepció a forradalmi események mondanivalójára, a szabadság eszményére, a hősiességre, az elnyomás sanyarúságára, az áldozatokra helyezi a hangsúlyt. Nagy Imre itt nem központi szereplő, ám nevét említik, társítván így az emberek fejében a pozitív forradalmi eszmékkel. Közös jellemző mindhárom esetben, hogy üzenete, mondanivalója az emlékezésen keresztül a mának szól, a jelenbe vezet át. Középpontjában az a kérdés áll, hogy mit nem szabad elfelejtenünk?²⁸⁶

Az események, szereplők kapcsán a műsorok bináris oppozíciós rendszerben használják a jelzőket, értelmezéseket. Szembe kerülnek egymással a „pozitív hősök”, az általuk elképzelt „idealisztikus” rendszer a minden tekintetben „negatív antihősökkel”. A felszólalók által használt parafrázisok pozitív szemszögből többek között a következők lehetnek: *„ez egy nagyszerű, világraszóló esemény volt”, „tetteikkel előttünk jártak, a jó ügyért, tiszta lelkiismerettel”, „megrendítően nagyszerű, félelmetesen magával ragadó dráma”, „az agyonsanyargatott nemzet kihúzta magát”, „kétségbeesetten nehéz helyzet”, „ártatlan áldozatok tömkelege”, „hirdették a tiszta mondanivalót, ami a szívükből fakadt”, „a mi ügyünk, a mi sebünk”* stb. Egyértelmű a negatív oldal megjelenítése, nélkülözve a jó legkisebb „csíráját” is: *„véget akartak vetni a zsarnokságnak”, „a ragadozók nem engedték ki könnyen kezükből a hatalmat”, „sztálini rémálom”, „zsarnokság”, „gyilkosok, vérszívók gyülekezete”*.

Mindezek után érdemes összehasonlítást végeznünk a kérdőíves kutatás eredményeivel kapcsolatban. Nagy Imre személyét a középiskolás korosztály 1/3-a csak említés szintjén ismeri, azaz nevét hallotta, de tetteiről, arról, hogy ki volt, mikor élt egyáltalán nem tudott mit mondani. (Kossuthnál és Széchenyinél ez az arány valamelyest alacsonyabb volt). A korosztály több, mint fele személyével kapcsolatban csak általánosságokat tudott megfogalmazni, melyek közül tulajdonságaira utalnak pl. a

---

²⁸⁶ Assmann, Jan 2004. 30.

„mártír volt”, „kitartó volt”, „hős”, „hazaszeretet”, „kiszolgáltatott helyzetben volt”, „jót akart”, „társai árulása miatt halt meg”, politikai pályafutásáról szólnak, az által betöltött pozíciók megnevezései. Az életét a diákok nagyjából 1/10-e ismerte, esetükben a történelem tankönyvek tananyagát lehetett visszahallani.²⁸⁷ Az általam megkérdezett 18 évesnél idősebbek közül nagyjából 1/5-ük nem ismerte tetteit, a róla felületes ismeretekkel rendelkezők aránya lényegesen nem változott az előző korosztályhoz képest, míg életét az általánosságoknál részletesebben szintén 1/5-ük ismerte. Negatív értékítéssel nem találkoztam, ambivalenciáról viszont az életét részletesen ismerő személyek jelentős részénél hallottam, melyek jórészt kommunista múltjára vonatkoztak („félreérthető hős”, „túldefiniált”, „kommunista volt, de végül is a magyarság javát akarta”, „nemzeti hős volt, bár mindvégig kommunista maradt”). Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy Nagy Imre esetében is élesen külön kell választani egymástól a 18 évnél fiatalabb korosztályokat a felnőttektől. Itt sem csupán arról van szó, mint Széchenyi és Kossuth esetében, hogy a felnövekvő generációk csupán tanulmányaik pillanatnyi állása miatt rendelkeznek ennyire felületes ismeretekkel, hiszen elvileg általános iskolában már mindegyik személyről tanultak, nevüket az iskolai ünnepeken hallották. Ezt támasztja alá, hogy lényeges eltérés az eddigi három személy ismertsége terén nem volt. A problémát jelen esetben is az okozza, hogy ennek a generációnak az értékrendjét már (vagy még?) nem a kérdéses személyek és a hozzájuk társítható jellemvonások testesítik meg. Az is megállapítható, mint Széchenyinél láthattuk, hogy a legfőbb információforrás számukra „A Hídember” című film volt. Hasonló filmet Kossuthról egyáltalán nem készítettek, a Nagy Imre életének utolsó két évét bemutató „Temetetlen halott” megértéséhez pedig egyfajta érettség szükséges. Így a „Temetetlen halott” című mozit általában csak az érettségi előtt állók tekintik meg iskolai keretek közt, általános iskolákra pedig ez nem jellemző, a „Szabadság szerelem” című filmben pedig Nagy Imre alakja csak érintőlegesen jelenik meg. Teljes mértékben eltér mindezekről a felnőtt korosztály véleménye. A körükben megnyilvánuló, személyéhez és 1956-hoz kapcsolható értékek szakrális mivoltát jelzi, hogy a forradalom 50. évfordulóján történt események sokak szemében elsősorban az „ötvenhatos eszmék és személyek” megbecsülését jelentették.

---

²⁸⁷ Zömük ennek megfelelően a közvetlenül az érettségi előtt állók közül került ki.

Külön kell megemlíteni azt a korosztályt, mely életkoránál, személyes vagy családi érintettsége kapcsán eltérően értelmezi és teszi bensővé Nagy Imre személyét és 56 emlékét. Esetükben jól megfigyelhető, milyen mértékben formálja tisztelőinek gondolkodását, önképét, „*identitást szerez, lehetővé teszi az egyén számára, hogy »mi«-t mondjon.*”²⁸⁸ A hozzá való kötődés értékelhető tehát egyfajta identitásformáló erőként, mellyel a túlélők teremtenek a maguk számára azonosságtudatot.²⁸⁹

Mindezek mellett további érdekes jelenségnek lehetünk szemtanúi. Megfigyelhető, hogy a – többek közt – rá emlékező rítusokban hogyan olvad egybe az egyéni élet szintje, az egyházi és az állami ünnep. Az október 23-i megemlékezéseken rendszeresen jelennek meg helyi cserkészcsapatok, egyházi személyiségek, a „szekuláris rítust” gyakran zárja le egy vallási rítus, egy szentmise. A profán világ szakrális rítusa ezzel bekerül a vallási értelemben vett szent térbe.

Nagy Imre szerepe, tisztelete tehát korcsoportonként változó.²⁹⁰ Az ünnepségek és a velük kapcsolatos vélemények rámutattak, hogy a mai középiskolás korosztály – kis kivételtől eltekintve – még nem képes értelmezni az 1956-os eseményeket. Számukra 1956 emléke (még) nem manifesztálódik nemzeti ünnep mivoltában. Az iskolai/városi ünnepségek után közvetlenül már tudják, hogy forradalom volt Magyarországon, hogy az emberek az életükért küzdöttek, hogy sokan meghaltak a szabadságért, köztük Nagy Imre is. Ez a korosztály azonban (általánosságban véve) nem mutat semmiféle olyan attitűdöt, mely alapján viszonyulásukat kultuszként lehetne értelmezni. Az iskolai megemlékezéseken kívül általában nem vesznek részt közösségi ünnepségeken.²⁹¹

---

²⁸⁸ Assmann, Jan 2004. 16.

²⁸⁹ Assmann, Jan 2004. 36.

²⁹⁰ A 2006-os Sziget fesztivál tinédzser résztvevőivel készítettek 28 interjút a Terror Háza Múzeum munkatársai, melyek elemzése jól illeszkedik jelen fejezet témájához. Cselényi Emese 2007.

²⁹¹ Saját megfigyeléseim mellett lásd Pázmándi Judit 2006. 16., Felföldi Edit 2006. 139. és Tóth Antal 2006. 150. Erdemes ugyanakkor megemlítenünk, hogy a résztvevők korcsoportok szerinti összetétele teljesen eltérő lehet pl. egy jobboldali párt által szervezett megemlékezésén, vagy egy jobboldali városvezetés szervezte települési megemlékezésén, mivel ilyen esetekben a közösségi emlékező rítus erőteljesebben vonatkozik a jelenre is. Az ilyen rendezvényeken részt vevők egyszerre tisztelnek 1956 emléke előtt és egyszerre fejezik ki pártszimpátiájukat, azaz értelmezéstük szerint ahhoz a közösséghez való tartozásukat, melyet ők, az 56-os hagyományok folytatójának, örökösének is tartanak. Lásd Fábíán Balázs 2006. 157., aki Gödöllő példáján írja: „Az 1990-es évek elején alig százan gyűltünk össze az első megemlékezésén. Majd a következő években egyre többen voltak azok, akik részt kívántak venni az ünnepségen. Tavaly az emberek már alig fértek el az udvaron, voltak, akik a kerítésen kívülről szemlélték az eseményeket. Idén már a város színháztermébe se férünk be, több, mint 500-an vettek részt az eseményen. [...] A másik fontos észrevétel az, hogy korábban az idősebb generáció és a középkori értelmiségi réteg tagjai jelentek meg legnagyobb számban az eseményeken. Fiatalok ekkor még szinte egyáltalán nem képviseltették magukat a megemlékezéseken. Mára azonban ez a helyzet is megváltozott.

Mindennapjaikban 1956 és Nagy Imre ezeken kívül nem jelenik meg, nem néznek róla sem ismeretterjesztő, sem egyéb filmet, nem olvasnak róla, így az iskolai keretek között lezajló évenkénti kötelező ismétlődés nem elégséges ahhoz, hogy emléküik bensővé váljon. Az ötvenhatos hagyományok és Nagy Imre kultuszának táplálói többségében abból a korosztályból kerültek ki, melynek még személyes kapcsolata volt az egykori eseményekkel illetve az értelmiségi végzettségűekből, akik rendelkeznek egy alapszintű olvasottsággal az események kapcsán. Számukra Nagy Imre és az 1956-ért kivégzettek személyesítik meg a kommunista uralmat elszenvető magyar népet. Így vált a magyar demokratikus átalakulás legnagyobb hatású szimbolikus aktusává Nagy Imre és társai 1989. június 16-i újratemetése, bár a hősiesség értékét, mint láhattuk nem kizárólag Nagy Imre személyéhez kötik. Mindezek mellett Nagy Imre egyértelműen legalizációs alap. Alakja a demokratikus értékrend, a kitartás, becsületesség, elvhűség, hazaszeretet szimbóluma. A kérdőívek, interjúk eredményei alapján kijelenthető, hogy Nagy Imre kultuszában összemosódik személyének a tisztelete, helytállása, bátorsága és az ötvenhatos események és hőseinek együttes tisztelete. Nagy Imre oly mértékben vált az események szimbólumává, hogy magába olvasztja azok jellemzőit, lényegét. Egyfajta szimbiozis alakul tehát ki: 1956 és Nagy Imre kvázi eggyé váltak.

2.7 Értelmezés

A múlt újraértelmezésének tapasztalata globális jelenség.²⁹² „*The past is not dead [...] it is not even sleeping. A mass of memories and records, of relics and replicas, of monuments and memorabilia, lives at the core of our being. And as we remake it, the past remakes us. We kick over the traces of tradition to assert our autonomy and expunge our errors, but we cannot banish the past, for it is inherent in all we do and think. No one has not 'said things, or lived a life, a memory of which is so unpleasant to him that he would gladly expunge it. And yet' one achieves wisdom only by passing through 'all the fatuous or unwholesome incarnations...*”²⁹³

---

fokozatosan egyre több ifjú jelenik meg az ünnepségeken.” Persze tekintetbe kell ez esetben venni azt is, hogy a diákság létszámát intenzíven megemelheti, ha jelen vannak a cserkészcsapatok, illetve, ha az iskolák számára a városvezetés „ajánlja” a kollektív részvételt. Sajnos a médiumokban és az interneten elérhető különféle települési megemlékezések fotóanyagát is áttanulmányozva meg kell állapítanom, hogy a fiatalok döntő többsége ezeken a rendezvényeken elenyésző arányban vesz részt.

²⁹² György Péter 2000. 15.

²⁹³ Lowenthal, David 1985. 25.

A McLuhan által képviselt technológiai determinizmus elmélete²⁹⁴ – amely szerint a technikai fejlődés mindig változást eredményez a kultúra jellegében – napjainkra is alkalmazható. Úgy tűnik, hogy a napjainkban felnövekvő generációk e téren határvonalra értek, amelyet átlépve az eddig uralkodó kulturális kánon felbomlásával találkozhatjuk szembe magunkat. *„Rapid international flows of capital, money, information and culture disrupt the linear unities of time, and the established distances of geographical space. Because of the speed and scope of modern mass communications, and the relative ease and rapidity with which people and information can travel, time and space become less stable and comprehensible, and more confused and incoherent. Postmodern popular culture is seen to express these confusions and distortions [...] In short, postmodern popular culture is a culture sans frontières, outside history.”*²⁹⁵ A folyamat azonban nem napjainkban kezdődött.²⁹⁶ Dobos Ilona 1986-ban megjegyezte, hogy szociológiai felmérések és televíziós riportok azt bizonyítják, hogy a fiatalság a magyar történelmet, annak kiemelkedő alakjait alig ismeri.²⁹⁷ Ennek Dobos Ilona véleménye szerint nem az iskolai tananyag az okozója mivel a hőskökhöz fűződő mondanak a kollektív emlékezet terményei, amelyek elsősorban nem az iskolai keretek közt hagyományozódnak.²⁹⁸ Bár ez utóbbi véleményével vitatkoznunk kell, hiszen a régebbi történeti korok kiemelkedő személyiségeit nyilvánvalóan az írott kultúra őrzi, amit

---

²⁹⁴ Marshall McLuhan 1962-ben jelentette meg „A Gutenberg-galaxis” című művét, melyet magyarul közel 40 év késéssel adtak ki – igaz azonban, hogy a műben bemutatott tézisek cáfolatait összegző munka már 1983-ban megjelent. A McLuhani technológiai determinizmusnak talán több bírálója, mint követője akadt. Művében McLuhan kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a nyugati világ fejlődésében a könyvnyomtatásnak és a betűírásnak. Véleménye szerint egyrészt Gutenbergig az ember hallása/tapintása révén érintkezett, amit ezután felváltott a vizuális értékdominancia. Ez a vizualitás a gondolkodás megváltozását eredményezte. Mindezek mellett a nyomdászat jelentette az első gépesített kézműipart, amely létrehozta az első tömegcikket, a könyvet. McLuhan tanulmánya valójában nem új felfedezés, hiszen a „technológiai determinizmusnak” nevezett gondolat előzményeinek felidézéséből és összefoglalásából áll. (Bővebben lásd McLuhan, Marshall 2001. Rövid elemzést a 319-331. oldalon találhatunk.) Munkássága azonban nem áll meg a nyomtatásnál. Az „Understanding Media” című kötetében elemzi a különféle technológiákat megtestesítő médiumokat a távirótól kezdve a televízióig. Vizsgálatai eredményeképpen fogalmazta meg műve első fejezetében (McLuhan, Marshall 1964. 23-35.) sokat idézett megállapítását („The Medium is the Message”), mely alatt azt érte, hogy a médium fajtája döntően határozza meg az üzenet tartalmát is. „...it is sometimes a bit of a shock to be reminded that, in operational and practical fact, the medium is the message. This is merely to say that the personal and social consequences of any medium – that is, of any extension of ourselves – result from the new scale that is introduced into our affairs by each extension of ourselves, or by any new technology... This fact, characteristic of all media, means that the ‘content’ of any medium is always another medium.” McLuhan, Marshall 1964. 23.

²⁹⁵ Strinati, Dominic 1996. 226-227.

²⁹⁶ Voigt Vilmos hívta fel figyelmem a Luby Margit és Ortutay Gyula közt az 1950-es években zajló polémiára a nép történeti emlékezetéről.

²⁹⁷ Dobos Ilona 1986. 122.

²⁹⁸ Dobos Ilona 1986. 127.

viszont az oktatás keretein belül sajátítunk el elsősorban. Ahogy Sárkány Mihály fogalmazta meg kérdésként: „*Ne feledjük, hogy Anonymus Gestájának megtalálása előtt vajon ki tudta az abban leírt történeteket? S tudnánk-e ha nem tanulnák gyermekeink általános iskolában Lengyel Dénes átköltésében?*”²⁹⁹ Az mindenesetre kijelenthető, hogy az azóta eltelt két évtized ezt a fajta kollektív emlékezetet alapjaiban rendítette meg. „*Mindenekelőtt azért, mert miután az emlékezet átalakul történelemmé, és megszűnik hagyományként hatni, mindenki személyes, vagyis belső feladatává lesz önnön identitásának a meghatározása és szüntelen ápolása. Amikor erejét veszti a közösségi létformába mélyen beágyazott emlékezet, az emlékezés is már csak úgy lehetséges, ha befészkelki magát az egyéni öntudatba.*”³⁰⁰ A tömegmédiumok pedig a történeti hősök helyére saját sztárjaikat emelik. „*In the last half century the old heroic human mold has been broken. A new mold has been made. We have actually demanded that this mold be made, so that marketable human models – modern »heroes« – could be mass-produced, to satisfy the market, and without any hitches.*”³⁰¹ Sajnálatos (?) módon a generációk közti különbségek mellett ezt az az „értékrendbeli összecsapás” is szítja, melynek lényege, hogy ma is, mint minden korban egymás mellett él az „elit” és a „népi” kultúra egymástól jelentős mértékben eltérő hagyományörzése és kulturális emlékezte.³⁰² „*A hagyomány az emlékező közösség(ek) kollektív alkotása, és mint ilyen e közösségek mindennapi életének integráns részét alkotja; elvesztésük ezért is okozhatja a közösségek gyors felbomlását.*”³⁰³ A szociális kapcsolatháló, a hagyományos közösségi szerkezet átalakulását pedig ez esetben úgy gondolom nem szükséges bizonyítanunk. A felbomló közösségekkel együtt bomlik fel azok hagyománya is, azonban a technikai fejlődés újfajta közösségeket teremt, új hagyományokkal, újfajta kulturális emlékezzettel, új hősökkel. „*All older forms of greatness now survive only in the shadow of this new form. This new kind of eminence is »celebrity«.*”³⁰⁴ Persze lehet, hogy ez csupán az ifjúságnak, illetve a világról és a történelemről alkotott tudás és felfogás hiányos voltának tudható be s elmúlik annak kiteljesedésével együtt, ám a tömegmédiumok terjedése és növekvő hatása a közgondolkodásra nem ezt sejteti. Félő,

---

²⁹⁹ Azt azonban, hogy a Dobos Ilonánál is a kollektív emlékezet terményeként feltüntetett hősökhöz fűződő mondák, archetipikus szimbólumok mennyire függenek az oktatástól és mennyire a kollektív tudat termékei, jelen dolgozatban nem tudom megítélni.

³⁰⁰ Gyáni Gábor 2000. 83.

³⁰¹ Boorstin, Daniel J. 1982. 48-49.

³⁰² Jelen esetben, a napjainkban homályos értelemmel rendelkező elit- és népi kultúra fogalma alatt az „iskolázott” és „iskolázatlan” vagy „értelmiségi” és „nem értelmiségi” tömegek kultúráját értem.

³⁰³ Gyáni Gábor 2000. 102.

³⁰⁴ Boorstin, Daniel J. 1982. 57.

hogy a jelenlegi műveltségi és kulturális folyamatok további térhódításával megfordul az a tendencia, mely a tömegkultúrának köszönhetően a korábbi értelemben egymástól élesen elkülönülő „elit” és „népi” kultúra összemosódását eredményezte és ismét létrejön a kultúrán belül két, egymástól élesen elkülönülő alcsoport.

3. A sztárok

3.1 A sztárok tipológiája

A sztárokkal foglalkozó fejezetek közül a tipológiáról szóló sem mentes a nehézségektől és problémáktól. Alapvető gondot az okoz, hogy a sztárokat mi alapján lehet csoportosítani, azaz mi legyen a mérési skála? Ezzel kapcsolatban nem lehet túllépni azon a tényen, hogy napjainkban a „sztár” divatos kifejezéssé vált és ennek következtében jelentése eltorzult. Ahogy a terminológiával foglalkozó fejezetben látható volt, gyakorlatilag minden híres, a közfigyelmet akár rövid időre is magára fordító személyt ideig-óráig sztárként aposztrofálnak a közbeszédben. Emiatt a csoportosítási kísérlet egyik rendezőelve az adott személy kultuszának időbeli kiterjedése kell, hogy legyen. Mindemellett több lehetséges szempont is szóba jöhet, ilyen az ismertség, a kultusz intenzitása valamint a sztár „szakértelme, specialitása”. A csoportba sorolás megkezdése előtt azonban fontos kiemelni, hogy az azokban megjelenő kategóriák egyetlen esetben sem tekinthetők tisztának, azaz az egyes szintek között valamint az egyes rendezőelvek alapján hozott kategóriák között átfedések találhatók, azok nem válnak el élesen egymástól. A felvázolt tipológia tehát sokkal inkább egy tendencia szemléltetésére alkalmas a különböző mérési skálák mentén, semmint az egyes sztárok szigorú, pozitívista szempontú csoportba sorolására.

a. Az ismertség³⁰⁵

A sztárok népszerűségének szerepéről korábban már szóltam. Megállapítottam, hogy az ismertség alapján beszélhetünk „lokális sztárokról”, akik egy-egy lokális szubkultúra keretei közt válnak híressé, akár a modern tömegkommunikációs eszközök asszisztálása nélkül, valamint a hétköznapi értelemben vett sztárokról, akik legfontosabb jellemző tulajdonságainak egyike a népszerűség. Ez a rendezőelv, a „*híresség*” mértéke tehát csupán a „*menyiségből*” nem tud bővebb konzekvenciákat levonni, így jelen tanulmány számára nem tekinthető kielégítőnek. Mindezek alapján kijelenthető azt is, hogy a sztárok pusztán hírességekként való aposztrofálása tévesnek tartható.

---

³⁰⁵ Az ismertséggel és a kultusz időbeli kiterjedtségével a terminológia meghatározásánál már foglalkoztam. Az ott leírtakat jelen fejezetben nem ismételtem meg, csak utalok a lényegi részekre.

b. A kultusz időbeli kiterjedtsége

Az időbeli kiterjedtség lényegesen fontosabb jellemző, mint az ismertség, mivel az időbeli kiterjedtség változása hatással van a kultusz intenzitására, gazdagságára is. A sztárok palettáján a kultusz időbeli életben maradása alapján az „*egynyári*” vagy „*pillanatsztároktól*” kezdve a több évtizeden át, akár a sztár halála után is tartó (sőt azután még inkább felerősödő) kultusszal rendelkező szakrális jellemzőkkel bíró sztárokig lehet skálát felállítani.

„Egynyári sztárokkal” jórészt a szórakoztatóiparban találkozhatunk. Közéjük elsősorban zenészek, együttesek tartoznak, illetve olyan személyiségek – elsősorban médiumokban szereplőket – akik akár néhány éven keresztül is a köztudatban forognak, ám azon kívül, hogy ismertek, híresek, jelen vannak a hírekben – mivel az emberek egy része kíváncsi életükre, tetteikre – mélyebb hatást nem fejtenek ki. Lehet, hogy egy-egy zeneszámuk, filmjük emlékezetes marad, ám ahogy a divat a helyükre újabb „pillanatsztárt” állít, nevüket elfelejtik.

Értekezésem számára, kutatási szempontból, elsősorban nem ők érdekesek, hanem azok a sztárok, akik hosszan tartó jelenlétükkel a rajongóik életének részesivé válnak. Ők már nem csupán divatot kreálnak, hanem az évek során a velük szimpatizáló egyének életének részesivé, követendő példakkká válnak, gyakran szakrális attribútumokkal kiegészülve. Kultuszuk intenzitása, rajongótáboruk évek, sőt évtizedek elmúltával is megmarad, kvantitatív csökkenést nem mutatnak, sőt, kvalitatív gazdagodást figyelhetünk meg. Kultuszuk megnyilvánulási formái kiterjedhetnek mind a világképre, identitásra, mind a különféle rituális cselekedetekre. Ide tartoznak többek között a később bemutatandó „szekuláris” zárandoklatok vagy a sztár képének „szentképként” való értelmezése is.

c. A kultusz intenzitása

Lényeges különbség van az egyes sztárok közt a körjük épülő kultusz intenzitása terén. Ebben természetesen fontos szerepe van ez előző két kategóriának, azaz ismertségüknek és a köztudatban való jelenlétük idejének. Pusztán e kettő megléte, azonban nem vonja maga után automatikusan az intenzitás elmélyülését. Hogy mi kell még hozzá, többek között ezt próbálja jelen dolgozat is kideríteni.

1. A kultusz intenzitása alapján az első csoportba azokat a sztárokat soroltam, akik pusztán divatos személyiségek, hírességek, azaz rendelkeznek ugyan egy jól körülhatárolható rajongótáborral, ám a rájuk kifejtett hatása nem befolyásolja a rajongók gondolkodását, életfelfogását. A rajongók ebben az esetben szeretik azt, amit a sztár csinál, amiktől ő sztárrá vált, ám személyiségéről nem alkotnak egyértelmű véleményt, mi több a személyisége nem feltétlen játszik szerepet a kultusz kialakulásánál, ha egyáltalán kialakul körülöttük bármiféle kultusz. Példaként hozhatunk fel – név nélkül – olyan színészeket, énekeseket, akiket sokan szeretnek, elmennek az előadásukra ám ennél mélyebb hatást nem váltanak ki az azokon részt vevők életében.

2. A második csoportba azokat a sztárokat sorolhatjuk, akik rajongóik számára elsősorban utánzásos mintaként szolgálnak. Esetükben az előző csoporthoz képest már megfigyelhetjük, hogy az egyértelműen pozitív megítélésben részesülő cselekedeteken túl a személyiség is fontos szerepet játszik. Utánzásos mintákká válnak. Ez jelen esetben külső jegyekben jól láthatóan nyilvánulhat meg, elsősorban öltözkézésben, hajstílus, ékszerek stb. hordásában. Ide főleg zenészek, sportolók, színészek sorolhatók.

3. A következő fázisban a külső személyiségjegyei alapján utánzásos mintaként szolgáló személynek már belső értékei, emóciói is követendővé válnak. A sztár itt már egyértelműen példaképként is működik. Nem csupán arról van már szó, hogy ránézésre olyanná akarnak válni, mint ő, hanem gondolkodásban, életfelfogásban is. A rajongók próbálnak kívül-belül hasonlítani a sztárhoz. Azt tartják jónak és szépnek, amit a sztár és azt is utasítják el, amit ő. Próbálnak úgy beszélni, olyan szófordulatokat használni, úgy gesztikulálni, viselkedni, ahogy a „bálványozott” sztár. Ezt a fajta hatást használja ki a fogyasztói civilizáció gazdaságilag és politikailag is. Emiatt próbálnak a reklámokban egy-egy árut ismert sztárokkal eladni, hiszen az ő személyük hiteles, illetve azzal, hogy azt veszik, fogyasztják, amit ő, képletesen olyanokká is válhatnak, mint ő. Emiatt jelennek meg híres színészek, énekesek, sportolók, művészek a politikai pártok kampányrendezvényein is hivatalos szereplőkként és emiatt indultak közülük többen parlamenti választásokon is, hogy aztán népszerűségükkel elnyert mandátumukat felajánlják egy-egy politikusnak.

4. A sztárokat a negyedik csoportban már nyíltan szakrális, vallásos attribútumokkal ruházzák fel. Erre a fázisra többnyire akkor kerül sor, ha az adott sztár hosszan tartó

hatást gyakorolt rajongói közösségére és mindemellett rendelkezik olyan tulajdonságokkal, melyek alkalmassá teszik arra, hogy a hagyományos értelemben vett hős szerep kívánalmainak is megfeleljen. Az esetek döntő többségében a szakrális szférába való emelést az adott sztár halála generálja.³⁰⁶

Tekintetbe kell venni a sztárok kultuszának haláluk után megnövekedő intenzitása kapcsán, hogy elhalálozásukkal belépnek a mitikus szintre. Innentől kezdve kultuszukat az emlékezés tartja össze, ez pedig – mivel alanya már nem létezik földi valójában, *hiányzik* az élők sorából – a hiányra épül. Nem csak arra gondolunk ez esetben, hogy a rajongó számára hiányzik „bálványa”, hanem arra is, hogy a sztár élettörténete, cselekedetei nem minden részletükben igazolhatók, mivel az a személy, akihez elsődlegesen kötődnek, már nem létezik, csak emlékként. Ilyen formán a vele kapcsolatos „tudás” már nem támasztható alá tényekkel tökéletesen, megjelenik a bizonytalanság, azaz az információk hiánya. A hiány pedig elengedhetetlen feltétele a hiedelmek, mítoszok, mondák keletkezésének.³⁰⁷ Az emlékezés ugyanis csak korlátozottan képes tárolni az emlékeket. Ahogy Maurice Halbwachs kimutatta, az emlékezetelmélet, egyben felejtésemélet is.³⁰⁸ Mindezek mellett tekintetbe kell venni azt is, hogy a rajongó emberek mindegyike fejében él egyfajta kép, egyfajta interpretáció az elhunyt sztárról. Ezt a fajta differenciáltságot, sokszínűséget nyilvánvalóan nem lehet megjeleníteni, szükségszerűen létre kell hozni tehát egyfajta „kánont”,³⁰⁹ mely ennek következtében olyan elemeket foglal magába a sztárral kapcsolatban, melyek elfogadhatók, kívánatosak mindenki számára. Egy ilyen „kánon” viszont kénytelen egyszerűsíteni, egyértelműsíteni, sematizálni s így egyes elemeket elhagyni, azaz „hiányt kreálni”. Ebből a hiányból tud többek között megindulni a mítoszok keletkezése.³¹⁰ A mítosz „kontrasztot vet” a jelennek. A jelen hiányosságainak

---

³⁰⁶ Természetesen akadnak kivételek is, – és itt nem a vallási vezetőként fellépő személyekről van szó – akiket már életükben vallásos tisztelet vett körül pl. Elvis Presley, Jim Morrison.

³⁰⁷ Voigt Vilmos 1980.

³⁰⁸ Ismerteti Assmann, Jan 2004. 64.

³⁰⁹ A kánon fogalma alatt a tradíciónak azt a formáját értem, amely tartalmazza a sztár életére vonatkozó hiteles és hivatalos adatokat. Napjainkban a sztárok életére vonatkozó kánont egyértelműen a különböző elektronikus médiumok teremtik.

³¹⁰ Kapitány Ágnes és Gábor a mítoszok alábbi funkcióit sorolja fel: a) világkép-adó illetve világkép-közvetítő, b) világkép-megerősítő, -visszaigazoló, illetve -megújító; c) társadalom-összetartó; d) csoport-összetartó; e) hatalom-legitimáló; f) individuálpaszichológiai megerősítő funkció. A napjainkban jelen lévő „modern mítoszok” tanulmányozása kapcsán a következő tulajdonságlistát adják meg a mítoszok definiálásához: „*a mítosz mindenképpen az adott valóság világától különböző, abból kiemelődő Másik világot (másvilágot) teremt, de oly módon, hogy azt az adott valóság világára hatónak feltételezi.*” In. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Modern mitológiák*.

tapasztalatából kiindulva idéz vissza egy olyan múltat, mely az emlékezetben többnyire az aranykor vonásait ölti, amikor a sztár jelenléte aranyozta be az akkori jelent.³¹¹

A „tökéletesség”, az istenihez való hasonlatosság legvégső fázisa, amikor felruházzák csakis Isten privilégiumával, azaz az örökléttel. Ennek megnyilvánulásaival találkozunk az örök és visszatérő hősök esetében és ennek lényege, szimbolikája (még ha nem is tudatosan alakul ki az emberek bensőjében) jelenik meg olyan globális viszonyok keretében ismert sztároknál, mint Elvis Presley, Tupac Shakur. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy azoknak a sztároknak a kultusza, mely nem jut el ebbe a fázisba, bármivel is kevesebb lenne. Gondoljunk pl. az olyan sztárokra, akiknek halála természetes úton történt, például idős kora miatt, vagy akiknek halála egyértelmű, azaz bizonyítható, hogy meghaltak (Lady Diana, Puskás Ferenc).

d. specialitás

Lehet differenciálni mindemellett a sztárokat „specialitásuk” alapján is.³¹² Természetesen alapvető tényező a kultusz egyes megnyilvánulásainál, hogy milyen területen vált híressé az adott személy, hiszen egy zenész, színész kultuszánál fontos jellemző például külsejének utánzása, míg ilyen nem igazán található a politikus sztároknál,³¹³ akik viszont lényegesen nagyobb mértékben formálják a világképet, a kulturális emlékezetet az előbbieknél. A „specialitás” formái roppant változatosak – főleg napjainkban, amikor válogatás nélkül használják a médiumok a sztár jelzöt mindenkire (sztárüggyvéd, sztárbróker, sztárfodrász, sztárszakács stb.) – így felsorolásuknak nincs értelme. A dolgozatban terjedelmi okokból a zenészek, sportolók, politikusok kerülnek bemutatásra. Mindezek mellett szólni kell róla, hogy a sztárjelenység ennél lényegesen szerteágazóbb megnyilvánulási formákkal és csoportokkal rendelkezik. Ezek a csoportok azonban eltérő mélységű és megnyilvánulási formáiban is nagyfokú divergenciát mutató jellemzőkkel bírnak. A

---

http://www.socio.mta.hu/site/fileadmin/documents/Kapitany_Modern_mitologiak.pdf Utolsó letöltés dátuma 2009. április 14.

³¹¹ Assmann, Jan 2004. 79.

³¹² David Marshall a sztárokat alapvetően három fő csoportba sorolta: a filmsztárok, tv-sztárok és pop-sztárok, melyek a sztár által eljátszott filmszerepek, az öt népszerűvé tevő film jellege, a sztár attraktív külseje stb. alapján tovább divergálódik. Dolgozatomban Marshall felosztását nem alkalmazom, mivel a sztárokat az általa megjelölteknek lényegesen több csoportba és teljes mértékben eltérő elvek alapján láttam célszerűnek klasszifikálni. Marshall elméletéről lásd Kiss Balázs 2005. 12-14.

³¹³ Bár itt érdemes megjegyezni, hogy vezető politikusok öltözködését, beszédstílusát, szófordulatait igen gyakran utánozzák pártjának alacsonyabb rangú tisztviselői. Ez jól megfigyelhető a jelen disszertációban is szereplő Orbán Viktor esetében.

tanulmányban bemutatásra kerülők mellett lehetne említeni többek közt színészeket, korunk banditáit, gyógyítóit, ám az egyes specialitások eltérő mélységű és jellegű kultuszt indikálnak. Posztmodern korunk banditáinak kultusza egyértelműen a betyárok kultuszának leszármazottjaként tekinthető, bár lényeges eltéréseket is tapasztalhatunk például Rúzsa Sándor, Angyal Bandi illetve a „Whiskys rabló” vagy a „miskolci Bonnie és Clyde” között. Ez a csoport meglehetősen távol van a vallási dimenzióktól, míg az esetenként személyük köré kisegyházat létrehozó „gyógyítók” (pl. Gyurcsok József, Kovács Magyar András) egyértelműen vallási szereplők.

Az eddigi osztályozási kísérletek közt meg kell említeni a sztárkultusz mára már klasszikus kutatóját, Leo Braudy-t, aki alapvetően két kategóriát különböztetett meg történelmi előzményeik alapján. Véleménye szerint a sztárok közt megtalálhatók egyrészt a korábbi korok arisztokratikus hősideáljainak leszármazottai, valamint a népi, illetve „demokratikus rendszerek” – pl. kereszténység – hősideáljainak posztmodern örökösei is.³¹⁴

A sztárok típusokba sorolásánál nem lehet elhanyagolni azt a tényezőt sem, hogy valaki kreált sztár, azaz személyiségét tudatosan alakították a fogyasztói civilizáció törvényei alapján olyan személyek, akik a „sztárgyártásban” dolgoznak vagy spontán, önerőből emelkednek fel. A sztárkultusz intenzitását azonban ez nem befolyásolja döntő mértékben, mivel napjainkban egy bizonyos idő eltelte után egyetlen sztár sem vonhatja ki magát a tömegtermelés, tömegkultúra hatása, jellemzői alól.³¹⁵ Törvényszerű, hogy bizonyos népszerűség megszerzése után a spontán felemelkedett sztároknál is beindul a médiagépezet, függetlenül attól, hogy ez a sztár nézeteivel elutasítja vagy elfogadja a tömegkultúra fő működési elveit. Hasonlóképpen válhat a tömegműediumok által népszerűvé tett, felemelt sztár később ennek az egész rendszernek az ellenzőjévé.

Disszertációm következő fejezetében olyan sztárokat mutatok be, akiket körülvesz egy jól behatárolható rajongói csoport, mely számára a legfőbb összetartó erőt a központi személy és az ő teljesítménye jelenti. A személyük köré felépülő kultusz bizonyos megnyilvánulási formái, mint a későbbiekben reményeim szerint kiderül, nem újkéletű jelenségek, hanem azok egy részével már találkozhattunk az előző fejezetben bemutatott

---

³¹⁴ Braudy, Leo 1986. 8. ill. 121.

³¹⁵ Lásd a dolgozatban Zámbo Jimmy példáját.

történeti hősök esetében, illetve a népi kultúra hőseinél (pl. betyárok) valamint a szentkultusz kapcsán. A sztárkultusz elemzése közben a specialitás alapján végzem a sztárok bemutatását. Az elemzés közben az egyéniségekre összpontosítottam, mivel véleményem szerint a sztár személyén, életútján, tulajdonságain keresztül lényegesen jobban megragadhatók a sztárkultusz keletkezésének folyamata, mozgatórugói.

3.2 A sztárkultusz kialakulási körülményei

A sztárkultusz kialakulásának előzményeit részben már érintettem a hősök iránti univerzális, koroktól és társadalmi csoportoktól függetlenül meglévő igényről szóló fejezetben, így az ott leírtakat e helyütt nem ismétlem meg. Szükséges azonban egy rövid eszméletörténeti kitérőt tenni. Feltételezésem szerint a sztárkultusz létrejötté szoros összefüggésbe hozható a nyugati társadalmak szekularizációs tendenciáival, hiszen mindkettő azonos történelmi előzményekből indult ki.

3.2.1 Történelmi előzmények

Mind a szekularizáció,³¹⁶ mind a sztárkultusz a felvilágosodás- és az ipari forradalom korának változásaihoz nyúlik vissza. Ez az a történelmi korszak, amikor a nyugati társadalmakban paradigmatisms átalakulás volt tapasztalható. Egyrészt az ipari fejlődés

---

³¹⁶ A különböző kutatók a szekularizáció fogalmára különféle meghatározásokat adnak aszerint, hogy magát a vallást hogyan értelmezik, s a társadalmi átalakulás mely aspektusaira fókuszálnak. Földvári Mónika 2006. 268. Vannak szerzők, akik szerint a vallás fokozatosan veszít társadalmi szerepéből, mások viszont arról beszélnek, hogy a modern korban a vallás társadalmi funkciója nem csökkent, hanem átrendeződött.

A szekularizáció – az elméletet elfogadó kutatók véleménye szerint három szinten nyilvánul meg. Egyrészt egyéni szinten a szekularizáció a vallás privatizálódását jelenti (Dobbeleare, Wilson). Másrészt társadalmi szinten a társadalmi differenciálódás következtében a vallás elvesztette vezető szerepét más intézmények befolyásolásában. Ettől kezdve már nem lehet az állampolgárokat erőltetni a vallást, a vallás egy lesz a jelentérendszer piacán. (Berger, Luckmann). Harmadrészt az intézményi, szervezeti szintű szekularizáció érvelérendszer alapján a vallási alrendszer elvesztette makroszintű funkcióját, és a vallás átkerült az individuális szintre. Ezzel együtt az egyházas vallásosság társadalmi méreteiben csökkent. Bögre Zsuzsanna 2002.

Az ellenzök véleményüket egyrészt arra alapozzák, hogy az elmélet elnagyolt földrajzi és történelmi adatokkal dolgozik. Azaz a szekularizáció kapcsán nem veszik figyelembe azokat az államokat, ahol a vallásosság mértéke nem csökkent, másrészt pontos felmérések híján, mondják, nincs egyértelmű adatunk arra, hogy a tárgyalt időszak előtti korokban a vallásosság a társadalom mekkora rétegét érintette, azaz korántsem biztos, hogy visszaesés tapasztalható e téren. Ahogy Tomka Miklós fogalmaz: „Gyanút kellett volna ébresztenie annak, hogy ez a tudományos hipotézis eleve kisebb-nagyobb családokkal dolgozott. Az »elvallástalanodást« egy olyan helyzethez mérte, amelyben, állítólag, mindenki vallásos volt, ahol a szellemi horizontot teljesen a vallás töltötte ki, ahol a hatalmi rendszer kulcsszereplője az egyház volt és így tovább. Ha pedig ma már nem így van, az, úgymond, a korábbihoz viszonyított változás jele. Csakhogy ilyen helyzet sohasem létezett. A falra festett mumus összezsugorodását a vallás szerepvésztéseként értelmezték. A társadalomtörténet felendülése alapjaiban rengette meg ezt a logikát, amikor kimutatta, hogy a vallásosság és az egyház az európai és amerikai fejlődés során korántsem volt olyan mindent uraló vallóság, mint korábban feltételezték.” Tomka Miklós 1996. Másrészt „a hagyományos egyházaság hanyatlásával egy időben a régi nagy egyházakon belül elkezdtek szaporodni a vallási kisközösségek; a nagy egyházak versenytársaiként pedig terjedni kezdtek a neoprotestáns szekták, a nem európai eredetű vagy szinkretista új vallási mozgalmak, a kultuszok.” Tomka Miklós 1996. A napjainkban is jelenlévő szakralitásról több szempontból számos szerző tollából született már tanulmányok, melyek áttekintésére itt nincs módom, dolgozatom más részénél hivatkozásként megemlítem közülük Hankiss Elemér 1999., 2000., 2002., Nagy Olga 1999., Csörgő Zoltán 2002., Píkó Bettina 2003., Voigt Vilmos 2006.

következtében létrejövő gyárak és a körülöttük gomba módra szaporodó munkáskolóniák – a technikai fejlődés következtében – megélhetés nélkül maradt paraszti tömegeket ragadtak ki hagyományos életkörülményeik közül. A falvakból és a falvakban megszokott, megismert hagyományos kultúrából kiszakadva az egyének egy számukra idegen környezetben, idegen élethelyzetben találták magukat, ahol a beléjük vésődött korábbi mintákat, orientációs pontokat nem tudták már alkalmazni, ezért helyettük újakat kellett keresniük. Az új körülmények között a paraszti életrend megszokott ritmusa és az életet keretező eseményei súlytalanná váltak. Megváltoztak többek mellett az ünnepek, hagyományok, a hétköznapi szokások és alapjaiban borult fel az egyén közösségen belül elfoglalt helye, szerepe is. Míg a falusi társadalomban mindenkinek megvolt a maga „presztízse”, ami a közösség előtt jól ismert volt, addig az ipari társadalom identitásának egy részétől fosztotta meg őt. Az egyének hirtelen magányossá, elszigeteltté, láthatatlanná, jelentéktelenné váltak.³¹⁷ Ennek a – jelen munkában melleleg erősen leegyszerűsített – folyamatnak lett a következménye, hogy a hagyományos orientációs pontok, köztük az egyház is veszített szerepéből, hiszen a hagyományos ünnepekben, az élet rendjében, a világ „megszerkesztésében” az egyháznak alapvető szervező, irányító szerepe volt. A hagyományos közösségből való kiszakadással mindez jórészt megszűnt.

Az egyének ezt a fajta gyökértelenséget, „elbizonytalanodást”, „elveszítettséget” kellett megszüntetnie ebből a névtelenségből kellett kiemelkednie, ám erre önerőből nem volt képes. Segítségre volt szüksége, új orientációs pontokat kellett keresnie, amiket a 19. században több új lehetőség próbált kielégíteni. A 19. század ugyanis számos új ideológiai, politikai, gazdasági módszert hozott.³¹⁸ Egyrészt a felvilágosodás kora, a francia forradalom, a napóleoni háborúk nem múltak el nyomtalanul. Új ideológiaként megjelent többek között a nacionalizmus, Angliából kiindulva megjelentek a különféle politikai szerveződések (chartisták, szakszervezeti mozgalom), melyek a névtelen tömegek számára érvényesülési és felemelkedési lehetőséget is ígértek; majd a század második felétől újtárra indult a fogyasztói civilizáció, mely a fontosság, a személyiség, a

---

³¹⁷ Ewent idézi Hankiss Elemér 2002. 103.

³¹⁸ Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor emelte ki, hogy a szekularizáció okai közül az egyik legfontosabb a szabad vállalkozás szemléletének uralkodóvá válása, amelynek során az alapvető érdek a piac mechanizmusainak minden más szempont alóli felszabadítása, s így sarkalatos követelése az állam és az egyház szétválasztása. Miután viszont a szabad vállalkozás rendszere uralkodóvá vált, ezt az uralmat olyan erővel kellett szentesíteni, amilyen a szakralitás ereje volt. Többek között ez magyarázza az újkor kvázi-vallásnak nevezhető mechanizmusainak kialakulását.

szabadság, az értelmes élet, az erő illúzióját kínálta és kínálja az embertömegeknek.³¹⁹ Megjelenése és gyors terjedése részben annak köszönhető, hogy a világ weberi értelemben vett elvarázstanodása és fogyasztói újraravácsolása egymással párhuzamosan futott és fut. *„Egyfelől a gazdaság, a társadalomirányítása, a közgazdaság, a világ tudományos értelmezése, az emberi életstratégiák egyre racionálisabbá, pragmatikusabbá váltak, a hagyományos vallási gyakorlat is racionalizálódott, illetve az elvilágiasodási folyamat következtében folyamatosan tért vesztett. Másfelől viszont a világ újra s egyre inkább elvarázsolódott [...] Ez utóbbi »spirituális« jelenségek többsége is minden további nélkül beleilleszkedik a fogyasztói civilizációba, mert a maga sajátos módján az egyén, az emberi személyiség kiteljesedését, önmegvalósítását szolgálja.»*³²⁰ Látható tehát, hogy a fogyasztói civilizáció kialakulása nem magyarázható csupán a technikai-gazdasági fejlődéssel, hanem egyértelműen társadalmi igényeket elégít ki.³²¹ Az emberek számára a fogyasztói civilizációt közvetítő szervek, a tömegművelődés a világban való eligazodást elősegítő eszközként funkcionálnak.

A tömegművelődés napjaink populáris kultúrájában igen összetett funkcióval rendelkezik. Egyrészt betölti „elektronikus folklórként” a folklór alkotások valamennyi funkcióját.³²² *„Az audiovizuális rendszer valójában egy olyan modern forma, amely a csúcstechnológiákat használja fel az új narratív hálózatok létrehozására, a középkori információs »háló« variánsa, amelyet a populáris könyv terjedése hozott létre.»*³²³ Hasonló funkciót töltenek be ez esetben, mint a 19. századi ponyvairódalom, melynek számos története maradt fenn a népi emlékezetben, és változtatás nélkül össze a szinte kiszámíthatatlanul felújuló színhagyománnyal. Ahogy Tanczos Vilmos a szimbolikus formák kapcsán megjegyzi, hogy azokat *„nemcsak az ún. »hagyományos folklór«-ban és nemcsak a magyar népi kultúrában lelhetjük fel [...]*

³¹⁹ Hankiss Elemér 2002. 103. A fogyasztói kultúrát olyan korszaknak lehet nevezni, mely megvalósította a fogyasztás ethoszát, ahol a materializmus valósággá vált mint olyan ideológia, amely életstílusunkat, élettörténeinkhez való viszonyulásunkat szinte kizárólagosan irányítja. Ez vált társadalmi normává. Featherstone nézetét idézi Piko Bettina 2003. 39.

³²⁰ Hankiss Elemér 2002. 102.

³²¹ Hankiss Elemér többször idézett tanulmánya arra a hipotézisre épül, hogy a színes és frív felületen állt a fogyasztói civilizáció alapvető emberi vágyakat elégíti ki: az élet kiteljesedésének a vágyát, az intenzív létélmény vágyát, az értelemmel teli élet vágyát, az emberi személyiség diadalmas kiteljesítésének a vágyát, az idő és a halál legyőzésének a vágyát. Hankiss Elemér 2002. 96-123.

³²² Bővebben lásd Povedák István 2007.

³²³ Sabina, Ispas 2003. 191.

[hanem] megjelennek a vizualitáshoz és az elektronikus médiához kapcsolódó tömegkultúrában is.”³²⁴

„A rádió és televízió viszonylag új tömegkommunikáció eszközök, magyarországi elterjedésük azonban az akkulturációnak fontos jelensége, hatásuk is igen nagy. Folkloristák általában hangsúlyozzák, hogy a passzív rádióhallgatás vagy televíziózás is lényeges eleme a mai szabadidő kitöltésének, és ily módon éppen azt az időt veszi el, amelyet a hagyományos falusi társadalom a folklór hagyományozására, fenntartására szánt.”³²⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy a médiumok nem csupán elveszik az időt a folklór hagyományozásától, ám mellette ezek generálnak újabb (poszt)folklór műfajokat úgy, hogy közben adaptálják a folklór módszereit, stílusát, köztük a mesemondás eszközeit is. *„To be sure, television might force the tale into obsolescence, without being a satisfactory substitute for it, unless the television borrows from the tale, relies on it, or places its new propositions under the protection of ancient tale conventions. Approximations, however, amount not to substitution but rather to expansion, which is a mere technicality, not affecting the deep substances of Märchen [...] it might sound strange to those early theorists of folklore, but television is the main dispenser of certain forms of folklore, including the tale.”*³²⁶ *„Thus the „interference” of mass media vehicles not only accelerates the folklore process but also contributes to a numerical growth, indeed a never-before-experienced inflation of folklore...our generation is witnessing the return of folklore on the wings of the media, with more vigorous circulation, gaining more significance than ever, emerging as a crucial response to the vicissitudes of life in the modern age.”*³²⁷

Mindezek mellett a média olyan erőként működik, amely formálni és irányítani képes a köz- és magánvélekedést a világról és a benne zajló társadalmi, gazdasági, erkölcsi, kulturális, politikai, technikai ügyekről. Az információközlés közben arra készíti a közönséget, hogy bizonyos szemlélettel lássa, olvassa és értelmezze a híreket. A külső világ tükrözése mellett egyre inkább központi szerepet játszik a világ természetének, értékrendszerének megalkotásában.³²⁸ *„A populáris médiában a mindennapi élet*

---

³²⁴ Tanczos Vilmos 2007. 5.

³²⁵ Voigt Vilmos 2001. 193.

³²⁶ Dégh Linda 1994. 35–36.

³²⁷ Dégh Linda 1994. 24.

³²⁸ O’Sullivan, Tim – Dutton, Brian – Rayner, Philip 2002. 147.

szokásainak, tapasztalatainak, értékeinek, vágyainak, féltreimeinek, hiedelmeinek, reményeinek szimbolikus kifejezését láthatjuk, amelyeken a társadalom normatív rendjéről alkotott kollektív képeink, azaz a közmorál is alapul. Eszerint a populáris média mindannyiunk morális kultúrájának – eszményeinek, elvárásainak és tiltásainak – megtestesítője [...]”.³²⁹ Jól jelzi ezt, hogy az 1960-70-es években hazánk tudományos életében is elterjedt az a felfogás, hogy a historikusok helyett a regényírók, a filmrendezők a nemzeti emlékezet igazi megújítói, mert egyedül tőlük várható új emlékezeti helyek teremtése, valamint a régiek étellel való megtöltése.³³⁰ Azt, hogy a televíziós képek politikai eseményeket idézhetnek elő,³³¹ mutatja például Nagy Imre és mártírtársainak 1989-es újratemetése, de „a politikai cselekvés motorjául szolgálhatnak, éppen az 1989-es romániai teleforradalom vagy az 1991-es moszkvai telepuccs.”³³² Ettől a ponttól fogva – bár ez sokkal inkább folyamat és nem egyszeri, kezdő alkalom – csak az a fontos, ami a címlapokon, a fő hírekben látható, csak az a szép, a jó, amit a lapok, műsorok annak tartanak, csak az erkölcsös, amit a médiumok annak tartanak.³³³ Mindennek következtében azokból a személyekből, akiket viselkedési, szerepmintaként a fogyasztó tömegek elé állítanak, válnak napjaink hősei, a sztárok.³³⁴

³²⁹ A jelenséggel többek között a neodurkheimi kulturális szociológia foglalkozik. A neodurkheimianusok – sok más irányzathoz tartozó szociológussal közösen azt vallják, hogy a média rítus, azaz dráma, cselekvés. Nem pusztán az események elmesélése, hanem aktív rekonstrukciója. A médiában megjelenő világ tehát a rítusok szimbolikus világának felel meg, annak a világnak, amelyhez a fizikai valóság történéseit kapcsolni szeretnék, a tévézés, újságolvasás, azaz a rítusok során. A tévézők, újságolvasók – avagy a populáris média befogadói – ugyanis aktív résztvevői a média rítusainak. Azokra a felvetésekre, melyek szerint napjainkra a ritualizáltság foka, a rítusok száma erőteljesen csökkent, a neodurkheimianus szociológusok azt a választ adják, hogy a rítusok nem tűntek el, csupán megváltoztak és áthelyeződtek a társadalmi élet más területeire, elsősorban a populáris médiába.

Mivel Durkheim számára a rítus – azaz egy olyan szimbolikus cselekvés, melyen keresztül fennmarad és megújul a szimbolikus rend és a társadalmi integráció – szolgált a kultúra genealógiai modelljéül, ebből következően a modern társadalmakban a populáris média rítusai töltik be ugyanezt a szerepkört. Császi Lajos 2002. 13.

Megfigyelhető tehát, hogy a vallásos rítusok részben a tömegmédiumok közvetítésével a profán világba (köztük magába a médiába) helyeződnek át. Ezt a folyamatot nevezhetjük Günther Thomas nyomán „másodlagos ritualizálásnak” is. Idézi Daxelmüller, Christoph 2003. 207.

³³⁰ Gyáni Gábor 2000. 93.

³³¹ Flusser, Vilém 1994.

³³² Szilágyi Ákos 2000. 14.

³³³ A televízió hatalmának egyik alap trükkje a valóság és álvalóság közti átmenet elmosása. Az ún. káprázat-elmélet szerint a médium képtelenné teszi a nézőjét a valóság és a fikció megkülönböztetésére. Hans Magnus Enzensberger: A nullmédium, avagy miért bántjuk a televíziót? In: *Filmvilág* 1993/1 31-35. valamint Almási Miklós: A médianak mindig igaza van. In: *Filmvilág* 1993/ október, 27-30.

³³⁴ Felmerülhet a kérdés, hogy mi alapján tulajdonítok a média közléseinek morális, világképet formáló szerepet. A témával foglalkozó szociálpszichológusok a média kommunikációs szerepéről több kísérletet is végeztek. Buda Béla „A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei” című könyvében kisebb fejezetet szentelt a tömegkommunikációnak, (Buda Béla 1994. 151-163.) melyben igazolja, hogy a vizuális médian keresztül zajló kommunikáció, vagy ahogy ő nevezi, „képletes, fantáziabeli kommunikáció” ugyanolyan jellegzetességekkel, pszichológiai szabályszerűségekkel rendelkezik, mint a közvetlen kommunikáció. „A televízió (kisebb mértékben a rádió) műsorával az ember képzeletbeli

Léteznie kell tehát egy társadalmi igénynek,³³⁵ melyekre a médiumok ráépülnek, hiszen „erőszakkal” nem lehet belső értékeket, igényeket megváltoztatni. Egyfajta közösségi cenzúra működik tehát napjainkban is. *„Míg minden társadalom kollektív szimbolizmus révén reflektál saját magára, s jelöl ki morális határokat, a modern társadalmak részben a tömegkommunikáció és az információs technológia révén reflektálnak*

---

kommunikációba lép. A műsor úgy jelenik meg számára, mintha valódi interaktív szituáció lenne, valódi kommunikáció jönne létre [...]. Képletes kapcsolatról akkor beszélhetünk, ha a kommunikátor a személyiségben különvált, személyében is önállóan a sok ismeretlen kommunikátor között. Önállóan abban a speciális szerepkörben is, amelyet a tömegkommunikációs folyamatban betölt. Ilyen értelemben negatív kapcsolatról lehet beszélni akkor, ha valaki nagyon ellenszenves, de nagyon jól ismert, és nagyon részletes képen él bennünk. A képletes kapcsolatban álló kommunikátor iránt a műsorban megfigyelhető viselkedésen túlmenően is érdeklődünk, a róla alkotott képünk különböző más információkból is áll. Felfigyelünk a személyére vonatkozó hírekre, pletykákra. Sok emberben erős a vágy, hogy a fantáziabeli viszonyt a valóságba is átvigye, ezek gyakran levélben keresik meg a kommunikátort, megpróbálnak megismerkedni vele.” Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm#26> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11. A néző azonosul és beleéli magát az eseményekbe, a bemutatott történetben a saját buját – baját éli át, s modellül választja a szereplőket. Eco, Umberto 2002. 68. Hatásában azonban a tömegkommunikáció erősebb is, mint a természetes, közvetlen szituáció. Ennek egyrészt az az oka, hogy a fantázia szabadon engedésével a néző beleéli magát a műsorba, azonosul valamelyik szereplővel, másrészt a többszörös ingerhatás. A hang és a kép kölcsönösen alkalmazkodnak egymáshoz, erősítik egymást. A különbözőséget kihasználva fokozzák az egyénre tett benyomást. *„Az ilyen műsorok során a belső feszültség felfut, majd lassan oldódik, és ez a személyiségre részben kataritikus, részben motivációfokozó hatást gyakorol [...] Sokan élnek arcjátékkal nézik, hallgatják a műsort, időnként meg is szólalnak, ezek főleg indulatszavak, de néha véleményt tükröző egész mondatok is. A válaszadás készítése fejeződik ki abban is, hogy a tömegkommunikációs tartalmak (és különösen ilyen, interakciószerű helyzetben közölt tartalmak) megbeszélési kedve nagyobb az emberben, mint általában a direkt kommunikációkban közöltek esetében.”* (Eco, Umberto 2002. 154-155.) Más pszichológusok is hasonló eredményre jutottak. Dolf Zillmann ízgalom-átviteli elmélete rámutat, hogy a televízió erős érzelmeket – úm. félelem, humor, szexuális libidó emelkedése, szerelem – képes kiváltani, ugyanolyan pszichológiai reakcióval, mint ha a való életben kerülőnk hasonló szituációba. (Griffin, Emory A. 2001. 357.) Byron Reeves és Clifford Nass véleménye szerint az emberek a tömegkommunikációs médiumokra ugyanúgy reagálnak, mintha élő emberek volnának, tehát velük kapcsolatban is az interszónális magatartás szabályai alapján viselkednek. (Griffin, Emory A. 2001. 358, 382-392.) *„Az a tény, hogy egy film félelmet vált ki belőlünk, kellő bizonyíték arra, hogy amit a média közvetít, az először valóságosnak hat, és csak azután tűnik hamisnak, amikor elgondolkozunk rajta. Ez mutatja a régi agy maradványait a modern gondolkodásban.”* (Griffin, Emory A. 2001. 385) A valóságyszerűséget és a valósággal szinte megegyező hatáskeltést igazolja az a tény, hogy számos televíziós személyre kivetítik az általa alakított szerep tulajdonságait, személyiségjegyeit, szélsőséges esetben azonosítják is vele. Érzékeltes példák sorát lehetne ezzel kapcsolatban sorolni Isaura rabszolgánnyól kezdve Derrick vagy Colombo felügyelőn át napjaink szappanoperáinak szereplőig.

A tömegkommunikációnak mindezek mellett komoly össztársadalmi hatásai is vannak. Gerbner kultivációs elmélete szerint (Gerbner, George 2000) a társadalom egyes tagjaira irányított közlészuhatag mögött rejtett struktúra lappang, melynek lényege nem annyira az, hogy választ ad az egyénekben felvetődő kérdésekre, hanem abban, hogy e struktúra alapján véve eleve megszabja a felvethető kérdések körét. Ez a rejtett struktúra a társadalom uralkodó rétegeit legitimáló stratégia. Négy dimenziója közül az első a lét, ami a közfgyelem felkeltése, irányítása révén megszabja, hogy a társadalom egyes tagjai éppen mit tarthatnak egyáltalán létezőnek, azaz hogy a köznap kommunikáció, diskurzus miről szóljon. Másrészt a média a különböző létezők között eligazítja a befogadót abban, hogy mit mennyire tartson fontosnak, mi a hangsúlyos, valamint a harmadik dimenzióban megmondja, hogy a létező és hangsúlyos jelenségeknek mi az értéke, azaz a média előírja, hogy mi a jó és mi a rossz. Végül a negyedik dimenzió megmutatja az egyes létezők közti kauzális viszonyokat, összefüggéseket.

³³⁵ Meg kell említeni ezek mellett a médiumok – főleg az internet – csoportképző funkcióját is. A régi közösségek felbomlásával újjak léptek a helyükbe. Lásd a virtuális tömegről Csepeli György 2003. 19.

magukra, majd reflektálnak reflexióikra. E reflektív képesség a posztmodern, vagy posztindusztriális társadalmak megkülönböztető vonása.”³³⁶ A témával foglalkozik többek között a tömeghisztéria kutatása kapcsán Blackman és Walkerdine, akik kötetükben megjegyzik, hogy a befogadó tömegekkel korántsem lehet annyi mindent elfogadtatni, mint korábban gondolták. „...even masses can resist, that they are able to reject the media message and critically engage with it – that they are not as stupid as we previously thought [...] Implicit within all of the domains discussed is an idea that the media compensates for something lacking in the person’s life. This could be a lack of social contact, a lack of the means to deal with stress and emotional conflicts, or a lack of other ways in which to understand one’s own life and identity.”³³⁷

Magyarország esetében a fogyasztói kultúra hatásait szemlélve ki kell emelnünk, hogy a régió sajátos történelmi fejlődése, a szocializmus 40 éves jelenléte rányomta a bélyegét a magyar társadalom témához való viszonyulására is. Magyarországon, a kádári „puha diktatúra” idején fokozatosan kialakult egy sajátos „szocialista fogyasztói civilizáció”, mely egyre inkább eltolódott a fogyasztás legitimálása felé. Már a megnevezésből is látszódik, hogy egy paradox jelenségről van szó, hiszen a szocializmus alapvetően egyfajta aszketizmust hirdetett és elítélte a polgári hedonista fogyasztási kultúra mindent betöltő dominanciáját. Problémát az okozott, hogy ezt az ideált nem tudta szervesen az emberek gondolkodásmódjába adaptálni, így a társadalom sokkal inkább frusztrációt érzett, semmint egy elfogadható életpéldát látott volna.³³⁸ Mindezek mellett a szocialista rendszer ateizmusa, vallásellenessége megfosztotta az egyének egy jelentős részét attól, hogy ezt a frusztrációt valamiféle „spirituális” úton kezelje. A rendszerváltás utáni magyar társadalomra emiatt fokozott hatással volt a feltárulkozó fogyasztói kultúra.³³⁹

³³⁶ Manning, Peter K. 2001. 244.

³³⁷ Blackmann, Lisa – Walkerdine, Valerie 2001. 13. ill. 50.

³³⁸ Pikó Bettina 2003. 44.

³³⁹ Ahogy Buda Béla nézeteit is felhasználva Pikó Bettina írja: Magyarországon „az individualista fejlődés megakadt, és az erőltetett kollektívizmus a külső irányultságot tette nemcsak követendő mintává, hanem társadalmi normává és jogszabállyá is. Mindez azt eredményezte, hogy az egyén csak korlátozott belső kontrollal rendelkezett saját élete történései felett, kiszolgáltatott helyzetbe került. Ebben a kontrollvesztett állapotban a materiális javak megszerzése – amikor már ez lehetővé vált – megengedett volt, és a spirituális, nem anyagi értékek hiányában hedonizmussá fokozódott. E túlzott anyagi kötődés azután az interperszonális kapcsolatok torzulásait, egészségtelen rivalizálást és ellenséges beállítódást eredményezett. Mindezek miatt az egyén sokkal nehezebben tudott – és ma sem tud – ellenállni a marketing manipulatív eszközeinek [...] A fogyasztói mentalitás torzulása, a hedonizmus vagy fogyasztási abúzus a fentiek következtében sokkal inkább teret nyert a volt keleti blokk országokban. Ha az ember önbizalma deficit, ha nem bízik önmaga képességeiben hosszú távon, akkor igyekszik magát anyagilag „bebiztosítani”, státuszszimbólumokkal bástyázza körül magát, s ezzel megszerzi azt az illúziót, hogy nincs kiszolgáltatva a sors szeszélyének.” Pikó Bettina 2003. 45-47.

Olyan „elbizonytalanodás” látható itt, mint amilyen a hősök iránti igény kapcsán már megfigyelhető volt tanulmányomban. Ez az a fajta tanácstalanság, amikor az orientációs pontok iránti igény megemelkedik.³⁴⁰ „*Even in our twentieth-century age of doubt, when morality itself has been in ill repute, we have desperately held on to our belief in human greatness.*”³⁴¹ A sztárok és a körük felépített mitológia a középkori exemplumokhoz hasonlóan kifejezi a modern és posztmodern társadalom embereinek az erőszak, az elidegenedés, a járványok, az agresszió, a diszkrimináció stb. által kiváltott nyugtalanságát³⁴² és mindezen problémák megoldására való igényét. Ez az igény sokszorozza meg azután a fogyasztói civilizáció hatásait, valamint ennek is köszönhető, hogy a rendszerváltás óta eltelt időszakban tömeges sztárteremtés folyt és folyik Magyarországon.

Mindezek mellett érdemes figyelembe venni azt a rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi miliőt, mely tovább erősítette a médiumok és a médiumok által sugárzott sztárok jelentőségét a populáris kultúra hordozói számára. Ennek lényege röviden, hogy a rendszerváltás után felmerülő egzisztenciális problémák és létbizonytalanság miatt a szülők egyre kevesebb időt tudtak gyermekeikkel tölteni,³⁴³ akik így a televíziókészülékek előtt töltötték szabadidejük jelentős részét. Emiatt növekvő mértékben vették át, majd adaptálták belsővé a televízió által sugárzott értékeket. Így töltötték be egyre nagyobb szerepet a média és a média sztárjai a szocializációban, a szerepminták elsajátításában is.

3.2.2. Pszichológiai előzmények

---

³⁴⁰ Érdemes ezzel a tanácstalansággal kapcsolatban megemlíteni egy Puskás Ferenc rajongó megnyilvánulását, „Őcsi bácsi” halála kapcsán. „*A világ bármely pontján három név van, amit mindenki ismer: Elvis, a Coca-cola és Puskás Ócsi! Köszönöm neki az élményt, amit nekünk nyújtott! Nyugodj békében Leghíresebb Magyar! Köszönjük Őcsi Bácsi!*” A halott világsztár, a fogyasztó civilizáció egyik szimbóluma valamint a posztmodern nemzeti hős kerülnek egy kategóriába. Ezzel azonban újabb témákhoz érkezzünk el, ez a globalizáció és annak nemzeti kultúrákra, népi kultúrára gyakorolt hatása. Ez azonban nem része szűkebb értelemben dolgozatomnak.

³⁴¹ Boorstin, Daniel J. 1982. 48.

³⁴² Constantinescu, Nicolae 2003. 155.

³⁴³ „*A fogyasztáshoz való viszonyában a divat egyrészt a modernizáció és a piac motorjává vált, másrészt a reprezentáló fogyasztás sznobizmusával szemben egyre inkább a mikrocsoporton belüli örömszerzést növeli. A divat a funkcionálisan tagolt társadalmakban egyre inkább kell, hogy pótolja azokat a motivációs energiákat, amelyeket a család már nem biztosít.*” Zsolt Péter 2003.

A sztárkultusz kialakulásának pszichológiai mozgatórugóit vizsgálva jól hasznosítható a vallások keletkezésével foglalkozó szakirodalom egy része, így Feuerbach elmélete, valamint Stark és Bainbridge funkcionista szemléletű ún. „csereelméleti” modellje. Mivel Feuerbach nézetét a történeti hősök kultuszának kialakulásánál már ismertettem, így az ott leírtakat nem ismételtem meg újból.

Stark és Bainbridge kompenzációs elméletének lényege, hogy az ember élete során folyamatosan „jutalmak” után vágyakozik. Értelmezésük szerint a vallás sem más, mint bizonyos kívánságok, „jutalmak” megszerzésére irányuló kísérlet. Egyes jutalmak ugyanis nem mindig megszerezhetők, így a tényleges jutalom hiányában kompenzátoraik, kárpótlásaik is elfogadhatók. A vallást a következőképpen definiálják: *„a vallás egy nagy, általános kompenzációs rendszer, amely a természetfölöttin alapul.”*³⁴⁴ Ez a kompenzáció az ember antropológiai szükségleteiből ered. Feltételezésük szerint, amikor az ember saját maga már nem képes vágyait kielégíteni, megpróbálja azokat úgy megoldani, hogy kompenzátorként olyan természetfeletti cserepartnerek létezését találják föl, akik képesek erre.³⁴⁵ Ezek a kompenzációk az igények kielégítése közben szükségszerűen maguk is megváltoznak. Amikor a megváltozott társadalmi körülmények miatt az emberek számára elfogadhatatlanná váltak a kompenzációk, a kielégítés hagyománya elveszti funkcióját, akkor új vallási formák alakulnak ki. Stark és Bainbridge szerint a világban állandó a vallás iránti igény, mert szerintük csak így elégülhet ki az emberek rendkívüli jutalmak iránti igénye. A vallásnak olyan állandó igényeket kell kielégíteni, mint például az ember közösség utáni vágyát, vagy az élet végső kérdései miatti szorongások megszüntetését, a mindig jelentkező szeretet igényt.³⁴⁶

A kompenzáció-elmélet tehát egyfajta cserére épül. Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, hogy az elképzelt sztár milyen formában „szolgáltat ellentételezést” a rajongásért. Az a sztárkultusz elemzéséből kiderül, hogy a sztárok nem a vallásoknál megjelenő „transzcendentális” dolgokat kínálják fel „híveknek”, (mint pl. az örök élet reménye) hanem a rajongó ember kielégületlen vágyainak beteljesülését. Olyan vágyakra lehet gondolni, mint a Stark és Bainbridge által említett „szeretetesség”, vigasz nyújtása, a

---

³⁴⁴ Idézi Molnár Attila Károly 1998. 34.

³⁴⁵ Hamilton, Malcolm B. 1998, 224-235.

³⁴⁶ Bögre Zsuzsanna 2002.

„valakihez tartozás élménye” – melyeket a sztár dalaival, filmszerepein keresztül hoz el a „követői” számára.³⁴⁷

A kompenzációs elméletet használja érvelésében Brady is: „*In compensation we have the fame of others – people we might have been if fate or even choice had not deprived us. The great of the past are, of course, already complete: dead as bodies, undying as images.*”³⁴⁸

A sztár jelenség pszichológiájával a magyar kutatásban érintőlegesen Buda Béla foglalkozott a kommunikációs jelenségek vizsgálata kapcsán.³⁴⁹ Buda Béla a sztárok alatt elsősorban a filmsztárokat vizsgálta, mivel az általa „képletes, fantáziabeli kommunikációként” definiált filmnézés a valóságos kommunikációhoz nagyon hasonló következményekkel jár a személyiségre, így Buda feltételezése alapján a filmsztárok fejtik ki a legintenzívebb hatást az emberi viselkedésre. Dolgozatában két tényezőre összpontosít. Egyrészt vizsgálja ezt a hatást, másrészt röviden próbálja felvázolni, hogy a sztár jelenség a személyiség milyen belső mozgatórugói hatására keletkezik. Megjegyzi, hogy a sztár különvlik ábrázolt szerepétől. A különválás nem jelenti azt, hogy teljesen független attól, hanem olyan értelemben megy végbe, hogy a néző, aki beleéli magát valamilyen pozícióba, és attól kezdve annak lelkiállapotából követi érzellemmel az eseményeket, a szereptől elkülönítve, mint személyt jegyzi meg és építi be képként a színészt. Az elkülönítés sajátos pszichológiai munka, a film nézése közben nem történhet meg, hiszen akkor zavarná az involvációt. Igen valószínű, hogy a film reverberatív, fantáziabeli „visszajátszásos” hatása nyomán történik ez. Buda kiemeli, hogy a sztár mindig markáns, jellegzetes személyiség, kommunikációjában sokkal több metakommunikatív szín, nem verbális megnyilvánulás van, mint általában a színészekben. Mindezek egyéniségéhez kötődnek. A sztár a maga jellegzetes viselkedésével nagyon határozott képet alakít ki magáról, ezt a képet adja, bármilyen szerepet játszik is. A személyiségben a sztár e jellegzetes képben él. A kialakulóban lévő kép már esetleg segít abban, hogy a filmből a személy néhány pillanatra elkülöníthető legyen szerepétől.³⁵⁰

---

³⁴⁷ Ezzel kapcsolatban lásd a Zámbo Imre dalszövegeiről szóló részt a 3.3.1 fejezetben!

³⁴⁸ Brady, Leo 1986. 6.

³⁴⁹ Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.

³⁵⁰ Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.

Fontos megjegyezni, hogy a sztárkultusz működésének egyik legfontosabb elve – véleményem szerint – az ún. holdudvarhatás, vagy halo-effektus. Ez nem más, mint – a szociálpszichológiában jól ismert – személyészlelés jellegzetes torzítása, amelyben néhány pozitív vagy negatív vonás alapján értékelünk egy másik személyt oly módon, hogy az elsőként megfigyelt vonásokat kiterjesztjük a megítélendő személy összes tulajdonságára.³⁵¹ Ez magyarázza meg, hogy a sztároknak a későbbiekben részletesen ismertetendő komplex hatása van az őt tisztelő, szerető, érték rajongó egyének életére.

A belső mozgatórugók kapcsán Buda Béla megjegyzi, hogy fontos szerepet játszik a személyiség igénye, készsége is a képzeletbeli közvetlen kommunikációra.³⁵² Azaz mintegy belénk van táplálva a sztárok létrehozása. Ezzel Buda Béla is a már említett feuerbach-i elmélet alapjait alkalmazza. Mindezek mellett a sztár a személyiség számára azonosulási minta is. *„Általában a sztár modelljén át történik a nemi szerepek társadalmi változásainak eltanulása, elsajátítása, az e szerepekhez tartozó kommunikációs modalitásokkal és kulturális szignálokkal együtt. Ez a tanulás mindenféle szereplő modelljén át folyik, akivel csak a film nézése közben azonosulunk, a sztár modelljén azonban különösen és erősen.”*³⁵³ Ennek következtében a sztár viselkedése válik mintává valamint tettei, véleménye értékmérővé. *„...both heroes and celebrities function as role models. We define role models as people whose values, beliefs, and behavior are likely to be adopted by others within their sphere of influence.”*³⁵⁴ A sztár jelenléte egy műsorban, eseményen innentől értékjelzővé válik, a sztár kedvéért a személyiség beáll a műsor „fogyasztói” közé.³⁵⁵ E ponton visszatérünk tehát a média közgondolkodást, morált befolyásoló hatásához is. *„Túl egyszerű feltételezés lenne – a szociológiai funkcionalizmus vonalában –, hogy a*

---

³⁵¹ A holdudvarhatással magyarázható az a gyakori feltételezés is, hogy a jó külsejű embereket a legtöbbször intelligensnek, kedvesnek, vezető egyéniségnek tartanak. Bővebben lásd Forgás, Joseph P. 2000.

³⁵² „They called the imaginary relationship between a television viewer and television personality or »personae« a parasocial relationship and the process of developing pseudo-relationships with television personae parasocial interaction [...] Parasocial relationships from when audiences look to media personalities as »friends« and those with whom they feel »comfortable«, thus contributing to the audience's enjoyment during media consumption.” Brown, William J. – Basil, Michael D. – Bocarnea, Mihai C. 2003. 589.

³⁵³ Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.

³⁵⁴ Fraser, Benson P. – Brown, William J. 2002. 186.

³⁵⁵ „Már személyével is magára vonja a figyelmet, és annak, amit mond, nyomatékokat ad, könnyebben elfogadtatja. Vannak adatok arról, hogy a sztár közlései nagyobb hatásúak, mint másokéi, ezért szívesen használják őket speciális célokra kommunikátorként. A sztár képes nyomatékokat adni a reklámcélú kommunikációnak. Előnyösen használható fel politikai propagandára” Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.

*magatartásszférában végbemenő, meggyorsult szociális változás erősítésére és terjesztésére kell ez a mechanizmus, bár bizonyos, hogy ez is fontos tényező. Valószínű, hogy a sztárok orientációs pontok az általános társadalmi viszonylatok világában, és ez esetben is érdemes adni a fogalmak természetes etimológiájára, amely az etnometodológiai koncepciót tükrözi: a sztár ugyanolyan irányjelző a társadalmi folyamatokban, mint a régi hajónak a csillagok ténylegesen is voltak. A sztár viselkedése a magatartás – a szerepmagatartás – értékmínősítésének támpontja.*³⁵⁶

Meg kell említenem továbbá, hogy a sztár nem csupán viselkedéses mintaként (role-model) működik rajongói számára, hanem személyére egy olyan vágyott világot vetítenek ki, melyet az egyén saját életében nem feltétlenül tud elérni pillanatnyi helyzetében, ám fontosnak érzi, hogy legyen egy olyan minta előtte, mely bizonyítja, hogy ez az állapot nem csupán az álmok világában valósulhat meg, vagy a mesékben, hanem a valós életben is. „Az egyén nem találkozik olyan intézményekkel, melyek átláthatók lennének számára, bizalmát, hitét beléjük helyezhetné. Ez folyamatos identitásválságot jelent.”³⁵⁷ A sztárok ilyen értelemben véve identifikációs minták is,³⁵⁸ aspirációs modellek a mobilitás és a társadalmi életcélok tekintetében. Általában reprezentálják azt az életformát, amelyre az ember törekszik.³⁵⁹

A sztárkultusz alulról kiinduló igényei mellett szólnunk kell azonban az ezzel ellentétes irányú folyamatról, melynek lényege, amint a folklorizmus tanulmányozása esetén is látható, hogy a felső- és középrétegek is vonzódnak a „lent” iránt, mintegy abból igyekezvén újból és újból megújulni.

Az eddig leírtak alapján lehet következtetni arra, hogy a sztárkultusz iránti elköteleződés olyan élethelyzetekben, állapotokban válik jelentőssé, amikor az egyén identitása, életkörülményei elbizonytalanodnak. Ilyen életkori állapot a fiatalkor vagy tinédzser

---

³⁵⁶ Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.

³⁵⁷ Molnár Attila Károly 1998. 34.

³⁵⁸ „We define identification as the process by which individuals reconstruct their own attitudes, values, or behaviors in response to the images of people they admire, real and imagined both through personal and mediated relationships. Identification with celebrities occurs primarily through mediated relationships, as most people do not have personal friendships with celebrities or frequently see them in person.” Fraser, Benson P. – Brown, William J. 2002. 189.

³⁵⁹ Buda Béla 1994. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11. Az embernek ez a fajta reprezentációs igénye merült fel a népszokások tanulmányozásánál is, melynek lényege, hogy az embereknek igényük van arra, hogy valaki megjelenítse számára azt, ahogyan ők is szeretnének megjelenni mások előtt.

kor. „A fiatalok a szocializáció során bizonyos kitüntetett személyeket választanak modellnek. Ezek leggyakrabban a családból kerülnek ki, de más személyek is lehetnek, hiszen egy-egy ember mintarepertoárja sohasem egy modell nyomán alakul ki. Éppúgy számításba jöhetnek a tanárok, barátok, mint a színészek vagy énekesek és zenészek. Ez utóbbiak modellkínálata nagy intenzitású, mert a személyes élményt a tömegkommunikáció meghosszabbíthatja, ismétlővé teszi és sokszorosára erősítheti. [...] Ha a szülők és a gyermekek között megromlott az érzelmi kapcsolat, a szülők elvesztették tekintélyüket, a popsztárok behozhatatlan előnyre tesznek szert [...] Mivel az azonosulás tárgyával a kapcsolatteremtés ritkán valósulhat meg., az egyirányú információáramlás, a kvázi kapcsolat megnöveli a rajongók igényét az intimitás iránt.”³⁶⁰ Pataki Ferenc jegyzi meg, hogy a tömegkultúra legdinamikusabb alakítói és befogadói a fiatalok, akik ennek következtében a leginkább ki vannak téve a tömegkultúrát terjesztő csatorna, a tömegkommunikáció hatásainak is. „Korunk másik hiánybetegsége az azonosulási és odatartozási szükségesség: az identitáshiány. Mint Erikson rámutat, ez ismét csak jellegzetesen fiatalkori tünet, jóllehet napjainkban egyre kevésbé korlátozódik az ifjúkorra. Az identitás új és új átszerkesztése, fenntartása s az éppen adott helyzethez igazítása élethossziglani feladat lesz. Mármost a tömegszórakoztatás intézményes alakzatai és világszerte ismert személyiségei kettős rendeltetést is teljesítenek. Egyfelől azonosulási tárgyakat, követhető mintákat mutatnak fel: film és popsztárokat, kiemelkedő sportolókat, a tömegkultúra »nagyjait«. Másfelől részleges identitáskategóriákat teremtenek, amelyekhez tartozni lehet, amelyeket be lehet építeni az egyén azonosságtudatának szerkezetébe.”³⁶¹

Ahogy a hősök iránti igényről szóló fejezetben említettem, minden korban megjelennek olyan társadalmi problémák, melyek megoldására az egyének önmagukban nem képesek így egy-egy az adott kor sajátosságait magukon viselő hóstól várják annak felszámolását. Ilyen hősök napjaink sztárjai is, akik saját korunk válsághelyzeteit hivatottak megoldani. Ahhoz, hogy bemutathassam a posztmodern sztárok legjellemzőbb tulajdonságait, az emberek fejében róluk kialakuló képet, meg kell ismernünk ezeket a „válságócokat”. Hosszan tartó válságról van szó, mivel a tömegkultúra és a tömegkommunikáció kialakulása következtében az értékek sokasága – egyesek szerint hiánya – működési zavarokat idézett elő azoknak az intézményeknek

---

³⁶⁰ Rác József 1998. 31.

³⁶¹ Pataki Ferenc 1998. 131.

és azoknak a gondolati, érzelmi, lelki, magatartásbeli tényezőknek a rendszerében, melyek segítik az embereket a világ átélésében, megértésében, alakításában. Abban, hogy a világban megtalálják az egyének a helyüket, szerepüket, feladatukat, hogy együtt tudjanak élni más emberekkel, hogy választ találjanak az élet és halál kérdéseire, s hogy életüket értelmesnek és tartalmasnak érezhessék.³⁶² A válságok többsége azonban nem az adott rendszer pusztulásához, hanem megújulásához vezet. Hankiss Elemér megjegyzi, hogy „a rendszer előbb-utóbb kiküszöböli rosszul működő, anakronisztikus elemeit, felszabadítja erőforrásait, alkalmazkodik a megváltozott környezethez, és bizonyos esetekben (ilyenkor beszélünk „fejlődésről”) a korábbinál magasabb szinten képes ellátni feladatait.”³⁶³ Ennek következtében „egy korábban adott struktúrából s működési mechanizmusból átmegy – egy köztes, többé-kevésbé strukturálatlan állapoton keresztül, amelyet többen a »liminalitás« állapotának vagy határhelyzetnek neveznek – egy másik struktúrába és működési mechanizmusba.”³⁶⁴ Ez a strukturálatlan állapot napjaink „posztmodern” korszaka, melyben élünk. Kezdeté – vége pontosan meghatározhatatlan, ám a 19. századi előzmények után talán legeggyértelműbben a tömegkommunikáció folyamatos robbanásszerű változása indította el. Ez a robbanásszerű fejlődés azóta is tart, hiszen az emlékezés „külső tárolásának” helyszínéként utóbb felemelkedett az internet, ami miatt a tudás minden eddiginél jobban pluralizálódott, szétfőredezett, s így nemcsak az emlékezés működése, de vele együtt a kultúra teljes folyamata is átalakul.³⁶⁵ Jelenleg a tudományos eredmények mellett társadalmi kontextusban inkább annak negatív(?) tendenciáit, problémáit láthatjuk. Napjaink problémái közt – a kultúra különböző aspektusait kutatók egybehangzó véleménye szerint – egyértelműen kiemelkedő pozíciót foglalnak el az individualizáció, a szociális háló átalakulása és az „értékválság”. Az individualizáció alatt társadalmunk atomizálódását, a szociális kapcsolatháló átalakulását értjük. „*This means that a mass society consists of people who can only relate to each other like atoms in a physical or chemical compound. Mass society consists of atomised people, people who lack any meaningful or morally coherent relationships with each other. These people are clearly not conceived of purely and simply as isolated atoms but the*

³⁶² Hankiss Elemér 1999. 13.

³⁶³ Hankiss Elemér 1999. 14.

³⁶⁴ Hankiss Elemér 1999. 14-15.

³⁶⁵ Csepeli György kifejezésével élve létrejött a „wikitudás”, mellyel az internetet felhasználók közössége által szerkesztett elektronikus (www.wikipedia.org) enciklopédiára utal. Ebben az enciklopédiában valóban a közösség tudása jelenik meg, hiszen bárki fűzhet értelmezést, magyarázatot az egyes szócikkekhez.

*links between them are said to be purely contractual, distant and sporadic rather than closely communal and well integrated. [...] The point here is that if no appropriate framework of moral order is forthcoming, if people do not have a secure sense of moral value, then a spurious and ineffectual order will emerge instead, and people will turn to surrogate and fake moralities.*³⁶⁶ Mindenki számára jól látható, hogy a felnövekvő generációk életében a televízió mellett egyre fontosabb szereppel rendelkezik az internet, mely értelmezhető a kommunikáció új csatornájaként is, hiszen a képi és hanganyag továbbítására is alkalmas.³⁶⁷ Az internet teremti egyfajta új kapcsolathálót, újfajta kommunikációt,³⁶⁸ ám a folyamat még csak mostanában indult el, így ennek értékformáló, építő/leépítő, gondolkodást, közmorált, identitást alakító funkciójáról egyelőre nem rendelkezünk bőséges információval. *„A mi esetünkben – és lehet, hogy ez a civilizációs váltások szokásos szerkezete – kettős tendencia figyelhető meg: ma még mélyülően van a »válság«, még bomlófélben van a hagyományos európai civilizáció, de már megindult az új válaszok keresése. Lehetséges, hogy már megindult az európai-nyugati civilizáció egy új korszakának, változatának a kialakulása. Ez a folyamat azonban egyelőre még zavaros és ellentmondásos [...] Nem lehetetlen tehát, hogy a maga módján a proletár reneszánsz történetileg pozitív szerepet töltsön majd be. Lebontja a hagyományos civilizáció beidegződéseit, intézményeit, és előkészíti egy új emberi magatartásnak, világlátásnak, cél- és normarendszernek: a nyugati civilizáció egy új korszakának a kialakulását.*³⁶⁹

Azt mindenesetre kijelenthető, hogy felbomlanak a hagyományos közösségek, átalakulnak az uralkodó értékek, maguk után egy olyan értékluralizmust hagyva, mely sokfélesége folytán nem tud kialakítani egyfajta uralkodó kánont, hanem az egyénre bízva a választás jogát, aki azonban ezzel nem minden esetben tud élni. A magára maradt embernek már nincs mibe és kibe kapaszkodnia, csak vergődik a diadalmas

³⁶⁶ Strinati, Dominic 1996. 6-7.

³⁶⁷ Érdemes itt megemlíteni a szabadidő kultúra eltöltésének legújabb változásait. A délutánokat, estéket a mai tinédzserek igen nagy hányada „skype-olással”, „msnezéssel” „iwiwen” tölti. Természetesen léteznek emellett a szabadidő eltöltésének egyéb módjai is, működnek továbbra is azok a szórakozóhelyek, szórakozási lehetőségek, melyeket megismerhettünk pl. Szapu Magda dolgozatából (Szapu Magda 2002. 136-159.), ám ezek a hétfégi kikapcsolódás színterei. Iskolaidőben, hétköznaponként a televízió és az internet jelenti a legfőbb szórakozást számukra.

³⁶⁸ „Az információs hálózatok és a televízió privát, intim személyközi kapcsolatokat színelnek oly módon, hogy vizuális kapcsolatok kialakulását teszik lehetővé, amelyek a nap bármely szakában, nemzeteken és kultúrákon átívelve hozzáférhetőek, és üzeneteket ágyaznak be különböző, kulturálisan szentesített formákba – játékokba, történetekbe, beszélgetésekbe, csatornák közötti ugrálásba és »szörfözésbe».” Manning, Peter K. 2001. 249.

³⁶⁹ Hankiss Elemér 1999. 20., 40.

öntudat és a félelem végletei között.³⁷⁰ Megnő tehát az igény a kulturális sarokpontok iránt s ezt az igényt jelenítik meg a sztárok, akik az általuk „választott” értékek, eszmék „üdvözítő” voltát hirdetik.³⁷¹ Hatásuk tehát szélsőséges esetben az emberi élet „teljességére” is vonatkozhat, a vallásokéhoz hasonló megnyilvánulási formákat ölthet. Ebben a folyamatban igen nagy szerepet játszik egy vonatkozási csoport, azaz a rajongók közössége, melyben a személyiség megtanulhatja a sztár kultuszát, megerősítést kaphat hasonlóan gondolkodó társaitól. Ezzel egyszerre léphet ki az atomizált egyén státuszából illetve kaphat orientációs pontot a plurális értékrendszer „válságának” közepette.³⁷²

---

³⁷⁰ Hankiss Elemér 1999. 32.

³⁷¹ A magára maradt ember igényeit elégítik ki többek közt a szappanoperák is, melyek a társas lét alapvető helyzetét járják körül. Hankiss Elemér 1999. 36-39.

³⁷² Erre vonatkozólag érzékletes példaként említi meg Victor Turner a hippik communitas-át. Turner, Victor 1997. 59.

3.3 Énekesek

Disszertációm következő fejezetében a sztárkultusz talán legtömegesebb és a leginkább differenciált érzelmi reakciókat kiváltó csoportjával, a zenészekkel foglalkozom. Ez az a fejezet, mely a különféle sztártípusok közül a legtekintélyesebb nemzetközi kutatási előzményekre vezethető vissza, ennek következtében nem tekinthetek el attól, hogy felhasználjam azok eredményeit az összehasonlításoknál, elemzéseknél.³⁷³

A megnyilvánulások terén tapasztalható gazdagság jelentős mértékben annak köszönhető, hogy a zene nagyfokú témabeli variabilitása miatt alkalmas arra, hogy a legszélesebb társadalmi közeget szólítsa meg. A dallamok, de még inkább a dalszövegek gyakorlatilag bármely életkorbeli-, műveltségi csoport érzelmeinek, problémáinak, vágyainak a megjelenítésére lehetőséget biztosítanak.³⁷⁴ Emiatt tapasztalható, hogy a zenészek körül szerveződnek a legnagyobb rajongói közösségek, velük csak a hollywoodi színészek kultusza versenghet.³⁷⁵ A zenészek kultuszának komplex hatására talán máig is az ún. hippi-mozgalom szolgálhat a legjobb példával.³⁷⁶ A hatvanas évek végén, Amerikából induló mozgalom végigsöpört a nyugati világon, sőt, konszolidáltabb formában, de bizonyos elemei a magyar könnyűzenei életben is terjedni kezdtek.³⁷⁷ A hippi mozgalom amerikai megjelenése szorosan összefonódott a zenén kívül a kultúra több területével, így a divattal, filozófiával, vallással, életmóddal,

---

³⁷³ A legbőszesebb anyag „természetesen” Elvis Presley kapcsán kerül elő. Elvis az a profán sztár, akinek alakja köré funkcionális értelemben véve vallásos jegyeket mutató, intézményesült kultusz épült ki. Doss, Erika 1997, 1999, 2008. A könnyűzene „klasszikusai” közül Jim Morrisont Margry, Peter Jan 2008., Söderholm, Stig 1990. kutatta, előbbi elsősorban a párizsi sírjánál előforduló paraliturgikus cselekvések és az oda irányuló „szekuláris” zarándoklatok kapcsán.

³⁷⁴ „According to Adorno, the popular music produced by the culture industry is dominated by two processes: standardisation and pseudo-individualisation.” Strinati, Dominic 1996. 65.

³⁷⁵ Magyarországon a színészek körül napjainkban közel sem épült ki akkora kultusz, mint Amerikában, ami jelentős részben annak tudható be, hogy a magyar filmgyártás népszerűségében messze elmarad a hollywooditól. A magyar színészek körül kialakuló kultusz az általam az intenzitás kapcsán felsorolt szintek közül megreked a második-harmadikon, azaz külső utánzásos mintákként működhetnek ugyan, ám vallásos attribútumok egyértelműen nem jelennek meg egyetlen ma élő kultusszal rendelkező színésznél sem. Bemutatásukat, mivel lényegi újítást emiatt nem adnak, jelen dolgozatban mellőztem, hasonlóan sok egyéb sztártípushoz. Meg kell ugyanakkor jegyeznem, hogy az elmúlt korok színészei körül lényegesen mélyebb kultusz szerveződött. (pl. Blaha Lujza, Karády Katalin) Ilyen például az 1976-ban elhunyt Latinovits Zoltán, a „színészkirály” kultusza is.

Hasonlóképp megemlíthetjük, hogy a 20. század közepéig egyáltalán nem volt domináns a hollywoodi filmipar. Addig a filmsztárok legalább annyira európaiak is voltak, mint amerikaiak, ám az amerikai tökéfélny ezt a helyzetet megszüntette.

³⁷⁶ A zenészek körül formálódó kultusz természetesen nem ekkor kezdődött. Gondoljunk a jóval régebbi eredetű primadonna kultuszra!

³⁷⁷ Ami pedig nem konszolidálódott, az kialakította az underground stílust, az ellenkultúrát a hetvenes években. Erről bővebben lásd Klaniczay Gábor 2003. illetve Szapu Magda 2002. 113-128.

politikával.³⁷⁸ Nem térek ki részletesen ezekre, mivel szorosan véve nem tartozik témámhoz, így taglalásukra jelen dolgozat keretei közt nincs lehetőség.

Két magyar énekesen, a médiumokban megjelenő életútjukon, jellemzőiken illetve rajongóik viselkedésén keresztül próbálom bemutatni a leggazdagabb kultusszal rendelkező sztár csoportot. A két énekes társadalmi háttere eltérő, közönségük nemikori összetétele is más. Zámbo Imre elsősorban a középkorú hölgyek rajongására számíthatott, míg Rúzsa Magdolna jóval szélesebb rajongótáborra tett szert a kereskedelmi médiumoknak (is) köszönhetően, mely a tinédzserektől a nagyszülők korosztályáig szinte a teljes lakosságot lefedi. Ennek okát később részletesen kifejtem.

Ahhoz, hogy Zámbo Jimmy és Rúzsa Magdi emberekre gyakorolt hatását megértjük, mindenféleképpen szükséges néhány szót ejteni az 1989-es rendszerváltozást követő magyar tömegkultúra és közhangulat jellemzőiről. Magyarországon a kommunista rendszer megdőlése után a nyugati eredetű fogyasztói civilizáció elterjedése éles változásokat generált. Az addig a nyugati kultúrát erősen szelektáló, cenzúrára épülő kultúrpolitika, mely a művészetek minden ágát, köztük a könnyűzenét is irányította, összeomlott.³⁷⁹ Ennek következtében a globalizáció bekebelezte a poszt-kommunista Magyarországot is. Az itt kialakuló tömegkultúra azonban a nyugatitól eltérő, sajátos formákat öltött. Egyrészt megtalálhatók benne a legmodernebb nyugati áramlatok, míg

---

³⁷⁸ A hippi-viseletet talán nem szükséges bemutatni, hiszen újból és újból visszatérve (ha egyáltalán vissza kell térnie és jelen nem volt mindvégig) napjainkban is találkozhatunk vele. A filozófia elsősorban a kor szellemét tükröző irodalmi alkotásokban jelent meg (Kerouac, Bukowski, Salinger stb.) valamint a hedonizmus szélsőséges felerősödésében (tudatmódosító szerek használata, szexuális tabuk levetközése stb.). Átalakult a mozgalomban részt vevők viselkedése, új közösségek (kommúnák) alakultak, melyek hirdették az előbb megnevezett szabadságot. Új ideológiaként hódított a „vissza a természetbe”, a fogyasztói civilizáció elutasítása. Megjelentek új, főleg keleti vallások, kultuszok, akiket számos esetben zenészek népszerűsítettek: Sri Chinmoy (Santana), Maharishi Mahesh Yogi, akinek Transzcendentális Méditációs Központja a Beach Boys és a Beatles együttesek miatt vált – többek között – népszerűvé. A sort lehetne folytatni több hippi-orientált gyűlekezettel (Aikido, Agykontroll stb.), de akár a kulturális antropológiából jól ismert Carlos Castaneda misztikus „regényeivel” is. A mozgalomról bővebben lásd Miles, Barry 2005., „A hippi tiltakozik a »pógár« (a mintaférj, a jó családapa stb.) ellen, a fogyasztói, a jóléti, az ipari, a posztindusztriális társadalom ellen. Az uniformizáltság, a műviség, a »krómvilág«, a »plasztikvilág«, a »linóleumvilág«, az elidegenedés világa ellen. Nem fogadja el az újbaloldal vezérideológiáját, a szervezett társadalmat (Ennek ellenére hippi-kommúnát hoznak létre – P.I.), a tételes világképet sem (Már önmagában az, hogy elutasítja a tételes világképet is egyfajta világképként értelmezhető! – P.I.) [...] alapértékei a szabadság, az egyenrangúság, a »virágok forradalma«.” Szapu Magda 2002. 112.

³⁷⁹ A kommunista Kádár-rezsim kulturpolitikusa, Aczél György, a kultúrában bevezette az ún. „3 T elméletet”, melynek értelmében az alkotókat 3 kategóriába sorolták: támogatandó, tűrhető illetve tiltandó. Az utóbbi képviselőit a rendszer megfigyelte, folyamatosan zaklatta, esetenként bebörtönözte. A szólás és véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása azt eredményezte, hogy megjelentek az 1970-es évek végén az „antikulturális celebritik”, akiknek jelentős része a rezsimit zenéjével kritizáló együttesek, énekesek. Bővebben lásd Klaniczay Gábor 2003.

természetesen jelen vannak a kommunista időszak maradványai is, jelentősen differenciálva a közízlést. Az új ideológiák beáramlása ugyanis nagymértékű ambivalenciát okozott a magyar populáris kultúra hordozói körében. Míg a fiatalabb generációk feloldódtak abban, addig az idősebbek közt sok eleme merev elutasításba ütközött. Ennek oka egyrészt, hogy a kultúra szabadsága mellett a gazdasági élet is a piacgazdaság talajára került s ez napjainkig is tartó, az életszínvonalat negatív irányba befolyásoló tendenciákkal párosult. Emiatt a Kádár-rendszer „puha diktatúrájában” már felnőttként élők körében kialakult egy jelentős nosztalgia az előző rendszer – melyben ők még fiatalon, életük teljében voltak! – relatív kiszámíthatósága és bizonyos mértékű anyagi létbiztonsága iránt. Ezt a jelenséget erősítették a modern tömegkultúrákra jellemző társadalmi változások: a társadalom atomokra hullása, az „interperszonális magány” kora, a szociális háló átalakulása, valamint a korszakunkra jellemző deszakralizációs, morális válság és - változások. Megmaradtak viszont olyan lokális kultúrák, melyek közízlésére a rendszerváltozás előtti állapotok jellemzők. Ez a kultúra termelte ki Zámbo Jimmyt, máig legnagyobb, napjainkra már „szakralizált” ikonjává.

A magyar populáris kultúra tehát, a többi posztkommunista országéhoz hasonlóan tipikus „*torlódott populáris kultúra*”, melyben egymás mellett él a helyi gyökerekkel nem, vagy csak alig rendelkező nyugati divat és a kommunista idők „tömegkultúrájának” maradványai.³⁸⁰

Az énekesek – mint minden egyes sztár – kapcsán megfigyelhetjük, hogy népszerűségüket, ismertségüket, kultuszukat jelentős mértékben a tömegművelődés alakították ki. Ennek következtében bizonyos kereteken belül olyanná kellett őket „formálni”, hogy megfeleljenek a főként a médiumok által irányított közízlésnek.³⁸¹ Vonatkozik ez a múltjukra (életút folyamatos, latens megkonstruálása), jelenükre (külső megjelenésükre, cselekvéseikre) és jövőjükre (véleményüket, gondolkodásmódjukat kivetítik a jövőbeli cselekvésekre, követendő mintaként).

---

³⁸⁰ A kultúra változása az itt leírtaknál lényegesen bővebb elemzést igényelne, ám erre jelen disszertáció keretei közt nincs lehetőségem.

³⁸¹ Természetesen ez nem csupán a médiumok hatása miatt olyan, amilyen. A társadalomban meglévő igények nélkül nem lehetne sikeres a médiumok által diktált közízlés. Erről a fajta „közösségi cenzúráról” még lesz szó.

3.3.1 A múlt retusálása. Jimmy és Magdi története

Zámbó Jimmy, született Zámbó Imre (1958-2001) a magyar pop történetének egyik legsikeresebb, ám egyben legellentmondásosabb alakja volt. Zenei tehetsége már gyermekkorában feltűnt. A Magyar Rádió gyermekkorúában énekelt, majd elvégezte a budapesti zeneművészeti konzervatórium jazz szakát. 1986-ban sok más zenésztársához hasonlóan az Egyesült Államokba ment „vendéglátózni”. Az akkoriban nyugatra emigráló zenészekhez hasonlóan nyilvánvalóan a szabadabb légkör és szakmai lehetőségek valamint a kedvezőbb megélhetési körülmények motiválták. Bárókban, éttermekben énekelt és zongorázott jazz és blues dalokat. Ekkor ragadt rá a „Jimmy” művésznév, mivel nevének ehhez hasonló becézett „Imi” alakját az amerikai közönség nem tudta megfelelően kiejteni. 1988-ban tért haza. Még ebben az évben megnyerte az Interpop zenei fesztivált, majd énekelt a Filmslágerek magyarul című albumon s 1990-től egy csapásra ismertté vált. Ettől kezdve évente adta ki lemezeit (haláláig 13-at), melyek mind többszörös platinalemezekké váltak. Az eladási statisztikák alapján az 1990-es évek legsikeresebb előadójává vált. Sikerének oka összetett, abban nagy szerepe volt a fent említett társadalmi változások mellett rendkívüli, 4,5 oktávos hangterjedelmének valamint romantikus, sokak által giccsesnek tartott slágereinek. Sikereit úgy érte el, hogy a kereskedelmi rádióadók és a zenei televíziók gyakorlatilag nem sugározták dalait.³⁸² 1992-től megjelent neve mellett a *király* jelző használata, egyrészt PR-fogásként, másrészt mintegy hivatkozva a nemzetközi könnyűzene ikonjaira, Elvis Presley-re, „a királyra” vagy Michael Jacksonra „a pop királyára”. Halála váratlanul, sikerei csúcsán következett be 2001. január 2-án hajnalban. A rendőrség közleménye szerint egy utószilveszteri partin véletlen balesetben hunyt el: fejbe lőtte magát, ám rajongói gyilkosságról, rejtélyekről szólnak azóta is. Halála után lemezeit rekord mennyiségben adták el, több könyv jelent meg életéről,³⁸³ hotel,

---

³⁸² A média szerepe mindezek mellett jelentősnek nevezhető, csak nem a kereskedelmi tv és rádióadók, hanem egyrészt a bulvársajtó kiadványai, másrészt a lokális rádióadók alakították népszerűségét.

³⁸³ A teljesség igénye nélkül: Bodonyi László 2000 *Zámbó Jimmy nem csak dalban mondja el. Fejezetek a Király életéből*. EPS Trade Kft., Budapest
B. Molnár László, László József 2001 *A Király szívünkben él*. Hungalibri, Budapest
Háfra Mari 2001 *Szeretem a királyság előtt. Zámbó Jimmy menyasszonya voltam*. Totem Plusz, Budapest
Tari Krisztián, 2001 *Zámbó Jimmy testőre voltam*. Százszorszép, Budapest
B. Molnár László 2001 *Zámbó testvérek. Az összetört szívek*. Hungalibri, Budapest
Vágó, Imréné 2001 *A negyedik lövés. A király halálának igaz*. W. Stoker cop, Gyöngyös
Zámbó, Krisztián 2001 *Vallomás édesapámról*. Budapest Print, Budapest
Dalia, László 2002 *A dal ugyanaz marad*. Media Nox, Budapest
Zsávolya Zoltán 2003. *Jimmy visszatér*. Crampas Kft., Budapest

kocsmát, zenei díjat neveztek el róla. A sikerek ellenére ambivalens megítélésű egyéniség. A hatalmas rajongótábor mellett rengetegen utasították el mind személyét, mind azt az irányvonalat, amelyet a zenei életben képviselt.³⁸⁴

Rúza Magdolna Rúza Sándor (apja nevét rendszeresen kiemelik, utalván ezzel az egykori betyárra) lányaként látta meg a napvilágot 1985-ben. A vajdasági Kishegyesen élt szüleivel és két testvérével. A délszláv háború miatt nagy szegénységben éltek, megszenvedték a magyarság ellen irányuló diszkriminációt is. Magdi a középiskola elvégzése után főiskolára szeretett volna menni, ám magyarságánál fogva nem vették fel, így szülésznő lett. Egy vajdasági „ki-mit tud?” vetélkedőn 2004-ben már díjat szerzett, ismertté azonban a „Megasztár 3” televíziós tehetségkutató vetélkedő tette. Ennek köszönhetően jelent meg első albuma, mely háromszoros platinalemezzé lett, míg második albuma kétszeres platinalemezzé. 2007-ben az „Eurovision” nemzetközi zenei vetélkedőn indult, ahol kilencedik helyezést ért el, ám az európai zenei szakma szavazatai alapján ő lett a különdíjas.³⁸⁵

Zámbó Jimmyre és Rúza Magdira különösen igaz, hogy igazán népszerű hős napjainkban is főleg azokból lesz, akinek valamilyen kapcsolata van a rajongótábor életével, társadalmi helyzetével. Ezek alapján válhatnak ugyanis életpéldákká, mintaképekké, akik a vágyott életutat testesítik meg „híveik” szemében. *„Beléjük sűrítenek mindent, ami a mindennapi életben hiányzik az embereknek: gazdagságot, hatalmat, szépséget, tehetséget, gyönyörökkel, izgalommal és égi harmóniával teli, jelentőségteljes életet. Az élet teljességét. Végső fokon még a halál fölött is diadalmaskodó életet.”*³⁸⁶ Ez a vágyott életút sem szakadhat el azonban a gyökerektől, attól a társadalmi közegtől, amelyből származik, meg kell maradni továbbra is a „nép gyermekének”.

---

³⁸⁴ Az énekes életéről szóló részt a www.warnermusic.hu valamint a <http://zambojimmyfan.gportal.hu> web-oldalak alapján állítottam össze. Az összes általam áttekintett sajtóorgánium ezek alapján állította össze az énekes életéről szóló híreket.

³⁸⁵ A sztárok életútjának folklorisztikai szempontú elemzését lásd a Hős motívumok a sztárok életútjában című fejezetet!

³⁸⁶ Hankiss Elemér 2002. 105.

„Magdi Szentlőrincen volt nem rég és ott voltam én is és 1 kis kutyás kulcstartót adtam. Neki amit egyből föl is tett a táskájára”³⁸⁷

„Kedves Magdi!közel ötven évesen nem tudok betelni a hangoddal,végre megtaláltam a tv2 archívumában a videókat,amiben énekelsz,és még mindig naponta hallgatlak.a hangod minden rezdülését imádom,sírok-nevetek tőled...büszke voltam rád végig a megasztár alatt,mintha a kislányom lennél...”³⁸⁸

Ennek a jelenségnek igazán eklatáns változatát figyelhettük meg a Zámbo Jimmy sírjánál előkerülő visszaemlékezésekben.

„Nagyon közvetlen volt. Zalatnayról ezt nem igazán tudtam elmondani, más nem igazán ment ki az emberek közé koncert után, Jimmy nem vágott föl, mint énekes. Akiknek fölvitte Isten a dolgát, azok csak mondják, de valójában már ők is csak lekezelik az embereket. Jimmy azonban, ő megmaradt olyannak, amilyen volt ... ő megmaradt egyszerűnek, ő nem élt vissza evvel ... Amiben tudott, segített. Segítette a szegényeket.”
389

„Én soha nem szoktam temetésre járni, de Jimmy az más, merthogy Jimmy az közülünk való volt, és nekünk énekelte a dalait. Éppen ezért nagyon bánom, hogy nem jöttem ki már éjszaka a templomhoz, de hát a korom miatt, tudja...”³⁹⁰

Zámbo Imre azonban nem csak énekelt a „népéhez”, hanem tett is érte. *„Amiben tudott segített...segítette a szegényeket.”* Segítőkészségéről is több történet születésének lehettünk szem- és fültanúi. Egyesek elbeszélések szerint ő építette a csepeli görög-katolikus templomot egyes egyedül, míg más változatokban annak felépülése jelentős részben neki köszönhető, mivel hozzájárult egy jelentős összeggel.³⁹¹

---

³⁸⁷ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431>
2008.11.14.

Utolsó letöltés dátuma

³⁸⁸ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431>
2008.11.14.

Utolsó letöltés dátuma

³⁸⁹ P.Zs. 43 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

³⁹⁰ M.M. 70 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

³⁹¹ A valóságban Zámbo Jimmy egy koncertjének bevételét, ami nagyjából 1 millió forint, ajánlotta fel az akkor már épülő csepeli görög katolikus templom számára.

Az énekesek népszerűsége természetesen elsősorban átlagon felüli hangai adottságaiknak köszönhető. A rajongók számára ez a legfontosabb, abszolutizált pozitív tulajdonság, ez emeli őket mások fölé.

*„Január 2-a után (2001.január 2-án halt meg Zámbó Jimmy. - P.I.) figyelem az énekeseket és megfogalmazódik bennem, hogy ez hang? Hol van ez a hang? Utána bekapcsolom a magnót és egész más...Jimmynek olyan hangja volt, hogy... lehetett volna belőle, ha nem popba, hanem operába kezd, lehetett volna belőle egy... egy Pavarotti, ha képezi magát és gyakorol, hát csodálatos hangja volt...”*³⁹²

*„Olyan őstehetség volt, hogy mindent sokkal szebben adott elő, mint az eredeti. Már '93-ban is azt mondtam, hogy úúú, az a hang, 4 és fél oktávos, zeneileg ismerem, tiszteltem. Olyan istenadta hangja volt, mint senkinek! Még a Louis Armstrongnak se!”*³⁹³

*„A Magdi a legjobb, neki van a leggyönyörűbb hangja az egész világon, és ezt jobb, ha mindenki belátja, sokan nem tudják, milyen a jó énekes(nő), és milyenek a jó számok, mert hülye repperek. A Magdi a legjobb, és őszinte azt mondja amit érez, és nem azért mondja, hogy higgyék el, hogy milyen jó ember, hanem ő ilyen, és őt ezért is szeretjük, nah meg a hangjáért!!!”*³⁹⁴

*„Nem...én ezt egyszerűen nem értem...miért falvakban játszik és nem fut be külföldön...ezt a hangot mindenkinek ismernie kell... Ha az Usában, Angliában, v Németo.-ban született volna atomtámadás lett volna...a világ legjobb, legnagyobb hangjait leéneкли...ezt mindenkinek tudnia kell...létezik a csoda!”*³⁹⁵

„Ha több ilyen finom lelkű férfi lenne, mint Jimmy, akkor sokkal több boldog nő lenne. Persze mindezidáig megfeledeztem gyönyörű, finom, álomszép hangjáról, ami persze

---

³⁹² 64 éves férfi, 2006. 01.02. Csepeli temető

³⁹³ 64 éves férfi, 2006. 01.02. Csepeli temető

³⁹⁴ Hozzászólás az énekesnő egy rajongójának honlapján. <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

³⁹⁵ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

nem utolsó: Jimmy hangja a világ legszebb hangja. Nála gyönyörűbbet nem ismerek.”³⁹⁶

A hangjával kapcsolatban látható pozitív érzelmek a holdudvar-hatásnak megfelelően kivetülnek az énekesek egyéb tulajdonságaira is. A tehetséges énekesből egy idő után jó képű, szép, tehetséges táncos (Rúzs) illetve zongorista, dobos, bokszo (Zámbo) válik.

„Szerintem Magdi naon király!!! nemcsak hangilag hanem külsőleg is!!! :)

nagyon irigylem!!! :D

*ANNYIRA lennék a helyében!!!”*³⁹⁷

*„Én is így gondolom. Nagy kincs nekünk ez a leány. Akár az igazgyöngy. Megkockáztatom, ha semmi hangja sem volna, akkor is megélné, prózában is hatna a deszkákon. Meg sem kell szólalnia és árad belőle a tisztaság, a szépség, az igaz. Egy varázslat”.*³⁹⁸

*„Finoman fogalmazva is Jimmy-rajongó vagyok. Úgy érzem nálamnál nem szeretheti jobban senki Jimmyt. Ezzel persze nem szeretném Őt kisajátítani, de szerintem az én Jimmy iránti szeretetem olyan mély, hogy ezt már nem lehet felülmúlni. Imádom Jimmyt, soha senki ilyen nagy hatással nem volt rám, mint Ő. Jimmyt a legelső időkből valami zenés műsorban pillantottam meg a tv-ben, talán a „Még nem veszíthetek” c. dalát énekelhette. Ott menten azt hittem, földbe gyökerezik a lábam. „Jézusom, ki ez a hapsi?” „Ki lehet ez” „Te jó ég, milyen helyes!” „Hogy hívhatják?” „Mi lehet a neve?” Jimmy szemét lehunyva énekelt, kezét szívére tette, gyönyörű haja lenyűgöző, sudár termete megkapott, stb. Olyan hatást tett rám, mint még senki más. Azt hiszem ezt szokták úgy nevezni, hogy szerelem első látásra”*³⁹⁹

„Jimmyről én csakis szuperlatívuszokban tudok beszélni. Jimmy kinézete is lenyűgöző: a markáns, helyes vonásai, a szép, ápolat fürtös haja, a gyönyörű, sudár termete, csodás,

---

³⁹⁶ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26

³⁹⁷ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431>

2008.11.14.

³⁹⁸ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431>

2008.11.15.

³⁹⁹ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

Utolsó letöltés dátuma

Utolsó letöltés dátuma

*kifejező tekintete nagyon helyessé teszik Jimmyt. Én Őt nagyon szép embernek látom, nagyon helyes férfinak, mondhat bárki bármit.*⁴⁰⁰

*„Így született. Ilyen isten adta adottságai voltak [...] soha nem volt hamis, soha nem volt berekedve, még 10 doboz cigaretta után sem [...] felénekeltek az 5 dalt úgy, hogy közben volt vagy 8-10 köhögő-rohama. Én ilyent még nem láttam [...] tökéletes ráérzése volt minden zenei stílusra. Azonnal megmondta, hogy ez jó, azért volt jó, mert, sőt ha nem jó, azonnal megmutatta bármilyen hangszereken. Játszott zongorán, gitáron, dobon stb. Jól dobolt.*⁴⁰¹

*„Jimmy jó bunyós lehetett volna [...] nemcsak a zenében, a bokszban is tehetséget mutatott [...] jó érzéke volt a sporthoz, nem csak az ökölvíváshoz, amikor például kispályán fociztak, bebizonyosodott, hogy technikás, gyors.*⁴⁰²

„Elég sokat lőtt is, a kezében volt minden tudomány. Jól célzott”⁴⁰³

Az énekesek csak pozitív tulajdonságokkal rendelkeznek rajongóik szemében. A média által terjesztett rosszindulatú pletykákat szerintük – pl. Zámbo Jimmy csalta a feleségét, verte a családját, sokat ivott stb. – pedig pusztán az irigység szülte, de ha így is volt, megbocsátható neki, hiszen ő is ugyanolyan ember, mint ők, ő is vétkezhet: „jó ember volt, amennyire mink is”. Ilyen esetben egy-egy negatív véleményt a rajongók – az énekesekkel érzett közösség, kötődés miatt – személyes támadásként fognak fel.

„Átkozott legyen minden fiú, aki valamit is mond ellene, átkozott legyen, mert ez a mi, hát nem tudom, magyar, magyar királyunk, fiunk, nem tudom, énekesünk, mármint Szerbiába is...”⁴⁰⁴

Értelmezésük alapján a rajongásig tisztelt sztár egyértelmű személyiségjegyekkel rendelkezik. Ez nem csupán azt jelenti, hogy őszinte, azaz „az, ami valójában”, hanem azt is, hogy személyisége abszolút értelemben jó, azaz mentes mindenféle negatívumtól.

---

⁴⁰⁰ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

⁴⁰¹ Mai Nap 2001.02.01.

⁴⁰² Mai Nap 2001.01.16.

⁴⁰³ Mai Nap 2001.01.18.

⁴⁰⁴ 30 éves férfi, 2001.01.20. Csepeli temető

„Egyszer az életben el kellene hinni, hogy élnek még ilyen emberek "túl az óperencián"! Segítsünk neki azzal, hogy elhisszük, hogy nem akar becsapni, és hiteles amit csinál! Túl rövid ideje él még itt ahhoz, hogy képmutató legyen.”⁴⁰⁵

„Figyelj fullsister nem kellene Magdit bántani mert ő nem változott hanem ő ugyanaz a lány maradt aki volt. Arról nem tehet hogy sokan irigyek rá amiért jó hangja van és ilyen sokat ért amit szeretett volna és ez mindenkinek szól aki Csak irigy, támadja Magdit "amiért állítólag annyi pénzt kér a koncertjeiért" és ahhoz különben is senkinek semmi köze, és magdi még ingyen is eljönne koncertezni ha valaki megkérné rá És azt a pénz különben is szétosztják a zenekarral.”⁴⁰⁶

A kérdésre, hogy hiszi-e, hogy Jimmy verte a családját és csalta a feleségét, egy rajongó a következőket válaszolta: „És aztán? Ki nem? Én is, én is, én is!” Ez a válasz visszavezet bennünket „a nép fia” effektushoz, hiszen minden jó tulajdonsága – melyek kiemelték a profán világból – ellenére megmaradt annak részeként.

A rajongók megnyilvánulásai a médiumokban olvasható, látható életutat több, lényeges momentummal egészítették ki. Ezek az attitűdök vezetnek át bennünket a sztárkultusz további megnyilvánulási formáihoz, elsőként az identitásra gyakorolt hatáshoz.

A zene jól láthatóan olyan kulturális jelenség, mely kötetlen dallamánál és szövegeinél fogva különösen alkalmas arra, hogy a társadalom szélesebb köre számára úgy tűnhessen, hogy bizonyos mértékig saját véleményét, attitűdjét látja abban tükröződni. Az énekesek ennek következtében „használva válnak” – legalábbis ők a dalszövegből erre következtethetnek – a rajongóhoz. A „használó használnak öröme” szólás pedig jól tükrözi a rajongótól a sztár felé irányuló érzelmeket. A korábbi nyilatkozatok közt található olyan, mely Rűzsa Magdi iránt anya-gyermeki kapcsolathoz hasonlítható érzelmekről tanúskodik „...büszke voltam rád végig a megasztár alatt, mintha a kislányom lennél.” illetve olyan is, mely fizikailag tartja vonzónak az énekesnőt. Ám ezeknél jelentősebbnek kell tartanom azt, amikor az énekes saját tevékenysége,

---

⁴⁰⁵ <http://sgforum.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431&order=timeline> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

⁴⁰⁶ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

véleménye hozzájárul a rajongó világképének, gondolkodásmódjának változásához. Rúzsza Magdi pusztán vajdasági származásánál fogva egyfajta azonosulási és önreprezentációs mintaként is funkcionált a határon túli magyarság számára. Jelentőségét felerősítette, hogy a 2004-es emlékezetes népszavazásban a magyar lakosság nem járult kellő számban az urnákhoz ahhoz, hogy a kettős állampolgárságról szóló referendum érvényes legyen. A határon túli magyarság számára Rúzsza Magdi olyan személy volt, aki az általuk „cserbenhagyásként” és egyértelműen negatív élményként megélt politikai esemény után szimbolizálta, hogy ők „legalább olyannyira magyarok”, mint az anyaországbeliek.

„Jujj! Én nem néztem a megasztárt, nem nagyon nézek tv-t, de ledöbrentett a tehetsége. Büszke vagyok rá, hogy ő is határon túli... A tehetsége meg égi...”⁴⁰⁷

„Kedves Magdi, ez az üzenet Neked szól, remélem olvasod. Sajnálom, de mélységesen nagyot csalódtam benned. A kérdésem igen egyszerű: hogy lehet az, hogy elmész a zenekaroddal egyetemben egy olyan párt rendezvényére zenélni, akik 2004 ben még elutasítottak Téged és nem utolsó sorban elutasították honfitársainknak (direkt idézőjel nélkül!) azt az alapvető jogát, hogy megkaphassák magyar állampolgárságukat? [...] Hatalmas megdöbbenéssel fogadtam a hírt.”⁴⁰⁸

Zámbó Jimmy temetetésén számos rajongó a határokon túli magyarság képviselői közül került ki. Esetükben Zámbó Jimmy a magyarságtudat megtestesítője és ébren tartójaként működött. Egy vajdasági fiatalember hangsúlyozza többször is, hogy Jimmy nemcsak egy énekes, hanem a magyarság énekese.

„Szerbiában is vagyunk elnyomottak, vagyis magyarok, akik, akiknek volt egy fiú, aki magyaroknak énekelt...Jimmy ugyanaz, Jimmy mindenkinek belebújt a szíve háta mögé valahogy...még attól is valahogy 170 km-rel arrább a háta mögé. Jimmy őszintén, szívből-lélekből énekelt nekünk, mindenkinek, az összes magyarságnak az egész világon, Ausztráliától Kanadáig, Ausztriától Zimbabwe-ig.”⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁷ A hozzászóló magát székelynek nevezte. <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

⁴⁰⁸ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

⁴⁰⁹ 30 éves férfi, 2001.01.20. Csepeli temető

Az identitásra gyakorolt hatás kapcsán figyelembe kell venni, hogy ezek egy részét a dalszövegeken keresztül érik el. Dalaik olyan üzenetet hordoznak rajongói számára, melyek azok mindennapi érzelmi életében egy űrt töltenek be, illetve problémáikra vigaszt nyújtanak. (Ezzel kapcsolatban lásd Stark és Bainbridge elméletét a kompenzációról leírtaknál!) Így megtalálhatók Zámbo szövegei közt a szerelem elmúlásáról, a házastársi hűtlenségről, a kicsapongó, ám tetteit megbánó férfiról szóló szövegek. A dalokat hallgatóik gyakran úgy értelmezik, mintha azok saját életükről, saját párjuk szájából hangoznának el:

„[...] Te voltál minden, ami boldoggá tett engem,
Bocsáss meg mindent és kezdjük újra el.
Bárhol és bármikor,
Mindig hozzám tartozol.
Maradj hát egy életen át,
Ne menj el, hogyha hív a világ. [...]
Veled szép volt minden éjszakánk,
Hisz én nem szerettem így még senki mást.” (Zámbo Jimmy : *Bárhol és bármikor*)

„Hosszú volt az éjszaka, jó a társaság
Későn mentem csak haza, nem vigyáztam rád
Ó, milyen az ilyen, ó...
Egy jó asszony mindent megbocsát
Mindig megbocsát nekem, most is megbocsát nekem [...]
És te jó vagy velem, kedvesem
Hány éve így van ez, már nem változom
Hosszú minden éjszaka, hiába fogadkozom
Ó, milyen az ilyen, ó...” (Zámbo Jimmy: *Egy jó asszony mindent megbocsát*)

„Most kell, hogy nagyon szeress,
szorítva magadhoz ölelj,
mert most semmi nem biztos,
van jó is olyan rossz.
Most kell, hogy nagyon szeress,
gyöngén, türelmes lehetsz,
csak észre ne vegyék,
hogy nem vagyok kemény.” (Zámbo Jimmy: *Most kell, hogy nagyon szeress*)

Zámbo Jimmy ezek alapján nevezhető ma a „szeretet apostolának”, hiszen rajongói szerint napjaink elidegenedett korában zenéjével elsősorban a szeretetet juttatta el az otthonokba.

„Szeretetet lehetett tőle tanulni, a dalaiban mindig a szeretetet fejezte ki.”⁴¹⁰ „A mi érzéseinket énekelte ki, azt amit mi gondolunk, csak ő ezeket sokkal szebben megfogalmazta.”⁴¹¹ „Az fáj igazán, hogy nem ír több dalt, nem lesz több koncert, nem ír több szöveget, amit igenis ...mi nem tudnánk megfogalmazni.”⁴¹² „Ő nemcsak prédikálta a szeretetet, meg minden, neki szívből jött.”⁴¹³ „Amikor volt mondanivalója, a lelkéből, a szívéből jött.”⁴¹⁴ „Az ember úgy érzi, hogy a dalaival mégis valaki mellettem áll és segít a gondolataival.”⁴¹⁵

„Jimmy hihetetlen finom, érzékeny lélekkel rendelkezik. Ő nem ebbe a világba való volt. Dalaiban hihetetlen dolgokat énekel meg. Az élet örömeit, kínjait, a másik féltését, megbocsátást, Isten-hitet, szeretetet stb. énekl meg. Olyan gyönyörű dolgokat énekel meg, amit azt hittem idáig, hogy ilyet még csak gondolni sem gondolnak az emberek, nemhogy kimondanak, ill. Jimmy kiénekelte. Érzelmek kimondhatatlanul mélyek, ilyen mély érzés emberrel még nem találkoztam soha. A férfiak példát vehetnének Róla, milyen finoman énekl meg gyönyörű érzéseit egy nő iránt: a féltésről, a másik elvesztésének félelméről, a szeretett nőt iránta érzett szerelméről biztosítja, stb. Jimmy el merte énekelni legbelsőbb, legtitkosabb, legféltettebb érzelmeit, az életől való félelmeit, ezzel kiadva magát. Engem viszont éppen ez a csodálatos, finom őszintesége nyugtázott le. Jimmy helyes mivolta, és a rendkívüli mély érzésvilága fogott meg.”⁴¹⁶

Jól láthatóan napjainkra is érvényes Bausinger megállapítása: „A szentimentalizmus befolyását a legújabb idők népi kultúrájára és szellemiségére aligha lehet túlértékelni [...] Az »épületes« irodalom, amely az igazán illetékesnek mondható Hedwig Courths-Mahler szerint – megmutatja, »milyen szépnek kellene lenni az életnek, ha az emberek jók volnának«, ma is virágzik számtalan könyvben és filléres regényíjúságokban éppúgy, mint a »keresztény családoknak szóló« füzetekben. Ezek ugyanúgy, mint sok film, »giccses emberképet«, ⁴¹⁷ a »feszültségek nélküli, háborítatlan ember« képét rajzolja

⁴¹⁰ 43 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

⁴¹¹ 48 éves nő, 2002. 01.02. Csepeli temető

⁴¹² 27 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

⁴¹³ 70 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

⁴¹⁴ 40 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

⁴¹⁵ 52 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető.

⁴¹⁶ Szusanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

⁴¹⁷ Dolgozatomnak nem feladata és nem célja esztétikai minősítést mondani a témánk kapcsán felmerülő személyekről és alkotásairól, ugyanakkor feltűnő hasonlóságok jelentkeznek napjaink sztárjai, az általuk létrehozott alkotások esztétikai- tartalmi jellemzői, továbbá a befogadó közösség – később bemutatandó – érzelmi, értékrendszerbeli elvárásai és sajátosságai valamint a giccsről megfogalmazott tanulmányok

meg.”⁴¹⁸ Zámbo Jimmy elsősorban azok számára vált hőssé, akik nem nevezhetők a magyarországi rendszerváltás haszonélvezőinek. Őt zömmel a dolgozó emberek, a kétkezi munkások, az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, azaz az egykori munkásosztály tagjai emelték a szakrális szférába – részben már életében. Egy olyan társadalmi csoportról van szó, melynek tagjai a napi 8 óra munkából csak nehezen tudnának megélni, így kénytelenek gyakran mellékkállást is vállalni. A munkában eltöltött idő növekedésével párhuzamosan azonban egyenes arányban csökken a családjukra fordított idő mennyisége. Ennek következtében a szabadidős tevékenységet, szórakozást számukra sok esetben egyedül a televízió jelenti.⁴¹⁹ Jimmy sztárrá válásának egyik alapja az, hogy az énekes és dalai tulajdonképpen ezen emberek lelki igényeit, érzelmeit testesítik meg, kompenzálva ezzel azok életének hiányosságait. Betölti azt az űrt, amely bennük keletkezik azért, mert nem képesek megvalósítani saját személyiségük, vágyaik egy bizonyos szegmensét. A rajongók tehát egy kompenzációs rítus keretében önmagukat, saját hiányosságait próbálják kivetíteni az énekesre. Kapitány Gábor és Kapitány Ágnes ezt a társadalmi csoportot „középkultúráként” határozta meg.⁴²⁰ A középkultúra szerintük több, markáns jellemvonással rendelkezik. Ezek közül az első az egyértelműség. A legfőbb törekvés az, hogy maga körül

---

tézisei között. Érdemes egy pillantást vetnünk Hermann István véleményére. „Giccs ugyanis nem keletkezhetne, ha nem lenne giccsember, aki a giccset szereti [...] A giccsember legfőbb jellemvonása [...] hogy önmagát állandóan igazolva akarja látni, mert a giccsember létét, gondolatvilágát, érzelmeit stb. társadalmilag igazolni kell. Ő válik társadalmi normává önmaga előtt, és ő válik természetesen önmaga normájává is. Ez az önigazoló tendencia egyúttal igazolja azt is, hogy a giccsember, aki benső lényében egy Napóleonnak, egy Hamletnek vagy egy Pierre Bezuhovnak véli magát, tulajdonképpen csak a társadalmi körülmények sajátos összejárása folytán nem tudja ezt bebizonyítani önmagáról, a giccs azonban éppen ennek egyetlen lehetséges bizonyítékát nyújtja [...] A jellemhiányos ember mindig valami vagy valaki más nevében él. Teljesen elveszti autonómiáját, felöltheti mindenkinek az alakját, erkölcsileg »gumiemberré« válik, szellemileg pedig dogmaként kezelt álgazságok hatása alá kerül.” Hermann István 1971. 51-54.

A hasonlóság magyarázataként az hozható fel, hogy a tömegkultúra kialakulása, a kultúra nivellálása okvetlenül színvonalzuhanást okoz, mivel középpontjában, mondja Hermann, csakis a giccs lehet. (Hermann István 1971. 189.) A giccsre ugyanis jellemző egyrészt a színezetia elve, azaz egyidejűleg a lehető legtöbb érzékelő csatornára kíván hatni, a középszerűség – melynek következtében olyan tömegművészet marad, amit könnyen be tudnak fogadni – harmadrészt a túlradó érzelmesség, a halmazás és a zsúfoltság. Azok az értékek, melyek leginkább jellemzik a giccset, meglehetősen hasonlítanak a posztmodern kor napjainkban jelentkező problémáira. Ilyenek érték a biztonság, a „szív komfortja”, meghittség, gyengédség, a birtoklási rendszer, mely szerint az ember értékét az általa birtokolt tárgyak mennyisége mutatja meg. Moles, Abraham 1996. 71-72.

⁴¹⁸ Bausinger, Hermann 1995. 136.

⁴¹⁹ „It seems to be Adorno’s opinion that most people in capitalist societies live limited, impoverished and unhappy lives. They become aware of this, or are made to become aware of it, from time to time. Popular music and film do not actually function to deny this awareness, but they do act reconcile people to their fate. The fantasies and happiness, the resolutions and reconciliations, offered by popular music and film make people realise how much their real lives lack these qualities, how much they remain unfulfilled and unsatisfied.” Strinati, Dominic 1996. 69.

⁴²⁰ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1998.

áttekinthetőséget teremtsen, mindenféle ellentmondás nélkül. „*A jó és a szép legyen szép és jó, a rossz és a csúf legyen rút és rossz.*”⁴²¹ Azokat az alkotásokat kedvelik, melyek közérthetőek, kellemesek, világuk jól átlátható. Elvárják, hogy a szórakozás, művészet tárgyai könnyen fogyaszthatók legyenek. Szükségük van továbbá egyfajta idillre is – ahol megtalálható a biztonság, középpontban a család, otthon eszményével – ahol a rossz jelen van ugyan, de annak erői legyőzhetőek. Kapitányék a következőkben határozzák meg e kultúra legfontosabbnak tartott értékeit: a kemény munka tisztelete, a közönség szolgálata – „milyen nagy ember és mégis őt, a közép emberét szolgálja” – és a természetesség – úgy csinál, mint bárki, mint mi magunk.⁴²² Ezek azok az értékek, jellemzők, melyek megjelennek a dalszövegekben illetve az énekesek egyéb tulajdonságai kapcsán.

Végző fázisban a sztárok szakrális tulajdonságokat, jellemzőket nyernek. Ezt figyelhettük már meg valójában akkor is, amikor Rúza Magdolnát nem csak jó énekesnek, de szép nőnek, jó embernek titulálták a rajongók, ám sokkal nyilvánvalóbb jelekkel is találkozhatunk, elsősorban a sztár személyével kapcsolatos diskurzusokban. Jimmy kézfogása olyan volt, „*mintha Isten fogta volna meg*”, „*én egy Istennek tartottam szinte*”, „*ő tényleg a földön járt, ahhoz viszonyítva, hogy milyen nagy ember volt*”. „*Magdi egy isten a sok közül!*”

“*Jimmy olyan lény, aki nagyon rendkívüli. Isten nekünk teremtette, hogy gyönyörködjünk benne, a hangjában, dalainak mondanivalójában. Jimmy nem ebben a világban élt. Különböző én sem ebben az alantas, ocsmány világban élek, de Jimmy sem itt élt. Fizikálisan persze, hogy itt élt közöttünk, de lelke nem ebbe a világba való volt, s nem is ennek az undorító, szennyes világ része volt. Nem véletlen, hogy Isten ilyen korán, ilyen fiatalon magához szólította.*”⁴²³

Nem csupán az „elvakult rajongásról” van itt szó, hanem a sztár számukra már olyan emberként működik, akinek külső megjelenése, életvitele, gondolkodása követendő mintaként szolgál. A különböző rajongói csoportok, klubok legfontosabb összetartó ereje a személye. Az ilyen csoportok soha nem azért szerveződnek, mert az egyes tagok

---

⁴²¹ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1998. 68.

⁴²² Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1998. 69.

⁴²³ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét 2007.01.26.

összetartozása olyannyira fontos szempont lenne számukra, hanem azért, mert így akarják egyrészt táplálni a sztár kultuszát, másrészt saját maguk identitását szeretnék megerősíteni. Gondolkodásuk, kinézetük módját próbálják a külső, hasonló mintákkal igazolni. Láthattuk, hogy az egyes ilyen csoportok a kohézióban központi szerepet ellátó sztár elleni támadást saját maguk elleni személyes támadásként fogják fel.

A középkori látomásokhoz hasonló módon találkozhatunk napjainkban is azzal, hogy a sztár halála után megnyilvánul rajongói előtt. Itt már nem tömegek előtt lejátszódó jelenségekről van szó, hanem a vallásosság individualizálódásának jobban megfelelő egyéni élményekről, álombeli látomásokról.

„Jimmy elvesztése után 90 (kilencven!) álmot láttam Vele, ill. Róla. Ezek az álmok csodások, legtöbbjükben Jimmyvel nagyon jó nexusban vagyok: Ő is szeret engem, én is Őt. Legtöbb álomban közeli nexusban vagyok Vele. Vannak ezek között az álmok között vidámak, szomorúak, elgondolkoztatóak, ledöbbentőek. De sok-sok álom arról szól, hogy Jimmy „kiszáll” a sírjából 1 napra a rajongói kedvéért, vagy éppen csak az én kedvemért, s az álom végén örökre „visszaszáll” a sírjába. Minden esetre imádtam Jimmyvel álmodni, mert addig is élőben láthattam Őt. De az a tény, hogy Jimmy a nap végén „visszaszáll” a sírjába, ez a tény a legvidámabb álmomat is szomorúvá tette. Mind a 90 álom le van írva, kincsként őrzöm őket, mint ahogy a Jimmy halála után megjelent cikkeket is.”⁴²⁴

Ennek a szakralizálásnak egy megnyilvánulási formája, amikor a sztár dalaiból valami „természetfeletti dolog” sugárzik, melynek hatására gyógyulás, „többlet energia”, testi-lelki megnyugvás érhető el.

„Akinek szíve van és lelke van, az meggyógyulhat Zámbo Jimmy dalaitól!”⁴²⁵

„Mikor énekelni hallom, lelkem felszáll az égbe. Dalait hallgatni maga a megtestesült nyugalom. Jimmy dalai száz levél seduxennél többet érnek. Dalaiból árad a nyugalom,

---

⁴²⁴ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét 2007.01.26. Hasonló beszámolóval találkoztunk annak a hölgynek az esetében is, aki álmait a temetőben tett látogatásakor említette meg. Lásd a szekuláris zárandoklatokról szóló fejezetet.

⁴²⁵ 70 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

Jimmy ontja a szeretetet dalai által. Mikor haza megyek, az ajtót becsukom magam mögött, s bekapcsolom a magnón Jimmyt, s onnantól jól érzem magam.”⁴²⁶

„Szia Magdi!Négy gyermekes anyuka vagyok és amikor a fáradtságtól egy kicsit elnyűtt vagyok ,a te zenéd mindig erőt ad,jókedvre derít.Csodálatos amit csinálsz”⁴²⁷

*„Akkor tettük fel, ha valamilyen problémánk volt. Én akkor biztos, hogy betettem vagy a kocsiba a kazettáját, vagy otthon meghallgattam, és az ember leül, megnyugszik, s utána egy megkönnyebbülés, szóval abszolút megnyugtató zenéje volt...”*⁴²⁸

*„Nekem Jimmy számai adtak erőt, olyan erőt adtak, hogy Szigethalom és Pásztó között 44000 km-t vezettem le '97-ben, de ezt úgy higgye el, hogy a Jimmy dalai, beültem a kocsiba, bekapcsoltam a magnót, egyedül én száguldottam, és újra értelmet kaptam, hogy van...és ahogy énekl az Ave Maria-ban, hogy mindbe a szövegeket, igenis azt szívből énekelte. És nagyon sok embernek adott erőt.”*⁴²⁹ Ő meséli — mintegy megerősítve önmagát, hogy— a tévében hallotta és újságban olvasta, hogy gerincműtési és sok más beteg gyerek azzal vigasztalódott a kórházban, ha a nővérek elmentek, hogy a paplan alatt hallgatták Jimmy kazettáját.

Itt már látható, hogy mindezeket a szakrális tulajdonságokat részben a médiumokból, szerzik be. A média tehát itt sem csupán információforrás, hanem ezzel már a gondolkodás, világkép, cselekvések irányítója is. A következő cikkkrészletek jól érzékeltetik a média és az interjúk anyaga közti szerves kapcsolatot.

„Rúza Magdi koncertjeire gyógyulni járnak az emberek! Magdiért rajonganak az emberek! Koncertjeire felüdülni járnak, hiszen olyan energiát sugároz, hogy haza térve egy új embernek érezhetik magukat. [...] Egyébként valóban nagyon sokan mondtak nekem olyan dolgokat és többször fordultak már hozzám azok az emberek, akik esetleg betegnek érezték magukat. Azt mondják, gyógyulni jönnek, mert valami olyan különös

---

⁴²⁶ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét 2007.01.26.

⁴²⁷ Pintérné Magdi, 2008.09.11. <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=ruzsamagdika&id=1144775862>

⁴²⁸ 28 éves nő, 2001.10.31. Csepeli temető

⁴²⁹ 54 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

energiát éreznek, miközben énekelek, amitől felfrissül a lelkük. Megmondom őszintén én magam is hiszek ezekben a dolgokban.”⁴³⁰

„Neuhold Sándor saját bevallása szerint Jimmy segítette át a nehéz napokon, a halál küszöbéről hozták vissza dalai. Ugyanis Neuhold Sándor 3 éve komoly gerincműtéten esett át, és a teljes bénulás fenyegette. Az operáció éjszakáján, amikor a család már hazament, Sándor pedig nem tudott elaludni, Jimmy-nótákat hallgatott. A sztár egyik dala, az Adj erőt, Istenem című hitet adott neki.”⁴³¹

„Melicher Ferencné határozottan állítja, hogy ő bizony lábra állt Jimmy dalaitól. Néhány nappal korábban, mielőtt fia megajándékozta volna egy pár kazettával, illetve Jimmy legeslegutolsó koncertjének videójával, még ágyban töltötte az egész napot, s a legnagyobb erőfeszítésbe került akár a konyhába is kibotorkálnia [...] Melicher néni 75 százalékos mozgássérült, már 10 évvel ezelőtt leszálalékolták, s élete legnagyobb álma egy saját rokkantkocsi. Ha Jimmyt hallgatok, jobban érzem magam. Nem esik nehezemre a mozgás. Reggelente, amikor beveszem az orvosságaimat, mindig bekapcsolom a videón ezt a koncertet is...””⁴³²

Meg kell ugyanakkor jegyezni, – amit a tanulmányban többször hangsúlyoztam – hogy mindezek a média híresztelések nem válhatnak az orális folklór részeivé, ha nem találkoznak a befogadó közösség erre vonatkozó igényeivel.

A sztárok kultuszának szakrális oldalához kapcsolódik a sztárról készült képek felhasználása a mindennapi életben. A sztár képe, a szentképek posztmodern megfelelőjének tekinthető. Hans Belting megjegyzi, hogy a képek a hívők vágyaiban mindig is jelen voltak. A szentképek „mélyebb rétegeket érintettek és más kívánságoknak tettek eleget, mint amilyenekre az egyház élő képviselői képesek voltak.”⁴³³ Alapvetően három változattal találkozhatunk.

---

⁴³⁰ <http://www.sztarbutik.hu/?cikk=494> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.19.

⁴³¹ *Mai Nap* 2001. 01. 11.

⁴³² *Story* 2001. 03. 29.

⁴³³ Belting, Hans 2000. 1.

a. Egyrészt a „posztmodern szent sarok” kialakítása a lakáson belül, ahol megtalálhatók a sztár poszterei, esetleg – ereklyeként funkcionál – autogramja, koncertjére szóló belépő stb. illetve a technikai fejlődés hatásával terjednek a róla szóló videók, dvd-k.

„Nagyon szeretem a hangod!

Ha látnád a szobám, elájulnál!

Telle van magdival.”⁴³⁴

„Van otthon egy két méteres Magdim.”⁴³⁵

„Kedves Magdi! közel ötven évesen nem tudok betelni a hangoddal, végre megtaláltam a tv2 archívumában a videókat, amiben énekelsz, és még mindig naponta hallgatlak. a hangod minden rezdülését imádom, sírok-nevetek tőled.”⁴³⁶

„A híres emberek [...] amelyekkel a képeken kapcsolatba kerülünk, ránk sugározzák – legalábbis szeretnénk, ha ránk sugároznák – a hozzájuk kapcsolódó, az egyén súlyát ezáltal megemelő képzeteket. E törekvés jelen van akkor is, amikor híres, számunkra tekintélyt jelentő emberek képeit tesszük ki a falra vagy dolgozóasztalunkra. A mágia elve szerint ilyenkor a mi munkánk szellemét, a mi otthonunk, a mi életünk légkörét is áthatja az, amiért tiszteljük őket. Az ilyen képalkalmazásból a portrét körülvevő, a példaképhez asszociált szimbólumok tárgyevegüttesének segítségével afféle kis »házioltár« is kinőhet [...] A példaképeknek állított »házioltárok« ugyanakkor kiépítőjük önkifejezésének is tekinthetők, hiszen többnyire akkor jár el így valaki, ha úgy érzi, hogy a példakép valami olyasmit képvisel, ami az ő személyiségének (is) fontos része.”⁴³⁷ A szent sarok a ház szentélye, ahol a szentképek, szobrok, a Szentírás található, ahol csak tiszta cselekedeteket lehet végezni. Itt a szentképek szerepét átveszik a posztterek, képek a szentírását pedig a kivágott újságcikkek, valamint a cd-lejátszó.⁴³⁸ Ez a profanizált

---

⁴³⁴ <http://sgforum.hu/listazas.php3?azonosito=ruzsamagdika&id=1144775862> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.23.

⁴³⁵ <http://forum.sg.hu/listazas.php3?azonosito=rmagdi&id=1143393431> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.23.

⁴³⁶ <http://sgforum.hu/listazas.php3?azonosito=eszi07&id=1159728293> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.23.

⁴³⁷ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2000a 149.

⁴³⁸ „...egy képnek akkor van szakrális-mágikus funkciója, ha mintegy fétissé válva, maga helyettesíti az ábrázolt objektumot, vagyis eggyé válik vele. Ebben a szemiozisban eltűnik a különbség az ábrázolás és az ábrázolt dolog között: a kép tehát nem ábrázol vagy jelképez valamit, hanem maga is azonossá lesz a

változat sem csupán az emlékezés funkcióját tölti be, hanem egyes esetekben az imádkozás színtere is. Ki kell ugyanis emelni, hogy maguk a sztár rajongói sok esetben vallásosak. A vallási jegyeket magára öltő sztárkultusz tehát nem zárja ki a hagyományos vallásosságot, a kettő a rajongók személyében sok esetben megfér egymás mellett.⁴³⁹ Az ilyen, magukat vallásosnak tartó rajongók esetében láthatjuk legszembetűnőbben, hogy a sztárkultusz esetében előkerülnek a hagyományos vallások kelléktárába tartozó rítusok.

„Szűk szavú vagyok, különben is szerbül már jobban tudnám kifejezni magamat, mert Jugoszláviából jöttünk... Elmondtam egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet, mert Magyarországon is a Miatyánk, meg Jugoszláviába is, meg Romániába is a Miatyánk az Miatyánk, az Üdvözlégy az Üdvözlégy Mária. Elmondtam nem tudom hány imát magamba...”⁴⁴⁰

„Jimmy az idők végezetéig egyedi, különleges és tökéletes marad! Amióta meghallottam a halálhírét nem térek magamhoz! Nem hiszem el, hogy itt hagyott minket... Állandóan hozzá fohászok, imádkozom reggel, délben, este... Otthon leülök a poszttere előtt, meggyújtok egy gyertyát és imádkozom. Hozzá, érte... és tudom, hogy hallja, tudom... Mert nem lehet máshogy. Tudom, hogy Ő már fent van a mennyben és vár rám.”⁴⁴¹

A vallással való kapcsolatot mutatja az a rajongó által festett kép is, mely az énekest egyértelműen a kereszténységből származó attribútumokkal ruhazza fel,⁴⁴² illetve a rajongók által írt versek tömkelege, melyek közös vonása, hogy több, a

---

megjelenített transzcendens valósággal [...] Ugyanazok a képek a kommunikáció különböző médiumaiban és műfajaiban jelenhetnek meg.” Tanczos Vilmos 2007. 9-10.

⁴³⁹ Több médiában is megjelenik a vallásosság, mint érték felfogás. „Zenéjével is az Urat akarta hirdetni [...] a vallás a zenéje által olyan otthonokba is bejutott, ahol nem mélyen hisznek Istenben.” (Mai Nap 2001.01.16.)

„Jimmy és családja húsvétről húsvétra ott ült a templom padjaiban, nem ritkán könnyes szemmel.” (Mai Nap 2001.01.18.)

„Jimmyvel 1999-ben ismerkedtem meg. Akkor adományozott a templom építésére nagyobb összeget. Léven mélyen vallásos, ezután is többször találkoztunk.” (Mai Nap 2001.01.18.)

„Istenfélő volt, szívében nem lakozott bosszú vagy harag” „a vallás a zenéje által olyan otthonokba is bejutott, ahol nem mélyen hisznek Istenben.” „ő azokat szólította meg, akik ritkán vagy egyáltalán nem járnak templomba. Fontos volt számára, hogy felhívja az emberek figyelmét a jóistenre.” (Story 2001.01.18.)

⁴⁴⁰ 30 éves férfi, 2001.01.20. Csepeli temető

⁴⁴¹ 52 éves nő, 2001.10.31. Csepeli temető

⁴⁴² Lásd a mellékletben található képet!

kereszténységből vett elem megjelenik bennük (mennyország, angyalok, szentté vált énekes, angyali kórus, Jézus, Atyaisten, Sátán).⁴⁴³

b. Másrészt a sztár képeit kezelhetik úgy is, mint egy családtagét, azaz beteszik a családi fotóalbumba, esetleg külön albumot nyitnak neki. A sztárt, akit ugyan nem ismernek személyesen, közvetlen hozzátartozóként kezelik, alátámasztva ezzel a médiumok hatását az emberi kapcsolatháló átalakulására, valamint a televízióval folytatott képletes, fantáziabeli kommunikáció nagyon is valóságos hatását.⁴⁴⁴

„Egy albumot készítek...sok újságom van, rengeteg van, nagyon régen gyűjtöm és hát például Lady-t⁴⁴⁵ azt különszedtem, meg most a Jimmy-nek is csinálok egy ilyen kis mappaszerűséget, úgy, hogy csak az ő cikkei, képei, meg ilyesmi lennének benne [...] gyűjtöttem, mert most őt vettem előre, Jimmyt [...] nagyon kiemelem őket.”⁴⁴⁶

*„A prospektusokat megörzöm, olvasgatom, hogy egy nagyszerű emberre és mondandójára emlékezzem”.*⁴⁴⁷

„Minden egyes újságot megvettem Jimmyről, s 14 lefűzhető, nyilontasakos dossziém van Róla. Ezen kívül 4 nagy fotóalbum Jimmy sírjáról, mikor hozzát mentem, s a különböző emlékesteokról, ill. Jimmy-díjkiosztó ünnepségekről, stb.”⁴⁴⁸

---

⁴⁴³ „Születésnapodon a mennybe érkezel
s az angyalok kórusa Neked énekel.
Belépsz a kapun a tündöklő fénybe,
Remélem boldog leszel odafenn az égbe.
Az Úr vigyáz Rád,
Én őrizlek Téged.
Szívemben, lelkemben,
Amíg csak élek.” /Betty/

„Ma 6 éve végetért egy álom,
A boldogság, a fény eltűnt angyalszárnyon.
A legdrágább kincsért Isten érkezett
S Ő magával vitte a fényt, az életet.
Nem pótolja senki és semmi csodálatos lényét,

Míg az angyalokat dalolni tanítja, emeli a varázslatos mennyország fényét.” /Zsuzsanna/

⁴⁴⁴ A tömegkommunikációval kapcsolatos kutatásokból tudható, hogy a televízió (kisebb mértékben a rádió) műsorával az ember képzeletbeli kommunikációba lép. A műsor úgy jelenik meg számára, mintha valódi interaktív szituáció lenne, valódi kommunikáció jönne létre, amihez fantáziája segíti hozzá.

⁴⁴⁵ Utalás Lady Dianára.

⁴⁴⁶ 52 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

⁴⁴⁷ 52 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

⁴⁴⁸ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

Eltűnik tehát a távolság, a sztár és rajongója közt valóságos érzelmi szál alakul ki – még ha ez csak egyoldalú kapcsolatot feltételez is. Megállapítható tehát, hogy létezik egyfajta paraszociális kapcsolat a rajongók részéről, melynek lényege, hogy a rajongó és a rajongásának tárgya közt létrejövő mindenféle kötelék a média, s nem pedig a hétköznapi kommunikáció keretei közt keletkezik.⁴⁴⁹

„Persze minden műsorban hatalmas élmény volt Őt látni, lenyűgözött a kinézete, és az egyénisége, amely lejött a képernyőn keresztül. S ami a legérdekesebb, ott, mikor legelőször megláttam Jimmyt 16 éve, amit beeláttam akkor, hogy milyen egyéniség, ill. ember lehet, ugyanaz a kép alakult ki róla a millió cikk, könyv alapján, (amik a halála után jelentek meg), mint amit 16 éve, még a nevét sem tudva beeláttam Jimmybe. Hogy milyennek láttam Jimmyt 16 éve ott abban a zenés tv-műsorban, és milyennek látom most a dalai alapján, és a sok cikk, meg könyv alapján? Mint említettem, a kettő kép nagyjából megegyezik).”⁴⁵⁰

c. Végezetül megjelenik a sztár képe olyan szituációban, mely a tágabb közvélemény előtt fejezi ki, hogy a rajongó kötődik hozzá. Így tűnik fel ruhadarabokon, elsősorban pólókon,⁴⁵¹ valamint személyes honlapok háttereként. Magyarázatot a képek felhasználására akkor kaphatunk, ha mindezt a vallásosság irányából közelítjük meg. A szentképek egyik fő funkciója, hogy *„helyettesi minőségükben lehetőséget nyújtsanak arra, hogy az emberek lojalitásukat vagy annak megtagadását kifejezzék. A demonstratív vallásgyakorlás azok közé a rendszabályozási alkalmak közé tartozik, amelyeket minden vallás megkíván követőitől.”*⁴⁵² Ebből a nézőpontból a posztterek hasonló funkciót töltenek be a búcsújárók körmeneti zászlóihoz is, amik egyrészt megjelenítik közösségük védőszentjét, amivel egyben kifejezik az iránta érzett vallásos tiszteletüket, valamint szimbolizálja a közösséghez való tartozásukat, ezáltal identitásukat is.

---

⁴⁴⁹ Lásd Rojek, Chris 2001., ill. Barbas, Samantha 2001.

⁴⁵⁰ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét 2007.01.26.

⁴⁵¹ A divattal kapcsolatos kutatásokból tudható, hogy az öltözködési stílus egyben kulturális szimbólum is. A ruha és viselője között organikus kapcsolat van, mely telve van emóciókkal. *„A viseleti rendszer maga funkcióival csak egy része az élet általános struktúrájának, amely olyan dolgokon alapul, mint világkép, gazdasági rendszer stb.”* Bogatirjov, Pjotr Grigorjevics 1982., 102. A divattal kapcsolatban bővebben Barthes, Roland 1982a, 1982b

⁴⁵² Belting, Hans 2000. 1.

3.3.2 A mondák

A két bemutatott sztár közül – a posztmodern folklór keretei közt – jelentősnek nevezhető mondakör alakult ki Zámbó Jimmy alakja körül. A „Zámbó Jimmy - mondakör” kialakulása rögtön a tragikus események bekövetkezte után megkezdődött. Meg kell azonban jegyezni, hogy Zámbó Imrét, számos más sztárhoz hasonlóan már életében „legendás történetek” egész sora vette körül, melyek közt találhattunk pozitívát (gyermekszerető), jótékony, megmaradt „egyszerűnek” sztárrá válása után is – és negatívát egyaránt – alkoholizál, veri a feleségét,⁴⁵³ drogozik stb.

A mondák legnagyobb része eleinte a halál körülményeivel kapcsolatban keletkezett. Ebben szerepe volt természetesen az egymásnak ellentmondó, vagy homályos híradásoknak is. Habár a rendőrségi közlemények kizárják az idegenkezűség lehetőségét is, a médiumok – és természetesen a rajongótábor is - mindenáron fenn akarják tartani a rejtélyesség látszatát:

„Hitetlenkednek a rajongók - „Hülyének néznek minket” – Titkok Jimmy halála körül”⁴⁵⁴

„Tud valamit? Hívja a Blikket!”

„...az eddigi nyilatkozatok, hivatalos közlemények továbbra is egymásnak ellentmondanak vagy egyszerűen értelmezhetetlenek. A Blikk kérdéseire továbbra sincsenek válaszok.”⁴⁵⁵

Az ekkor keletkezett szóbeli változatokban jelentős része ennek megfelelően kizárja a véletlen baleset lehetőségét. Mert *„akinek ilyen istenadta hangja van, az nem ölheti meg magát.”* Hasonló esemény látható, mint ami az egykori betyárok kapcsán is megfigyelhető, kiknek halála mindig rejtélyes körülmények között, árulás folytán történt. Zámbó Imrénél a következő variánsokkal találkoztam.⁴⁵⁶

---

⁴⁵³ Ezzel kapcsolatban olyan történetek is keringtek, mely szerint a mentősök azt várták, hogy az énekes minél gyakrabban rúgjon be, mert akkor mindig megverte a feleségét és a helyszínre érkező mentősök fejenként 10 000 Ft-ot kaptak, hogy ezt eltussolják.

⁴⁵⁴ Blikk 2001.01.17.

⁴⁵⁵ Blikk 2001.01.17.

⁴⁵⁶ Itt kell megköszönnöm Grynaeus Tamás szíves segítségét, aki rendelkezésemre bocsátotta az általa, a napilapokból összegyűjtött variánsokat.

1. Gyilkosság történt. A leggyakoribb elkövetőként az énekes felesége jelenik meg. Egyes változatok megmagyarázzák az okokat is.

a. Van, ahol amiatt történt a gyilkosság, mert Jimmy állandóan verte a nőt. Esetenként ehhez még hozzáteszik, hogy előző este Jimmy úgy megverte az asszonyt, hogy a helyszínen érkező mentősöknek 20 000 Ft-ot adott feketén, hogy ne vigyék be az ambulanciára.

b. Máshol a családi dráma hátterében az énekes egy színésznőhöz fűződő kapcsolata húzódik.

c. Egy másik verzió szerint azon a hajnalon a lakásban családi veszekedés tört ki, ami valahogy a tragikus eseményekbe torkollott.

2. Gyilkosság történt, de a tettes nincs meghatározva. Erre utal egyes változatokban a helyszínen érkező mentősök nyilatkozata, mely szerint a lött seb helye, jellege olyan volt, hogy az önkézéséget egyértelműen kizárja.

3. Gyilkosság történt, és az alvilág keze lehet a dologban, mert „*nagy pénzek voltak itt benne!*”⁴⁵⁷

4. Gyilkosság történt, a nagyobbik fia keze van a dologban, „*az biztos! Az még most is ott ül a börtönben!*”

5. Öngyilkosság történt. Ennek szintén több oka lehet. A leggyakoribb változatok szerint a sztár nem tudta már áthidalni azt a szakadékot, ami a médiában róla festett kép és a valódi énye között volt. Elege lett a sztárságból, az állandó zaklatottságból. Depresszióba esett, amit már a Szilágyi Jánossal folytatott beszélgetésén is érezni lehetett.⁴⁵⁸ Más szerint családi és egzisztenciális problémái voltak.

6. Véletlen baleset történt. Ennek szintén számos okával találkozhatunk:

a. részeg volt, alkohol hatására cselekedett.

b. részeg volt, de ezt kiegészíti, hogy „murizott”, ami miatt a környékbeliek az utcán tiltakoztak – ezért lött ki: „Én vagyok a Király, majd én megmutatom, hogy ki a király!” – mondta, majd kivette a tárat a fegyverből és „brahiból halántékához tartotta”.

c. kábítószer hatására cselekedett

d. fegyvertisztítás közben történt a baleset. Valami megzavarta, aminek hatására ő kilőtt az ablakon. Később elterjed, hogy ez a valami a szomszéd kakasának kukorékolása volt.

---

⁴⁵⁷ Ezt a változatot a halál egy éves évfordulóján jegyeztem fel.

⁴⁵⁸ A műsort 2000 decemberében vetítette a Magyar Televízió.

Több változat foglalkozik a halál egyéb körülményeivel, melyek mind a rejtélyt fokozzák:

- a baleset helyszíne: emeleti szoba, kert
- a lövések száma: egy, kettő, négy, öt
- a lövések iránya: vaktölténnyel a levegőbe; csak a szobába; a kakasra; az utcára – ezt kiegészítik olyan variánsok is, mely szerint az utcán és a kertben találtak töltényhüvelyeket, csak el akarják tussolni
- a jelenlévők száma: három fő, öt fő
- túl gyorsan lezárták az ügyet

Mondai elemek jelennek meg továbbá a temetéssel kapcsolatban. Szájról – szájra terjednek a történetek a tömegekről, a hatalmas ajándékokról, az elragadtatott gyászról. Megjelennek a rajongók, akik időt, pénzt nem kímélve hozzák ajándékaikat, vagy hatalmas vagyont áldoznának a sztár ereklyéiért.⁴⁵⁹

A Zámbo Imre halálánál kialakuló mondák nyilvánvaló kapcsolatot mutatnak a mondai hősökkel. Az, hogy a rajongók szemében imádott sztár élete ennyire értelmetlen, sőt groteszk módon ért véget, maga után vonta, hogy rögtön elkezdődött a rejtélyes halálról és a mögötte húzódó „összeesküvésről” szóló mondák születése, amihez, mint jól láthattuk, tevékenyen hozzájárultak a tömegművelők is. A folyamat egyértelmű csúcspontja, mikor az újságok címlapjain megjelent egy kép a halott énekes bal karjáról, amelyen egy vágás éktelenkedett. „Természetesen” a szakértők sem tudták egyértelműen megmondani honnan is származhat, de azt már közlik, hogy dulakodásra utaló elszíneződéseket és karmolás nyomokat találtak. Sokkal kisebb teret szenteltek később annak a hírnek, hogy ezek a vágásnyomok a boncolás közben keletkeztek

Richard Bauman részletesen leírja, miért kell kizárnunk a folklór területéből a modern tömegkommunikációt, vagyis a rádiót, televíziót. Véleménye szerint a tömegkommunikációs eszközök által terjesztett jelenségek a közösségi életben gyökereznek ugyan, ám azt kívülről alakítják és gyarapítják, nem követelnek részvételt, csupán azt, hogy a tömegek fogyasztókká váljanak, továbbá közléseik nem

---

⁴⁵⁹ Lásd például a később szóba kerülő tatabányai családot, aki koronát készíttetett a temetésre, vagy azokat a rajongókat, akik hihetetlen összegeket áldoznának a sztár személyes tárgyaiért.

változtathatók, rögzültek.⁴⁶⁰ A „mass culture theory” mindezek mellett úgy véli, hogy a tömegmédiumok termékei nem csak, hogy nem részei a népi kultúrának, de még csak nem is képesek kielégíteni az emberek igényeit, érdeklődését.⁴⁶¹ A Zámbó Imre személye kapcsán kialakult mondanakör – véleményem szerint – rácsáfolt e tézisekre. Brunwald meghatározása alapján a folklór alkotások jellemzőit öt pontban foglalhatjuk össze. 1. szájhagyomány útján terjed, 2. a folklór hagyományos, 3. változatokban létezik, 4. anonim, 5. formulaszerűsége törekszik.⁴⁶² A populáris médiumokban a sztárokról cirkuláló történetek mindezen kritériumoknak megfelelnek, még a Nagy Ilona által megkérdőjelezett hagyományosságnak is.⁴⁶³ Láthattuk, hogy ezek a történetek archetipikus mintákat használnak fel, olyanokat, melyek több évszázada megtalálhatók a folklórban. Ezek adaptálódnak saját korunkra, változnak meg oly módon, hogy a ma emberének szükségleteit elégítsék ki. Ezek a szükségletek nyilvánvalóan eltérnek a korábbi korokétól, ám több lényeges ponton hasonlóságot mutatnak velük.

3.3.3 „Szekuláris” zárandoklatok

Köztudomású, hogy Zámbó Imre váratlanul, a rajongókat sokkoló hirtelenséggel hunyt el, népszerűsége csúcspontján. A halállal lépett át Zámbó kultusza véglegesen egy olyan határt, mellyel szakrális mivolta betetőződött. *„Ha az emlékezés kultúrája elsősorban a múlthoz fűző viszonyt jelenti, és ha múlt ott támad, ahol Tegnapi és Ma különbsége tudatosul, akkor a halál e különbség ősi tapasztalata, a megholtakra való emlékezés pedig a kulturális emlékezés ősfarmája [...] A holtakra való emlékezés vissza- és előretekintő emlékezésre tagolódik. Egyetemesebb, eredendőbb, természetesebb jelenség a visszatekintő emlékezés: az a mód, ahogy egy csoport együtt él a maga halottaival, a tovahaladó jelenben emlékezetében tartja az elhunytakat, miközben önmagán egységének és épségének olyan képét alakítja ki, amely magától értetődően öleli fel őket is”*⁴⁶⁴

A rá való emlékezés első közösségi ritusa a gyász kinyilvánításához kötődik. Zámbó Jimmy halála után Magyarország rendszerváltozás utáni történetében eddig példa

⁴⁶⁰ Baumann nézetét idézi Nagy Ilona 2005. 465.

⁴⁶¹ „...cultural products like cinema could not be art because they no longer possessed the 'aura' of authentic and genuine works of art, nor could they be 'folk' culture because they no longer came from the 'people', and therefore could not reflect or satisfy their experiences and interests.” Strinati, Dominic 1996. 4.

⁴⁶² Idézi Nagy Ilona 2005. 466.

⁴⁶³ Nagy Ilona 2005. 466.

⁴⁶⁴ Assmann, Jan 2004. 61.

nélküli méreteket öltő spontán megmozdulások történtek, melyekre disszertációmban a „szekuláris” zárandoklat terminust használok, megkülönböztetve ezzel a hagyományos vallások mindegyikében megtalálható zárandoklatoktól. Habár a két jelenség nagyon közel áll egymáshoz, szükségesnek érzem elválasztásukat.

A zárandoklat kifejezést elsősorban *peregrinatio sacra* értelemben használok, azaz mint „szent helyek felkeresése vallási indíttatásból”. A zárandoklat minden esetben együtt jár a résztvevők számára bizonyos mértékű aszkézissel, lemondással és önsanyargatással.⁴⁶⁵ Ha a „szekuláris” zárandoklatra szeretnénk definíciót adni, az teljes mértékben megegyezne ezzel, ám a definíció feloldása során felszínre kerülnek az eltérések. A hely szentségét nem vonhatjuk kétségbe ez esetben sem, hiszen mint az alábbi fejezetből kiderül, az a rajongók számára kiválik a hétköznapi tér- és idősíkból. A vallási indíttatás is megtalálható, hiszen a halott sztár köré épített kultusz a rajongók számára vallásként funkcionál, ám leglényegesebb eltérése a hagyományos vallásoktól az, hogy tárgya egy olyan személy, aki a profán világ része. Ez többek közt azt is magába foglalja, hogy ez a személy önmagát még életében nem tüntette fel semmiféle vallási szerepben, sőt vallásossága sem volt egyértelmű. Személye szakrális jelleget csupán a rajongói szemében kapott. Zámbo Jimmy szakrális személlyé válása viszont nem lenne elképzelhető a napjainkban zajló szekularizációs folyamat nélkül, ám az, hogy szakrális személlyé válik, egyben azt is jelzi, hogy a szekularizáció együtt jár a deszekularizációval, melynek során a profán világ szereplői nyernek vallásos attribútumot. A „szekuláris” zárandoklat kifejezés használatát tehát azért érzem szükségesnek, mert a zárandoklat esetünkben a „szekularizáció” következtében alakulhat ki egy olyan személy köré, aki élete során a profán szférába tartozott.

Zámbo Jimmy halála után közel 3 héten át tartó spontán zárandoklat indult meg, melynek ekkor még egyetlen színhelye volt, az énekes csepeli háza. Jimmy halálának hírére már a tragédia éjjelén százak vittek virágot, mécsest, plüss állatokat. Esetünkben a gyász kifejezésének közösségi megnyilvánulásával van dolgunk. A rajongók, tisztelők hitük szerint elmondanak egy imát az énekes lelki üdvéjért vagy némán kegyeletüket, együttérzésüket nyilvánítják. Hasonló tömeges jelenségeknek lehetünk szemtanúi számos sztár halálakor. A zárandoklatok színhelyei ekkor még általában azok a helyek,

---

⁴⁶⁵ Pusztai Bertalan. 2004. 27-29.

melyek közvetlenül kapcsolatban álltak a néhai sztárral, illetve magával a tragédiával (pl. a lakás, a tragédia színhelye, a kórház, ahol ápolják). Ezzel párhuzamosan megindulnak az „internetes zárandoklatok” is. Tömegével jelennek meg népszerű internetes portálok fórum rovataiban az énekessel foglalkozó témák. A hozzászólások közt az alábbi tematikájú csoportok különíthetők el: 1. részvétet, sajnálatot kifejező, 2. az énekes teljesítményét, kvalitását elismerő, 3. a rejtélyekről, tisztázatlan eseményekről szóló, 4. a gyász tisztaságára felszólító, 5. a kereskedelmi médiumok üzleties szemléletét elutasító hozzászólások. Az interneten megjelenő üzenetekben rendre feltűnnek gyertyák, virágok illetve az énekesről készült fotók.

A zárandoklatok egyértelmű csúcspontja a temetés napja. Egyrészt, mivel ekkor jelenik meg a legnagyobb tömeg,⁴⁶⁶ akik utolsó útjára kísérik el a sztárt, másrészt mivel új zárandokhely megnyitásának lehetünk szemtanúi. Utóbbi esetben a fogyasztói civilizáció előre megkonstruált zárandokhelyéről van szó, hiszen Csepel legnagyobb kereskedelmi központjában rendeztek be egy Zámbo Jimmy emlékkiállítás, ahol a rajongók megcsodálhatták a sztár életéhez kötődő „ereklyéket” (mikrofon, fellépő ruha, iskolai bizonyítvány stb.). Ezzel párhuzamosan indul be a modern ereklyekultusz a tömegmédiumok asszisztálásával. Egy szent utóélete ugyanis leglátványosabban a körje kiépülő ereklyekultuszban nyilvánul meg. A halott sztárhoz kapcsolódó dolgok egyszerre felértékelődnek, megkezdődik az ereklyék gyűjtése. A legjobban ezt a lemezek és könyvek eladási statisztikái jelzik, melyeken Jimmy Guinness-rekordot döntött azzal, hogy a MAHASZ⁴⁶⁷ eladási lista első 13 helyét egy időben az ő lemezei foglalták el. Megjelennek a hírek arról, hogy a sztár legelszántabb rajongói mekkora összegeket képesek kifizetni egy-egy tárgyért.

„Akadt olyan, aki kétszobás lakását ajánlotta fel a király aláírásával ellátott könyvért.”⁴⁶⁸ „Eladó Jimmy dedikált gitárja” „Volt már, aki jelentkezett, hogy megvásárolná az énekes nagy értékű Jimmy-1 rendszámú Mercedesét.”

---

⁴⁶⁶ Zámbo Jimmyt a zord téli időjárás ellenére több tízezer kísérték el utolsó útjára. A résztvevők számáról csupán becslések jelentek meg. Előzetesen a szervezők több százezer főt vártak, ám a szokatlan hideg miatt nagyjából 40 000-en kísérték utolsó útjára az énekest.

⁴⁶⁷ Magyar Hanglezkiadó Szövetsége

⁴⁶⁸ www.rtlkubonline.hu utolsó letöltés dátuma: 2001.01.15.

„Páncélszekrényben őrzik a király utolsó aláírását...a feleségem azóta nemcsak az aláírást, hanem a tollat is ereklyeként őrzi.”⁴⁶⁹

A modern ereklyekultuszra utal továbbá, hogy a csepeli temetőből néhány nap múlva ellopták az énekes fejfáját. Az ereklyék szerepe esetünkben nagyon hasonló a hagyományos vallások ereklyéihez. A rajongók ezekkel akarják egyrészt a jelen nem lévő sztárt jelenlévővé, életük közvetlen részévé tenni, egyben csökkenteni azt a távolságot, mely köztük és imádott bálványuk között létezik. A sztár személyével kapcsolatos tárgyak, mint a hagyományos vallások ereklyéi, magukban hordozzák az imádott személy szellemiségének egy részét.

Jelentősek emellett a budapesti Köztársaság téri „Zámbó Jimmy kocsmába” irányuló zarándoklatok.⁴⁷⁰ A rajongók törzshelyének számító bár tulajdonosa Zámbó Jimmy egyik testvére, aki öccse halála után hamarosan hozzáfogott a hely kialakításához. A hely tulajdonképpen a fentebb említett kompenzációs rítus visszacsatolásaként fogható fel. Míg a kompenzációs rítus során a rajongók vágyaikat, hiányosságait vetítik ki a sztárra, itt ennek valamelyest a fordítottjával van dolgunk. A hely úgy van berendezve, ahogy Zámbó Jimmy szeretne volna, olyan bútorokkal, amilyeneket ő szeretett, megtalálhatók itt személyes tárgyai, fényképei, a hangszórókból folyamatosan az ő dalai szólnak, az étlapon pedig azokat az ételeket és italokat szolgálják fel, melyek kedvencei voltak. Maga a bár tulajdonképpen egy emlékhely, mely az emlékezés mellett az azonosulás szerepét is betölti. A rajongók olyanná lehetnek egy rövid időre, amilyen az általuk ideálisnak tekintett sztár volt. Nem mással van itt dolgunk, mint pl. a kereszténységből is ismert Krisztusi életút követésének analógiájával. Ahogy a keresztény hívek átéltek, átérzik Krisztus szenvedéseit a húsvéti szertartásokon a jeruzsálemi Golgota hegyen, a fülöp-szigeteki véres keresztre feszítéseken, úgy itt ennek analógiájára az azonosulás profán, „szekularizált” és lényegesen leegyszerűsödött formáját láthatjuk. A leegyszerűsödés oka többek között, hogy „szekularizálódó” világunk „barkácsolt vallásosságának” rítusai ugyan a hagyományos vallások példatárából is építkeznek, ám saját korunk körülményeinek kell, hogy megfeleljenek.⁴⁷¹

---

⁴⁶⁹ *Blikk* 2001. 01.17.

⁴⁷⁰ A kocsmát megnyitása előtt már 15 000 jegyet elővételben lefoglaltak.

⁴⁷¹ Megjelennek olyan új momentumok, mint az ezotéria és a spiritizmus. Asztrológus szakértők a születése körüli csillagállásból következtetve elemzik a sztár horoszkópját, életútját, próbálják megfejteni tulajdonságait, élete fordulópontjait. Egy asztrológus asszony még azt is megállapítja, hogy „szerencséje”,

Másrészt a jelenség gyökere az, amit Eliade a szent idővel, a vallásos ünnepekkel kapcsolatban már kifejtett.⁴⁷² Az ilyen ünnepek jelentős része voltaképpen mitikus ősidő, melyet újból jelenvalóvá tesznek. A Jimmyvel való szimbolikus azonosulás által a rajongók kilépnek egy olyan szférába, melyben az elhunyt énekes újból jelenvalónak tekinthető, így bizonyos szempontból maguk is részeseivé válnak az „örökkévalóságnak”.

A zárandoklatok célpontjai közül kiemelkedik a csepeli temető, az énekes végső nyughelye. A temető a Zámbó család csepeli házától 4 -5 kilométerre fekszik panelnegyedi környezetben. A sír kialakítása és a temetés szervezése végig a média nyilvánossága előtt zajlott. Zámbó Jimmyt a csepeli görög katolikus plébánián ravatalozták fel. A temetés előtti nap és egész éjjel tömött sorokban várokoztak a rajongók, hogy bebocsátást nyerjenek. A temetési szertartás megkezdése előtt néhány órával már hatalmas tömeg gyűlt össze a kis templomépület körül. A szertartást a rajongók hatalmas kivetítőn követhették nyomon, majd megindult a nagyjából 40 000 fős temetési menet a temetőbe. A menet során folyamatosan Zámbó Jimmy legnépszerűbb számaint énekeltek. Az ének itt hasonló szerepet tölt be, mint a „hagyományos” zárandoklatok során.

3.3.4 A „szekuláris” zárandoklatok célja

A zárandoklatok sorában különbséget kell tenni a temetéskor megnyilvánuló több tízezes megmozdulás és az azóta eltelt időszak zárandoklatai között. A különbség nem csupán a résztvevők számában mutatkozik meg, hanem a motivációban, és a sírnál tapasztalható viselkedésben is. Közös azonban mindkettőnél, hogy klasszikus átmeneti rítusok, melyeknél jól érzékelhető egyrészt a profán hétköznapiakból való kiszakadás, és ezzel együtt egy más lelki és idősíkra helyeződés, amikor az elkeseredett emberek körül egy rövid időre megszűnik a tér, az idő és a fizikai fáradtság. A hagyományos búcsújáráshoz hasonlóan „szent” helyhez közeledve jelen esetben is megszűnik ezen

---

hogy meghalt, mert a következő esztendő borzalmas lett volna számára. Más helyütt arról számolnak be, hogy egy spiritiszta három lábú székkel megidézi Zámbó Imre szellemét és a múltból faggatja. A szeánsz végére egy békés, senkire nem haragvó, feleségét a síron túl is szerető, gyermekét hiányoló családapa képe rajzolódik ki előttünk.

⁴⁷² Eliade, Mircea 1999, 61-83.

dimenziók kontinuitása, hiszen ez az a hely, amely kozmikus környezetéből egy meghatározott területet kiemel és minőségileg megváltoztat. Az a hely, mely biztosítja a kapcsolatot a szakrális szférával, ezen tör át a szentség, azaz egyfajta hierophánia kapcsolódik hozzá.⁴⁷³

A temetés napján a rajongók elszántságára, fanatizmusára jellemző, hogy nem törődtek a szokatlan hideggel, kellemetlenségekkel. Akadtak olyanok, akik az ország távolabbi részeiből, vagy az országhatáron túlról érkeztek s szálláshelyük nem lévén éjszaka egy áruházban melegedtek családostól, míg mások a szabad ég alatt éjszakáztak, vagy, ahogy a sajtóban is megjelent: *„Vasútállomáson éjszakáztak Zámbo Jimmy erdélyi rajongói.”*⁴⁷⁴ Szerbiából jött 30 éves adatközlőm a következőképpen fogalmazta meg ezzel kapcsolatos érzelmeit:

*„Ezt a napot mi erre szántuk! Az ő szövegeit, az ő dallamját, az ő négy és fél oktávját tiszteltük, becsültük és azt megcsináltuk, hogy eljöttünk tegnap valamikor mit tudom én és holnapután, valamikor, nem tudom mikor térünk haza. Jimmy egy legenda, egy király, király és a király meghalt, nincs itten. Szarok bele! Nem, nincs mit fiúk, lányok, nincs. Eddig 1000 km-t eljöttem, hogy két gyönyörű szép gyertyát, négyet, hatot, nyolcat, nem tudom hányat, virágot, meg templom...Most kikísérjük. Azt mondták, valami nénike mondta, hogy valami négy és fél, öt kilométert. Hát, ha kell, tizenöt, százötven kilométert kikísérjük a legendát, megyünk most a templomba. Így mondták. Még egyszer eljöttünk máma, még egyszer el fogunk menni a templomhoz és utoljára kikísérjük és azután visszatérünk hazánkba.”*⁴⁷⁵

Ugyanezt, azaz, hogy mennyire nincs fáradtságérzet, mennyire nem törődnek a rajongók a fizikai fájdalommal bizonyította egy középkorú hölgy rajongó is, aki arról szolt, hogy ő háromszor is megnézte a ravatalon a király koporsóját, pedig egy-egy bebocsátásra órákig is várnia kellett a hidegben. A zárandoklat célpontjához érve a rajongók tehát egy olyan „tisztá régióba” érkeztek, mely felülemelkedik a profán világon, a profán érzelmeken, így a fáradtságon, fájdalomon is.

---

⁴⁷³ Eliade, Mircea 1999, 20.

⁴⁷⁴ *Blikk* 2001.01.21

⁴⁷⁵ 30 éves férfi, 2001.01.20. Csepeli temető

A temetés napján tapasztalható zárandoklatok, mint korábban már említettük, a gyász, a kegyelet visszatükröződései. Az embereket a szeretett hozzátartozó elvesztése fölött érzett keserűség és részvét hozza ki az eseményre. Zámbo Jimmy halála óta viszont folyamatosan járnak sírjához rajongói, a síron mindig találunk friss virágot, rajzot, plüss állatokat.

„Kecskeméti lakos lévén havonta-másfél havonta feljárom Jimmyhez, mármint a sírjához. Mindig viszek Neki 10 szál virágot. Ezzel szeretném Neki megköszönni azt a gyönyörű, csodás életművet, amit ránk hagyott, s amit féltve, vigyázva kellene óvnunk. Jimmy emlékét pedig csendben, szépen ápolnunk kellene.”⁴⁷⁶

A sírt meglátogatók száma értelemszerűen ünnepek – a sztár névnapja, születésnapja, halálának évfordulója, húsvét, halottak napja, karácsony – alkalmával emelkedik. A sír a kollektív és egyéni emlékek találkozási pontjává válik, ahol az egymást nem ismerő rajongók spontán kommunikációba keverednek. A sztár ünnepein a megfogytakozott közösség, mely szenved az elvesztett ember hiányától, e hiányra reagálva összegyűlik. A közös gyász felszítja a kollektív érzéseket, ezek pedig az egyéneket arra ösztönzik, hogy egymás közelségét keressék.

„Jimmy sírjánál rengeteg barátnőt szereztem magamnak. Rengeteg nő szerelmes Jimmybe. A sírja telis-tele van mindig virággal.”⁴⁷⁷

Emiatt indul meg köztük a spontán kommunikáció. Mivel a jelenség folyamatos, így a lehetséges kommunikációs tartalmak mindegyikét nem tudtam felgyűjteni, róluk csak vázlatos sémát tudok közölni. Ennek alapján a következő tematikus egységeket figyeltem meg:

1. Ráhangolódás a kommunikációra, közös emlékezés

Rendszerint a fájó hiány felemlegetése, az énekes nagyságának méltatása. Az egymást nem ismerő rajongók a kommunikációs folyamat kezdetén két dologban biztosak lehetnek: mindketten szeretik Zámbo Jimmy zenéjét és mindkettőjüknek hiányzik.

---

⁴⁷⁶ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

⁴⁷⁷ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

2. A rejtélyek felemlegetése a halál kapcsán

„Gyilkosság volt ez, nem öngyilkosság! Az alvilág keze van itt a dologban, mert nagy pénzek voltak ám itt benne!”⁴⁷⁸ vagy ”A nagyobbik fia keze lehet a dologban, az biztos! Az még most is ott ül a börtönben!”⁴⁷⁹

Habár a rendőrségi közlemények kizárják az idegenkezűség lehetőségét is, a rajongótábor mindenáron fenn akarja tartani a rejtélyesség látszatát, hiszen egy hős nem halhat meg csak úgy egyszerűen. A hősök halála mögött mindig valamilyen árulás, cselszövés rejlik. Így volt ez a mondai hősöknél és így van ez napjaink hőseinél is. Különösen igaz ez Zámbo Jimmyre, akinek halála már-már groteszk körülmények között zajlott: *„Egy ilyen nagy ember nem halhat meg ilyen buta módon”*

3. A halott sztárral kapcsolatos élmények

A személyes találkozás a sztárral egyfajta megkülönböztetett státuszt eredményez a rajongótáboron belül. Ahogy az ereklyetiszteletnél már láthattuk, minden olyan tárgy és emlék felértékelődik, különleges presztízst nyer, mely közvetlen kapcsolatban volt az elhunyt sztárral. Csak ezek után jönnek a sorban a közvetett kapcsolatot megtestesítő lelki kapcsolat pl. a zenehallgatáson keresztül.

4. Transzcendens kapcsolat a sztárral

„Tudja hányszor álmodtam én már vele? Istenem, hányszor megjelent ő már nekem álmomban... És mindig, mindig olyan békés, nyugodt, szép álm volt. Olyankor mindig olyan nyugodtan ébredtem.” „Nekem is megjelent már Zámbo Jimmy, volt, hogy egyszerűen csak megjelent és mintha ő mondta volna, hogy »Ne aggódj« vagy »Most ezt tedd, vagy azt tedd«. Rengetegszer volt már.”⁴⁸⁰

Jelen esetben nem másról van már szó, mint a keresztény jelenések modern, „szekularizálódott” változatával. Az elhunyt sztár halála után megjelenik a kiválasztott rajongónak, üzen neki, kapcsolatban vannak egymással, még a halál után is.⁴⁸¹

---

⁴⁷⁸ 59 éves nő, 2002.01.02. Csepeli temető

⁴⁷⁹ 50 éves nő, 2002.01.02. Csepeli temető

⁴⁸⁰ 44 éves nő, 2006.10.31. Csepeli temető

⁴⁸¹ A társadalom transzcendenciára és csodára való igényét természetes módon a tömegművészek is igyekeznek kielégíteni, ahogy korábban már említettem.

Ide tartoznak azok a személyek is, akik számára e transzcendens kapcsolatot maga a hely jelenti. Egyes esetekben a sírnál való tartózkodás során a húsvéti körmenetekhez hasonló rituális cselekvések is megfigyelhetők.

„Azóta is, mikor havonta feljárom Jimmy sírjához, egy óbudai barátnőmmel minden alkalommal végigjárjuk a temetési útvonalat, közben egy presszóban egy kávé mellett meghallgatunk a zenegépen 10-15 Jimmy-számot, kiérvén a temetőbe kicsit rendbe hozzuk Jimmy sírját, utána kb. 4-5 órát ott ülünk a sírjánál a padon, persze Jimmyről beszélgetünk főként, s így emlékezünk minden hónapban Jimmyre. Minden alkalommal viszek Neki 10 szál virágot.”⁴⁸²

„Hiszek a lélek halhatatlanságában és Jimmy halálának első percétől kapcsolatba voltam vele. Jimmy örökre velünk marad, mindig itt van velünk ... Amikor csak tehetem, eljövök ide, pedig nem itt lakom a közelben, hanem Budaörsön, de meglátogatom őt, amikor csak tudom. Van, hogy hetente eljövök, mert itt valahogy mindig feltöltődöm és erőt merítek a hétköznapi harcainhoz. Valahogy úgy érzem, itt megkönnyebbülök és érzem a békét és szeretetet, ami itt száll rám. Jimmy itt van velem, érzem.”⁴⁸³

„Gyönyörű ez a hely. Gyönyörű a síremlék. Hihetetlen, hogy már öt éve nincs köztünk Jimmy. Számomra ő örökké új és megunhatatlan marad. Mindennap meghallgatom valamelyik lemezét, erőt adnak a számai...Ő volt a mindenem, számomra ő szinte egy isten volt. Nagyon hiányzik, de itt újból velem van. Érzem a szeretetét, ami mindig is sugárzott belőle. Úgy érzem itt mindig kapok tőle valamit. Egy kis szeretetet, egy kis erőt, bátorítást. Lélekben itt találkozunk és innen mindig feltöltődve indulok el.”⁴⁸⁴

Ők azok a rajongók, akik számára a temető a fogalom hagyományos értelmében véve búcsújáróhelyként funkcionál. Az ő zárandoklatuk célja már nem csupán az emlékezés, a kegyelet lerovása, illetve a „hit” nyilvános megvallása, hanem vallási indíttatás: a természetfölötti segítség elnyerése.

5. Öngyilkosság a sírnál

---

⁴⁸² Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

⁴⁸³ 39 éves nő, 2007.02.01. Csepeli temető

⁴⁸⁴ 41 éves nő, 2007.01.02. Csepeli temető

Zámbó Jimmy halála után hamarosan követte őt néhány rajongója a túlvilágra,⁴⁸⁵ akik közül kiemelkedik az a férfi, aki az énekes sírjához ment el azért, hogy ott öngyilkosságot kövessen el. A rendőrség információja alapján a középkorú férfi a halál beállta előtt elmondta, hogy azért Jimmy síremlékénél akarta kioltani az életét, mert nagy rajongója volt az énekesnek.⁴⁸⁶ Az öngyilkosság elkövetője, vagy azt megkísérelő ember számára az énekes életének, világméretű fundamentumaként működött, melynek elvesztésével az egész rá épült „rendszer” értelmetlennek tűnik.

„Elkezdek potyogni a könnyeim, s azóta is hullanak egyfolytában. Most is, ahogy írom ezeket a sorokat, potyognak a könnyeim. Még 6 év után sem tudom magam túltenni, hogy elvesztettük Őt. Hiányzik Ő nekem nagyon. Jimmyt senki és semmi nem pótolhatja. Hat éve csak, és kizárólag Jimmy dalai szólnak az otthonomban. Jimmyvel együtt számomra meghalt minden énekes. Jimmy pótolhatatlan, megunhatatlan, utánozhatatlan, lemásolhatatlan. Hatalmas űrt hagyott maga után, amit még az eltelt idő sem gyógyított be. Még mindig vérzik miatta a szívem, fáj érte a testem-lelkem. Jimmy halála után 4 hónapon keresztül azt hittem utána megyek, nem érdekelt semmi és senki, csak Jimmy. Csak sírtam és sírtam, feketének láttam a világot, nem volt értelme az életnek Jimmy nélkül. Egy éven át minden nap megsirattam, Jimmyt másfél év után tudtam csak elengedni, és pszichológiai értelemben 2 évig gyászoltam. Rengeteget sirattam Őt, az első évben minden nap megsirattam, de még utána is gyakran, s még a mai napig is megsiratom sokszor. Jimmy elvesztésével valami megtört bennem, halálának napja életem eddigi legsomorúbb napja. Egy fekete felhő lepett be, azóta nekem nem süt a nap, azóta nem tudom, mi az, hogy nevetés.”⁴⁸⁷

3.3.5 A szent hely eszközkészlete

Érdemes a zárándokok belső motivációja mellett megvizsgálni a gyász eszközkészletét is, azaz hogy mit visznek magukkal a temetésre illetve később a sírhoz való zárándókatok során. Megkockázatom, hogy jelen esetben nem a szokásos eszköztár –

---

⁴⁸⁵ Mai Nap 2001. 01.24.

⁴⁸⁶ Blikk 2006. 05.04.

⁴⁸⁷ Zsuzsanna, 44 éves nő, Kecskemét, 2007.01.26.

mécsesek, gyertyák, virágok⁴⁸⁸ – a fontosak, hiszen ezek a temetések illetve temetői látogatások hagyományos kellékei közé tartoznak. Hasonlóan nem először jelenik meg plüss állatok tömkelege sem.⁴⁸⁹ Három dolgot érdemes külön megvizsgálni. Egyrészt több esetben találkoztam magyar zászlókkal, mely egy pop énekes kapcsán nem nevezhető szokványosnak. A miertre a választ a fejezet korábbi részében már megkaptuk. A határon túli magyar rajongók számára Jimmy nem csak egy énekes volt, hanem a magyarság énekese és a magyar identitás megőrzésének egy eszköze.

*„Ő a mi királyunk volt, a magyarok királya. Más népeknek is vannak ilyenek, mint Elvis, de ő nekünk volt király, magyaroknak... A király, az király. Összeköti a népet a zenéjével, a szeretetével, és még mindig időszerű, amit énekelt. Szeressük egymást, mintha csak előre látta volna, mi lesz itt velünk, magyarokkal.”*⁴⁹⁰

Különösen fontos ez számukra, hiszen köztudomású, hogy a trianoni békekötés (1920.06.04) óta az országhatárokon túlra került nagyszámú magyarság folyamatosan hátrányos diszkriminációnak volt és van kitéve. A magyar identitás megőrzésében élen járnak az írók, színészek, tudósok, ám napjaink tömegkultúrájában befolyásuk a szélesebb tömegekre már nem vetekedhet egy médiaszemélyiségeivel. Zámbo Jimmy zenéje révén minden határon túli magyar házba eljuthatott s magyarságánál fogva különös szerepet nyert az emberek szemében. Nem csupán egy sztár volt, hanem ő volt a szerencsétlen sorsú, szegény családból származó, mások által érvényesülni nem engedett magyar sztár, aki így egy személyben életpéldává is vált számukra.

---

⁴⁸⁸ A temetésre és a sírhoz leggyakrabban sárga rózsát vittek, mivel „úgy hallották”, hogy az volt a kedvenc virága.

⁴⁸⁹ Lásd Bowman, Marion 2001., Doss, Erika 2008.

⁴⁹⁰ 57 éves férfi, 2007.01.02. Csepeli temető. A jelenséggel kapcsolatban ki kell emelni még egy momentumot, mely a tágabb értelemben vett sztárkultusz sajátosságaival kapcsolatos. Nevezetesen arról van szó, hogy mint az előző adatközlő esetében is látható volt, Zámbo Jimmy halálát több esetben is párhuzamba állítják a nyugati fogyasztói civilizáció mára már kanonizált sztárjaival. Ennek megnyilvánulása egyrészt, hogy Zámbo Jimmy neve mellett már az életében, 1992-ben megjelent a korona szimbóluma, mely a „pop királya” titulust jelképezi. *„Ő a mi királyunk volt, a magyarok királya. Más népeknek is vannak ilyenek, mint Elvis, de ő nekünk volt király, magyaroknak...”* A jelző használata nyilván marketing szempontú újítás, amivel egyrészt valójában Elvis Presley-re, másrészt Michael Jacksonra, harmadrészt Lady Dianára, a „szívek királynőjére” utalnak. Ennek kapcsán elkezdtek alkalmazni Jimmyre a „szívek királya” titulust is.

Ismét visszatérhetnék itt a média szerepére napjaink populáris kultúrájában, hiszen látható, hogy a média által sugárzott adások átkerültek a folklórbá, a közgondolkodásba s ott önálló életre keltek, így befolyásolják a közgondolkodást, viselkedést, cselekedeteket. A magyar rajongók az általuk csak a sajtóhírekből ismert nyugati celebritékre úgy tekintenek, mint civilizációs sarkkövekre, akikhez saját kultúrájukat – mely ebben a globalizált kultúrában a centrumhoz képest a befogadó periféria szerepét tölti be – saját sztárjaikat is formálják. Ezek a sztárok ilyen értelemben nem mások, mint napjaink hőtípusainak mintapéldái.

Végül ki kell emelni azokat a kegyeleti tárgyakat, melyek az énekes „király voltára” utalnak. Így a közeli boltokban, virágárusoknál drága pénzen lehetett kapni aranyozott miniatűr koronákat, valamint a sajtó is beszámolt arról a tatabányai családról, akik 24 karátos arannyal bevont hatalmas koronát készítettek 16 darab türkizzel és rózsakövel kirakva, melyek Zámbo Jimmy horoszkópjának („barkácsolt vallásosság” ismét!) kövei.

Ez utóbbival érdemes szembeállítani egy másik jelenséget is, ami a temetéskor volt tapasztalható és ami a fogyasztói civilizáció elutasítását, egyben a hely szakrális mivoltát jelzi a rajongók szemében: A temetési menet útvonala mellett találkozhattunk olyan virágárusokkal, akik hasznot akartak húzni az eseményből, ám a gyászoló tömegből többen rájuk támadtak és tettelességig fajuló összecsapás után elűzték a hely szellemiségéhez szerintük méltatlan személyeket és cselekedeteket.⁴⁹¹ Látható, hogy egy olyan, a hagyományos vallások esetében meglévő jelenség „szekularizált” párjáról van szó jelen esetben, melynek lényege, hogy a szent idő, a szent tér együtt jár meghatározott tilalmakkal, tabukkal. A rajongók tette párhuzamba állítható azzal a szentírási résszel, melyben Jézus megtisztítja a templomot a kereskedőktől.

„Jézus bement (Isten) templomába és kiűzte azokat, akik a templomban adtak-vettek, a pénzváltók asztalait és a galambárusok padjait pedig fölforgatta. „Írva van, kiáltotta: Az én házam az imádság háza, ti pedig rablóbarlanggá tettétek.”⁴⁹²

Felmerülhet végezetül egy kérdés, mely magának a jelenségnek a mibenlétére vonatkozik. Azt láthattuk és kijelenthetjük, hogy a „szekuláris” zárandoklatok a hagyományos búcsújárás modern kori változatai. Annak mintájára jönnek létre, ám megváltozott körülmények között, megváltozott, de hasonló tartalommal és céllal. Nem világos azonban, hogy a jelenség a szekularizálódás folyamatában jött-e létre és a vallások térvesztésének újabb jeleként fogható fel, vagy pont a deszekularizációt mutatja?

---

⁴⁹¹ Ugyanezt mutatja, hogy egy középkori rajongó hölgy azon kérdésére, hogy „Tudták, hogy húszmillióba került a temetés?” a körötte állók hevesen reagáltak: „Nem szegycelli magát? Pénzről beszélni, amikor itten fekszik holtan a király!”

⁴⁹² Máté evangéliuma 21, 12-14.

„A holtakról való megemlékezés a »közösségszerző« emlékezet paradigmatis esete. A közösség saját identitását igazolja a maga számára azzal, hogy emlékeiben kötődik halottaihoz. A bizonyos nevekhez ragaszkodás mindig valamilyen társadalmi – politikai identitás megvallását takarja [...] Az ereklyekultusz is a holtakról való megemlékezés közösségalapító- és szilárdító összefüggésébe tartozik.”⁴⁹³

Ha elveszítünk valakit – mint láhattuk, nem kell, hogy személyes ismerősről legyen szó – gyászt érzünk és a fájó hiányt szeretnénk megszüntetni az emlékhelyeihez tett zárandoklatokkal. *„A csoport emlékezetében való továbbélés reménye, valamint az az elképzelés, hogy halottainkat képesek vagyunk magunkkal vinni a tovahaladó jelenbe, alkalmasint része az emberi létezés egyetemes alapszerkezetének.”*⁴⁹⁴ Ilyen értelemben véve a „szekuláris” zárandoklatok nem nevezhetők sem a szekularizáció, sem a deszekularizáció jeleként. Azt azonban ki kell emelnem, hogy a „szekuláris” zárandoklat a modern kor tömegkultúrájának és a szekularizációnak köszönheti létét. Korábban is voltak ugyanis olyan személyek, akiket sokan gyászoltak, de egyrészt a korábbi századokban az egyház morális, közgondolkodást formáló szerepe olyannyira erős volt, hogy ezek a folyamatok megmaradtak a hivatalos vallás keretei között, másrészt az ilyen halálesetek híre korántsem jutott el egyszerre olyan embertömegekhez, mint napjainkban a tömegművelődésnek köszönhetően. A két tényező tehát együttesen okozza a „szekuláris” zárandoklatokat.

---

⁴⁹³ Assmann, Jan 2004. 63.

⁴⁹⁴ Fortes nézetét közli Assmann, Jan 2004. 63.

3.4 Sportolók

3.4.1 A sport, mint funkcionális vallás

A sport populáris kultúrában betöltött szerepének vizsgálata nem új keletű dolog. Foglalkoztak, foglalkoznak vele pszichológusok, szociológusok, történészek, sőt újabban a sport funkcionális értelemben vallásként való értelmezése kapcsán a vallástudományok művelői is. *„Erre elsősorban nem az ad alapot, hogy a modern kori olimpiai játékok megalapítója -- Pierre Baron (Sic!) de Coubertin (1863 – 1937) – kifejezett párhuzamokat vont a sportolók és a papok valamint a játékok egésze és a kereszténység között. Sőt a sportot egyenesen a kereszténységet felváltó újpogány vallásnak tekintette. Az 1936-os berlini játékok előkészítése során rádiónyilatkozataiban azt vallotta, hogy az »egykori és az új olimpiai játékok legfőbb jellegzetessége az, hogy vallás«. (Coubertin 2000) A párhuzam alapja a két társadalmi alrendszer funkcionális hasonlósága. Mindkettő erőteljesen ritualizált társadalmi intézmény, amely egyértelmű cselekvési normákat implikál, mindkettő saját időt és teret teremt a homogén időben és térben. A vallásokhoz hasonlóan a sport is értelemtartományokat alkot, identifikációt tesz lehetővé, vérszerinti, iskolázottsági, nemi, nemzeti, politikai stb. különbségeket képes relativizálni, illetve ezek felülírása révén a társadalmat új módon szegmentálni. A sport és a vallás egyaránt rendelkezik jól kiépített hierarchiákkal, felelőségekkel, anyagi háttérrel, definitív tanításokkal és szabályrendszerekkel, illetve a tanítványi láncolat jellegzetességeivel. A sportot a funkcionális megközelítés szerint tipikusan vallásnak nevezik, míg az inkább szubsztanciális megközelítés a valláspótlék, pszeudovallás stb. fogalmakkal választja szét a sport tartalmát a vallás tartalmától.*”⁴⁹⁵

A sportban rejlő lehetőségeket, akár vallási funkcióját, a közvélemény befolyásolásának rajta keresztüli lehetőségét hamar felismerték a különböző politikai szervek képviselői is. Emiatt vált a totális diktatúrákban a sport központi kérdéssé, mintegy modern cirkuszi látványosság, mely a nép boldogságérzetét volt hivatva szolgálni. *„Ugyanakkor a totalitárius rendszerek belső legitimitációjára is kiválóan alkalmas, hiszen e sport nagy tömegeket vonzó, látványos megnyilvánulásai kivételes lehetőséget biztosítanak az*

---

⁴⁹⁵ Máté-Tóth András 2008. 48-49.

érzelmeik és érzületek spontán nyilvános kifejeződése számára, s ezáltal szinte szükségszerűen válnak kollektív identitásképzetek hordozóivá. Ilyen értelemben tehát rendkívüli intézményeknek tekinthetjük a futballstadionokat és tág értelemben vett környezetüket, hiszen e kivételes helyszíneken a szurkolóknak még a legkeményebb diktatúrában is alkalmuk nyílt az informális kollektív önkifejezés viszonylagos szabadságának meg tapasztalására.”⁴⁹⁶ Emiatt fordulhatott elő, hogy egy-egy kiemelkedő kudarc a sportban akár politikai következményekkel is járhatott (lásd az „aranycsapat” 1954-es vereségét, melynek következtében demonstrációk alakultak ki Budapest utcáin). A diktatúrákban a sportolók bizonyos mértékig megszembélyesítették magát a rendszert, annak sikereit, míg másrészt példát mutattak az emberek számára kitartás terén, azonosulási minták is voltak tehát. „A kommunista vezetők számítása ezúttal többé-kevésbé beválik: a Honvéd (illetve a magyar futballválogatott) képes a kommunizmus felsőbbrendűségének látszatát kelteni az „imperializmussal” szemben, s ezáltal a párt hatalmának egyfajta igazolásul szolgálni. A tisztii egyenruhákban parádézó, sokszor szinte írástudatlan, alulról jött játékosok pályáivének hihetetlen magasságokba röpitő meredeksége, rendkívüli privilégiumaik halmaza, a kor kritériumai szerint mesés anyagi ellátottságuk és világhírük a népi demokratikus rendszerek által biztosított karrierrek csodába illő esélyével kecsegteti a mindennapi halandókat. A nép egyszerű fiaiból ünnepelt világsztárokká váló futballisták sokak szemében képesek az érdemelv szerinti kommunista mobilitás határtalanságát példázni.”⁴⁹⁷

A hétköznapi kisemberek a sportolók küzdelmeiben mintegy saját életük nehézségeit, harcait fedezhetik fel. Legalkalmasabb erre a szerepre az adott ország legnépszerűbb sportága (Európában elsősorban a futball). „A futball igazi tömegsport. Nem csupán a szurkolók száma, hanem heterogén társadalmi összetétele következtében is, ahol jelentős embertömegek egy zárt tér interaktív helyzetében egy szimbolikus harc közvetett résztvevőivé válnak.”⁴⁹⁸ Ebben a harcban nem csupán nézőként szerepelnek, hanem részt vesznek benne valóságosan. A szurkolók a sporteseményekre már valóságos „harc díszben érkeznek”, modern „törzsi” szimbólumaikkal felvértezve. Magukon viselik

⁴⁹⁶ Hadas Miklós – Karády Viktor 1995. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/1718/hadas.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.08.

⁴⁹⁷ Hadas Miklós – Karády Viktor 1995. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/1718/hadas.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.08.

⁴⁹⁸ Hadas Miklós – Karády Viktor 1995. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/1718/hadas.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.08.

csapatuk mezét, ezzel jelezvén, hogy ehhez a közösséghez tartoznak (a mezen gyakran szerepel a szurkoló által preferált játékos száma, neve is), hordják a csapat jelképeit is tartalmazó sálát, sapkát, akár még testükre is festik a „szakrális” színeket. Mindezek mellett identitásukat kifejező rigmusokat énekelnek sajátos stílusban, az alkalomhoz illő gesztusokkal, jelekkel kísérve és az esemény „felhevült”, felfokozott hangulatát tükröző vulgáris kifejezésmódban.⁴⁹⁹ *A szurkolás folyamatában a „kollektív azonosulásnak a személyiség legmélyebb dimenziójával kapcsolatos érzelmi-indulati összetevői is hangsúlyossá válhatnak. Ezek az összetevők az egyéni és kollektív pályáiv legkülönbözőbb helyzeteiből és korszakaiból származhatnak. A csapatkötődés, a „drukkerség” mindig különböző identitás-, tudás-, attitűd- és érzelmi-indulati elemek többé-kevésbé reflektált halmazaként alakul ki: az egyéni életút indítatai vagy az előzetesen konstruált közösségek hatásai egyaránt részét képezhetik. Származhat például az életciklus adott helyszínéből (mely többnyire a gyermek- vagy ifjúkorhoz kötődik), a családi gyökerekből vagy baráti és osztálytársi kapcsolatokról. Ugyanúgy megjelenhetnek benne az osztályhovatartozás, a vallási vagy foglalkozási azonosulás jegyei (például, amikor valaki egy „munkás-”, egy „keresztény”, ill. egy „vasutascsapatnak” szurkol), miképpen fölbukkanhatnak benne bizonyos ideológiai elemek is (például a politikai rendszerellenesség vagy az antiszemitizmus). Ám föltelemezhetőleg bármennyi esetleges vonás található is az identitás egyéni vonatkozásai között, a hűséges szurkolók többségénél gyakran föllelhetjük – ha másképp nem, csíraformában – az adott csapattal való kollektív azonosulás történelmileg mélyen rögzült, s már nem reflektáltan átéltelemeit.”⁵⁰⁰*

Az esemény „szentségét” jelzi a kifejlődő nagyszabású szurkolói turizmus. Az egy-egy sporteseményen kedvenc csapatuk miatt résztvevő szurkolók útja tipikus átmeneti rítusként írható le, melynek során megtalálható a Van Gennep által leírt összetevők mindegyike. Az út során a szurkolók kilépnek a megszokott térbeli-időbeli keretből, azok szokásos rendjét megszakítva készülnek egy szakrális rítusra. A ráhangolódásként szolgáló úton folyik a hangulatteremtő éneklés, alkoholfogyasztás, sztorizgatás, készülődés az eseményre, az esélyek és taktika latolgatása. A sportesemény helye és ideje „szent” térré és idővé válik, ahol a rítus maga folyik. Itt mérkőznek meg egymással

⁴⁹⁹ Bővebben a rigmusokról lásd Kemény Márton 2005.

⁵⁰⁰ Hadas Miklós – Karády Viktor 1995. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/1718/hadas.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.08.

a – Hankiss kifejezésével élve – „profán Olümposz istenei” és „démonjai”. A mérkőzés során a megszokott, profán világ rendje felborul, a hétköznapi normák fejükre állnak. Karneváli hangulat alakul ki. A hangos kiabálás, káromkodás, vulgáris megnyilvánulások, az ellenfél játékosainak szidalmazása, hibáik, sérüléseik feletti „örömködés” teljes mértékben elfogadottak, sőt elvárhatók egy igazi szurkolótól. A mérkőzés vége után kezdődik a profán világba való visszarendeződés. A visszaúton a történetek értékelése, elemzése zajlik, a következő „ütközetre” való felkészülés megtervezésével, a jövő felvázolásával egyetemben.

A sporttal kapcsolatos sztár jelenségeknél a kultusz domináns részeként egyrészt egyértelműen a csoporthoz való tartozás és ezen keresztül az identitás megerősítése tekinthető. Ez nem pusztán a csapathoz való tartozást jelenti, hanem felvázolja a szurkolótól elvárható viselkedés, követendő értékek sorát is.⁵⁰¹ „Az »igazi fradista« eszménye a bátorsággal, a »senkitől sem félünk« tudatával, az »esőben-hóban«, itthon és idegenben is a csapattal való kitartás értékével párosulva jelenik meg.”⁵⁰² A morális „szabályok” jelenléte a vallásokéhoz hasonló működést támasztja alá. „A szurkolók saját klubszeretetüket általában valamiféle hitként aposztrofálják, ezzel is kiemelve a kapcsolódás mélységét.”⁵⁰³ Ezt figyelhetjük meg a különböző sporteseményeken megjelenő rigmusokban kifejeződő csoport-tudatban és a szurkolói turizmusban is.⁵⁰⁴ Másrészt itt is megjelenik a sztár, mint azonosulási minta. Ezek a tényezők serkentik azután a sportolók kultuszának többi megnyilvánulási formáját.

3.4.2 Puskás Öcsi

Munkám jelen fejezetét két elhunyt focista kultuszára építem. Puskás Ferenc, a magyar labdarúgás aranykorának legendás játékosa és a 2002-ben brutális körülmények közt halálra vert Simon Tibor, ferencvárosi hátvéd alakja köré szerveződő jelenségeket, megnyilvánulásokat veszem vizsgálat alá. Mindkettőjük már életében igen jelentős

---

⁵⁰¹ Érdemes megfigyelni a különböző sportklubokkal kapcsolatos rajongói oldalakon ajánlott egyéb honlapok jellegét. Kiemelkedő arányban figyelhetünk meg közöttük politikai tartalmúakat, melyek zöme az irredentizmushoz kötődik.

⁵⁰² Bali János 1998b 47.

⁵⁰³ Bali János 1998b 51.

⁵⁰⁴ Bali János 1998a, 1998b

hatást fejtett ki a futballt szeretők körében. (Puskás esetében a futballt nem szeretők közt is!), ám haláluk ezeket a jelenségeket erőteljesen turbulálta.

Elsőként vegyük vizsgálat alá Puskás Ferenc médiumokban megjelenő életútját.⁵⁰⁵ Az egyes leírások legfontosabb részletei alapján „Puskás Öcsi” futballista karrierje a következők szerint foglalható össze. Puskás Ferenc *szegény sváb családban született*,⁵⁰⁶ korai éveit egy kispesti házban töltötte, 32 felnőtt és 132 gyermek társaságában. Már *gyerekkorától kezdve remekül futballozott*. Pénz hiányában általában rongyokból készített labdával játszott a közeli grundon, ahol társaival *napi tíz órát is* eltöltött. Legjobb barátja, későbbi csapattársa, a szomszédban lakó Bozsik József („Bozsik Cucu”) volt. Puskás már 15 évesen bekerült a kispesti felnőtt csapatba (a húszéves alsó korhatár kijátszása érdekében hamis adatokkal, Kovács Miklós álnéven). A csapat tagjaként 1943 őszén játszott legelőször, miután egy influenzajárvány miatt több játékosnak is távol kellett maradnia. Ekkortájt kezdték idősebb játékosai „Puskás Öcsinek” szólítani. A válogatottban 18 évesen mutatkozott be 1945-ben. Sikeréhez nagyban hozzájárult a csapat edzője, Sebes Gusztáv, akit lenyűgözött Puskás játéktípusa, és aki *megjósolta, hogy tanítványa egy napon a világ legjobb futballistájává válik*. A Grosics Gyula, Bozsik József, Kocsis Sándor, Hidegkúti Nándor, Puskás Ferenc köré szervezett válogatott 1950-től kezdve négy és fél éven át *verhetetlen volt*. 85 magyar válogatott meccsén 84, míg klub játékosként 349 mérkőzésen 358 gólt szerzett. Az 1956-os forradalom kitörése idején Spanyolországban játszottak s a csapat több játékosával egyetemben úgy döntött, *nem tér haza* a szovjet megtorlás miatt. A többi emigráns játékoshoz hasonlóan ő sem rendelkezett játékedéllyel, így pályafutásában átmeneti szünet következett. Az *emigráció* miatt az MLSZ közbenjárására a FIFA 18 hónapra mindannyiukat eltiltotta a játéktól. Puskás ezután először Olaszországba, majd *Spanyolországba költözött*, hogy eltiltása után újra játszhasson. Azonban *a legtöbb klubnál elutasították*, mivel ekkorra már elmúlt 30 éves és emellett túlsúlyos is volt. 1958-tól a *Real Madridban játszott* 39 éves koráig, amikor abbahagyta az aktív játékot. Nevéhez fűződik *a klub történetének egyik legsikeresebb időszaka*. 1981-ben térhetett haza először. Hatalmas várakozás és szeretet vette körül. 1991-ben végleg hazaköltözött Magyarországra. Puskás Ferenc 2006-ban halt meg hosszan tartó betegség

---

⁵⁰⁵ Az életút összeállításához a Nemzeti Sport, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Délmagyarország, www.index.hu, www.wikipedia.org, www.puskasferenc.hu lapok anyagait használtam fel.

⁵⁰⁶ Kiemelések tőlem P.I

után. Eredményei játékosként a következők: olimpiai bajnok, világbajnoki ezüstérmes, Európa-kupa győztes, ötszörös magyar bajnok, négyszeres magyar gólkirály. A Real Madriddal háromszoros BEK-győztes (1960-ban a döntőben négy gólt szerzett, ami máig rekord), kétszeres KEK-győztes, Világkupa-győztes, hatszoros spanyol bajnok, kétszeres Spanyol (Király) Kupa-győztes, négyszeres spanyol gólkirály, Világválogatott, Európa-válogatott. Edzőként BEK-döntőt játszott a Panathinaikosszal, háromszoros görög bajnok, egyszeres ausztrál bajnok és kupagyőztes. Kitüntetései: A Nemzet Sportolója (2004), A XX. század legjobb magyar sportolója, Halhatatlanok Klubjának tagja (1991), Golden Foot-díjas (2006), Európa Bajnoka (2006), A sportági Hírességek Csarnokának tagja, NOB Olimpiai Érdemrend (1997), Köztársasági Elnök Arany Emlékérme (1997), Magyarság Hírneve (1997), a FIFA S.O.S. gyermekfalu mozgalmanak magyarországi nagykövete, alezredessé (1992), majd ezredessé (1995) léptették elő a Magyar Honvédségben. Életét nem csupán hazánkban, hanem a nemzetközi porondon is ismerték, elismerték. A világ legjobb labdarúgóit bemutató Futball enciklopédia „A bűvös bal láb” címmel két teljes oldalt szentel Puskás Ferencnek, a „Futballistenek” fejezetben, ahova Diego Maradona, Eusebio, Pelé, Johann Cruyff, Bobby Charlton, Franz Beckenbauer, Alfredo di Stefano, Stanley Matthews és Lev Jasin került be.

Halála után prominens személyiségek sokasága nyilvánította részvétét, fejezte ki halála fölött érzett fájalmát. Megszólaltak nemzetközi futbalszervezetek vezetői, a futball legnagyobb egyéniségei,⁵⁰⁷ a hazai sportélet vezetői, szereplői illetve az állami élet prominens személyiségei is. Méltatta Puskás teljesítményét a köztársasági elnök, a miniszterelnök, a belügyminiszter, az ellenzéki pártok vezetői. Puskás Ferenc megítélése, értékelése igen jól kivehető a politikai szereplők nyilatkozataiból, így érdemes röviden idézni őket.

„A magyar sport legnagyobb alakját, a világ pedig egyik legjobb focistáját veszítette el. A Föld lakosságának legnagyobb része számára Puskás Ferenc neve ma is egyet jelent

---

⁵⁰⁷ Puskás Ferenc nemzetközi elismertségét mutatja többek között a Real Madrid elnökének nyilatkozata. Ramón Calderón elmondta, hatalmas úrt érez szívében Puskás Ferenc halála kapcsán, s regnálása legfájdalmasabb, illetve a *Real Madrid-család* egyik legszomorúbb napjának titulálta november 17-ét. „Puskás a mítikus csapatunk mítikus csatára volt. Rengeteg barátot hagyott hátra, mert olyan ember volt, akit mindenki szeretett, mint labdarúgót és mint embert. Emlékezetünkben számtalan csodálatos gólja marad meg, nem véletlenül lett négyszer gólkirály. A madridiak úgy általában, az én korosztályom pedig különösen nagy úrt érzünk, hogy elvesztettük egyik példaképünket” http://hu.wikipedia.org/wiki/Pusk%C3%A1s_Ferenc Utolsó letöltés dátuma: 2008.11.05.

Magyarországgal. Azon honfitársaink közé tartozott, akik a legtöbbet tették hazánk világhíréért, nemzetközi megbecsültségéért. A Nemzet Sportolójának halála pótolhatatlan emberi és szakmai veszteség.” - írta közleményében a Fidesz.⁵⁰⁸

„Kevés ember képes arra, hogy megítélésével évtizedeken át, a mai napig olyan egységet teremtsen Magyarországon, ahogy azt Puskás Ferenc tette. Mindenki ugyanazt gondolja róla: minden idők legnagyobb magyar labdarúgója, aki az Aranycsapat tagjaként, sportsikerei által jogosan örvendett a legnagyobb közmegebecsülésnek. Mi, liberálisok mindig is azokat tartottuk a legtöbbre, akik nem megosztani, hanem összefogni képesek a társadalmat. Puskás Ferenc eszköze ehhez a tehetség és a kitartó munka volt. [...] Puskás Ferenc életműve akkor lehet teljes, ha követői akadnak, ha képesek vagyunk arra, hogy hozzá hasonló határozottsággal és kitartással, képességeinkhez mérten tegyünk Magyarorszáért. Puskás nem az egyik vagy a másik, hanem egész Magyarország nevében küzdött. Nekünk is ez a feladatunk.” - áll az SZDSZ közleményében.⁵⁰⁹

„A Kereszténydemokrata Néppárt mély megrendüléssel fogadta Puskás Ferenc halálhírét. Mi, kereszténydemokraták örökre megőrizzük emlékeztünkben Puskás Ferenc emlékét, mint olyan emberét, aki minden siker, dicsőség és világszerte megérdemelt népszerűség közepette is mindig meg tudott maradni közvetlen, a családját, magyarságát és embertársait őszintén szerető embernek. Keresetlen egyszerűségével, természetességével felejthetetlen példát mutatott.”⁵¹⁰

„Ritka és kivételes pillanat, amikor egy nemzet, egy közösség egy emberként gyászol, egy emberként emlékezik. A mai nap ilyen pillanat, hiszen túlzás nélkül kijelenthető: nincs olyan tagja a magyarságnak, akit érintetlenül hagyta Puskás Ferenc, vagy ahogyan mi ismertük és szerettük: Puskás Öcsi – halála [...] És mi tudtuk életében, és sosem felejtjük el halála után sem, milyen szerencsésnek érezheti magát az a nemzet, amelyet róla emleget és ismer a világ. Puskás Öcsi egyike volt a nagyoknak, akik naggyá tették ezt az országot - és ezért mindig hálások leszünk neki. Puskás Ferenc egy személyben testesítette meg nemcsak az Aranycsapatot, de a magyar futball aranykorát

---

⁵⁰⁸ <http://ma.hu/tart/rcikk/a/0/158341/1> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.04.

⁵⁰⁹ <http://ma.hu/tart/rcikk/a/0/158341/1> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.04.

⁵¹⁰ <http://ma.hu/tart/rcikk/a/0/158341/1> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.04.

is, így most, a halálával vele búcsúztatjuk a magyar futball-történelem legdicőségesebb korszakát is”. Gyurcsány Ferenc közleményét azzal zárta, hogy „Puskás Öcsi, a legenda mindig itt marad velünk”⁵¹¹

„Nagy embert temetünk [...] de a halálban már nem számítanak a külsőségek, a számvetés elkészült. Puskás Ferenc jó ember volt. Az egész nemzet azért gyászolja őt, mert nagy futballista volt és örömet szerzett az embereknek. Ő azt mondta, szórakoztatta az embereket, de jóval többet adott ennél. [...] Puskás Ferenc jól gazdálkodott a rá bízott talentumokkal. Az egész világ ismerte és szerette. [...] Az ő játéktere olyan volt, ahol a valódi teljesítmény számít. Nem botrányokkal lett híres, hanem a játékával. Nekünk magyaroknak sokat adott, hogy történelmünk egy sötét időszakában adott örömet és büszkeséget [...] Felismerhetnénk újra: adni jó [...] Összekötő kapocs lett az emberek között. Pozitív hívószó lett a világban és azóta is él, amióta nem futballozik. A fiatalok is örülnek, hogy Puskásban egy nemzeti mítoszra találhatnak. Aki magát adja, egységesíti az embereket. Ez az egységesítő szellem most megnyilvánul abban is, hogy a végső búcsú Puskás Ferencről megint összehozta az embereket. Felidézi Magyarországon, hogy lehetett egykor közösen lelkesedni, közösen büszkének lenni. Most is képesek lehetnénk rá - zárta beszédét Sólyom László”.⁵¹²

A magyar politikai élet szereplői teljes mértékben egyetértettek abban, hogy Puskás Ferenc személyét hogyan ítélik meg.⁵¹³ Érdemes számba vennünk az elhangzott jelzőket:

A magyar sport legnagyobb alakja, a világ pedig egyik legjobb focistája; neve ma is egyet jelent Magyarországgal; a legtöbbet tette hazánk világhíréért, nemzetközi megbecsüléséért; egységet teremt Magyarországon; mindenki ugyanazt gondolja róla; jogosan örvendett a legnagyobb közmegebecsülésnek; egész Magyarország nevében küzdött; minden siker közepette is mindig meg tudott maradni közvetlen, a családját, magyarságát és embertársait őszintén szerető embernek. A politikusok véleménye alapján életműve akkor lehet teljes, ha követői akadnak, ha képesek vagyunk arra, hogy hozzá hasonló határozottsággal és kitartással, képességeinkhez mérten tegyünk Magyarorszáért. Nekünk is ez a feladatunk. Felejtethetlen példát mutatott.

---

⁵¹¹ <http://ma.hu/tart/rcikk/a/0/158341/1> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.04.

⁵¹² <http://www.puskasferenc.hu/hu/menu.php?id=main> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.05.

⁵¹³ A rendszerváltás utáni politikai életben erre a legritkább esetben volt példa...

Puskás Ferenc, mint a magyarság megtestesítője, aki szinte azonos reakciót váltott ki mindenkiből, „össznemzeti” sztár volt.⁵¹⁴ Olyan attitűd alakult ki tehát vele kapcsolatban, amelyet a történeti hősekkel kapcsolatban figyelhattunk meg. A nemzet hőseként, az egész nemzet érzelmeit megmozdította. A nemzet megtestesítőjeként benne magát a nemzetet is tisztelik.

„Igen, állami temetést, gyásznapot! Ki miatt, ha nem Ő miatt! [...] Egy nemzet gyászol [...] A magyar nép egyik legnagyobbját siratja! Nagyon szomorú vagyok! Az utolsó magyar hős meghalt.”

„Azt most már szinte tuti, hogy nincs olyan értékünk, ami az ország hírnevét fenntartaná! Sajnálom! [...] Elcserélném az összes magyar politikus életét Puskás öcsiéért! Csak ő élne még! Résztvelem a családnak, nyugodjon békében a leghíresebb magyar, örökké fájni fog a hiánya.”

„Nagyon köszönjük amit a magyar fociért s amit Magyarorszáért tettél! 15millió honfitársad gyászol, ugyanakkor büszke rá hogy ugyanazon nemzet szülötte, mint Te! Nyugodj békében Öcsi bácsi.”

---

⁵¹⁴ Szükséges ugyanakkor megemlítenem, hogy a személye ellen felszólalót a Puskás Öcsi rajongói követik maguk közül. Érdemes itt idézni a http://www.nemzetisport.hu/Hozzaszolas_index.php?type=c&id=208988&page=0 oldalon Puskás Ferenc halálának második évfordulóján lezajló vitát, mely a következő hozzászólással kezdődött:

„qwesfield

2008-11-17 14:23:28 #16. *Éljetek csak múltban, nosztalgiazzatok, én inkább előre nézek, tojok rá mi volt a múltban, nem érzem magam jobban tőle, én még láttam törőcsiket és varga zolit is élőben, mégsem érdekelnek...biztos sokan ismertétek személyesen és sokan láttatok játszani fröcsi bácsit :D azért hiányzik ennyire...*

Ezt követően a Puskás elleni támadásra a rajongók közössége egyértelműen reagált:

„w1978 2008-11-17 14:49:04 #17

Mérhetetlenül hiányzik, gyűjtök egy gyertyát az emlékére!! Ilyen arctalan senkiházi nethuszárra meg nem kell reagálni, mint ez qwestakárki!! Elég nagy baj neki, hogy ilyen fogyatékkal él...

mikihun 2008-11-17 14:50:58 #18

A LEGJOBB! Nagyon hiányzik. Qwestfield! Ha lenne pofád ahhoz, hogy elélem állj, esküszöm szétszednélek darabokra!

mikihun 2008-11-17 14:56:19 #19

És attól, hogy nem láttuk játszani, csak tévén, örök emlék marad.

pepefigo 2008-11-17 14:58:25 #20

qwesfield ezzel öngól mert nekem segről végről rokon is volt Öcsi bácsi. A Fröcsibá-zásoddal meg mindent elárultál magadról, egy jellemetlen gyökér vagy. Volt egy nagy klasszisunk és ezt rajtad kívül senki nem akarja elfelejteni. Szerintem ez nem probléma.

horatio99 2008-11-17 15:23:25 #21

qwesfield - aki a múltat nem tiszteli és becsüli, az nem nagyon érdemli meg sem a jelent, sem a jövőt...a hagyományokat pedig kériük tisztelni, mert (többek között) azért vannak !!!”

Legutolsó hozzáférés dátuma 2008.11.17

„Nyugodjék békében! Köszönjük, amit értünk tett! Volt idő mikor egyesek hazaárulónak titulálták, de mégis ő volt a legnagyobb magyar!”⁵¹⁵

Nem csak saját személyes vágyaikat vetítik ki tehát személyére, hanem a magyarság iránt táplált érzelmek is megjelennek. Mindezek mellett a Puskás halála kapcsán felszínre kerülő vélemények – melyek esetében nem szabad elfelejteni természetesen, hogy a gyász, a trauma szélsőségesen felfokozott érzéseket hoz elő – Puskás személyét úgy állítják be, mint aki az „élet teljességére” gyakorolt hatást. Halála pillanata, a személyével megjelenő hierophánia visszahúzódasaként is értelmezhető, hiszen vele egyfajta „szentség” lépett ki a profán világ keretei közül. Olyan pillanat ez, melyet a közvélemény górcsője, a média ennek megfelelően úgy határoz meg, mint amikor az idő heterogenitása megtörik. *„A világban megállt az idő: péntek kora reggel Budapesten, a Kútvolgyi kórházban 79 esztendősen elhunyt Puskás Ferenc. Milliók gyászolják a legendás játékost: a magyar fővárosban mécsesek gyúltak, és a világ minden pontján milliónyi könny hullott Puskás Ferencért”⁵¹⁶* Mindezek mellett eltörpül, hogy a kommunizmus idején száműzött Puskásnak politikai funkciót is adnak. Olyan szerepet, mely a legnagyobb hatású aktusként, életmód-változásként fogható fel a ma élők döntő többségénél. *„1981-ben mesterhármásával (már 54 évesen!) sokak megítélése szerint beindította a rendszerváltás nyolc-kilenc évvel később kiteljesedő folyamatát.”⁵¹⁷*

A médiumokban sugárzott vélemények megjelennek a személyes interjúk, kérdőívek anyagában is. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a közvéleményt ebben az esetben nem a halál kapcsán elhangzott vélemények irányították. Puskással kapcsolatban már életében hasonló vélekedések terjedtek, amiket a médiumok – a focista hosszantartó betegségének folyamatos napirenden tartásával – csak felerősíteni illetve ébren tartani tudtak.

Grosics Gyula, az aranycsapat kapusa, a legendás „fekete párdúc” nyilatkozta november 17-én, a halál napján a következőket: *„Őcsinek jóságos szíve, rengeteg*

---

⁵¹⁵ 2006.11.17-i hozzászólások a <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=127822> fórum rovatában.

⁵¹⁶ Nemzeti Sport 2006.11.18. Hozzá kell ehhez tenni, hogy Puskás hazahívásának természetesen voltak politikai okai is. A „gulyáskommunizmus” egyre kevésbé működő rendszere népszerűségének növelését remélte Puskás hivatalos búcsúmeccsétől. A Népstadionban telt ház előtt játszották (70 000 néző) Puskás Őcsi öregfiúk meccsét.

⁵¹⁷ Nemzeti Sport 2006.11.18.

barátja volt. Csodálatos ember volt, mindenkin segített, akin csak tudott. Nem tudtunk olyat kérni tőle, sem én, sem a barátai, amit ne próbált volna meg teljesíteni.”⁵¹⁸ A temetés napján Puskás Ferenc egy tisztelője szájából pedig a következők hangzottak el: „Merem állítani, hogy Puskás Öcsi bácsi a világ legjobb focistája volt, mert természetes örömből szórakoztatta a nézőket.”⁵¹⁹ Azt csak hallomásból tudom, hogy emellett isteni barát volt. Szeretném, ha ilyen ember lenne a barátom!”

A Puskás Ferencről a médiumokban megjelenő történetek egy idő után egyre inkább vázlatossá válnak, így állítva elő egy olyan helyzetet, melynek lényege, hogy a történetből kieső elemek pótlására olyan sablonok kerülnek, melyek kapcsolódnak a történethez, ám azok történéseit – azért, hogy a közönség értékeinek, ízlésének minél teljesebb mértékben megfeleljenek – eltúlozzák. Így alakulhatnak ki a Puskás Ferenc jószívűségéről szóló történetből azok, amelyekben az ünnepelt focista emberéletet ment. „Öcsi megmentett embereket a behívótól, az ÁVH börtöneitől”⁵²⁰ „Öcsi Bácsi azonban nem »csak« páratlan tehetségű futballszeni volt, hanem talpig ember is. Bár Cziborral folyamatosan összetűzései voltak a pályán és azon kívül is, Öcsi Bácsi talán az életét mentette meg, amikor a kommunista diktatúra le akart számolni a folyton visszazajáló, »balhész« Cziborral. Öcsi Bácsi Farkas Mihály képébe vágta, hogy ha nincs Czibor, akkor nincs Aranycsapat, sőt akkor Puskás sincs”⁵²¹ Városi legendaként terjedtek el olyan történetek, melyekben Puskás Öcsi 1963 decemberében saját pénzén spanyol munkanélkülieket bérelt fel, hogy bíztassák magyar rigmusokkal barátját, „Papp Lacit” Európa bajnoki bokszmérkőzésén.

„Puskás Öcsi nem volt nagyképu. Sikerei ellenére megmaradt szerénysége, barátságos, könnyen ismerkedő, mindenkihez volt kedves szava. A labdarúgás akkori mentalitása között is példaértékű volt a pályán nyújtott magatartása, viselkedése mind csapattársaival, mind ellenfeleivel szemben.”⁵²²

---

⁵¹⁸ Nemzeti Sport 2006.11.18.

⁵¹⁹ Ezzel kapcsolatban érdemes felidéznünk Sólyom László közleményének egy részét: „Ő azt mondta, szórakoztatta az embereket, de jóval többet adott ennél.” Lásd fentebb!

⁵²⁰ <http://www.fuzioradio.hu/index.php?id=119&Display=357> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07. A történetnek több változata alakult ki.

⁵²¹ <http://blog.as.hu/contra/date/2006/11> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07.

⁵²² T. D. 16 éves fiú, Szeged, 2007.11.04. A kérdőívet megválaszoló szóhasználat, szófordulatai jól láthatóan a médiumokból eredeztethetők.

Esetében különösen jól érzékelhető az, amit a médiumok populáris kultúrára gyakorolt hatásaként említettem, azaz, hogy a média által sugárzott események a valós kommunikáció hatásaival megegyező eredményeket mutatnak. Az elektronikus médiumok előtt töltött szabadidő folyamatos növekedésével egyenes arányban tekintették egyre inkább személyes ismerősnek, kvázi-családtagnak, akit becéznek („Öcsi”, „Öcsi bácsi”, korábban „száguldó őrnagy”, Spanyolországban „Pancho”), aki, bár kénytelen-kelletlen elvándorolt otthonról, megmaradt magyarnak, „kispesti srácnak”. Ahogy Puskás egykori csatártársa, Alfredo di Stefano nyilatkozta *„Minden magyarnak segített, olyan volt a magyaroknak, mint egy nagykövetség. A pénzét rájuk költötte...”*⁵²³ Népszerűségét mindezek mellett növelte, hogy életmódja igazodott a populáris kultúra hordozóinak Kapitányék által említett értékeihez. Virtuóz volt, de nem kérkedett vele, meggazdagodott, de nem vágott fel, olyan maradt, mint elindulásakor, „mesebeli kalandjai” előtt.

„Még a 90-es évek elején kisgyerekként találkoztam vele egy étteremben! Szó nélkül az ölébe vett, és adott egy autogrammot! Soha nem felejttem el!”

„Hogy miben volt ő más? Miben? Mindenben, egyszerűen mindenben. Zseniális volt, ő nem alibizett a pályán. Imádott futballozni, nem csak a pénzéért csinálta. Ha meg volt pénze, abból nem verte nagydobra, hogy micsoda gazdag és nagy ember ő! Egyszerű kispesti srácként indult el és mindig is megmaradt annak. [...] Jószívű volt, de nem a népszerűség miatt, hanem mert ez belülről jött neki. Ő ilyen volt tényleg. Nincs még egy ilyen sportoló, egy ilyen focista, egyáltalán ember manapság, mint ő!”

Halála napján spontán tiszteletadó zárandoklat indult meg elsősorban a kispesti stadionhoz illetve a 2002 óta nevét viselő Puskás Ferenc Sportaréna-hoz, MLSZ székházhoz. Nem az egykori lakóhelyére özönlének az emberek, hiszen annak szerepe az emlékezet szempontjából nem jelentős. Egyrészt nincs különösebb funkciója a megrajzolt életútban, másrészt nem köztudomású hol áll(t ?) egykori lakóházuk. Harmadrészt, a Kútvölgyi úti kórház, ahol utolsó 6 évét töltötte betegen, leépülve, minden olyan tulajdonságától „megfosztva” ami őt Puskás Öcsivé tette, nem olyan helyszín, mely az emlékezet egykori személyéhez kötődhetne. Puskás Öcsi labdarúgó karrierjének két évtizedét töltötte el Kispesten. Nem csupán nemzeti szimbólum volt ő,

---

⁵²³ http://hu.wikipedia.org/wiki/Pusk%C3%A1s_Ferenc Utolsó letöltés dátuma: 2008.11.05.

hanem kispesti is. A kettő keveredett egymással, összeolvadt. Eljöttek a rivális klubok szurkolói is, tisztelegve a nemzet sportolójának életműve, tudása előtt. A nemzet hőse motívum már ebben a spontán zárandoklatban is megfigyelhető. Mécsesek, képek, virágok érkeznek, nemzeti színű sállal, szalaggal átkötve. „*Buzánszky Jenő szeméből legördül egy könnycsepp, s mintha ez volna a jeladás, valaki rákezdi: »Isten áldd meg a magyart...« És már mindnyájan énekeljük a Himnusz, elsíratva nagy honfitársunkat, minden idők legismertebb magyar emberét.*”⁵²⁴ A szurkolók a Budapest Honvéd székháza előtt Puskás „Öcsi” legjobb barátja, Bozsik József márványtáblája mellett gyújtották meg a gyász mécseseit. A kegyhelyhez folyamatosan érkeztek a szurkolók. Szimpatizánsai a salakos edzőpályára és Bozsik márványtáblájánál is mécsesekből írták ki az „elhunyt legenda” nevét. A kegyeleti helyet fekete lobogó alatt alakították ki, Puskás Ferenc arcképe körül több száz virágot helyeztek el, sokan hoztak koszorút is. Több mint százan emlékeztek néma főhajtással a Magyar Labdarúgó Szövetség székháza előtt is, ahol három emelet magas Puskás-képet állítottak fel, melyet fekete gyászkeretbe foglaltak. A Himnusz eléneklése után a szövetség vezetői, korábbi szövetségi kapitányok, egykori és jelenlegi játékosok, klubvezetők, megyei szövetségi vezetők, az MLSZ munkatársai, újságírók és szurkolók rótták le kegyeletüket. A megemlékezés ezt követően a Puskás Stadionban folytatódott, ahol Kisteleki István MLSZ-elnök 79 szál virágból készített csokrot helyezett el a magyar válogatott centenáriumi emlékművénél.⁵²⁵

Puskás Ferencet december 9-én nagyszabású állami szertartással, a nemzet halottjaként temették el a budapesti Szent István-bazilikában. A temetés előkészületeit a Puskás Ferenc Kegyeleti Bizottság szervezte, melynek tagjai: Lamperth Mónika, önkormányzati és területfejlesztési miniszter, Jacques Rogge, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) elnöke, Joseph S. Blatter, a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (FIFA) elnöke, Lennart Johansson, az Európai Labdarúgó Szövetség (UEFA) elnöke, Kisteleki István, a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) elnöke, Ramón Calderón, a Real Madrid elnöke, Buzánszky Jenő és Grosics Gyula, az Aranycsapat játékosai Erre a napra a kormány nemzeti gyásznapot rendelt el.⁵²⁶ A temetést több tévé és rádió is közvetítette.⁵²⁷ Az

⁵²⁴ Nemzeti Sport 2006.11.18.

⁵²⁵ www.origo.hu Utolsó letöltés dátuma 2006.12.12.

⁵²⁶ Gyásznapot olyan személy halála esetén lehet elrendelni, aki a nemzet egésze érdekében kiemelkedő közéleti tevékenységet végzett.

⁵²⁷ Puskás Öcsi mellett nem sok közéleti személyiség esetében történt hasonló 1989 óta (pl. II. János Pál, Antall József, Lady Diana, Zámbo Jimmy).

eseményre a Hősök teréig több tízezren kísérték el, azonban a Népstadionban megrendezett „színpadi eseményre” már csupán 5-6000 ember ment be. A megdöbbentően alacsony arány, azonban nem Puskás személyének elutasítását jelentette, hanem a temetését és a temetésre vetülő politikai hangulatot.

„Életében a miénk volt. Halála után merénylet áldozata lett. Az elkövető ismert: politikai haszonlesésnek hívják. Ha tehette volna, akkor inkább nem halt volna meg, mintsem ekkora cirkuszban részesüljön. Túlmozgásos Miniszterelnökünk csapott magának önfényezést”

„Parlament, meg stadion, meg Hősök tere, meg Bazilika, beszél az összes méltóság, szinte egész napos műsor a tévében... Meg ez a nevelés dandártábornokság... Túlzás! Túlzás!”

„Talán az volt a baj, hogy a világ legjobb futballistáját a Bazilika altemplomában helyezték örök nyugalomra. Azt az embert, akiről sok minden jót el lehet mondani, ám, hogy szentéletű lett volna, azt még rosszakarói sem állíthatják. Puskás, amikor nem Spanyolországban élt, mindig is Kispesten lakott. Szülei sírja is az ottani temetőben található. Ha a kegyeleti bizottság nem a politikai rongyrazás jegyében szervezi a temetést, rájöhettek volna, hogy az egyszerű, „proli” kiskeleti sírkert méltóbb nyugalóhely lett volna számára, mint a flancos Bazilika!”

„És az sem tett jót, hogy elterjedt, a temetés 500 millióba kerül. Az emelt szintű gázszámlák korában ennyi pénz rengeteg! Miért nem hallgattak az özvegyre, aki csupán egy szerény gázszámlával kívánt búcsúzni?”

„Szerencse, hogy azok az emberek, akik ismerték, legalább a róla szóló legendákból, azok csendes és méltón búcsúztak tőle. Az egyszerűségben több emelkedettség van, mint az ágyútalpban, az egyházi ceremóniában, Bazilikában, meg a dandártábornoki kitüntetésben így a halála után. Jobbat érdemelt volna!”⁵²⁸

---

⁵²⁸ Az idézetek a <http://forum.nol.hu/index.php?topic=85055.30> oldalról származnak. Utolsó letöltés dátuma 2008.11.10.

Puskás Ferenc halála után is megindult ereklyéinek felkutatása, felbukkanása – természetesen pénzzé tétele is, azaz a „profán ereklyekultusz”. Ugyanaz a folyamat, mint amit már a szentek, hősök és sztárok kapcsán is megfigyelhettünk, megismertünk, így elméletét jelen esetben nem tekintem át újból. A halál után rohamos gyorsasággal jelentek meg a gazdasági előnyöket kihasználni kívánó termelők, akik az elhunyt Puskás nevét szeretnék volna marketing szempontból felhasználni – eredménytelenül.⁵²⁹ Hamarosan megjelentek azok a tárgyak, melyek Puskás életéhez, elsősorban labdarúgó karrierjéhez kapcsolódtak. *„Egyedülálló Puskás-relikviát bocsát árverezésre egy magyarországi gyűjtő az Amerikai Magyar Népszava Szabadság című lap honlapján; eladó az Aranycsapat 6:3-as győzelme után készült tabló Puskás Öcsi és a csapat tagjainak korabeli, eredeti aláírásával, tájékoztatta az amerikai magyar újság főszerkesztője vasárnap az MTI-t. [...] Az ereklye azonos az akkori November 7. téren a Fényezőv kirakatában kiállított tablóval, amelyhez annak idején naponta ezek látogattak el, közölte Bartus László. [...] A relikviára december 15-ig lehet licitálni az újság elektronikus levélcímén; a kikiáltási ár 50 ezer amerikai dollár (10 millió forint).”*⁵³⁰ Bár az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy ilyenekkel már 2005-ben találkozhattunk, amikor Puskás Öcsi még életben volt. *„Puskás Ferenc, az Aranycsapat csatára pályafutásának több mint 100 emléktárgyát bocsátja árverésre Angliában. Az aukción - többek között - megvásárolható lesz a legendás labdarúgónak az a cipője, amelyet az 1952-es helsinki olimpia döntőjében viselt, egy Pelé aláírásával ellátott trikó, továbbá egész sor emléktárgy »az évszázad mérkőzéséről«, amelyen a magyar csapat 6-3-ra legyőzte az angolokat 1953-ban, a Wembleyben.”*⁵³¹

Puskás kultuszához tartozik, hogy – nem minden gazdasági okot nélkülözve – hamarosan kivetítik egész személyiségére pozitív tulajdonságait, képességeit. Egy idő múlva megjelennek a Puskás Öcsi énekesi tehetségét bizonyító hangfelvételek: *„Puskás Öcsi nótáénekesként is kiváló volt. Puskás Ferenc minden idők legjobb és legismertebb magyar futballistája nem csak az erős és hihetetlenül pontos bal lábas lövéseiről volt ismert, hanem énekhangjáról is [...] A november 23-án megjelent emlékalbum igazi kuriózum, hiszen a lemezen Puskás Ferenc kedvenc nótái saját - a legnagyobb*

---

⁵²⁹ Puskás Ferenc médiumok által „Erzsike néniként” emlegetett felesége (ezzel is a hideg távolságtartást igyekeztek elkerülni, mintegy személyes ismerősként megnevezve Puskás Öcsi feleségét is) nem járult hozzá a kereskedelmi szempontokat maga előtt tartó kéréshez.

⁵³⁰ <http://www.puskasferenc.hu/hu/menu.php?id=news09> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07.

⁵³¹ <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20051012arveresen.html> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07.

nótaénekeseket megszégyenítő - előadásában hallhatóak. »A nevem csak ennyi volt: Öcsi...« Az élelvidám, örökké jókedvű Öcsi bácsi olyan »klasszikusakat« vezet elő, mint a »Nótáskedvű volt az apám«, az »Édesanyám köszön kendőt«, az »Egy asszonynak kilenc a leánya«, a »Sárga lilium«, a »A soproni magas« és az »A faluban«. Ezen kívül csak az emlékalbum számára rögzített, exkluzív riportok is helyet kaptak a korongon. Az interjúkban olyan legendák nyilatkoznak Puskás Ferencről, mint Grosics Gyula, Buzánszky Jenő, Szepesi György és Puskás Ferencné, Bözsi néni. További meglepetés a csak ezen az albumon szereplő Puskás emlékdal, mely a Republic éneke, Cipő előadásában hallható.»⁵³²

Puskás mindezek mellett megtermékenyítőleg hatott a hívatásos művészekre, a „magas kultúrára” is. Ennek eredményeként írta az ötvenes években Zelk Zoltán „Rimes üdvözlő távirat” című versét, illetve ő és az Aranycsapat inspirálták a Hobo Blues Band „6-3” című dalát. Mindezek mellett van egy szólás, amit átvett a népnyelv és eredetét Puskásnak tulajdonítják. A „kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci” állítólag 1952-ben hagyta el Puskás Ferenc száját egy mérkőzés közben, így követelvéni fizetést magának és játékosársainak Sebes Gusztáv szövetségi kapitánytól.

Míg végezetül a kultusz kapcsán kell megemlíteni, hogy 2007-ben felavatták az ország első Puskás Ferenc utcáját Kispesten. A névadás kapcsán a fővárosi képviselő testület egyöntetűen eltekintett attól a szabálytól, hogy a fővárosban valakiről csak halála után 25 évvel lehet utcát elnevezni. A nevet a volt Újtemető utca kapta, melyben áll a Bozsik József nevét viselő futball stadion. Emellett Zalasabaron ugyanekkor teret nevezte el róla, valamint köztéri mellszobrot kapott, Zuglóban pedig emléktáblát avattak annak a háznak a falán, melyben egykor feleségével egy ideig laktak, Szegeden az Aranycsapatnak állítottak szobrot, Dunaszerdahelyen pedig felvette a nevét a helyi gimnázium.⁵³³ Nevét viseli az egykori Népstadion, egy futball akadémia illetve a tehetséges labdarúgók számára létrehozott díj. Puskás Ferenc emlékét mindezek mellett immár a 82656 számú kisbolygó is őrzi, amelyet magyar kutatók fedeztek fel a spanyolországi Calar Alto Obszervatóriumában.⁵³⁴ Mindezek az emlékezet helyeiként

⁵³² <http://www.zene.hu/cikkek/cikk.php?id=10421> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07.

⁵³³ <http://puskas.gportal.hu/gindex.php?pg=14624069&offset=20> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07.

⁵³⁴ http://hirek.csillagaszat.hu/kisbolygok/20061117_puskas.html Utolsó letöltés dátuma 2008.11.07.

szolgáló eszközök, a *lieux de mémoire* –k⁵³⁵ jól láthatóan a személyesen megélt és spontán módon ható emlékezet, a hagyomány és a történelem, azaz a rekonstruált múlt metszéspontján keletkeznek olyan pillanatban, amikor van még mire építeni az óhajtott és akart történelmi emlékezést.⁵³⁶ Ugyanezt a pillanat volt megragadható dolgozatom korábbi fejezetében is, ahol a napjainkban terjedő Nagy Imre szobrokról szóltam. Puskás Öcsi kapcsán ugyanakkor megdölni látszik az a tétel, melynek lényege, hogy bár az emlékhelyek sokféle formát ölthetnek, mindegyiket egybefűzi, hogy „*létüket kivétel nélkül az írott kultúrának köszönhetik.*”⁵³⁷ Puskás Ferencet a társadalom kollektív tapasztalata olyannyira egyöntetűen ítéli meg, hogy ez a jelen idejű tapasztalat követeli ki szinte az emlékhelyek létrejöttét.⁵³⁸

Amennyiben a sportolók életútját vesszük vizsgálat alá, jól láthatóan kiemelhetők belőlük azok az elemek, melyek a szurkolók számára egyben fontos értékeket is megtestesítenek. Ennek oka egyrészt természetesen az lehet, hogy olyan embert választanak ki maguk közül, aki ezeknek az értékeknek megfelel, ám számításba kell venni azt is, hogy az életutat szándékosan alakítják úgy, hogy ezek az elemek, toposzok megjelenjenek bennük. Az életút manipulálása természetesen a sportoló pályafutása elején megkezdődik, hiszen anélkül nem testesíthetné meg a szurkolók szemében a követendő példaképet. Ezek a példaképek azonban koronként, generációként változnak. Ugyanaz a folyamat játszódik le, mint ami megfigyelhető volt a hősök kapcsán is, mikor megállapítottam, hogy minden kornak megvannak a maga problémái, amiket csakis az adott kor eszményített embertípusa tud megoldani. Ezek a változások, eltérések azonban nem csak nagy történelmi korszakok közt jelenhetnek meg, hanem rövidebb időintervallumban – sőt a felgyorsult fogyasztói civilizáció életmenetének köszönhetően egyre kisebb időegység telik el az eltérő értékek felbukkanása között – így

---

⁵³⁵ Pierre Nora 1999.

⁵³⁶ Gyáni Gábor 2000. 82.

⁵³⁷ Gyáni Gábor 2000. 82.

⁵³⁸ A Puskás Öcsi-kultusz jelentőségét akkor tudjuk értékelni, ha összehasonlítjuk a korból származó sportolók kultuszával. Puskás kortársai közül többen érték el hasonló sikereket, tettek szert népszerűsége, ám kultuszuk intenzitása, annak időbeli kiterjedése elmarad Puskásétól. Gondoljunk itt a hasonlóképpen „legendás” aranycsapat tagjaira, akik közül többről (Hidegkuti Nándor, Bozsik József, Czibor Zoltán) neveztek el stadiont, sportakadémiát, ám többségük neve a köztudatban elhalványult. Hasonlóképp megemlíthetnénk példaként a korában legendás, háromszoros olimpiai bajnok Papp Lászlót, akiről adomák keringtek a közbeszédben, ám mára a Papp László Sportaréna kívül középület, köztér, szobor nem őrzi emlékét. Megemlíthetném emellett többek között az 1956-os olimpián bajnoki címet szerző vízipóló csapat tagjait, a hatszoros olimpiai bajnok Kárpáti Rudolf kardvívót, az ötszörös olimpiai bajnok Keleti Ágnes tornászt.

napjainkban is. Az azonban, hogy felbukkan egy-egy újabb probléma és vele együtt egy-egy újabb ezt megoldani hivatott, az új értékeknek megfelelő hős, nem jelenti azt, hogy a régiek eltűnnének. A történeti hősök, a sztárok – ezeken belül a különböző generációk különböző sztárjai – egymás mellett élhetnek, ahogy egymás mellett él Puskás Öcsi kultusza (immár hatodik évtizede) és Simon Tibor kultusza (a dolgozat írásának pillanatában hatodik éve.) A kettő közönsége, értékei, jellemzői jól elkülöníthetők egymástól, még, ha átfedésekkel is találkozhatunk.

3.4.3 Simon Tibor

Simon Tibor (1965-2002) labdarúgói pályafutása korántsem volt olyan fényes, mint Puskásé, de, mint látni fogjuk, személye nem is elsősorban футбол-tudásáért lett népszerű a szurkolók körében, hanem mentalitása miatt. Simon Tibor 1985-1996 illetve 1997-98 között 338 mérkőzésen játszott a Ferencvárosban. Bajnokságot tagja volt 1992, 1995, 1996-ban, Magyar Kupát nyert 1993, 1994, 1995-ben, Szuper Kupát 1993, 1994, 1995-ben. A szurkolóktól megkapta a Fradi-futballkedvencek Kupáját 1994 és 1995-ben valamint a Fradi-aranyszív medált 1992 és 1995-ben. 1999-ben kezdte edzői pályafutását a REAC, BVSC majd a Sopron csapatánál. 2002-ben a Mammut üzletközpontban biztonsági emberek halálra verték. az eseményt rögzítette az intézmény egy kamerája is. Simon Tibor kultusza halálával felerősödött, ám nem ekkor kezdődött. Már focistaként példát mutatott rajongótáborának viselkedésével. Jó példát szolgáltat erre Bali János 1998-as tanulmánya, melyben az akkori közönség kedvenc, Simon Tibor jellemzését is megadja. *„Ő az a játékos, aki a »fradizmus« jegyeit a leginkább magán viseli, aki játékaival és magatartásával a Fradi játékosok prototípusa. »Ősfradista«, tehát serdülő korától az FTC-ben játszik [...] Játékára jellemző, hogy bár kevésbé technikás, ám »óriási szívvel« futballozik. Nem ijed meg egyetlen ellenféltől sem, fanatikusan üzi-hajtja magát és társait. A csapatért, a Fradiért még törött kézzel, sérülten is vállalja a játékot. [...] Vallásossága és magyarságtudata erős. Az utóbbira példa, hogy sörözőjének falát egy hatalmas méretű Nagy-Magyarország térkép díszíti. Családcentrikus, két gyermeke van. A róla kialakult pozitív képben nyilatkozatai is közrejátszottak. Például »nemcsak magunkért, hanem a Moszkvában agyba-főbe vert magyar egyetemistákért is játszottunk«, vagy »engem sohasem szokott izgatni a fájdalom, megszoktam, hogy az edzéseken és a meccseken is hajtok, megyek, amikor érzem,*

*megsérültem. Győrben például egyszer nyolcvanhárom percet játszottam úgy, hogy egy csontdarab letörött a bokámról.*⁵³⁹ Bali János jellemzéséből jól kivehetők azok az értékek, melyek miatt a „nem kifejezetten technikás” futballista mégis hosszú időn keresztül tudott a szurkolótábor kedvence lenni, holott nálánál sokkalta virtuózabb játékosok is megfordultak a csapatnál akkoriban. Ezek a küzdőszellem, fanatizmus, akarat, hősiesség, áldozatvállalás, klub-hűség, magyarságtudat, vallásosság.⁵⁴⁰

*„Ő lett a kedvenc játékosom a Fradiban! A többi játékost is kedvelem, de az ő küzdeni akarása, a hozzáállása és fantasztikus nagy Fradi-szíve kiemeli a többiek közül. A Fradi-szíve miatt ragadtam tollat is. Kint voltam a Bozsik-stadionban és ő megint bebizonyította, hogy milyen zöld a vére. Ország, világ láthatta tettét a tévében. Én még életemben nem láttam soha, hogy egy játékos így kiálljon egy Fradi szurkolóért.*⁵⁴¹

Nimbuszát erősítette, hogy az 1994-es FTC-Kispest kupadöntő mérkőzés után személyesen, testével védett meg szurkolókat a kardlappal támadó lovas rendőröktől. Személyes hitvallása a labdarúgásról minden ferencvárosi szurkoló előtt közismert volt. *„Lehet rosszul játszani, de lélektelenül soha! Van úgy, hogy az embernek rossz napja van és a pályán semmi sem sikerül. Nem számít, a lényeg az hogy lássák rajtad az emberek, hogy megszakadsz a klubbért, a szurkolókért és akkor a vereség is meg van bocsájtv. Ilyen egyszerű!”*⁵⁴²

Halálának különösen brutális, megalázó volta szurkolótáborát a lehető legmélyebben felháborította. A gyász és fájdalom érzése mellett hangsúlyossá vált a gyilkosok megbüntetése iránti igény, főképp az, hogy az elkövetők közt volt egy szolgálaton kívüli és egy volt rendőr is. Ezek miatt a halála órájában megkezdődő spontán zárandoklatok a csendes gyász és tiszteletadás mellett egyben egyfajta tüntetést is jelentettek a hatalmi szervezet ellen. Az interneten megjelenő hozzászólások jellege is kettős:

„Simon Tibor gyilkosai nem kaptak méltó büntetést, de a Fradi-család nem felejt!”

„ÉRTED lobog a zászló,ÉRTED fáj a szív A Zöld-Fehérek csapata TÉGED hív!”

---

⁵³⁹ Bali János 1998b. 51.

⁵⁴⁰ A ferencvárosi értékekről, szimbolikáról bővebben lásd Bali János 1998a.

⁵⁴¹ A Sport Plus Foci 1994/07/09. számát idézi Bali János 1998b. 52.

⁵⁴² <http://simontibi.gportal.hu> Utolsó letöltés dátuma 2008. 11.02.

„Szomorú ez az egész... Így kell örülni a tárgyalóteremben a gyilkosoknak? Szabadon engedni ilyen férgeket? Nem a Zalatnaival kell foglalkozni a tévében! Ő ül, pedig nem gyilkolt!!! Gratulálok Magyar "ügyvéd úrnak"! Büszke lehet magára! Remélem nem lesz egy nyugodt perceket mocskos férgek és megkapjátok méltó büntetéseketek, ott dögöljete meg ahol vagytok!!!”

„Bocs, még valami! Én azt kívánom ezeknek a férgeknek, amit ők tettek Simivel. Mellesleg szerintem a börtönben nagyobb biztonságban lennének, remélem, soha nem lesz egy nyugodt napjuk.”

„Simon Tibor! Nem Felejtünk! Nyugodj Békében! Az égieket kérem hogy a bűnösök lakoljanak meg tetteikért!”⁵⁴³

A szurkolók – és nem csak a ferencvárosiak, hanem még a rivális újpestiek is három helyre zárandokoltak. Az egyik az üzletközpont, ahol halálosan megverték, a másik az „üllői úti szentély”, azaz a ferencvárosi stadion, a harmadik pedig a Hegedűs Gyula utcában található „Simon söröző”. A tiszteletüket tevő zárandokok identitásukat megjelenítendő zöld-fehér mezben de legalábbis sállal érkeznek, a más sztárok halálakor már megismert virágokon, mécseseken kívül azonban Simon Tibor esetében több új tárgy-típus is megjelenik. Ezek jelentős része olyan, melyek vagy példázzák Simon Tibor egykori identitását (magyar zászló, magyar címer, ferencvárosi címer, nemzeti színű zászló, ferencvárosi zászló; mindezek mellett személyéről szóló újságcikkek, leírások, képek) vagy mutatják a gyász mellett érzett haragot (így a halálról szóló újságok a mécsesek, virágok mellé helyezve, bennük a büntett leírásával). Temetése több ezer ember részvételével zajlott, tiszteletüket rótták le a magyar futball reprezentatív személyei is. A magyar futballmérkőzéseken egyperces néma felállással és fekete karszalaggal adóztak emléke előtt. Az emlékező szertartások spontán szerveződése indult meg. „...csendes virrasztásra invitálta a Fradi szurkolóit a Ferencvárosi Szurkolók Szövetsége. Információink szerint a mérkőzés után mintegy 1500 feldühödött szurkoló gyűlt össze a Lövőház utcában az előtt a szórakozóhely előtt, ahol vasárnap hajnalban brutálisan megverték Simon Tibor futballtrénerét, aki később

---

⁵⁴³ <http://forum.nemzetisport.hu/viewtopic.php?t=1206&postdays=0&postorder=desc&start=40> Utolsó letöltés dátuma 2008. 11.02.

belehalt sérüléseibe. A helyszínen Simon nevét skandálták, valamint azt, hogy »hol a gyilkos«. Csak a rendőrök figyelmeztető lövései állították meg a feldühödött tömeget [...] A szurkolók két motoros rendőrt és egy rendőrállományt megfenyegettek, egyikőjüket bántalmazták, akik emiatt öt figyelmeztető lövést adtak le [...] Este tíz óra előtt a Mammutnál álló mintegy másfélezer Fradi-szurkoló farkasszemet nézett a Széna térnél felvonuló rohamrendőrök, illetve kutyás rendőrök nagyszámú csapatával, közéjük sörösüvegek záporoztak. A Széna-téren és a Margit körúton teljesen megszűnt a forgalom, a tömegközlekedés is leállt. A történeteket megelőzte egy - állítólag - prominens vezérszurkoló, aki kilépett, s azt mondta: »Ne mocskoljuk be Simi emlékét!« Innentől kezdve - a Ferencváros vezérszurkolóinak és a »kemény magnak« a közös imája után – lecsendesedett a tömeg.»⁵⁴⁴

Simon Tibor emlékét őrzi egy alapítvány a tehetséges fiatal gyermekekért, egy díj, melyet játékosársai hoztak létre és amit az általa képviselt erényeknek a szurkoló véleménye alapján leginkább megfelelő ifjúsági korú játékos kaphat minden évben. Hivatalos kultuszának része, hogy az FTC örökre visszavonultatta a 2-es számú mezt (Simon egykori mezszáma), a soproni focicsapat akkori vezetése bejelentette, hogy Simon Tibor örökös tiszteletbeli vezetőedző lett és utódai posztjuk megjelöléseként vezetőedző helyett az edző kifejezést használják majd. Emlékére mindezek mellett rendszeresen szerveznek labdarúgótornákat. 2003-ban az üllői úti stadion Toldi termében felavatták a „Simon Tibor sarkot”, ahol az elhunyt focista ereklyéit, így mezét,⁵⁴⁵ cipőjét, díjait, képeit, a róla szóló könyvet helyezték el, 2007-ben, halála ötödik évfordulóján pedig árverésre bocsátottak öt darab 2-es számú mezt, melyen szerepelt az FTC All-stars csapat tagjainak aláírása is.⁵⁴⁶ Kultuszát azonban elsősorban a szurkolók csoportja tartotta és tartja fenn napjainkban is. A ferencvárosi meccseken rendre előkerültek a játékos ábrázoló óriási méretű grafikák, az „Életem és vérem adta a Fradiért”, „Nyugodj békében Tibi bácsi”, „Vigyétek fel a mennyországba”, „örökké velünk” felíratú transzparensok.⁵⁴⁷ A mérkőzések közben – lélektelen játékot látva – gyakran zúgott fel biztatásként a „Simon Tibi, Simon Tibi!” rigmus, ezzel akarván

⁵⁴⁴ <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20020424lovesekkel.html> Utolsó letöltés dátuma 2008. 11.13.

⁵⁴⁵ Ezt azóta ellopták a falról!

⁵⁴⁶ <http://www.ftc.hu/index.php?action=simi> Utolsó letöltés dátuma 2008. 11.13.

⁵⁴⁷ Lásd a képmellékletet!

ösztökélni nagyobb teljesítményre a játékosokat. Kialakultak tehát azok a szokások, melyek a „Simon Tibor-hagyomány” részeivé váltak.⁵⁴⁸

Személyéhez kapcsolódóan a nevét emlegető rigmusokon kívül rövid verses alkotások is megjelentek. Ezek közül az ún. „Simon Tibi rigmust” rendszeresen énekelték a mérkőzéseken.

Lopott az ingem, lopott a cipellőm,
Angliából lopta sej a szeretőm.
Nem is tudja tán a rendőrkapitány,
hogy lopott az ingem és lopott a gatyám
Tolvajok, Gyilkosok, Fasszópó rendőrök!!!!
Simon Tibi, Simon Tibi!!!

Míg a „hiába sírsz” című, egy szurkoló által írt vers több honlapra, transzparensre felkerült:

... Ítélt a bíró, ejtve a vád,
A sírhant többé nem beszél.
Vétek már a könny, a szó is,
Csendesen folyik a vér...

Égre kiált az ártatlan vér,
Oly tengersok, mivégre folyt.
Kiömlött és virult belőle
Idegen élőddi holt...

Simon Tibi. hiába sírsz.
Cserben hagyott a nagy világ,
Mint ahogy pusztuló néped,
S láncravert árva hazád...

Napjainkban jól látható, hogy a hagyományos kánonok megrendülésének lehetünk tanúi a generációs váltásokon keresztül. A korábban felnövekvő generációkba belenevelődött egyfajta tudás ám az új generációk a kultúra csatornáinak átalakulása következtében teljesen más jellegű és tartalmú kulturális tudást és emlékezetet építenek belsőjükbe,

---

⁵⁴⁸ „A szokások olyan magatartások és cselekvések, amelyek a társadalmi együttélés során, hosszú idő alatt alakultak ki, az ismétlődés révén állandósultak, és egyöntetűvé vált formáik társadalmilag elfogadottá, a hagyomány részévé váltak [...] Rendszerint a szokások három rétegét különböztethetjük meg: 1. a mindennapi élet sztereotip cselekvéseit, 2. alkalomhoz fűződő, összetettebb és tagoltabb cselekvésmintákat, ezek a voltaképpeni szokások, illetve a rítusok, a dramatikus népszokások, 3. valamint a jog és az erkölcs fogalmaihoz közelítő cselekvésszisztemeket.” Verebéli Kincső 1998. 402. A fent leírt szokások olyan cselekvések, melyek alkalomhoz fűződő rítusok ugyan, ám bennük megjelenik az erkölcsi jelleg is.

melyen belül a hagyományos tudáselemek helyére újak lépnek. Persze lehet, hogy a fiatalabb generációk felnőtté válásával ez a folyamat megváltozik, és újból felerősödnek a „hagyományos” elemek, ám ma még csak a növekvő különbségeket érzékeljük, a kétségkívül meglévő hasonlóságok mellett. Ez a fajta változás érzékelhető a bemutatott két focista kultusza kapcsán. A Simon Tibor életútjánál feltűnő elemek, értékek egy része nem érzékelhető Puskás Ferenc esetében, míg közülük néhány itt is megjelent. Az eltérések oka talán a generációs különbségek mellett a két sportoló eltérő társadalomtörténeti háttere. Puskás Ferenc a széles társadalom megbecsülésére számíthatott. Olyan hősként kezelték őt, aki virtuóznak számított, korának legnagyobb csatáregyenisége volt, és emellett a nemzetközi meccseken a magyarságot is megtestesítette. Fontos szerepe volt tehát a csoportösszetartás területén is (amit a kommunista állam is felhasznál, ahogy már szóltam róla). Felfoghatjuk úgy is, mint aki a népért harcolt, a magyarokat vezette egy személyben, csapata élén győzelemre. Utat mutatott a társadalom tagjai számára⁵⁴⁹ a téren, hogy elnyomott helyzetéből is van lehetőség kitörésre. 1956-ban Puskás disszidált, eltűnt az országból. Neve, emléke a hivatalos médiumokban háttérbe szorult, kvázi halottként kezelték, emlékét elfojtotta (volna) a hatalom. A teljes elfojtásra azonban nem volt lehetőség, hiszen mindenki tudta, hogy Puskással mi történt, emellett sport sikereit, azaz a múltját elfeledni nem lehetett, hiszen az „Aranycsapat” eredményeit, mint láttuk, a párt, az állam, a kommunizmus sikereiként interpretálták, ezeket pedig nem lehetett meg nem történné tenni, hiszen azzal a rendszer identitásának, alapjának egy részét semmisítették volna meg.⁵⁵⁰ Puskás Ferenc hazatérése után a kollektív elfojtás nosztalgikus „felszabadulása” tapasztalható. 1989 után kultuszát növelte, hogy a politika kultúrára gyakorolt ellenőrző szerepének gyengülésével a közfigyelem hatványozottan az aranykorra koncentrált, felszínre kerülhettek azok a mondák, legendák, melyek az egykori hősohhoz kapcsolódtak. Ez a fajta nosztalgikus kultusz azóta is tart, melyben megnyilvánul a magyar futball „aranykora” iránti vágyódás hangulata is, kontrasztba állítva napjaink szánalmas valóságával. Puskás Öcsit a rendszerváltás után kvázi-megváltóként várták a magyar futball berkein belül. Vezetésétől, szövetségi kapitányi megbízásától remélték,

---

⁵⁴⁹ A futball-mecsek akkoriban nem csak egy szubkultúrát mozgattak meg, hanem családi események is voltak a kor gyakran teltházaz mérkőzései.

⁵⁵⁰ Kapitány Gábor hívta fel figyelmem arra, hogy disszidálása lényegesen fontosabb szerepet töltött be. Míg az 1954-es elvesztett VB-döntő után az Aranycsapat felé jelentős népharag irányult, s félig-meddig azonosították a válogatott tagjait a rendszer méltatlan kivételezettjeivel, addig az emigráció után ettől a „büntől megváltották” őket. Ennek oka, hogy a rendszer árulóként kezelte őket, a népi közvélemény így helyre tudta állítani a „mi fiunk” képzetet. Mivel ők is szemben álltak a rendszerrel, így mégis csak „hősök”.

hogy visszatér a magyar futball oda, ahol Puskás idejében volt. Puskás nem csupán labdarúgóként, hanem erkölcsi téren is példaképpé vált az emberek számára. Ám a magyar labdarúgás helyzetén már a példakép sem tudott segíteni, futballunk azóta is csak múltjából tartja fenn önmagát. Ebben a helyzetben is emelkedhetnek azonban fel új hősök, akik ha virtuozításban nem is, de küzdeni tudásban, akaratban, elkötelezettségben a régiek nyomába eredhetnek. Ilyen volt Simon Tibor is. Simon alakjánál is láthatjuk, hogy egy közösséget jelenít meg, az ún. „Fradi családot”. Belé sűrítik mindazokat az erényeket, melyeket a ferencvárosi szurkolók követendőnek tartanak. Ezek többek között a küzdeni tudás, bátorság, hűség, melyeknek Simon egy személyben mintaképe is volt. Már életében vezéregyeniségként tekintettek rá – Puskáshoz hasonlóan – akinek jelenléte nagymértékben befolyásolta játékostársai mentalitását is. Ő maga volt szurkolói számára az ideális ferencvárosi játékos, aki *„sikerei hatására sem szállt el magától”*. Szóba állt a szurkolókkal, sőt többüket jól ismerte, hiszen sörözőjében rendszeresen találkoztak, véleményt cseréltek, de nem csupán megmaradt szurkolói körében, hanem ha kellett, veszélybe is sodorta magát értük.⁵⁵¹

---

⁵⁵¹ Hasonló mentalitás jelent meg Orbán Viktor, Puskás Öcsi, Zámbó Jimmy esetében is. Ezeket lásd dolgozatom megfelelő fejezetében.

3.5 A politikus sztárok

A politikusok sztárként való aposztrofálása nem újkeletű jelenség, hiszen a hétköznapi szóhasználat mellett a tudományos szakirodalomban is megfigyelhető. Ennek első – demokratikus politikai rendszerek körében megfigyelhető – jeleként talán a John Fitzgerald Kennedy halála utáni tömeghisztérikus jelenségek sorozata értelmezhető, melyet globális viszonyokra vetítve megismétlődni láthattunk 1997-ben Lady Diana Spencer tragikus halála kapcsán. Ez utóbbiról rohamos gyorsasággal jelentek meg a szakavatott kutatók tanulmányai,⁵⁵² melyeket részletesen ismertetni nem áll módomban. Ahogy a történelmi előzményeknél említettem, nem tartoznak jelen fejezethez a különféle diktatórikus rezsimekben kialakuló személyi kultuszok, ám ki kell emelnem, hogy az utóbbi időkben születtek olyan tanulmányok, melyek ezen kultuszok népi megnyilvánulásait mutatják be.⁵⁵³

Közhely, hogy napjaink társadalmi valósága teljes mértékben átpolitizált. Politikai szempontok érvényesülnek a kultúra, az oktatás, a gazdaság szinte minden területén. Hasonló helyzetet tapasztalunk, mint ami a kommunista diktatúrában megvalósuló kultúrpolitika kapcsán már látható volt, annyi eltéréssel, hogy az akkori kötelezően előírt jelleg mára enyhébb, „demokratikusabb” formában valósul meg. Ennek a helyzetnek törvényszerű folyamódványa, hogy a tömegmédiумok által sugárzott politikai szereplők részeseivé válnak napjaink populáris kultúrájának, megjelennek a „posztmodern folklór” keretei közt, annak különböző formáiban (prózai műfajok, versek, viccek, rigmusok, grafikai alkotások, festmények stb.) illetve a morális gondolkodás terén is. Ezzel párhuzamosan a populáris kultúra is egyre jobban teret nyer a politikában. David Marshall ennek a hatásnak tulajdonítja, hogy a politikában, a vezető politikusok esetében is megjelennek a populáris kultúra sztárjainál már megismert attribútumok.⁵⁵⁴ Napjaink politikai stílusát egyre inkább uralja a tabloidizáció és a perszonalizáció jelensége. Ez egyrészt a „vezéresedést”⁵⁵⁵ foglalja magába,

---

⁵⁵² Walter, Tony (szerk.) 1999, Bowman, Marion 1999, 2001, Blackman, Lisa and Walkerdine, Valerie 2001, Daxelmüller, Christoph 2003

⁵⁵³ Belaj, Marijana 2008, de Jonge, Huub 2008., Gabanyi, Anneli Ute 2000.

⁵⁵⁴ „*He suggests that the emergence of celebrity politician is just the consequence of the conquer of popular culture by stars, which forces political parties to produce their own stars.*” David Marshall nézetét elemzi Kiss Balázs 2005. 11.

⁵⁵⁵ A vezér fogalma alatt itt politikai vezetőt ért a szerző, mely mentes mindenféle mellékjelentéstől.

melynek lényege egyfelől, hogy a politikai üzenetek egyre inkább a szervezetekről a személyekre tevődnek át, valamint a popularizálódást, azaz, a politikai történeseknek az „egyszerű emberek” életén keresztül történő megjelenítését. Mindez leginkább a politikai pártok vezető egyéniségein keresztül valósul meg. Egy televíziós kamera keresőképebe ugyanis nagyon nehéz befogni egy teljes pártot, sokkal inkább képbe komponálható egyetlen beszélő, cselekvő ember, a vezető, aki személyében képvisel intézményeket.⁵⁵⁶ *„A politika perszonalizációja megnöveli a nem racionális elemek szerepét, ilyen például a vezetők karizmatikus erejébe vetett hit és bizalom. Egy politikai vezér személyes vonzereje, imázsa és a tettei segítségével növelheti elfogadottságát. [...] Az elnökök és kormányfők megválasztásában nem feltétlenül politikai álláspontjuk játssza a főszerepet, hanem személyes vonzerejük, imázsuk, arra való képességük, hogy elnyerjék a választók hűségét, támogatást szerezzenek és mozgósítsák követőiket. A hívek bizalmát személyes imázsuk, tulajdonságaik és vonzerejük alapozza meg – tehát szubjektív érzelmek és érzések, melyek nem magyarázhatók racionális érvekkel. A személyiség fontosabb, mint a program (vagy az érdekek). A vezérdemokrácia a karizmatikus vezetés rutinszerűvé vált formája.”*⁵⁵⁷ Mindezek a „bulvárosodás” folyamatával társulva működnek,⁵⁵⁸ a tömegműdiumok segítségével, azokon keresztül valósulnak meg. A bulvár sajtótermékek jelen esetben hasonló szerepkört töltenek be, mint amilyennel a ponyvairodalom rendelkezett a 19. századi népi műveltségben, azaz annak tartalmait a népi kultúra, a folklór keretei közt felbukkanhatnak. A műdiumok – elsősorban a televízió – morális funkciója talán legvilágosabban a „sztárpolitikuskok” esetében figyelhető meg, hiszen a politika mondanivalója érintkezik legszorosabban a hétköznapi emberek világlátásával, -felfogásával, az értékek világával, az élet menetével. Ez a „mediatizáció” azonban azt is maga után vonja, hogy a politikusoknak olyan külső és belső értékrendet kell kialakítaniuk magukról, mely a tömegműdiumok fogyasztóinak az értékeit a lehető legteljesebb mértékben kielégíti. *„Értve ezen mindenekelőtt azt, hogy az adott közszereplő, politikus milyen mértékben képes a maga nyilvános szereplései, médiatjesítménye, parlamenti és más vitái során olyan teljesítményre, amely folyamatosan kivívja a média pozitív figyelmét. Nem elég hírnek lenni, annak is kell látszani... Nem elég önmagában vonzónak, érdekesnek, hírértékűnek lenni, nem elég újra meg újra újabb ötletekkel meglepetéseket szerezni, arra is*

---

⁵⁵⁶ Kumin Ferenc 2005. 111.

⁵⁵⁷ Körösenyi András 2003. 14.

⁵⁵⁸ Bővebben lásd Kiss Balázs 2003.

alkalmasnak kell lenni, hogy a sokszínű teljesítmény szimbolikusan megjelenítse az adott politikai tábor legfontosabb értékeit. A perszonalizáció tehát nemcsak reprezentáció, hanem szimbolizáció is. Ily módon a politikusi teljesítmény nem egyszerűen médiaképes teljesítmény, hanem olyan amatőr színészi produkció, amelynek önmaga célolataként kell megállnia a helyét. Nem lehet csupán kitűnő színész, mert arra ott vannak a hivatásos színészek, a politikusnak nem szabad szerepet játszania, mert tőle az „őszinteséget” is elvárják. A szerep nem lehet »szerep«, mert őszintén kell hinnie az általa hirdetett mondandók igazságában, hiszen ha ő nem hisz, akkor híveitől sem várható ez el.”⁵⁵⁹ Ettől a folyamatból kezdve a politikai vezető nem csupán politikus többé, hanem olyan médiaszemélyiség, aki folyamatosan a hírek középpontjában áll, közfigyelem irányul személyére, híressé válik, majd egy idő után a párt szimpatizánsaiból kiválik egy csoport, akik a követői, „hívei” lesznek. Sztár lett tehát, de megmaradt politikusnak is.

Mindezzel kapcsolatban nem lehet figyelmen kívül hagynunk azt a jelenséget sem, hogy napjaink (magyar s talán nemzetközi) politikai kultúrája egyre inkább az archaikus minták alapján szerveződik.⁵⁶⁰ A politikus és a politikai pártok mondandója a vallások világképéhez kezd hasonlítani abban, hogy bináris oppozíciókban gondolkodik. Csakis tökéletesen jó és rossz szereplőket használ, így a jó szereplő azonosulási mintát kínál követői számára, akik beleélhetik magukat annak „küzdelméibe”, melyek innentől fogva nem csupán képletes értelemben küzdelmek, hanem valóságosan is párviadal játszódik le. Ilyen párviadalnak lehetünk szemtanúi immár minden választási kampányban, amikor a legesélyesebb pártok miniszterelnök-jelöltjei csatáznak egymással, akik a bináris oppozíciók alapján abszolút jókká és gonoszakká egyszerűsödnek. Küzdelmük után a közvélemény-kutató cégek sietve vizsgálják, hogy melyikük volt a „hatásosabb”, ki tudta jobban meggyőzni az embereket saját igazáról, nézeteiről, világképéről. A szimbolikus harcok mellett a politikai táborok közötti különbségek érzékeltetésének legegyszerűbb, s egyúttal leghatásosabb eszközévé a botránypolitizálás vált. „*Ez az a világ, amelyben a legegyszerűbb módon válik érzékeltethetővé a hatalmi szféra*

---

⁵⁵⁹ Kéri László 2005. 88.

⁵⁶⁰ Nem archaikus minta ugyan, ám a tömeglélektan transzformációs elmélete alapján egyetemes viselkedési mintának tekinthető, hogy egy embercsoport bizonyos feltételek mellett, éspedig a tagjai pszichikumában lezajló változások következtében tömeggé alakulhat. Ilyen esetben az egyén maradéktalanul feloldódik a tömegben, osztozik annak tömegpszichózisában. A tömeggé alakulás alapfeltétele a pánik előtti állapot tudata, ez pedig akkor áll elő – írja Pataki Ferenc – ha a külső világ különösképpen fenyegető lesz az egyén számára. Ilyenkor válik hevesse a tömegbe lépés készletése. Pataki Ferenc 1998. 100.

érintettsége, ebben lehet leginkább hús-vér teremtményekké szimplifikálni a politikai osztály tagjainak tevékenységét. Ráadásul a botrányok a legtöbb esetben viszonylag könnyedén vezethetők vissza valamely alapvető morális tanúságtételhez, ezért a heroikus küzdelmek, a médiahelytállás bajnokai meglehetősen egyszerűen tüntethetik föl magukat olyan értékek képviselőiként, amelyeknek kitüntetett fontossága van és lehet az ún. identitáspolitikában, ahol rendre meg kell vallani a közéleti személyesség meghatározó összetevőit. Ha az adott politikusnak szerencséje van, akkor ellenfelével szemben többször kerülhet az angyal pozíciójába, mint az ördögébe [...] a vezér, valamint az általa minden pillanatban látványosan megjelenített, fekete-fehér igazságokra leegyszerűsödő mondanivaló válik a legfontosabb politikai üzenetté”⁵⁶¹ (Ezt egyébként a szembenálló fél követői is ugyanígy ítélik meg, csak szempontjukból pont saját vezetőjük minősül jónak, míg a másik rossznak). Itt már, mint láthatjuk az információforrás szerep, a hírték funkció mellett egyfajta politikai „cirkusznak” is szemtanúi lehetünk, azaz a sporteseményekhez hasonló empatikus jelenségek aktiválódnak. Ez a verseny azonban nem csupán sportesemény, vetélkedő, hanem világnézetek, morális világrendszerek összecsapása is, azaz egy újabb funkció manifesztálódik.

3.5.1 Orbán Viktor

Mielőtt a „politikus sztárok” hatásait a posztmodern kor népi kultúrájára, a folklórra vonatkoztatva bemutatnám, szükségesnek érzem kitérni arra, hogy dolgozatom jelen fejezete – a többivel egyetemben – mentes mindenféle értéktételtől. Nem azért esett választásom valamely személyiségre, mert azok személyét, nézeteit, tetteit szimpatikusnak/antipatikusnak, követendőnek/elutasítandónak tartom, hanem azért, mert alakját megfelelőnek éreztem arra, hogy rajta keresztül bemutassam szűkebb témámat. Jelen esetben erre a funkcióra elsősorban Orbán Viktort tartom a legalkalmasabbnak. Erre 1989 óta tartó politikai pályafutása, a hírekben való konstans jelenléte, követői szemében betöltött (szimbolikus) szerepe, körükben elterjedt megítélése illetve a populáris kultúra számos területén inspirálóként ható személyisége enged következtetni. Az a tény, hogy Orbán Viktor ambivalens megítélésű személyiség, azaz a rivális pártok szavazótáborán belüli elutasíttottsága jelentős, míg saját (pártjának) szavazóbázisa

---

⁵⁶¹ Kéri László 2005. 89.

körében elfogadottsága ér el hasonló mértéket, nem jelenti gondolatmenetem cáfolatát, sőt, épp ellenkezőleg. Ahogy a „civil vallásosság” kapcsán annak kutatói kijelentették, hogy a „civil vallás” társadalmi megítélése közel sem nevezhető homogénnek, nem jelenti, hogy a jelenség nem létezne. Hasonlóképpen történeti hőseink megítélése sem egyöntetű, többen elutasítják Kossuth, Széchenyi, Nagy Imre személyiségét, míg mások „vakon” beállnak követőik táborába. Így van ez napjainkban is, a jelen politikai szereplőivel kapcsolatban. Orbán Viktor élesen megosztja a közvéleményt – erről folyamatosan szólnak a különféle közvélemény-kutató intézetek – ám emellett azt is ki kell jelentenünk, hogy a rendszerváltás óta ő az egyetlen politikai vezető, aki a társadalom jelentős részének támogatását folyamatosan megtartotta, és személye a médiumok hathatós tevékenységének köszönhetően (neo)folklorizálódott és tartósan fenn is marad(t) a posztmodern kori folklór keretei közt. Ezt a szerepkört több tényező összejárásának köszönhetette.

Egyrészt nyilvánosság előtti megjelenése olyan szituációban kezdődött, mely már eleve jelentős szimbolikus funkció betöltésére predesztinálta.⁵⁶² 1989-ben, forradalmi körülmények voltak Magyarországon. Orbán Viktor ebben a helyzetben, egy politikai szempontból szakrális szituációban, Nagy Imre és mártírtársai 1989. június 16-i újratemetése alkalmával lépett fel, a rítus egyik központi szereplőjeként. Beszéde, mely azóta a politikai rendszerváltás egyik szimbolikus jelentőségű aktusává vált, abban a politikai környezetben – a témával foglalkozó történészek véleménye szerint – még a vakmerőség határait feszegette.⁵⁶³ Egy fiatalember, aki szinte a teljes ismeretlenségből jött, egy csapásra ott állt a szakrális esemény középpontjában, meghatározta annak hangulatát és ezzel bizonyos mértékig az ezt követő politikai események menetét is egyben. Nem pusztán politikai esemény volt ez, hanem kultikus jelentőséggel is bíró szertartás, ahol olyan nemzeti hőskéket temettek méltóképpen, kikre – mint korábban már láthattuk – a kommunizmus idején emlékezni nem volt szabad. Ezeket az elfojtott érzelmeket engedte szabadjárá az újratemetés és az érzelmeket – a médiumok nyilvánossága előtt követő milliók számára – Orbán Viktor szónoklata egyben újra is

---

⁵⁶² Politikai szerepet korábban is vállalt, pl. 1988. június 16-án, amikor nyilvánosan megemlékeztek Nagy Imréről és mártírtársairól és le is tartóztatták, ám a Kádár-rendszer végóráiban ez nem jelent meg a nyilvánosság előtt. Az emlékezet működését mutatja, hogy 1989 után az erről az eseményről készült képek politikai identitásának alapját képezik. Egy – az előző rendszer keretei közt – köztörvényes bűnösét mára a politikai szakralizáció egyik pillérévé alakul át.

⁵⁶³ A beszéd megszületésének körülményeire Voigt Vilmos hívta fel figyelmemet: A beszédet nem egyedül Orbán Viktor írta és tartalmán többször változtattak. Egyes verziókban például nem szerepelt a szovjet csapatok kivonulására vonatkozó rész. A végleges beszéd a szertartás alatt alakult ki.

értelmezte. Ez a szónoklat teljesítette be abban a szituációban a katarzist, melyre a társadalom többsége vágyott. Prófétikus szituációban jelent meg, nem mint politikus, hanem mint „igehirdető”, aki megkonstruálja a múlthoz való kapcsolódás újfajta értelmezési kereteit és felvázolja a jelen számára a jövő lehetséges, üdvözítő változatát. Beszédének részleteit, a kulturális emlékezet újra szerkesztése szempontjából érdemes jelen esetben vizsgálnunk.

„Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalm, csak egyszer volt elegendő bátorsága és ereje ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget, a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak, ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem. [...]

Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket, és bizalmát beléjük helyezte. [...]

A ma vállunkra nehezede csödtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat. [...]

Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink. A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát és szabad választásokat követelőkkel szemben - bár fegyvereik súlyánál fogva megtehetné - nem lép fel a Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhez, Li Pengéhez vagy Rákosiéhoz hasonló módszerekkel. [...]

Ha hiszünk a magunk erejében képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávesse magát a szabad választásoknak. Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről. Ha van bennünk elég mersz, hogy mindezt akarjuk, akkor, de csak akkor beteljesíthetjük forradalmunk akaratát. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni.”⁵⁶⁴

Beszéde, mint jól látható a kiragadott részletek alapján, a múlt – jelen – jövő idősíkon, azaz az időbeli lét mindhárom dimenzióját felölelve konstruálódott, úgy, ahogy a

---

⁵⁶⁴ <http://www.fideszfrakcio.hu/index.php?CikkID=22> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.11.

kulturális emlékezet működni képes. „*A tovahaladó jellel változó vonatkoztatási keretek felől szakadatlanul folyik a múlt újjászervezése. Bármilyen új is mindig csak rekonstruált múlt alakjában léphet fel. Hagyomány csak hagyományra, múlt csak múltra váltható [...] A kollektív emlékezet szerint két irányban tevékeny: vissza- és előrejel.* Az emlékezet nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem a jelen és a jövő tapasztalását is szervezi.”⁵⁶⁵

Már első szereplése is egészen szélsőséges érzelmeket váltott ki hallgatóiból. Hirtelen „hívei” lettek, míg sokan elutasították új, forradalmian merész hanghordozását. A generációs különbségek megnyilvánulásai is ezek, hiszen a fiatalos hevületet a Kádár-rendszerben a párt tekintélyétől áthatott „csendben” és viszonylagos békében átélő lakosság egy része nem tartotta megfontolt, bölcs döntésnek, míg a fiatalok a „sok kis ugrással nem jutunk át a szakadékon” elve alapján felsorakoztak mögé.

Politikai pályafutása, legitimációja tehát egyrészt Nagy Imréhez köti, akihez viszonyulása ugyanakkor ambivalens. Egyrészt, mint kommunista funkcionáriust, nem tudta követni, ugyanakkor a forradalmi események kapcsán, illetve a megtorlások tanúsított viselkedése miatt fejet hajtott előtte. Dolgozatom témája szempontjából érdekesség, hogy az 1989-es, leginkább Petőfihez és Kossuthhoz társítható hevületet 1998-as kormánya kerülése után felváltotta a megfontolt lépések elvét hirdető Széchenyi Istvánhoz kötődő politikai (világnézeti) orientáció. Ebben saját életkori változása mellett jelentős szerepet játszhatott, hogy Széchenyi politikai nézetei, így az ország gazdasági fejlődésén alapuló, megfontolt politizálással elérhető reformok a társadalom jóval szélesebb rétegei számára fogadhatók el, mint Kossuth 48-as radikalizmusa. Szimbolikus politizálásában is ekkor történtek jelentős változások. A néppárttá válás megnyilvánulása pártja névváltozásában, a konzervatívizmushoz való fordulás, a kereszténység értékrendjének hangsúlyos megjelenése egytől-egyik ennek elemei.⁵⁶⁶ Nem feladatom és nem célom Orbán Viktor politikai tevékenységének

---

⁵⁶⁵ Assmann, Jan 2004. 42-43.

⁵⁶⁶ Érdekes megjegyezni, hogy a bináris oppozíciókra való leegyszerűsítést rátelepül erre az ideológiai eredeztetésre is. Amikor az adatközlőket arra kértem, mondják el, hogy szerintük emberként miben más Orbán Viktor politikai ellenfelénél, a következő válaszok születtek.

„A Medgyessy az egy önző alak. Rohadtul önző...nem olyan, mint Széchenyi vagy az Orbán!”

„Horn Gyula egy gyilkos vadállat! Elég gonosz ember. Egy rendszerkatona. Ha kimondom, hogy 56, forr a vérem, ha csak belegondolok vagy kimondom Nagy Imre nevét. Gyilkosok, basszus, nem más. Ezekkel kell felvenni a harcot, nincs mese, Viktornak le kell győzni őket!” (Sz. L. 31 éves férfi, Szeged, 2006.04.06.)

megítélése, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy annak során olyan archetípusokat is felhasznál, melyek mélyen a népi kultúrában gyökereznek. Egyrészt megfigyelhető egyfajta kompenzáció, melyet a „merjünk nagyok lenni!” szlogen mögött találhatunk. A kommunizmus ideáltípusa, az uniformizált, takarékoskodásra szoktatott proletár után egy új perspektívát vázol, mely népszerűvé válik, hiszen a kisember nem akar kicsi lenni. Ki akar törni saját „jelentéktelenségéből”, nagy tetteket végrehajtani, ahogy kitör, nagy tetteket hajt végre a népmesék legkisebb, szegénysorból származó hőse is.

Mindezek után vizsgáljuk meg, hogy a szimbolikus politika milyen jelenségeket, változásokat generált a populáris kultúra rendszerében, működésében. Ezek közül elsőként minden további hatás, kultikus megnyilvánulás alapját, az Orbán Viktor személyéről kialakuló szimbolikus képet. Meglátásom szerint ahhoz, hogy valaki sztár lehessen, szükségeltetik egyfajta szerves kapcsolat, közös társadalmi háttér a rajongótábor és öközte. Ha ez nem jön létre, nem alakul ki a sztárral való képletes azonosulás, nem érzik magukat összetartozónak, így nem tudják rá kivetíteni saját vágyaikat és hasonlóan nem tudják saját magukra interpretálni a sztár küzdelmeit. Amennyiben a kötődés létezik, mindezek megvalósulhatnak a sztár személye – jelen esetben Orbán Viktor – válhat bizonyos értelemben mindazzá, amivé maguk is szeretnének válni.

„Én igazán nem sok mindent tudok róla, meg úgy az egész politikáról, hogy pontosan mit tettek akkor, meg most, de az biztos, hogy az Orbán egy szimpatikus ember. Ő a földön jár, megfoghatóbb, mint a Gyurcsány. Nem felvágós, mint az. De ettől nekem ő nem egy hős vagy valami, csak tisztetem. Jobban, mint a többit [...] Tulajdonképpen más politikust nem is tisztelek, csak őt.”⁵⁶⁷

„A Viktor az egy családcentrikus ember. Sokkal emberibb, őszintébb, mint más politikusok. Sokkal jobban látja az emberek életét. Szóval olyan, mint amikor egy hajóban evezünk. Egy hajóban evezünk vele, azt hiszem. Van öt gyereke, ebben is, ő is nagycsaládos.”⁵⁶⁸

---

⁵⁶⁷ E.M. 32 éves férfi, Szeged 2008.11.14.

⁵⁶⁸ T.Sz.Gy. 29 éves nő, Szeged, 2008. 10.14.

Ennek a kötődésnek a megnyilvánulása az, amikor Orbán Viktort a nagyobb közösség egy tagját a nemzettel, annak egyszemélyi megmentőjével azonosítják, akinek hatalomra kerülését már-már messianisztikus attribútumokkal ruházzák fel. A nemzetet Orbán Viktor testesíti meg vezetőként. Az emberek tőle várják mindenféle problémájukra a választ, azokra is, melyeket ők maguk nem tudnának megoldani. Várják, hogy kivezesse őket a válságból, felvirágoztassa a gazdaságot, kultúrát, helyreállítsa a biztonságot és a közérkölcöket. Orbán Viktor politikus, ezek az elvárások azonban a politikai élet totalitására vonatkoznak. Ha viszont egy politikus személytől a totális, az élet szinte minden területére kiható változást remélnék, akkor ez a személy – funkcionális értelemben véve – vallási attitűd tárgyaként manifesztálódik.⁵⁶⁹ Erre utalnak a „vigyázzon ránk, vigyázzon a Hazánkra!” jellegű kifejezések, melyek már patrónus, védőszenthez hasonlítják, ahhoz hasonló szerepkört tulajdonítanak személyének.

„Tisztelt Miniszterelnök Úr !

*Köszönjük eddigi áldozatos, nagyrabecsült munkáját, melyet Miértünk, Magyarságért és az Országért tett. Reméljük hogy a választások után is, és még azután is nagyon sokáig fogja népünket irányítani. **A helyes utat csak egyedül Ön és pártja képviseli**, reméljük hogy a destruktív, magyarellenos liberál-bolsevik ellenzék, a mostani választások után végleg eltűnik a politikából, szabad utat adva Önnek és kormányának a **Nemzet méltó felelősségéhez.**”*

„Tisztelt Miniszterelnök Úr!

*Nem telik el nap,talán még egy óra sem,hogy ne gondolnék az elkövetkező választásokra,az ország jövőjére. Tisztelettel kérem Önt **vigyázzon ránk,vigyázzon a Hazánkra!** Majdnem naponta követem az otthoni ese-ményeket az Interneten. **A Jóisten áldását kérem minden munkájára és törek-vésére. Még sokáig vezesse a magyarokat.** Ezt kívánja egy nyugdíjas magyar mérnök Kaliforniából.”*

„Tisztelt Miniszterelnök Úr!

*További munkájához nagyon sok sikert, kitartást és végtelen nyugalmat kívánok az elkövetkezendő hónapokra. **Váltsa valóra álmait s egyben a miénket is.**Jó egészséget kívánva maradok tisztelettel.”*

---

⁵⁶⁹ Erről szól a személyi kultusz!

„Kellemes ünnepeket kívánok önnek kedves családjának és a **Magyar népnek.**”

„Tisztelt Orbán család !Kellemes ünnepet és a **Jóistentől sok áldást kívánok.**Legyen ereje **kivezetni bennünket ebből a kilátástalan helyzetből!**Hajrá Magyarország! Hajrá Magyarok!!!!”

„Tisztelt Elnök Úr!

Orbán Viktor!

Szívem minden melegével kívánok Önnek és kedves családjának **békés, lelkiekben megújuló húsvéti ünnepeket!** Pihenjen kérem nagy **szüksége van Önre a HAZÁNAK!**”⁵⁷⁰

A szövegben vastagon szedett szófordulatok egyrészt a nacionalizmus ideológiáját, másrészt a vallás/vallásosság megjelenését mutatják. A nemzeti összetartozás tudatot, a nemzettel vállalt közösséget támasztja alá a „Nemzet méltó felemelése”, „vigyázzon Hazánkra”, „Kellemes ünnepeket [...] a Magyar népnek”, „Hajrá Magyarok!”. Míg vallási jelleget öltenek a „Jóisten áldását kérem”, „békés, lelkiekben megújuló húsvéti ünnepeket!”, melyek célja egy olyan személy, aki egy személyben képes „vigyázni a Hazánkra”, mivel „a helyes utat csak Ő tudja” ahhoz, hogy „valóra váltsa a nemzet álmaait” és „kivezesse a kilátástalan helyzetből”. A szövegek kapcsán érdemes idéznünk Ernst Cassirer megállapítását: „Nem nehéz megérteni a primitív életben érvényesülő ama meggyőződést, hogy az összes emberi képesség és természeti erő megtestesülhet egyetlen emberben. A varázsló, ha ő a megfelelő ember, ha ismeri a varázsigéket, és ha tudja, hogyan kell használni őket a megfelelő időben és a helyes sorrendben, minden fölött uralkodik. Elháríthat minden bajt, legyőzhet minden ellenséget; parancsol a természet erőinek...Igaz ugyan, hogy a modern ember már nem hisz a természeti mágiában, azonban még egyáltalán nem adta fel a »társadalmi mágiába« vetett hitét. Ha valamilyen kollektív vágy teljesen hatalmába keríti az embereket, könnyen

---

⁵⁷⁰ Az idézetek Orbán Viktor hivatalos honlapjának fórum rovatából származnak 2002-2008 közti évekből vegyesen. A fórum rovatban megnyilvánulók adatait szándékosan nem közltem, hiszen ehhez hozzájárulást tőlük nem kér(het)tem és nem kap(hat)tam. A honlap elérhetősége: <http://orbanviktor.hu/vendegkonyv.php> Utolsó letöltés dátuma: 2008.11.12.

*kialakulhat bennük az a meggyőződés, hogy csupán a megfelelő emberre van szükség, és a vágy teljesülhet.”*⁵⁷¹

Mindehhez természetesen hozzájárul a tudatos imázs-teremtés is, mely a lehető legnagyobb mértékben próbál megfelelni ennek a tömegigénynek. Ezek miatt jelennek meg bizonyos médiumokban, internetes oldalakon azok a – többek közt propagandisztikus céllal is készülő – írások, fényképek, melyek hangsúlyozzák a néppel való kapcsolatát. Jelen esetben nem a más sztároknál már látott népmesei életút megkonstruálásával van dolgunk. Nem találkozhatunk a „legkisebb gyerek” szerepkörrel, a szegény gyermekkorral, tehetségének korai jelentkezésével, a korai meg nem értettséggel és ennek következtében a kényszerű elvándorlással sem, hiszen egy politikus sztárnál nem ezek a hangsúlyosak. A politikus sztárok esetében nem saját gyermekora, múltja (nem az egyes politikusok esetében újra és újra napvilágra kerülő „kétes” politikai múltról van szó) számít, hanem elsősorban a „jövője”, az a jövőkép, amit a közösség számára saját személyén keresztül ígérni tud.

*„Más volt az ő idejében. Akkor még volt jövő. Most nincs. Most semmi sincs. A fiataloknak akkor még voltak lehetőségeik, most meg mi van? Semmi. Mehetsz ki külföldre, aztán szevasz!”*⁵⁷²

*„Az biztos, hogy ő meg is csinálta volna! Más lenne most a helyzet. Ő még törődött az emberekkel. Persze, keresztény volt. Vagy még most is az... Segítsd felebarátod, Isten is megsegít!”*⁵⁷³

Amennyiben a jövőkép kialakítása sikeres fogadtatásban részesült, – pl. választások – következő lépésben kerül a közfigyelem látóterébe jelene és múltja. Ez a lépés már a sztárkreálás folyamatához kapcsolódik. Felülről irányított folyamatról van szó, ám, ahogy Hankiss Elemér is megfogalmazta, elengedhetetlenül szükséges a közösség befogadó készsége, az erre irányuló igény. Ezt mutatják az Orbán Viktor honlapján megjelenő hozzászólások is:

---

⁵⁷¹ Cassirer, Ernst 1997. 40.

⁵⁷² E.M. 32 éves férfi, Szeged, 2008.11.14.

⁵⁷³ M.A. 28 éves férfi, Szeged, 2008.10.22.

„Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Meghatódottságunk miatt hosszú perceként át tanakodtunk feleségemmel: hogyan foglalmazzuk meg nagyrabecsülésünket az internetes honlap megtekintése után.

Köszönjük, hogy egyszerű állampolgárként betekinthettünk életének, munkájának részleteibe. Ezzel a kis versikével bátorítanánk, hiszen Önnek is lehetnek nehéz napjai.

Szürke ég ha rádmered,

jusson eszedbe, 'kik veled

labdázta együtt utcaporban,

S kergettek hús keréknyomokban

álmot, teret, jövőt...

Itt vannakők, hát ne feledd,

velük együtt múlik el,s majd

veled a szürke ég,

ha rádmered.”⁵⁷⁴

Láthatjuk, hogy a közösségi cenzúra napjainkban is működik, igaz nem preventív formában, hanem a média által teremtett nyilvánosság kialakulása után oly módon, hogy ez a fajta cenzúra dönti el, mennyire válhat egy adott személy a fogyasztói civilizáció korában a nép szemében vezető egyéniséggé. Emiatt a közösségi igény miatt is jelennek meg olyan képek, (lásd mellékletben) melyeken Orbán Viktor kedélyesen beszélget hétköznapi emberekkel, nyugdíjasokkal, fiatalokkal, azok mindennapi életéről, problémáiról, örömeiről. Ezeken a képeken Orbán Vikornak az az arca látható, mely igazolja, hogy őt érdeklik az emberek, érdekli népe sorsa, közösséget vállal velük. (ilyen az a kép melyen Orbán Viktor iskolás csoportoknak tart idegenvezetést a Parlamentben!) A befogadó közösség, pedig mindebből azt szűri le, hogy a politikus, bármennyire is nagy emberré vált, megmaradt a „nép fiának”, nem hagyta el őket, kisembereket. Ő az a személy, aki népe problémáiban segít, még akkor is, ha ez számára is kellemetlenségekkel jár, így 2001-ben, majd 2006-ban, amikor maga is megjelent gumicsizmában segédkezni a gátakon az árvíz sújtotta területeken és beállt homokzsákokat pakolni.⁵⁷⁵

---

⁵⁷⁴ <http://orbanviktor.hu/vendegkonyv.php> Utolsó letöltés dátuma: 2008.11.12.

⁵⁷⁵ <http://origo.hu/print/itthon/20060403gumicsizmban.html> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.12.

„Vallásos ember. Szerintem őszintén segített, nem politika volt abban. Miért ne lehetne ő is segítőkész? Azért mert politikus? Én hiszek benne. De nézd meg most is! Most is ők segítenek az embereken! Pontosabban segítenének, de ők figyelnek rájuk, csökkenteni akarják az adókat. Hát az is nekünk lenne jó, nem? Lehet, hogy az államnak rossz, de nekünk jó. Orbánéknak ez fontos, Gyurcsánynak meg az.”⁵⁷⁶

Ezt a szerepkört azonban nem csak a személyes kontaktusokkal lehet hitelesíteni, hanem életének, privát szférájának, azaz jelenének „hétköznapiságával” is. Bármennyire is országos vezető lett Orbán Viktorból, bármennyire is az ország, a nép ügyén dolgozik, neki is van magánélete, amit azonban ugyanúgy élvez ki, mint teszik azt azok, akikért ő maga vezetőként fárad. Megjelennek a hírekben olyan beszámolók, melyek nem az ellenféllel való küzdelemlről szólnak, hanem a békés mindennapokról, olyan eseményekről, melyek tulajdonképpen annyira „hétköznapiak”, hogy igazán hírértéket sem képviselnek, mégis fontos szerepük van.⁵⁷⁷ Ezek azok a hírek, melyeken keresztül a politikus által követett értékrendet, erkölcsiséget ismerhetjük meg. Megtudhatjuk belőlük, hogy Orbán Viktor is vallásos, hiszen a médiumokban láthatjuk a róla készült képeken megjelent templomban, a csíksomlyói pünkösdi búcsúban elvegyülve a zárándokok tömegében feltűnés nélkül, kiderül, hogy szereti a sportot, labdarúgó mérkőzések szurkol (nem a stadion VIP szektorában), sőt ő maga is futballozik. Mindezek mellett családcentrikus, felelős apa (családi életéről, öt gyermekéről, feleségéről, arról, hogy 20 unokát szeretne, szintén olvashatunk) *„Tegnap én meséltem Flórának, ráadásul fejből, ezt többre tartják, mintha olvasnám. A kismalac és a farkasok történetével igyekeztem szórakoztatni lenni, ugyanis épp most vitte el a cumiját mindörökre a cica, és ezt nehezen éli meg szegénykém.”⁵⁷⁸* Szereti a természetességet, ennek következtében rusztikus stílusú vályogházat épít vidéken, nem kirívó környezetben (szemben más rivális vezetők rózsadombi luxusvillájával), ahol „hentesműhelyben” szalonnák, sonkák, kolbászok lógnak. *„Mielőtt hozzáfogtunk, napokig jártuk a környéket az építésszel, hogy felderítsük a népi motívumokat, és azokhoz igazodva készítettük el a házat válygból. Nem akartam modern építőanyagokat használni, ha egyszer a hagyományos technológiával is lehet ugyanolyan jól, sőt, jobbat*

---

⁵⁷⁶ M.A. 28 éves férfi, Szeged, 2008.10.22.

⁵⁷⁷ *„It is quite usual that press gives some kind of background information on the family of the politician, but if those efforts are regularly fed by the politician, then we should talk about an attempt to turn celebrity.”* Kiss Balázs 2005. 11.

⁵⁷⁸ Részlet az Orbán Viktorral készült interjúból. Story 2008. augusztus 7. 8.

csinálni.”⁵⁷⁹ A természethez való – napjainkban divatos – életmódbeli felfogás egyben azt is kifejezheti az olvasóközönség számára, hogy a természet, természetesség, falusi élet mellett a „kisemberi létezés” való visszatérésnek lehetünk szemtanúi, amikor Orbán Viktor már nem csak a médiumok képein olvad egybe a tömeggel, hanem mindennapi valójában is egy lesz a felcsúti lakosok közül. Mintegy „posztmodern kori álruhás népvézérként” – bár éppen, hogy nem álruhában – vegyül el a nép körében. Minden médiaesemény, „felhajtás” és egzotikum nélkül éli mindennapjait, süt-főz. „*Apai tekintélyemet erősíti a rántotta, amiben verhetetlen vagyok! – állítja – Ha mindannyian asztalhoz ülünk, akkor húsz tojásból készítem, és szalonnát csúsztatok alá. Nálunk egyébként a főzés családi hagyomány, tizenhárom éves voltam, amikor az édesanyám megtanított az alapokra [...] Követem is édesanyám példáját, így ha a gyerekek elérik azt a kort, én is odaállítom őket a tűzhely elé.*”⁵⁸⁰ Ezek a vélekedések pedig az olvasók belső véleményévé alakulnak.

„*Tessék, itt van. »15-20 unokát akar Orbán Viktor« (utalás a Story című lapra, amiben pont Orbán Viktorról írnak). Ebben is egy hajóban evezünk. Meg vályogházban lakik, itt van. Még egy közös vonás!*”⁵⁸¹

Hétköznapi személy tehát Orbán Viktor, ugyanakkor – hívei számára – benne rejlik népének vezetője, megmentője is. Többszörös, heterogén személyiség, egyszerre kis- és nagy ember ő. Várják, hogy újra megmutassa, olyasmit tud, amit rajta kívül senki más, illetve olyasmit, amit bárki meg tud tenni. A „nép fia”, akit azzal, hogy a nemzet vezetőjévé válik, „mindenki” személyes hősként aposztrofál, aki a nép köréből került ki, annak problémáival foglalkozik, tehát „közülük” való. Ennek megnyilvánulása, hogy általánossá válik becéző megnevezése „Viktor”-ként (illetve főként baloldali szavazók körében „Ovi”-ként). Nevét skandálják a nagygyűléseken, országjáró körútjain,⁵⁸² illetve így szólítják meg a hozzá írt elektronikus levelek is, melyekben sokszor a hozzá való kötődést kivetítik egész családjára is.

---

⁵⁷⁹ Részlet az Orbán Viktorral készült interjúból. Story 2008. augusztus 7. 6. Továbbá az eddig leírtakhoz lásd a melléklet képeit!

⁵⁸⁰ Részlet az Orbán Viktorral készült interjúból. Story 2008. augusztus 7. 7.

⁵⁸¹ T.Sz.Gy. 29 éves nő, Szeged, 2008.10.14.

⁵⁸² Melyek ezzel mintegy a sportmérkőzések, küzdelmek hangulatát idézik fel a résztvevőkben, hiszen várják a saját embertük felbukkanását, szomjúhoznak sikerére. Orbán Viktor pedig nem hagyja őket cserben, „jól megmondja a magát” és a résztvevők a rítusról úgy távoznak, hogy a – csak szimbolikusan jelenlévő – ellenfél legyőzték.

*„Kedves Viktor. Tisztelt Miniszterelnök Úr.
Békés, boldog húsvéti ünnepeket kívánok Önnek és családjának”*

*Kedves Viktor!
Kívánok Önnek, és kedves családjának nagyon kellemes, áldott Húsvéti Ünnepeket!
Sok szeretettel és tisztelettel: KJ-né*

*„Kedves Viktor!
.... vagyok a .....-i FIDESZ szervezet elnöke.
Barátaim , és a polgármester nevében Tisztelettel és Szeretettel meghívlak a 2007
szeptember 13-án rendezett falu napunkra, ahol egy lakossági fórumon beszélgethennék
együtt.
Hajrá Magyarország
Hajrá VIKTOR
Tisztelettel és Szeretettel várunk...”⁵⁸³*

Orbán Viktor hatását a médiumok mellett a központilag szervezett rítusok, ünnepi megemlékezések, beszédek erősítik. 1989-ben egy ilyen rítusnak köszönhetette a politikai életben való hirtelen ismertségét, míg napjainkra ezek az események (elsősorban nemzeti ünnepek) szolgálnak arra, hogy elsősorban politikai, másodsorban világnézeti hitvallását a tömegek megismerhessék, saját életük részeseivé tehessék. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy ezek a rítusok már ne pusztán politikaiak legyenek, hanem jóval szélesebb spektrumú, átpolitizált kulturális műsorok. *“Hangulati jellegüket tekintve a megemlékezéseknek két ideáltipikus esetét különböztethetjük meg. Az első, amikor a megemlékezések emelkedett hangon, kvázivallásos komolysággal és szentségben történnek. Mitologizáló narratív formák és heroikus ábrázolás hozzák létre a rájuk jellemző pátoszt. A társadalom életében – durkheimi értelemben – szakrális momentumokat alkotnak, Weber fogalmával élve karizmatikus események. A másik ideáltípus, amikor a megemlékezések, a társadalom széles tömegeit megszólítandó, a nyilvános és populáris szórakozás alkalmává válnak – angolul találóan: not holy days but holidays –, ahol az emberek nem eszmékért, a múlt dicsőségéért lelkesednek, hanem*

---

⁵⁸³ <http://orbanviktor.hu/vendegkonyv.php> Utolsó letöltés dátuma: 2008.11.12.

jól érzi magukat.”⁵⁸⁴ Az általam vizsgált rítusok jellegükben mindkét típust ötvözik. Az ún. mitologikus formák, vallásos jelleg, heroikus ábrázolás kerül előtérbe szónoklatai kapcsán, míg a szórakoztató jelleg dominál a különböző énekesek, táncsoportok fellépése alkalmával. Az emlékező rítusokon Orbán Viktor beszéde soha nem hirtelen válik ki a maga „szakralitásában” az addigi „profán” műsorfolyamból, hanem a profán jelenből kilépve, apró lépésekkel kerülünk egyre közelebb a rítus egyes állomásain a szakrális csúcsponthoz.⁵⁸⁵ „A hatásfokozást technikai eszközök alkalmazásával érték el a szervezők. S mintegy csúcspontként az egyre emelkedő kollektív várakozásnak, jelent meg Orbán Viktor, erős ujjongások és tapsvihár közepette. A rítus íve, a fokozatos és irányított elemek által követhető volt. A jellegét és szimbolikáját tekintve sokszínű, rítust építő *accidens elem*, a rendezvény fő részét képező Orbán-beszédet és/vagy jelenés előkészítését szolgálta.”⁵⁸⁶ Ilyenek például a már említett október 23-i ünnepségek, melyeknél megfigyelhető, hogy a hagyományok életben tartása, újraértelmezése terén napjaink hőseinek milyen kiemelkedő szerepe van. Egy-egy ilyen országos pártrendezvény, mely a lakosság legkülönbözőbb korcsoportjait készíti egyfajta „szekuláris” zárandoklatra névleg ugyan az emlékezésről szól, valójában a jelenlévők sokkal inkább a ma élő, számukra kiemelkedő személy kapcsán vesznek rajta részt.⁵⁸⁷ Orbán Viktor személye generálja tehát jelentős részben a tömeges megmozdulást, mondanójával viszont visszavezeti „rajongóit” a múlthoz, a múlt kiemelkedő hőseihez – köztük Nagy Imréhez – felélénkítve, erősítve ezzel kultuszukat. A közmorál irányítása mellett így a tradíciók újraértelmezése terén is jelentős szereppel rendelkezik. Ilyen alkalmakkor a jelenre vonatkoztatva értékeli újra a múltat, hogy ezáltal a közösségi jövőképet is felvázolja. Kiemelkedően fontos szerepe van az egy-egy ilyen (politikai) rítus alkalmával elmondott beszéd szófordulatainak. A médiumok anyagai mellett ezek a beszédek erősítik meg a közösségben, hogy Orbán Viktor „közülük való”, közösséget vállal velük, melyet a gyakran elhangzó kezdőformulák – pl.

⁵⁸⁴ Feischmidt Margit és Rogers Brubaker 1999 <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.18.

⁵⁸⁵ Pataki Ferenc az ilyen rendezvényeken részt vevő emberek csoportját „áhitatos tömegként” határozza meg. Pataki Ferenc 1998. 132-136.

⁵⁸⁶ Iancu Laura 2006. 129.

⁵⁸⁷ „A tömegben lévő egyén fő jellemvonásai tehát a következők: A tudatos személyiség megszűnése, a tudattalan személyiség előtérbe nyomulása, az érzelmeknek és gondolatoknak a lelki infékción és szuggesztió útján együgyűságon irányba, s a szuggesztív gondolatoknak tetté való átalakulása. Most már nem önmaga többé, hanem gép és akarata nincs többé” (Le Bon, 1913, A tömegek lélektana 25-26). Továbbá Freud azt az állítást teszi, hogy az általa vizsgált két mesterséges tömegben a vezérhez való érzelmi kötődés tűnik a meghatározóbbnak. A tömegégyének egymás iránti kötődésérzésének koránt sincs ilyen jelentősége.

„barátaim a szabadságban”, „Tisztelt hölgyeim és uraim, kedves barátaim” – is tudatosítanak.

Dolgozatom témáját érintő momentum, hogy a múlt hőseihez való kapcsolódás részben a jelen hőseinek prezentálásán keresztül történik. A sztárok közvéleményt formáló hatását veszik alapul, amikor a rendezvény színpadán megjelennek olyan ma élő hírességek, akiket a közönség szeret, köztük szép számban olyanok, akiket nemzeti hősként titulál a közvélemény. Ezek a személyek elsősorban sportolók (az Aranycsapat még életben lévő tagjai: Grosics Gyula, Buzánszky Jenő, olimpiai bajnokok: Egerszegi Krisztina, Kovács István) valamint olyan zenészek, színészek, akik nagy népszerűséget értek el szakmájukban. A politikus sztár tehát más sztárokat is felvonultat, felhasználja őket, kultuszukat, hogy az ő, „politikamentes” korábbi teljesítményük, eredményeik igazolják az ő politikai tevékenységét.

3.5.2 Orbán Viktor a folklórban

Végezetül vegyük vizsgálat alá Orbán Viktor inspiráló szerepét a folklórműfajok terén. Immár két évtizede tartó politikai karrierje elég hosszú idő ahhoz, hogy a populáris kultúrában tartós hatást fejtsen ki. Ennek következtében a (posztmodern kori) folklór több műfajában is megjelenik alakja. Elsőként a személyével kapcsolatos prózai alkotásokat tekintjük át. A népköltészet legújabb kori átalakulásának folyamatához illeszkedően az Orbán Viktorról szóló népköltészeti alkotások sem képviselnek jelentős esztétikai értéket, hanem illeszkednek a Voigt Vilmos által 1972-ben leírtakhoz. *„Önálló műfajként jelentek meg az anekdoták, híresztelések, pletykák, az erotikus és politikai viccek, a tréfiák, másrésről az úgynevezett igaz történetek, élménybeszámolók [...] utólagos elbeszélések.”*⁵⁸⁸ A felsorolást azonban ki kell bővítenünk egyrészt a választási rigmusokkal, másrészt az sms és email üzenetekkel. Az élménytörténetekhez (memorát), melyek Orbán Viktor egy-egy médiabeli szerepléséhez, nagygyűlésen elmondottakhoz, azok humorosabb, emlékezetesebb elemeihez kapcsolódnak, véleményem szerint nem szükséges hosszas magyarázatot fűzni, hiszen talán kijelenthetjük, hogy ilyen utólagos elbeszélésben már mindannyiunknak volt része. Hasonló megállapítás tehető a pletykákkal kapcsolatban is. Meg kell jegyezni, hogy a róla szóló pletykák jelentős

---

⁵⁸⁸ Voigt Vilmos 1972. 241.

része médiumokban megjelenő hírek folklorizálódása, melyek terjedése kapcsán fontos szerepet játszik a hiányos információellátottság mellett az az alapvető emberi tulajdonság, hogy az emberek szeretnek az információk birtokában lenni.⁵⁸⁹ A pletykák (rágalmak, híresztelések)⁵⁹⁰ szerepével kapcsolatban ki kell emelnem, hogy azok igazságtartalma, információtartalma az azt befogadó számára gyakran az igazságnál is erősebb manipulatív szereppel, befolyással rendelkezik.⁵⁹¹ Így ívódtak be például a köztudatba az „Orbán-bányákról” szóló történetek, melyekben egy idő után már magának Orbán Vikornak van bányája:

„Azért ment itt tönkre nálunk is az osztályzó (szénosztályozó üzem Tatabányán P.I.) mert az Orbán bányájába kellett szállítani a szenet!”⁵⁹²

Ezeknél a pletykáknál számunkra jóval érdekesebbek lehetnek a legfiatalabb epikus folklór alkotások, az sms-ek, email üzenetek. Ezeket három kategóriába sorolhatjuk. Egyrészt politikai rémhírek Orbán Viktor hatalomra kerüléséről (hatalmon maradásáról), viccek, illetve mozgósító, kortes üzenetek, rigmusok. A feszült politikai légkör kétségtelenül kedvezett a rémhíreknek. A politikai feszültséget ugyanakkor oldotta a humor.⁵⁹³ Részen ugyanazokat a vicceket küldözgették, amelyeket szóban is meséltek egymásnak. *„A folklóron belül esztétikai minőségként meghatározott humort az élettényként értelmezett komikumból vezethetjük le olyan módon, hogy itt a mindennapi életben megfigyelhető komikus jelenségeknek kettős általánosítása történik meg: egyrészt a komikus szereplők, események, cselekedetek sztereotíppé válnak, létrejön a*

---

⁵⁸⁹ A szociálpszichológiában jól ismert megfigyelés, hogy a csoportokon belül az a személy kerül központba, aki az információk többségét birtokolja, „többlettudással” rendelkezik a csoport többi tagjához képest.

⁵⁹⁰ A pletykákkal kapcsolatban lásd Szvetelszky Zsuzsanna 2002.

⁵⁹¹ Ezzel kapcsolatban lásd a Max Planck Intézet kutatásáról szóló beszámolót. http://hvg.hu/Tudomany/20071017_pletyka_max_planck_sommerfeld.asp Utolsó letöltés dátuma 2008.11.12.

⁵⁹² P.I. (64 éves) Tatabánya, 2008.09.06. A pletyka továbbadóját jól láthatóan nem zavarta az, hogy a bányákba általában nem szállítani szokták a szenet.

Itt kell megemlíteni, hogy a mítoszépítés ebben az esetben egyszerre együtt jár(t) az ellenmitosz-építéssel. Így jelenhetett meg a fentebb említettek mellett a „cigány”-motívum is. Ennek elemzésére jelen munka keretei közt nem vállalkozom. Az jól látható, hogy ez az ellenmitosz a politikai ellentábor soraiban született, akik számára Orbán Viktor testesíti meg az „antihőst” saját – szemükben – pozitív vezetőik ellenében.

⁵⁹³ A politikai viccek számának hihetetlen mértékű növekedését tapasztalhattuk, amit csak segített, hogy a viccet a politikai harcban közvetlenül fel is használták (Voigt Vilmos 1998. 319.). Igaza lett tehát Voigt Vilmosnak, amikor megjegyezte, hogy „1989 körül és után csökkent ugyan a politikai viccek száma, ám mára (vajh miért?) visszanyerték mindennapi jelenlétüket.” (Voigt Vilmos 1998. 322) és e téren további növekedés várható.

*komikum esztétizálása, másrészt ezt költészeti-poétikai eszközökkel szóbeli humorként fejezik ki. Természetesen a szóbeliség csak döntő, de nem egyetlen meghatározója a folklórbeli humornak: a gesztusok, utánzás stb. itt is nagy szerepet kap.*⁵⁹⁴ Az egyes alkotásokra jellemző az erőteljes variabilitás, bennük a nevek gyakran cserélődnek, valamint a szélsőségesen kiélezett oppozíciókra való leegyszerűsödés, a jók és a rosszak itt már abszolút mértékben azok, amik. A viccekben Orbán Viktor – attól függően, hogy melyik politikai tábor küldi – pozitív és negatív szereplőként is feltűnik. *„Kovács László szakértőkre hivatkozva Orbán Viktort tette felelőssé a Római Birodalom bukásáért.”* Külön érdemes kiemelnünk néhány olyan viccet, melyek vallási témákat feszegetnek: *„Orbán Viktor nem csupán vallásos. Ő maga a vallás!”* *„Orbán Viktor nem tanulni járt iskolába. Felmérte a terepet, hogy hol fognak róla tanítani!”* *„Isten magára hagyta a földet. Tudta, hogy Orbán Viktor mellett nem lenne dolga!”*

Az sms viccekre a kötött karakterszám miatt egyfajta feszesség, formai egyszerűség jellemző. Hasonló megállapítás tehető a mozgósító tartalmú üzenetek kapcsán is. Ezek egy része konkrét eseményre hívta fel a figyelmet, melyen Orbán Viktor is megjelent, más része vicces választási rigmus.

„Budapesti parasztok, Horn Gyulára szavaztok, de eszmél a vidék, nem kell nekünk pribék. Lesz még hab a tortán, a mi vezérünk Orbán – add tovább ma”

„Kommunisták féljetelek medgyes buktát egyetek liberósok csönd legyen Viktoré a győzelem mert tudja a magyar nép: SZOMBAT 3 KOSSUTH TÉR! (Add tovább!)”

„ORBAN VIKTOR AZT UZENTE NEM ELEG A REGIMENTJE. HA MEG EGYSZER AZT UZENI MINDENKINEK EL KELL MENNI! ELJEN A HAZA! ADD TOVABB 5 HAZAFINAK.”

Ezek a rigmusok, több soros, verses formájú röpdalok, leginkább az egykori vásári kikiáltásokkal és az ezekből „kitenyészített” reklámszövegekkel⁵⁹⁵ mutatnak hasonlóságot. A mindenféle esztétikai nívó hiánya mellett meg kell jegyeznem, hogy az sms-ek ugyanakkor a szó legszorosabb értelmében véve folklór alkotások, szemben a

⁵⁹⁴ Voigt Vilmos 1998. 318.

⁵⁹⁵ A rigmusok, jelszavak, kiáltások kapcsán bővebben Voigt Vilmos 1998. 317-318.

tömegkultúrával, hiszen közösségalkotó és közösség által alkotott megnyilvánulások ezek. Bár forrásai kapcsán ki kell emelnem, hogy igen gyakran a „magas kultúra” bizonyos alkotásait (Gesunkenes Kulturgut), vagy korábbi folklór alkotásokat (pl. locsolóverseket), illetve nemzetközi anyagot vesznek alapul, ettől függetlenül a szelekcióban és átformálásban itt is egy önálló népi kultúra nyilatkozik meg. A folklór alkotások variabilitása azonban nem csak az egyes személynevek kicseréléséről illetve bizonyos részletekben való eltérésekről szól, hanem időbeli vándorlás és ennek következtében variálódás is létezik. A 2006-os választások kapcsán a 2002-es sms üzenetek egy része aktualizálódott, lényegi változás a kettő közt nem volt tapasztalható attól eltekintve, hogy a 2002-es választások alkalmával összegyűlt anyag lényegesen gazdagabb a négy évvel későbbinél.⁵⁹⁶ Itt is beigazolódott tehát, hogy ugyanazok az alkotások eltérő személyekhez kapcsolódhatnak hozzá, az alkotások tehát a folklór szabályai szerint hagyományozódnak.⁵⁹⁷ „Ezért egy és ugyanazon, valóságos történelmi személyről is más és más mondákat mesélnek különböző időpontokban, illetőleg ennek az ellentéte is igaz lehet: ugyanazokat a történeteket mondhatják el különböző »pozitív«, illetőleg »negatív« hőökről...”⁵⁹⁸ Ez utóbbi mozgósító alkotásokhoz kapcsolódnak az email szövegek első csoportjába tartozó választási rigmusok, „csasztaskák”, melyek bővebb, verses, humoros és olykor vulgáris formában tükrözik alkotóik, terjesztőik politikai preferenciáit.

*„Választáson jártam,
Kommunistákat láttam,
Meg akartak verni,
A FIDESZ fog nyerni.
Félre ború, félre kétely,
Jön a Viktor, megy a Péter”*

*„Ez a hon a mi országunk
Két hét múlva visszavágunk.
Bár nem kapunk érte bagót
leszavazzuk a sok tahót.*

---

⁵⁹⁶ www.kampanyarchivum.hu/ Utolsó letöltés dátuma 2008.11.12. Bővebb elemzést lásd Székely Iván: Elektronikus kampánylevél-archívum: a hálózatelemzés lehetőségei. In: Róka Jolán (szerk.): *Academia Budapestiensis Communicationis et Negotii: Annales, Tomus I.* Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2008., 307-316. Illetve Sükösd Miklós és Dányi Endre: "M-politika akcióban. SMS és e-mail a 2002-es magyarországi választási kampányban" In: Nyíri Kristóf (szerk.) *Mobilközösség, mobilmegismerés.* Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2002. 273-293.

⁵⁹⁷ Lásd a Viktor – Péter nevek felcserélése mellett Horn Gyula nevének megjelenését a 2002-es kampányban, majd ugyanezen szövegnél Medgyessy Pétert.

⁵⁹⁸ Dömötör Tekla 1988. 288.

*Éljen Viktor vesszen Péter
Játsszon inkább a tőkével!”*

Meg kell azonban emlitenem, hogy a „magas kultúra” leszivárgása megfigyelhető esetünkben is, hiszen az e-mail-folklór keretei közt megjelennek hosszabb versek is, mint pl. Arany János Toldijának vagy a Walesi bárdok paródiája, melyekben Orbán Viktor személye is feltűnik. Ez az anyag tehát már nem tiszta folklórjelenség, hanem a folklór és a hivatásos művészet sajátos ötvözete.

Nagy Ilona figyelt fel egy Orbán Viktorral kapcsolatos anekdotára a Romániai Magyar Szó folyóiratban. *„Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke pártelnök korában, amikor meglátogatta Székelyudvarhelyt, Molnos ügyvéd lakásán szállt meg. Reggel látja, hogy az ügyvéd felesége pucolja a cipőjét. Ámultan kérdezi: »Maga mit csinál, Irénke néne?» »Pucolom a cipőjét, hogy mondhassam majd: én pucoltam meg Magyarország miniszterelnökének a cipőjét!« Erre Orbán Viktor is elkapja Irénke néni cipőjét, és pucolni kezdi. Irénke néni is rákérdez: »Maga mit csinál?» »Megpucolom a cipőjét, hogy mondhassa majd: az én cipőmet Magyarország miniszterelnöke pucolta meg.«* ⁵⁹⁹

A prózai alkotásokat egy, a legutóbbi politikai események következtében született , az eddig felvázolt oppozíciókat tartalmazó „mese” zárja:

„A táncos lábú király

Ha volt is, ilyen még nem volt. Az Óperenciás tengeren is túl, hol az ökör is lehetne az úr, vagy hol a kurta farkú malac Vörös szegfűt tűr. Volt egyszer egy király, úgy hívták, hogy táncos lábú Feri. Annyira szeretett táncolni, hogy minden vagyonát drága cipőkre költötte, így hát a cipők talpa gyorsan elkopott. Sanyarú sors várt szegény népére, hisz egy táncos lábú király állt az Ország élén. Mikor Feri táncot járt, kígyót-békát kiabált. Hogy az Ország Kurva. Ez a szöveg durva. Szidta az Országá apraját-nagyját, gondolta ezt úgysem hallják. Szórakozott a kis szentem, csak az Ország irányítását tartotta volna rendben. Eltáncolta a népe vagyonát, hát hogy fel ne koncolják felállított palotája elé, sok ezer ólom katonát. A kincstár tátongott az ürességtől, mint a király feje. Vakargatta is serényen. S lám, láss csodát! A kincstár közepén felcsillant egy arany érme, de ezzel

---

⁵⁹⁹ Nagy Ilona 2006. 428-429.

még nem menthette meg az Országát. Hogy enyhítse a nagy káoszt, elküldött Viktorért a Nagy Varázslóért. Régi ellenfele volt, jobb szeretne volna, ha Viktor már holt.

– Hogy lehetne egy aranyból száz aranya?

Viktor erre jó alany. A Varázslónak sem lehetett könnyen túljárni az eszén, hisz nem a hangyák hordták össze. A Király elő állította, hát a Varázslót, hogy mentse meg a királyságot. Viktor nem szeretne volna a fejét veszteni, mert szeretne, ha a nyakán van, hisz sok tudomány volt a kobakjában. A varázsszót gyorsan ki mondta hát Viktor. – Táncolj Feri! Táncolj! Kopjon a topánka!

Se vége-se hossza, mert a király azóta is örök táncát ropja, de a kincstárat többé már nem lopja!

Kurta Mese Felnőtteknek!

2009.III.2. „⁶⁰⁰

A „technológiai determinizmus” elméletére napjainkban egyre növekvő mértékben figyelhetünk meg példákat az internetes folklór keretei közt. Elsősorban a humoros alkotások dominálnak azokban a montázsszerű képeken és kisfilmekben, melyek valamely a magas- vagy populáris kultúrából közismert mű (pl. festmény, filmrészlet) szereplőjeként tüntetik fel a kiparodizálandó személyt. Orbán Viktor ennek megfelelően megjelenik pénzen, a Keresztapa, a Mátrix és a Csillagok háborúja című film plakátján,⁶⁰¹ vagy utóbbi egy-egy mozgóképes jelenetében is. A műfaj – természetesen – nem magyar találmány, hiszen megjelent már az internettel a korban jóval inkább felszerelt nyugati államokban, így az amerikai választások kapcsán és Angliában is.⁶⁰² Mindezek mellett kisebb mértékben, de jelen van Orbán Viktor alakja a „hagyományos” festészetben is.⁶⁰³ Arcképe ezek mellett megjelenhet hetilapból kivágott poszteren is, melyet a megszokott módon, a szoba, iroda falára ragasztanak, ugyanakkor pólókon nem találkoztunk, csak egy-egy emblematicussá vált szófordulatával (Hajrá Magyarország! Hajrá magyarok!)

Személye kapcsán a profán ereklyekultusz korántsem válik olyan jelentőssé és változatossá, mint látható volt pl. az énekesek kapcsán. Persze mindehhez hozzá kell

---

⁶⁰⁰ A mese írója K. Erika, szegedi lakos a történetet fénymásolt papíron terjesztette ismerősei körében, így került hozzám 2009. április 7-én.

⁶⁰¹ Lásd a képmellékletet!

⁶⁰² Stephen Coleman–Nicola Hall, „2001: CyberSpace Odyssey“, <http://www.hansardsociety.org.uk/cyberodyssey.htm>. Utolsó letöltés dátuma 2006.04.02.

⁶⁰³ Lásd képmellékletben!

tennünk, hogy Orbán Viktor élő személy, így a vele kapcsolatos tárgyak nem unikálisak, nem nyertek szakrális jelleget, bármikor lehet vele találkozni stb. „Hívei” azonban életük kiemelkedő pillanatának tartják a vele való kontaktust, amit bizonyítanak a kézfogásáért tömörülő embertömegről készült képek, a neki kezet csókoló idős hölgy, illetve a már említett email, melynek írója mélyen meghatódott, hogy bepillantást nyert életébe. *„Köszönjük, hogy egyszerű állampolgárként betekinthettünk életének, munkájának részleteibe.”* Mindezek mellett különösen fontos szereppel bír egy-egy aláírása, melyért frissen megjelent könyvével a kezükben, képesek órákat várakozni.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a történeti hősközhöz a politikus sztárok kultusza áll a legközelebb. A hasonlóságok nyilvánvalóan a hasonló politikai szerepvállalással kapcsolatosak, valamint a politikus sztár által folyamatosan hangoztatott, köztük lévő ideológiai „rokonsággal”. Nem véletlenül használta 1989-90-ben Orbán Viktor pártja nevét többször is „petőfideszként” illetve vezették be a Széchenyi-tervet, támogatták a Széchenyiről szóló „A Hídember” című film forgatását. Mindezek mellett Orbán Viktor más nemzeti hősközhöz is visszanyúl. Megalapítja a tehetséges gyerekek felkarolására a Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémiát, beindítják a labdarúgásban a Bozsik programot.

Orbán Viktor napjainkban egyértelműen sztár saját politikai táborában, immár második évtizede. Kultusza gazdagodik. Előfordulhat persze, hogy egy számára kedvezőtlen politikai fordulat hatására háttérbe szorul, ám az, hogy két elveszített parlamenti választás után sem gyengült kultusza, sőt, vezető szerepe a táboron belül ekkor erősödött meg leginkább, nem ezt mutatja.

3.6 Hős motívumok a sztárok életútjában

A sztárok életútját elsősorban folklorisztikai szempontból érdemes vizsgálat alá venni. Ezek a médiumokban megjelenő élettörténetek ugyanis jelentősen leegyszerűsödtek és a népmesei, mondai hősök életútjára jellemző szerkezetet kaptak úgy, hogy egyes részeket kiemelték, hangsúlyossá tettek, míg más elemeket, melyek az így konzisztenssé tett életút szempontjából nem jelentősek, vagy zavarók, kihagytak. Ezek a szűzség ezután bekerültek a populáris kultúrába, s a rajongók ezeket variálva, immár szóbeli úton terjesztik tovább. Dobos Ilona jegyezte meg, hogy ezek a történetek a bennük szereplő hősök valós életútjánál *„sokkal inkább jellemzik elmondóikat. Mindenekelőtt arról vallanak, milyennek kívánja látni a magyar nép szeretett hőseit, mit vár el egy rendkívüli, »másmilyen« embertől.»*⁶⁰⁴ Az elemzett sajtótermékekben a sztárok életéről közzétett főbb motívumok a következők.⁶⁰⁵

1. legkisebb gyermek: Zámbo Jimmy sokgyermekes család legkisebb fiaként látja meg a napvilágot, Rózsa Magdi pedig harmadik gyerekként a legkisebb családjukban.

2. rendkívüli születés: Hasonló ahhoz, mint amit megfigyelhettünk pl. Kossuth Lajos vagy Petőfi Sándor születésével kapcsolatban kialakuló mondákban. Ezek a történetek hasonlítanak a csodálatos születés nemzetközileg elterjedt elbeszélés-motívumához.⁶⁰⁶ A kezdőlapon hozott *„Rendkívüli volt Jimmy születése”* cím valamiféle egyedi, csodás dolgot sejtet. Megtudhatjuk, hogy a rendkívüliség jelen esetben az, hogy Jimmy éppen vajúdó édesanyjára a mellette lévő szintúgy szülni készülő kismama véletlenül rádőltötte a spanyolfalat, annyira szenvedett. *„Életerős hangon kiáltva ki magából a születés fájdalmát érkezett közénk Rózsa Magdi, 1985. november 28-án. Sírásával felverte a csendes, vidéki kórház kis lakóit álmukból, ezért édesanyjával, Papp Máriával hamarosan hazatérhetett Kishegyesre»*⁶⁰⁷

---

⁶⁰⁴ Dobos Ilona 1986. 133.

⁶⁰⁵ A sajtóelemzés során az alábbi magyarországi sajtótermékeket használtam fel: Blikk, Színes Mai Nap, Mai Nap, Story, Kiskegyed, Nők Lapja. www.rmfc.hu, www.velvet.hu, Nemzeti Sport, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Délmagyarország, www.index.hu, www.wikipedia.org, www.puskasferenc.hu

⁶⁰⁶ Dömötör Ákos 1998. 10.

⁶⁰⁷ www.rmfc.hu Utolsó letöltés dátuma 2008.11.15.

3. rendkívüli tehetség: Zámbo Jimmy énekelni kezdett, minden hangszeren játszott legalább alapfokon. Rúza Magdi citerázott, néptáncolt, kézilabdázott, mesemondó versenyt nyert, majd 19 évesen a már említett vetélkedőt Zentán. Még csak 21 éves, mikor megnyerte a Megasztárt. Puskás Öcsi már gyerekkorától kezdve remekül futballozott. Orbán Viktor pedig már egyetemistaként az 1980-as években a szerveződé politikai ellenzék egyik kiemelkedő szereplője.

4. szegénység: Zámboéknál a gyermekek édesapjukat hamar elveszítik, szegénységben, ám annál nagyobb szeretetben nőnek fel. Rúzsáékat a délszláv háború sújtja. Apja, anyja elveszíti állását, bátyját katonának viszik, nővére kénytelen abbahagyni budapesti tanulmányait. „Megpróbálta a középiskolások önfeledt életét élni, hiszen vágyott rá, de minduntalan a napi gondok árnyéka furakodott a gondolataiba. Szórakozott, amikor tehette és tanult, amennyit csak bírt. A tudás szárnyán volt csupán remény elrepülni a reménytelenségből.”⁶⁰⁸ Puskás Ferenc szegény sváb családban született, korai éveit egy kispesti házban töltötte, 32 felnőtt és 132 gyermek társaságában. Pénz hiányában általában rongyokból és harisnyanadrágból készített labdával játszott a közeli grundon, ahol társaival napi tíz órát is eltöltött. Puskás már 15 évesen bekerült a kispesti felnőtt csapatba.

5. elvándorlás: Zámbo Jimmy énekelni kezdett, ám nem talált segítő kezekre, ezért Amerikába ment. Rúza Magdi az anyaországba ment szerencsét próbálni egy vetélkedőn. Puskás Ferenc az 1956-os forradalom és szabadságharc idején emigrált Spanyolországba.

6. hazatérés: Zámbo Jimmy évek múlva hazatér, megnyer egy popfesztivált, és egy csapásra ismerté válik hangja miatt. Rúza Magdi rendszeresen hazajár a Vajdaságba. Puskás 1981-ben térhetett haza először. Hatalmas várakozás és szeretet vette körül. 1991-ben végleg hazaköltözött Magyarországra.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁸ www.rmfc.hu Utolsó letöltés dátuma 2008.11.15.

⁶⁰⁹ Az 1-4. kategóriák, mint korábban jeleztem, nem szerves részei a politikus sztárok életútjának, így Orbán Viktor esetében is keveset tudunk meg róla. Hasonlóan nem szerepel az 5-6. kategóriában sem, hiszen a hazájából való „elvándorlás” egy politikus esetében meglehetősen negatív értelmezést kölcsönözhetne. Esetében, valamint például Simon Tibornál a hazatérés helyett inkább a hazához való „hűség” a fontos eleme az életútjának.

7. siker: Sorra adják ki Zámbó és Rúza lemezeit, melyek mind hatalmas sikereket aratnak. Hatalmas rajongótábor alakul ki köröttük, népszerűségük rekordokat dönt. Zámbó többgyermekes, példás családapává válik. A Puskás Ferenc köré szervezett válogatott 1950-től kezdve négy és fél éven át verhetetlen volt, aminek legeklatásabb példája a híres londoni 6-3. Emigrációja idején a Real Madridban játszott 39 éves koráig, amikor abbahagyta az aktív játékot. Nevéhez fűződik a klub történetének egyik legsikeresebb időszaka. Puskás számos elismerés és díj tulajdonosa, hasonlóképp Simon Tibor is. Orbán Viktor 1989-es beszédével a liberális ifjúság egyik vezetőjévé vált. Személye innentől kezdve pártján belül megkerülhetetlen.

8. hirtelen, rejtélyes halál: Zámbó népszerűsége csúcán, váratlanul, gyanús körülmények közt távozik el az élők sorából. Sírjához, egykori házához azóta is zarándokolnak tisztelői. Halálával megszűnik az eddigi idill. Családjában belső konfliktusok alakulnak ki. Simon Tibort halálra verték – nem egyértelmű előzmények után. Gyilkosait – a ferencvárosi szurkolók egy része szerint – valamilyen ok miatt túlságosan enyhe ítéletben részesítették.

9. vallásosság: Rúza Magdolnáról megtudhatjuk, hogy „egy Szűz Máriát ábrázoló érme a kabbalája”⁶¹⁰ Míg Zámbó Jimmy kapcsán többek között a következőket olvashatjuk: *„Zenéjével is az Urat akarta hirdetni...a vallás a zenéje által olyan otthonokba is bejutott, ahol nem mélyen hisznek Istenben.”*⁶¹¹ *„Jimmy és családja húsvétről húsvétra ott ült a templom padjaiban, nem ritkán könnyes szemmel.”*⁶¹² Simon Tiborról köztudomású volt, hogy nem csupán hazáját tartotta különösen nagy becsben, de vallásos is volt. Orbán Viktorról az 1990-es évek második felétől kezdve tűnnek fel hírek, képek, melyek vallásosságát bizonyítják. Így láthatjuk a csíksomlyói pünkösdi zarándoklaton, de istentiszteleten készült képen is, tudjuk, hogy gyerekei vallásos nevelést kaptak, ő maga pedig jó viszonyt ápol az egyházi vezetőkkel, sőt maga a pápa is fogadta személyesen.

---

⁶¹⁰ <http://velvet.hu/celeb/celebhirek/260840/> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.15.

⁶¹¹ Mai Nap 2001.01.16.

⁶¹² Mai Nap 2001.01.18.

Érdekes a sztárok életének főbb elemeit összevetni a Joseph Campbell által összeállított, hősökre jellemző életút összetevőivel.⁶¹³ A hős, Campbell szerint útját otthona elhagyásával kezdi. Egy idegen földön haladva küzdelmekkel és kinszenvedésekkel kell szembenéznie, de végül győzedelmeskedik a gonosz erői felett, legtöbbször segítséggel. Ezután hazatér otthonába, visszailleszkedik saját társadalmába, most már képesen arra, hogy másokkal is jól tegyen.⁶¹⁴

Mivel Campbellnél a hős kalandjai utazásával kezdődnek, így korábbi életének elemei, gyermekora nem szerepelnek az általa összeállított hős-életút elemei közt.⁶¹⁵ Mindezek ellenére az általam az 1-4. pontokba sorolt elemek rokonsága a népmesék hősmotívumaival szembevetendő.

Campbell elmélete három fontos fázist különít el a hősök életútjában: a szeparáció, a beavatás és a hazatérés. Három általam bemutatott sztár elszakad szűkebb pátriájától. Zámbo és Rúzsa az anyagi ösztönzők miatt, míg Puskás politikai okok folytán.

A szeparációs fázis szakaszai:

1. Kalandra hívás (The Call of Adventure): Kifejezetten ezt a szakasz egyik esetben sem található meg, bár a korai tehetség, a szakmájuk iránt már fiatal korban jelentkező elhivatottság valamelyest ide sorolható.

2. Visszautasítás (Refusal of the Call): Nem található meg egyiküknél sem.⁶¹⁶

3. Természetfeletti segítség (Supernatural Aid): A hősmondáknál tapasztalt módon nem találkozhatunk vele, ám megtudhatjuk, hogy Rúzsa Magdi kabbalája egy Szűz Máriát ábrázoló érme, míg Zámbo Jimmy, Simon Tibor és Orbán Viktor vallásosságára is fény derül. Puskás Öcsi esetében pedig Sebes Gusztáv, szövetségi kapitány 18 éves korában megjósolta, hogy rendkívüli sikerei lesznek.

---

⁶¹³ Campbell, Joseph, 1993.

⁶¹⁴ Ezt a fajta történetet a belső megváltás mítoszának is nevezhetjük.

⁶¹⁵ Ugyanez köszön vissza Orbán Viktor esetében is!

⁶¹⁶ Több esetben használom a „nem található meg egyiküknél sem” magyarázatot. Ebben az esetben vagy csak annyira kitágítva tudnám ráerőszakolni a campbelli kategóriákat a sztárok életútjára, hogy az már túlságosan távolra vezetne a Campbell-nél eredetileg leírtaktól, vagy a különböző médiumokban valóban nem találtam erre utaló közismert adatot.

4. Az első küszöb átlépése (The Crossing of the First Threshold): A hősöknek át kell lépniük a számukra ismerős világot és az ismeretlent elválasztó határt. Ennek megfelelően Puskás, Zámbo és Ruzsa is elszakadt hazájától hosszabb-rövidebb időre.

5. A cet gyomrában (The Belly of the Whale): „*The idea that the passage of the magical threshold is a transit into a sphere of rebirth is symbolized in the worldwide womb image of the belly of the whale. The hero, instead of conquering or conciliating the power of the threshold, is swallowed into the unknown, and would appear to have died.*”⁶¹⁷ A hős látszólagos halála és újjászületése nem található meg egyiküknél sem, bár a kategóriát meglehetősen tágra értelmezve Puskás Öcsinél hasonlóképp értelmezhetjük, hogy 1956 után kvázi-halottként kezelte, majd az 1980-as években rehabilitálta a rendszert.

A beavatási fázis szakaszai:

1. A próbák útja (The Road of Trials): Mind Zámbonak, mind Puskásnak meg kellett küzdenie külföldön a körülményekkel. Zámbo bárzenész lett, éjszakai mulatókban „vendéglátózott”, miközben karriert és pénzt szeretett volna keresni. Puskást emigrációja első éveiben az MLSZ diplomáciai tevékenysége miatt eltiltották a futballtól. Egyetlen klub sem akarta alkalmazni a híres focistát. Orbán Viktor politikai pályája a Kádár-rendszer politikai ellenzékében kezdődött, s mint ilyen, több zaklatást (lásd melléklet képét, melyen pont 1988-as letartóztatását ábrázolják) kellett átélnie, ám ezeken nem sikerült „megtörniük”.

2. Találkozás az istennővel (The Meeting with the Goddess): A hősök gyakran házasságra lépnek egy királynővel, vagy hozzá hasonló funkcióval rendelkező személlyel. Kifejezetten ez a szakasz egyiküknél sem található meg, hiszen bár mind Zámbo, mind Puskás, Simon Tibor és Orbán Viktor megtalálta élete párját, akik halálukig kitartottak mellettük, mintafeleségek voltak. (Orbán Viktor esetében élő házasságukat a médiumok mintaházasságként jelenítik meg) Ez a fajta házasság azonban más funkcióval rendelkezik, mint amilyen értelemben Campbell eredetileg alkalmazta a kategóriát.

---

⁶¹⁷ Campbell, Joseph 1993. 90.

3. A nő, mint megkísértő (Woman as Temptress): A hősöket gyakran női alakban éri kísértés. Zámbo esetében, ahogy dalszövegei is tanúszkodnak róla, történhettek félrelépések, melyek után mindig visszatért feleségéhez. („*Egy jó asszony mindig megbocsát, most is megbocsát*”)

4. Az apával való megbékélés (Atonement with the Father): Minden esetben hiányzik ez a fázis, hiszen az apával való konfliktusnak nem található nyoma a korábbi életútban.

5. Megdicsőülés (Apotheosis): Puskás Öcsi Madridban hatalmas sikereket arat a pályán, a spanyol közönség kedvencévé válik. Ekkor kapja a „Pancho” becenevet. Rúza Magdi a Vajdaságot elhagyva, Magyarországon válik sikeressé és elismert énekesnővé. Simon Tibor a ferencvárosi rajongók kedvenc játékosává vált, Zámbo Jimmy énekesi népszerűsége csúcspontot ért el, míg Orbán Viktor miniszterelnökként lényegesen javította az ország makrogazdasági mutatóit.

6. Végső jótétemény (The Ultimate Boon): Puskás folyamatosan segítette a magyarságot, akár saját pénzéből is. 1981-es hazatérése, az akkor lőtt mesterhármasa egyesek szerint hatással volt a politikai ellenzék aktivizálódására, ezzel hozzájárult a kommunizmus bukásához. Zámbo jelentős összeggel támogatta a csepeli görög katolikus templom megépülését. Simon Tibor testével védte meg a rendőrök kardlapjaitól a szurkolókat. Orbán Viktor a médiákban többször tűnt fel segítő szerepben (árvíz), valamint szavazótáborán belül „kvázi-megmentőkénti” visszatértét várják az ország élére.

A hazatérési fázis szakaszai:

1. A hazatérés elutasítása (Refusal of the Return): Nem található meg egyiküknél sem.

2. A varázslatos repülés (The Magic Flight): Nem található meg egyiküknél sem.

3. Megmenekülés (Rescue from Without): Nem található meg egyiküknél sem.

4. A hazatérés határának átlépése (The Crossing of the Return Threshold): Puskás és Zámbo is hazatértek Spanyolországból illetve az Egyesült Államokból.

5. Két világ ura (Master of the Two Worlds): Puskás hazatérte után megkap minden elismerést, amit a kommunista diktatúra idején megvontak tőle. Mindezek mellett külföldi népszerűsége is megmarad. Zámbo hazatérte után hamarosan az ország legsikeresebb énekeseinek egyikévé válik. Megjelenik neve mellett a „Király” jelző. Rúza Magdi sikerei a Vajdaságban is hatalmasak. Többször hazatér, jelezvén, hogy nem szakadt el gyökereitől.

6. Szabad élet (Freedom to Live): Mindnyájan ünnepelt sztárokká válnak, köztiszteletnek örvendenek. Megvalósították céljaikat.

Jól látható, hogy a Campbellnél előforduló, mondai hősökre jellemző tipikus hős elemek (heroic patterns) nem minden esetben fedezhetők fel a sztárok esetében, sőt, meglétüket több alkalommal is csupán az eredeti értelmezés „megerőszkolásával” tudtuk igazolni. Több esetben megfigyelhető volt, hogy a sztárok története igazodik a hősmondák kronológiai változásaihoz, azaz a történeti szál szimplifikálódik, egyre sematikusabbá válik, valamint a csoda visszaszorulása tapasztalható. Kimutatható tehát ebben az esetben is az a fajta „romlás”, melyet a folklórművészetek napjainkban zajló átalakulása kapcsán már láthattunk.

4. Tanulságok

Disszertációm célja az volt, hogy bemutassa a posztmodern kori hőskultuszt. A posztmodern kori hős kifejezést egyrészt a napjainkban is élő kultusszal rendelkező történeti hősökre alkalmaztam, másrészt a tömegművek által népszerűsített sztárokra. Napjainkban még egymás mellett élnek a tradicionális hősök és azok modern, posztmodern kori változatai, a sztárok. Míg a posztmodern kor tradicionális hősei sikerüket, ismertségüket zömében a médiumok közreműködése nélkül érték el, addig a sztárok népszerűségéhez elengedhetetlen a modern tömegkommunikációs eszközök asszisztálása. A hősök és a sztárok hatása hasonló egymáshoz, ám ez utóbbiak a posztmodern korban lényegesen mélyebb és összetettebb kultusszal rendelkeznek. „*A képzelet mátrixait sokféleképpen lehet feltölteni, ezért a jelképek koronként és kultúránként, esetleg a médiumok (szó, írás, kép stb.) természetéből adódóan változhatnak, de ezek a változatok csak a »felszín« különbözőségei, a mélyszerkezet állandósága olykor egészen meglepő.*”⁶¹⁸ Napjaink hőseit, a sztárokat nagyrészt a fogyasztói civilizáció termeli ki, ám azok a társadalomban meglévő elemi igényekre kell, hogy alapozzanak. „*The hero was distinguished by his achievement; the celebrity by his image or trademark. The hero created himself; the celebrity is created by the media. The hero was a big man; the celebrity is a big name.*”⁶¹⁹ Hasonlóképpen határozta meg a két kategória közti különbséget Fraser és Brown is: „*Whereas heroes are known for great acts of courage or outstanding accomplishments requiring skill and fortitude, celebrities are known for their popularity. Heroes by their nature do not seek to draw attention to themselves; their acts speak for them [...] Heroes are provided status through interpersonal relationships, but celebrities are given status by the amount of media coverage they attract.*”⁶²⁰

A történeti hősök kultusza – látható volt Kossuth Lajos, Széchenyi István, Nagy Imre esetében – napjainkban egyre inkább összefonódott a politikával. Megfigyelhető egyrészt, hogy mind az állam, mind az egyes politikai pártok felhasználják alakjukat hivatalos ünnepek, rendezvények alkalmával, de akár propagandisztikus tartalmat is ölthet szimbolikus alakjuk. Megállapítható, hogy nevezett történeti hősök közül egyikük

---

⁶¹⁸ Tanczos Vilmos 2007. 5.

⁶¹⁹ Boorstin, Daniel J. 1982. 61.

⁶²⁰ Fraser, Benson P. – Brown, William J. 2002. 184.

kultusza sem ágyazódott be szervesen a széles közvélemény mindennapjaiba. A felnövekvő generációk számára személyiségük, történelmi jelentőségük, tetteik, személyük szimbolikus jelentése, fontossága homályos formát ölt csupán. Ez többek között annak tudható be, hogy ezen generációk legfontosabb információforrása és morális értékrendszerének alakítói a tömegműűumok, melyek híreinek középpontjába nem a történeti hősöket és az általuk képviselt jelenségeket állítják, hanem a sztárokat. Mindennek ellenére ki kell emelnem, hogy egyes történeti hősök kultusza a nacionalizmussal összefonódva akár „civil vallásos” jelleget is ölthet.

Megfigyelhető, hogy napjaink sztárjai a populáris műűumokban igen gyakran a hagyományos hősök mezében, erényeiket megtestesítve válnak híressé, ám a televíziót nézők szemében nem az „eredeti”, hanem a „másolat” válik hössé.⁶²¹ Ezek a posztmodern sztárok az egyének életére komplex hatást fejtenek ki: meghatározzák külső és belső működésüket, kinézetüket, gondolkodásműűjukat, értékrendjüket, világképüket. Olyan elemekről van tehát szó, melyek egymáshoz épűle a valláshoz hasonló jelleget ölthetnek. Azt, hogy ezek a hasonló funkciók és a hasonló működés milyen mértékben ölt – funkcionális értelemben – vallási jelleget, Ninian Smart korábban már bemutatott fenomenológiai jellegű elmélete segítségével kísérlem meg elemezni.

Ki kell hangsúlyoznom, hogy a vallástudományban alkalmazott kétféle megközelítési mód, a jelenség kétféle értelmezését eredményezheti. Ha funkcionális szempontok alapján kísérreljük meg a sztárkultuszt meghatározni, könnyen vallásként aposztrofálhatjuk. A funkcionális interpretációt jól szemlélteti Kavanugh jezsuita szerzetes gondolata. *„Hozzászoktunk az ehhez hasonló kérdésekhez: »Hisz ön Istenben?» Manapság azonban ez a kérdés már nem bír jelentőséggel (ha egyáltalán bírt is valaha). Sokkal inkább kulcskérdés számunkra az, hogy »Milyen istenben hisz?» A tudomány »értékmentességének« mítosza ma már halott, nem is beszélve az egyéb emberi vállalkozásokokról. Bárki, bármely tudós, filozófus, politikus, közgazdász vagy gyári munkás tisztel valamit isten gyanánt, értékrendjének létezik egy végső alapja. Nem az a kérdés, hogy hinni vagy nem hinni, értéknek tartani vagy sem, hanem az, hogy miben hinni és mit tartani értéknek. Vagyis, ha felhagynak a semlegességűnkben való*

---

⁶²¹ Fraser, Benson P. – Brown, William J. 2002. 185.

tetszelgéssel, hol találjuk meg magunkat igazán, hol van megírva sorsunk? Mi számunkra a kinyilatkoztatás könyve? Mi az evangéliumunk?”⁶²²

Funkcionális értelemben a sztárkultusz tehát vallásként definiálható, hiszen a sztár személyét egyértelműen valamilyen értelemben magasabb rangúnak ítélték meg Zámbo Jimmy, Puskás Öcsi, Rúza Magdi, Simon Tibor, Orbán Viktor rajongói is. Személyes tárgyaikat ereklyeként kezelték, koncertjeikre, mérkőzéseikre, politikai gyűléseikre, sírhelyükhöz „szekuláris” zárandoklatok zajlanak, viselkedésük, véleményük általános értékmérővé válik követőik számára. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy több dolog hiányzik a sztárkultuszról, melyek megtalálhatók a világvallásokban. A teljesség igénye nélkül ilyenek a tanítások, az erkölcsiség, vagy a magyarázat a világ végső kérdéseire.⁶²³ Mindezek mellett meg kell említenünk problémaként, hogy nem minden sztár rendelkezik vallásos attribútummal. A szintén jelentős kultusszal bíró posztmodern kori banditák, köztük a „Whiskys rabló”, a „miskolci Bonnie és Clyde” szintén kiterjedt kultusszal rendelkeznek, ám vallási jelleget esetükben még funkcionális szempontok alapján sem találhatunk. Sokkal inkább tekinthetők ők a korabeli betyárok leszármazottainak. Látható tehát, hogy a sztárkultusz olyannyira divergált, hogy az egyes sztárok kultuszának azonos szempontok alapján történő elemzése teljes mértékben eltérő eredményhez vezethet. Ezen okoknál fogva kísérlem meg Ninian Smart átfogó, fenomenológiai elmélete alapján a jelenséget értelmezni.

4.1 A sztárkultusz hét dimenziója

Smart a vallások hét megnyilvánulási formáját különböztette meg egymástól. Az alábbiakból kiderül, hogy az egyes dimenziók nem egyforma súllyal és nem azonos mélységben vannak jelen a sztárkultusz esetében.

1. A rituális vagy gyakorlati dimenzió meglétének bizonyítására több példát tudunk felsorakoztatni. „*This is the aspect of religion which involves such activities as worship,*

---

⁶²² Kavanaugh, John F. 2003. 43.

⁶²³ Funkcionális értelemben tehát a jelenségek túlságosan nagy skáláját lehet vallásként meghatározni. Ahogy Voigt Vilmos megjegyezte, funkcionális szempontok alapján akár a bélyeggyűjtés is felfogható vallásként.

*mediation, pilgrimage, sacrifice, sacramental rites and healing activities.*⁶²⁴ Meg lehet itt említeni a világképet, gondolkodást jelentős mértékben formáló politikai nagygyűléseket, a kulturális emlékezetet és identitást meghatározó állami ünnepségeket, a rituális küzdelemként értelmezhető sporteseményeket, az egyben emocionális/tapasztalati dimenzióként is működő koncerteket illetve „szekuláris” zárándoklatokat. De rituális cselekedetekként foghatjuk fel a sztárok külső/ belső utánzására irányuló törekvéseket is. Eliade említi meg az archaikus esztétika kapcsán, hogy az emberi művészet alkotásai valójában az isteni művészetnek utánzásai. *„Érdemes azt is megfontolni, hogy maga az üdvözültség, az eudaimonia is az isteni állapot utánzása, arról az enthusiaszmosz-ról nem is beszélve, amelyet az ember a lelkében teremt azáltal, hogy az istenek in illo tempore véghezvitt cselekedeteit ismétli meg [...] Valóságra tehát csak az ismétlés vagy utánzás révén lehet szert tenni; mindaz, aminek nincsen példaadó mintája, »értelmetlen«, hiányzik belőle a valóság. Az ember ily módon afelé halad, hogy maga is archetipikussá és paradigmaticussá váljék.*⁶²⁵ Ezt a mechanizmust vélhetjük felfedezni a halott sztárok szakralizálása mögött. Ők már nem „csupán” funkcionális értelemben vallási szereplők, hanem rajongóik szemszögéből egyes esetekben a szó valódi értelmében „szakrális lényekké” válnak, ahogy láthattuk Zámbo Jimmy rajongói esetében. Ki kell azonban emelni, hogy teljes mértékben hiányoznak a csodatételek, érintésüktől nem gyógyulnak meg személyek, a sztárok nem közvetítenek semmiféle isten(ek) felé stb.

2. Smart dimenziói közül a doktrinális vagy filozófiai dimenzió csak korlátozott mértékig alkalmazható a sztárkultusz esetében, mivel kimondott doktrínákat nem találhatunk. Bármiféle filozófiát csak a sztárkultuszt létrehozó fogyasztói civilizációban vélhetünk felfedezni. *„A fogyasztói civilizáció az élet teljességét, intenzív létélményt, az emberi személyiség kiteljesedésének és a halál legyőzésének élményét, illúzióját sugározza [...] A színes magazinok és TV-műsorok teremtette »istenek világa« túlsordul erővel, értelemmel, étellel. A gazdagok élete úgy tele van csillogása és rejtelemmel, mintha valami igazi titok, igazi jelentőség, igazi értelem rejlene benne. A hírességek emberfeletti öntudata, (többnyire a média által felépített) személyiségük gazdagsága azt az üzenetet sugározza, hogy nagy az ember, és nagyszerű az emberi élet. Az események mitikussá magasztosítása azt sugallja, hogy az embernek fontos szerepe*

⁶²⁴ Smart, Ninian 1996. 10.

⁶²⁵ Eliade, Mircea 2006. 56, 59.

*van a világban. A szépség a maga tökéletességében és teljességében önmagában hordozza a maga értelmét. A hőroszok még bukásukban is az élet nagyszerűségét, a halál feletti diadalt hirdetik.*⁶²⁶

3. Lényegesen nagyobb súllyal rendelkezik a mitológiai vagy narratív dimenzió. Itt a sztárok személyéről, életéről szóló narrációk vizsgálhatók. Ezeket a rajongók a médiumokban leegyszerűsített, retusált közlések alapján tudják összeállítani. Megkockáztatható, hogy nem ezek a történetek válnak a sztárrá válás szempontjából a legalapvetőbb szükségletekké, hiszen ezekre már csak akkor térnek ki az „elektronikus folklór” termékei, ha az adott személy már elért egy bizonyos ismertséget, hírességet. A sztárok életútja meglehetősen hasonló szerkezetet követ, nagymértékű egyezések találhatók. Ehhez természetesen az kell, hogy minden sztár személyiségéről csak egy vázlatos szűzsével rendelkezzenek, melyekben olyan fix elemek szerepeljenek csak, amik lehetővé teszik, hogy filozófiai dimenziókban megfogalmazott értékek mentén, ezen már meglévő pontok köré, egy új életutat kreáljanak számukra. Így figyelhetők meg a népmesei szerkezetekből már ismert szegény, legkisebb gyerekekből, rendkívüli tehetségük miatt, önerőből, nehéz munkával kiemelkedő sztár-történetek. Illetve itt szükséges megemlíteni a hős motívumokat, melyeket Campbell elmélete alapján próbáltam rendszerezni. Az általam bemutatott sztárok életútja alapján kijelenthető, hogy létezik egyfajta „legendárium”, mely felöleli a korunk legnépszerűbb hírességeinek életéről szóló narrációkat.⁶²⁷ *„Az új mitológia leginkább a görög mitológiához hasonlít. [...] De furcsa módon ennek a mitológiának még a keresztény mártírológiával is van valami rokonsága. Legalábbis abban, hogy miként a legenda is a szentség emberfeletti magasságába emelte a mártírokat, úgy a fogyasztói civilizáció is már-már a félistenek és istenek magasságába emeli a jelenkor kiemelkedő alakjait, a »hírességeket«. Talán csak azért nem született még meg a modern Legenda Aurea, mert túl sok a legendum, túl sok az istenformáló történet...”*⁶²⁸ Mindezek túl azonban utalnunk kell arra, hogy egyes nemzetközi sztárok kapcsán – Elvis Presleynél – a

---

⁶²⁶ Hankiss Elemér 2005. 461-462.

⁶²⁷ Érdemes megemlíteni e ponton Dégh Lindát, aki a tömegmédiumok és a folklór kapcsolatát vizsgálta. Dégh, Linda 1994.

⁶²⁸ Hankiss Elemér 2005. 463.

narratívák olyan gazdagok és változatosak, hogy azokra a témát kutató George Plasketes egyenesen az „Elvislore” terminust alkalmazza.⁶²⁹

4. A tapasztalati, vagy emocionális dimenzió magába foglalja az érzelmet, az élményt és a már megélt, transzcendens tapasztalatot. Ezekben mind-mind láthattuk, hogy a sztárra egyfajta természetfölötti személyként tekintenek, akinek jelenléte megtöri az idő homogenitását. A vele való személyes találkozás hierophániaként értelmezhető, hiszen a „szent” megnyilatkozásával találkozhatunk *„Minthogy az alapfogalomként értelmezett »szent« valóban a legfontosabb tényező mindenféle vallásban, természetes, hogy sokféle és sokrétű jelenség. Van, ahol a leginkább az egyén misztikus élménye, van, ahol kollektív, szinte vallásszociológiailag jellemezhető gyakorlat, van, ahol a világrend, a természet örök törvényeinek felismerése vagy legalábbis erre való törekvés, van, ahol etikai posztulátum.*”⁶³⁰ Esetünkben a szent tehát az egyén misztikus élményét jelenti, melyet csakis egy „misztikus” tulajdonságokkal rendelkező személy válthat ki. (Jimmy kézfogása olyan volt, *„mintha Isten fogta volna meg”, „én egy Istennek tartottam szinte”, „ő tényleg a földön járt, ahhoz viszonyítva, hogy milyen nagy ember volt”)* Akkor, amikor a rajongók arról számolnak be, hogy Rúzsa Magdolna vagy Zámbo Jimmy zenéje kapcsán egyfajta „megmagyarázhatatlan érzés” kerítette őket hatalmába, szintén a jelenség emocionális dimenzióját tükrözi. (*„Akinak szíve van és lelke van, az meggyógyulhat Zámbo Jimmy dalaitól!” „Nekem Jimmy számai adtak erőt, olyan erőt adtak, hogy Szigethalom és Pásztó között 44000 km-t vezettem le ’97-ben, de ezt úgy higgye el, hogy a Jimmy dalai, beültem a kocsiba, bekapcsoltam a magnót, egyedül én száguldottam, és és újra értelmet kaptam, hogy van...és ahogy éneklí az Ave Maria-ban, hogy mindbe a szövegeket, igenis azt szívből énekelte. És nagyon sok embernek adott erőt.”)* Egy ilyen személyért a rajongók akár szélsőséges cselekedetekre is képesek (a médiumokban olvashattuk, hogy Jimmy rajongói akár a vasútállomáson is éjszakáztak illetve órákat álltak az esőben, hogy megtekinthessék az énekes sírját) mely, akár a sírjánál elkövetett öngyilkosság extrém és tragikus megnyilvánulásig is elfajulhat. Ezek a tapasztalatok individuális szinten erősíthetik a sztárhoz való viszonyulás vallási

---

⁶²⁹ Plasketes, George 1997. A szerző megjegyzi, hogy több mint 1000 dal született már Elvisről, mindezek mellett az énekes születéséről, családjáról, szabadidő eltöltéséről, mindennapjairól, szerelmi életéről, életének „misztikus” részeiről, haláláról, halál utáni visszatéréről, szellemével való találkozásokról illetve halálának állítólagos színjátékszerű megrendezéséről folyamatosan születnek történetek.

⁶³⁰ Voigt Vilmos 2004. 74-75.

jellegét. Az átélt élmény eredményezheti, hogy a sztárról való narratívumokban szakrális telítettségét mutató jelzők jelenjenek meg.

5. Az etikai vagy jogi dimenzió elsősorban a politikus sztárok esetében figyelhető meg, de jelen van az énekeseknél, sportolóknál is (a jogsértést elkövető posztmodern betyárok, mint pl. a sztárrá vált „Whiskys rabló”, e téren nyilvánvaló kivételt képeznek). Ez a dimenzió a hitnek azon aspektusa, mely a morális és legális értékeket testesíti meg. Ilyen erkölcsi tant a vallási hagyományok mindegyikében felfedezhetünk, jellemzően arra sarkallják az embereket, hogy jók és törvénytisztelők legyenek. A jóság, mint erény, az embertársaink iránti szeretet gyakorlása hangsúlyosan jelen van a sztárkultusznál is. („szereetet lehetett tőle tanulni”). Törvénytisztelet alatt nem csupán az állami törvényeket lehet érteni jelen esetben, hanem a sztár vonatkozási csoportjának „etikai kódexét” is. Így jelennek meg etikai jellegű szabályok a sportklubok szurkolói körében (már a dolgozatban bemutatott Ferencvárosi Torna Club címerének jelmondata is egyfajta regulát fogalmaz meg: „erkölcs, erő, egyetértés”) valamint a különböző „Fan Clubok” is létrehozzák saját szabályrendszerüket, mely a be nem tartókat a kiközösítéssel sújtja. (Mivel ezeknek a fan cluboknak jelentős része már nem a közvetlen kapcsolattartáson alapul, hanem internetes közösségként, virtuális tömegként létezik, így a kommunikáció, „chatelés”, zenehallgatás is ott történik. Az ilyen honlapokon rendre találkozhatunk azzal, hogy egy-egy, a többi rajongó által elfogadott szabályt be nem tartó egyént eltávolítanak maguk közül.) Persze a törvények tiszteltétől és az etikai szabályok előírásától önmagában nem nevezhető a jelenség vallásnak. Gondoljunk arra, hogy ezek az előírások nem egy-egy szent könyv tanításaihoz kötődnek, hanem az állami törvényekhez illetve az egyes csoportok, szervezetek által hozott szabályokhoz!

Ide kell sorolnunk érintőlegesen azokat az értékeket, melyek kifejeződnek a sztárkultuszon keresztül és jelzik a kulturális kánon átalakulása folytán megrendülő „értékválságot”. Ilyen az őszinteség, mely nemcsak az őszinte beszédet jelenti, hanem a sztár egész lényének őszinte, („sztár-allűröktől mentes”) viselkedését. („Nem képzelte magáról, hogy...hogy olyan »kivagyokén«”, „Ő nemcsak prédikálta a szeretetet, meg minden, neki szívből jött...”, „ma az embereknek nagyon nagy szüksége van a szeretetre és Jimmy szeretete nagy tiszteletet kivívott magának...”). Legfontosabb érték talán a szeretet, mely a megkérdezettek jelentős része szerint hiányzik napjaink társadalmából,

így az a Zámbó Imre, aki a szeretetről énekelt, mintegy a saját érzéseiket, vágyaikat énekelte meg („egy jó tulajdonságú ember volt”, „szeretetet lehetett tőle tanulni, a dalaiban mindig a szeretetet fejezte ki”). Orbán Viktor is nyilván szereti népét, hiszen „áldozatos munkát végez, fárad” érte, de a szeretet kategóriájába beletartozik az élet szeretete is. A médiumok minduntalan kiemelik, hogy Rúzsza Magdolna harctéri ápolónő szeretett volna lenni, hogy másokon segíthessen, ám mivel ez nem válhatott valóra, így szülészetre ment dolgozni („*Harctér helyett szülés. Rúzsza Magdolnáról csupa, számára kedvező, és példaértékű dolgot tudhattunk meg eddig. Az impozáns nevű Rúzsza Sándor lánya szegénységben nőtt fel, és karitatív hajlama igen korán megmutatkozott. Többek közt az iraki háborúban szeretett volna aktív szerepet vállalni a sebesültek ápolásában. Ehelyett a szabadkai kórházban helyezkedett el, ahol gyakornokként rögtön világra is segített egy kislányt.*”⁶³¹) Fontos a közösséghez való hűség, mely megnyilvánulhat abban, hogy a szakrális szférába emelt sztár megmarad ugyanolyan embernek, mint volt, azaz a „nép fiának” és a népért nem csupán dolgozik, tesz (Orbán Viktor, aki a családoknak, a népnek akar jót), hanem akár még biztonságát is képes kockáztatni (Simon Tibor, aki testével védte meg a szurkolókat a rendőri brutalitástól). A sztár, mindezek mellett, bármennyire is híres lett, felemelkedett, visszafordul gyökereihez, „népéhez” és tevékenyen segít rajtuk. (Zámbó Jimmy „*Amiben tudott segített...segítette a szegényeket.*”, de hasonló történetek keringtek Puskás Ferencről is)

6. A szervezeti vagy szociális dimenziót, mely megalkotja az előbb bemutatott etikai dimenziót egyrészt a szurkolói tömörülések alkotják, melyek egy-egy klub szurkolótáborán belül alcsoportot képeznek. Ezek a csoportok kollektíven vesznek részt az egyes rítusokon, a saját zászlaik, jelképeik alatt, indulójukat énekelve. „*A jelképek révén történő kommunikációban nemcsak a jelképhasználók közösségi meghatározottsága nyilvánul meg, hanem – ha Jungnak hinni lehet – az alapvető jelképek azonossága és örök visszatérése a különféle közösségi jelképekben az emberiség mint (potenciális) csoport egységére utal. Jung szerint minden egyes alapvető szimbólumba (a szimbólum szót a jelkép azonos értelmű szavaként használjuk) az emberi sors egy-egy tipikus rezdülése van bezárva, amely ősidők óta mindig előfordul és amíg ember él a Földön, menete változatlan lesz [...]* A jelképek révén nem egyszerűen a csoport azonossága jut kifejezésre. A jelkép használatában olyan azonosulást vált ki,

---

⁶³¹ <http://velvet.hu/celeb/hcdb/napcelebje/ruzsza0520/> Utolsó hozzáférés dátuma 2008. 11.18.

*mely messze túlmutat a személy individuális létezésének határain. A jelképek útján történő kommunikációban az ember énje interakciós szereprétegeinél jóval mélyebb szintű rétegekkel vesz részt: egy kórus tagjának érezheti magát, mely időben megszakítatlan sort képezve, a hajdan élt elődöket, a jelenben élő kortársakat és a majd megszületőket egyaránt magában foglalja.*⁶³² Egy-egy ilyen szurkolói tábor számon tartja saját alapításának idejét, van vezetője, képviselői hivatalos tárgyalásokat folytatnak saját sportklubjuk vezetésével illetve a játékosokkal. Egy-egy ilyen szurkolói klubnak is megvannak a saját kedvenc játékosai a klubon belül – esetünkben Simon Tibor – akinek emlékét különböző szimbólumokkal (zászló, dal) és rendezvényekkel (pl. futballtorna) táplálják. A szurkolói csoportok jelképeihez hasonlókat megfigyelhetünk énekesek rajongói klubjainál is (pl. Zámbo Jimmy klub fehér sálja, rajta arany színnel a 'J' betű, fölötté korona). Ezek a klubok, mint említettem jelentős részben az interneten alakulnak, különféle közösségi portálokon (pl. iwiw, myvip) is jelen vannak, rendelkeznek egy meghatározható taglétszámmal is. Az internetes kommunikáció mellett például a Zámbo Jimmy rajongói klubok időnként személyes találkozókat rendeznek (koncerttel egybekötve), ahol a sztár emlékét tápláló díjat az arra általuk méltányosnak érzett személynek ünnepélyesen átadják. A rajongói klub előző fejezetben ismertetett etikai előírásainak, a szabályok konstans betartása szükségeltetik ahhoz is, hogy egy ilyen rajongói klub „belső körébe”, az ún. VIP tagok közé bekerülhessen valaki (lásd a www.rmfc.hu honlapot!) A nemzetközi sztárok tekintetében megfigyelhetjük ennek lényegesen fejlettebb változatát. Diego Maradona 42. születésnapján rajongóinak egy csoportja megalapította az „Első Maradona Egyházat”, ám még ennél is kidolgozottabb Elvis Presley kultusza. Nem is elsősorban a Graceland-i birtok köré kiépült gazdasági gépezetről van szó elsősorban, hanem a Portlandban működő „Church of Elvis”-ről, melynek templomában akár házasságot is lehet kötni illetve a „The First Presleytarian Church of Elvis the Divine” egyházzól, melynek tagjai heti rendszerességgel gyűlnek össze az interneten.⁶³³ Kimondottan vallási, az egyházakéhoz hasonló jelleg csak ez utóbbiak esetében figyelhető meg.

7. A hetedik, a materiális vagy művészeti dimenzió, melyben a vallás tárgya, személye megnyilvánul. A sztárkultusz esetében ennek megnyilvánulásai, súlya jelentősnek

---

⁶³² Csepeli György 1992. 77-78.

⁶³³ Plasketes, George 1997. 24.

mondhatók.⁶³⁴ Ide tartoznak a sztárról készült poszterek, festmények, honlapok (melyek művészi kidolgozására már versenyt is kiírt pl. Rúzsa Magdolna rajongói klubja), az emléket őrző domborművek (Puskás Ferenc mellszobor), a hozzá írt versek (ilyenekkel találkozhattunk Orbán Vikornál, Zámbó Jimmynél, Simon Tibornál), a róla szóló történetek, mondák, mesék (bár ezek nem művészi céllal, esztétikai szempontok alapján keletkeztek), viccek, a főként vicces tartalmú, összemontázsolt rövidfilmek, rigmusok.

Ezek az alkotások több szempontból is határterületet képeznek. Egyrészt a magas művészettel szerves kapcsolatban állnak. A legutóbbi „fél évszázad legfontosabb tendenciája a művészileg is megfigyelhető akkulturáció: a hivatásos művészethez közelítés, eredményeinek átvétele. [...] a folklorizmus-jelenségek egyre szélesebb körű (nemzeti, akár nemzetközi) megjelenése a legfeltűnőbb tény.”⁶³⁵ Ez a folyamat napjainkra addig jutott, hogy nehézséget okoz már megkülönböztetni is egymástól a kettőt.⁶³⁶ Másrészt több közülük – pl. rigmusok – nem minden probléma nélkül aposztrofálható csak művészetként. Határterület jellege figyelhető meg a politikai transzparenszek esetében is (már amennyiben lehet esztétikai szempontból vizsgálni a szív alakú táblán elhelyezett Orbán Viktor képeket – lásd melléklet képeit!), bár ahogy Szilágyi Ákos megjegyezte, tulajdonképpen a politika mediatizáltsága miatt gyakorlatilag a politika maga is egyre inkább esztétikai kategóriát ölt. „A képek elsődlegesen nem politikai, hanem esztétikai állásfoglalásra készítetik a nézőt, nem politikai meggyőződésére, hanem esztétikai érzékenységre apellálnak, s nem egyetértését, hanem tetszését kívánják elnyerni [...] A karizma, a tradíció, a racionalitás már csak az esztétizált politika attrakcióiként, a politikus képének, a látványosság liturgiájának esztétikailag hatásos mozzanataiként érvényesülhetnek, s csak így tölthetnek be egyfajta, a politikát – nem politikai módon – legitimáló funkciót. Ezt a funkciót viszont [...] bárhol, bármikor betölthetik, föltéve, hogy a fogyasztói típusú modern és/vagy posztmodern tömegtársadalom már létrejött valahol, és a globális tömegkultúra az anyanyelvénél vált. [...] A politika egyike lett a globális szépművészeteknek. Miként egykoron a derék hentes a Főméltóság úr – Horthy Miklós

---

⁶³⁴ A nemzetközi szakirodalomban ennek is lényegesen terjedelmesebb vizsgálataival találkozhatunk. Ruth Adams pl. Marilyn Monroe ábrázolásait elemzi a keresztény ikonográfiai analógiájaként (Adams, Ruth 2004.), Erika Doss pedig Elvis Presley ikonográfiájával foglalkozik több helyen is. 1997-es rövid tanulmányában pl. Elvis Presley erekléit (arcképét, körmét, hajtincset stb.) tartalmazó szárnyasoltárt mutat be. Doss, Erika 1997.

⁶³⁵ Voigt Vilmos 1998. 606.

⁶³⁶ „...it becomes more difficult to maintain a meaningful distinction between art and popular culture.” Strinati Dominic 1996. 225.

kormányzó – zsírszalonnából megformázott portréját helyezte hivatalos ünnepeken kirakatába, úgy formázza meg fénypontok (pixelek) tovatűnő anyagából (ha ez anyagnak nevezhető még egyáltalán) és helyezi el a képernyő világkirakatában a posztmodern politika hőseit az elektronikus képszoberás.⁶³⁷ Maga a „képernyőre vitel”, mely létrehozza az „eredeti” másolatát, kihat az interakcióra is, hiszen eltávolítja a társadalmi életet az anyagi világtól.⁶³⁸

Felmerül ezek után a kérdés, hogy mennyire tekinthető vallásnak illetve posztmodern korunk népi vallásosságának a sztárkultusz? Ha Paul Tillich nézetéből indulunk ki – mely szerint „ami az ember számára a legfontosabb, ami önnön korlátain teljes mértékben túlmutat – az a vallás”⁶³⁹ – akkor funkcionális szempontból vallásként jelölhető meg a sztárkultusz. Mindamellet, ha a témához szubsztanciális szempontok alapján közelítünk, feltűnnek a sztárkultusz „hiányosságai” a világvallásokkal szemben. Ezeket erősítik meg Smart dimenziói is, hiszen a dimenziók egyike-másika csak a dimenziók határainak kitágítása, illetve az eredeti definíciók „felhígítása” után tölthető csak meg tartalommal. Szubsztanciális oldalról közelítve a sztárkultusz tehát kvázi-vallásossággént, pszeudo-vallásként, vagy valláspótlékként határozható meg. Jól látható az is, hogy a sztárok kultusza nem egyforma mértékben rendelkezik valláshoz hasonló jegyekkel. Talán kijelenthető, hogy az átfogó értelemben vett sztárkultusz legfontosabb vonása tehát nem a vallási jelleg, bár egyes esetekben ez tűnik dominánsnak.

Jól látható, hogy a posztmodern kor vallási-, kvázi-vallási jelenségeinek egyik legfőbb jellemző tulajdonsága a szinkretizmus, a „barkácsolt” jelleg. Ennek köszönhetően és a társadalomban jelen lévő individualizáció miatt a vallási jelenségek piaca egyre inkább plurálisává válik. A hagyományos vallások meggyengülésével párhuzamosan megjelenő új vallási-, kvázi-vallási jelenségek már nem kötődnek kizárólagosan egyik vagy másik felekezethez, hanem ötvözik több világvallás, filozófia, a new-age, neopogányság, nacionalizmus stb. eszméit. „A népi vallásosság többé már nem csak a hagyományos kultuszokban, hanem – s közben már túlnyomóan – az evilág felé fordulásban nyilvánul meg, távol az eredeti értelemben vett vallástól. Mégis meglepő, hogy az embereknek hagyományos vallási magatartásokra és tárgyakra kell visszanyúlni ahhoz, hogy

---

⁶³⁷ Szilágyi Ákos 2000. 11-13., 161-162.

⁶³⁸ Manning, Peter K. 2001. 243.

⁶³⁹ Idézi Voigt Vilmos 2004. 62.

*kifejezhessék példakép és vezéralak iránti profanizált vágyaikat.*⁶⁴⁰ Ebből a széttöredezettségből egységes kánon egyelőre nem alakult ki, ám bizonyos tendenciák, áramlatok megfigyelhetők. Ezek közül hangsúlyos a tömegműdiumok hatásaként rohamosan terjedő sztárkultusz. Ez a fajta sztárkultusz szubkulturális szinten, rajongói közösségekben funkcionálhat vallásként, betölthet a vallásokéhoz hasonló szerepkört, ám össztársadalmi szinten sokkal inkább egyfajta posztmodern kori tudat- és viselkedésformaként határozható meg, semmint népi vallásosságként.

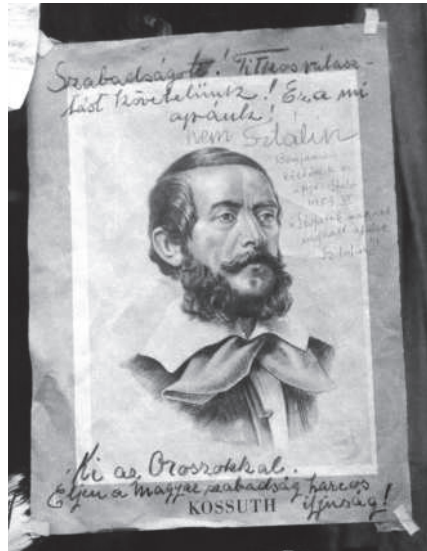
⁶⁴⁰ Daxelmüller, Christoph 2003. 214.

5. Mellékletek

1. kép: Kossuth Lajos Magyarország spirituális királyaként (19. századi ábrázolás)

2. kép: Kossuth Lajost ábrázoló plakát 1956-ból (Gerő András 2004/b 61.)

3. kép: 1989-es tüntetés Batthyány Lajos és Nagy Imre nevét tartalmazó transzparencssal. Bánkúti András képe (Gerő András 2004/b 151.)

4. kép: Schatter Béla: Széchenyi apoteózisa

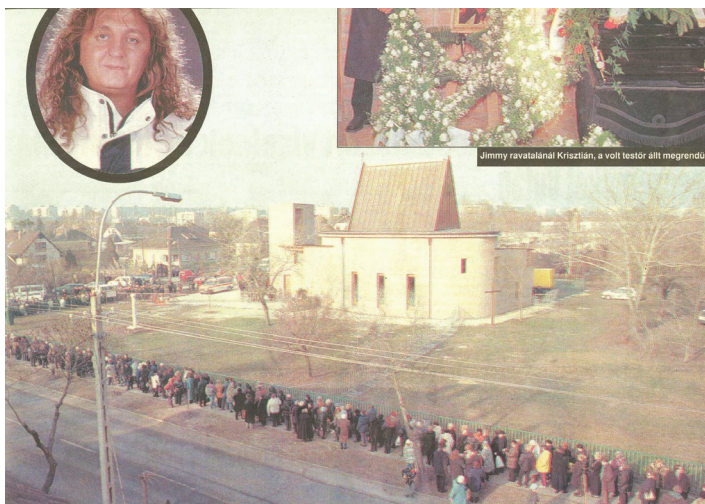
5. kép: Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése 1989. június 16-án (www.mti.hu)

6. kép: Nagy Imre szobra Szegeden (Fotó: Povedák I.)

7. kép: Kíváncsi tömeg Zábó Jimmy ravatalozásán (Foto: Povedák I.)

8. kép: Várakozó rajongók Zábó Jimmy ravatalánál. (A Blikk című napilap felvétele 2001.01.20.)

9. kép: A temetés napja Zábó Jimmy házánál (Fotó: Povedák I.)

10. kép: Vajdasági rajongó Zábó Jimmy házánál. 2001.01.21. (Fotó: Povedák I.)

11. kép: Zábó Jimmy háza a temetés napján (Fotó: Povedák I.)

12. kép: Zábó Jimmy rajongói a temetésen (Fotó: Povedák I.)

13. kép: A temetési menetre váró elszánt rajongók Zámbó Jimmy temetésén.
(Fotó: Povedák I.)

14. kép: Zámbó Jimmy ravatalozását óriáskivetítőn követő rajongók. (Fotó Povedák I.)

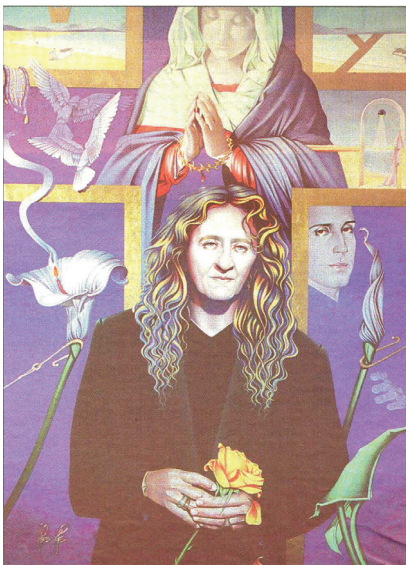

15. kép: Zámbó Jimmy sírja. 2006. január 2. (Fotó: Povedák I.)

16. kép: A Zámbó Jimmy rajongói klub tagja 2006.január 2-án, az énekes halálának ötödik évfordulóján a Csepeli temetőben. (Povedák I. gyűjtése)

17. kép: Némethy Katalin festménye
Zámbó Jimmyről (Blikk. 2001.12.13.)

18. kép: A Meglepetés c. lap 2002.
január 2-i címlapja

19.kép: Puskás Ferencet 79. születésnapján öt köszöntő kispesti szurkolók
(www.forum.nemzetisport.hu/viewtopic.php?t=2059#top#top)

20. kép: A Magyar Hírlap gyászkeretes címlapja 2006. november 13.

21. kép: Emlékhely a Bozsik Stadionnál, Kispesten. (www.puskasferenc.hu)

22. kép: Puskás Ferenc temetési menete (www.puskasferenc.hu)

23. kép: Puskás Ferenc temetési menete (www.puskasferenc.hu)

24. kép: Simon Tibor spontán emlékhelye a Mamut üzletközpontnál. (Povedák I. gyűjtése)

25. kép: A Mamut üzletközpont Simon Tibor halála napján (Povedák I. gyűjtése)

26. kép: Emlékhely Simon Tibor sörözőjénél (Povedák I. gyűjtése)

27. kép: Az Üllői úti stadionnál spontán kialakult emlékhely (Povedák I. gyűjtése)

28. kép: Simon Tiborra emlékezés az Üllői úti stadionban (www.simontibi.portal.hu)

29. kép: Simon Tiborra emlékező transzparens (www.fradidrukker.hu)

30. kép: Simon Tiborra emlékező transzparens (www.simontibi.gportal.hu)

31. kép: A Simon Tibor emléksarok az Üllői úti székházban (www.simontibi.gportal.hu)

32. kép: Simon Tiborra emlékező szurkolók (www.simontibi.gportal.hu)

33. kép: Orbán Viktor hétköznapi emberként a Nagykőrösi Kisgazda Majálison
(<http://2001-2006.orbanviktork.hu/fenykeparchivum.php>)

34. kép: Orbán Viktor a csíksomlyói zarándoklatra összegyűlt tömegben. (<http://2001-2006.orbanviktork.hu/fenykeparchivum.php>)

35. kép: „Itt van Orbán Úr, még a Nap is süt!” feliratú transzparens. (www.lumra.com)

36. kép: A FIDESZ 2006-os választási nagygyűlése. (www.lumra.com)

37. kép: Orbán Viktort támogató kitűző (Povedák I. gyűjtése)

38. kép: Orbán Viktort ábrázoló transzparens, fehér rózsával. (www.kapcsolat.hu)

39. kép: Ceglédi Gizella Orbán Viktort ábrázoló festménye
http://voks.lumra.com/~Milleniumi_Orban_Viktor_Cegledi_Gizella

40. kép: Vajda János fotója

41. kép: Orbán Viktor könyvét dedikálja (www.origo.hu)

42. kép: Buzánszky Jenő és Orbán Viktor a felújított monori stadion avatóünnepségén.
(<http://2001-2006.orbanviktork.hu/fenykeparchivum.php>)

43. kép: A tiszai árvíz után Csarodán (<http://2001-2006.orbanviktork.hu/fenykeparchivum.php>)

44. kép: Orbán Viktor parlamenti idegenvezetést tart általános iskolásoknak. (<http://2001-2006.orbanviktork.hu/fenykeparchivum.php>)

45. kép: Bináris oppozíciót tükröző röplap 2002-ből. (Povedák I. gyűjtése)

46. kép: Bináris oppozíció az ellentétes oldalról (www.kampanyarchivum.hu)

47. kép: A Hócipő c. vicclap 1992. január 9-i címlapfotója

48. kép: A Hócipő c. vicclap 1998. június 3-i címlapfotója

6. Irodalom

- Adams, Ruth
2004 *Idol Curiosity. Andy Warhol and the Art of Secular Iconography. Theology&Sexuality 10.2 (2004)* 90-98.
- Allport, Gordon Willard
1999 *Az előítélet.* Osiris, Budapest
- Anderson, Benedict
2006 *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről.* L'Harmattan, Budapest
- Assmann, Jan
2004 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
- Bali János
1998a „Hungarofradizmus”. Egy sportegyesület szimbolikája. *Tabula 1998 1 (1-2)* 85-105.
1998b Szurkolói turizmus – a fradizmus tükrében. In Fejős Zoltán (szerk.) *A turizmus mint kulturális rendszer. Tanulmányok.* Néprajzi Múzeum, Budapest 39-54.
- Bálint Sándor
1953 Régi szegedvidéki néphagyományok Rákóczi halhatatlanságáról és a Rákóczi-nótáról. *Ethnographia LXIV.* 290-292.
1961 *Történetek a régi szegedi betyárvilágból.* Tiszatáj-Magvető, Szeged
- Barbas, Samantha
2001 *Movie Crazy. Fans, Stars, and the Cult of Celebrity.* Palgrave Macmillan, New York
- Barna Gábor
1998 Bálint Sándor „Egy magyar szentember”-e. (Egyéniségekutatás a magyar vallási néprajzban) In Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei.* Néprajzi Tanszék – Magyar Néprajzi Társaság, Szeged – Budapest 26-36.
2003 Ritualizálás és kompenzáció. In Zsigmond Győző (szerk.) *Napjaink folklórja. Folclorul azi.* A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 107–129.
- Barna Gábor (szerk.)
1998 *Szentemberek - a vallásos élet szervező egyéniségei.* Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged - Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
2001a *Politics and folk religion. Papers of the 3rd Symposium of SIEF Commision of Folk Religion, Szeged, 24-26 September 1999.* Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged
2001b A szentek tisztelete. Bevezető gondolatok a szentkultusszal foglalkozó konferenciához. In. Barna Gábor (szerk.) *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* Néprajzi Tanszék, Szeged
2006 *1956. Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megszerkesztése napjainkban. Egy kutatószeminárium tanulságai.* Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged
- Bartha Elek

- 1998 Néphit és népi vallásosság. In Voigt Vilmos (szerk.) *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest 470-504.
- Barthes, Roland
- 1982a A divat rendszere. In Klaniczay Gábor – S. Nagy Katalin (szerk.) *Divatszociológia I.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 121-156.
- 1982b Az öltözködés története és szociológiája. Metodológiai megjegyzések. In Klaniczay Gábor – S. Nagy Katalin (szerk.) *Divatszociológia I.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 106-120.
- Bausinger, Hermann
- 1982 A divat szerepéről. *Folcloristica* 7. 247-259.
- 1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris-Századvég, Budapest
- Belaj, Marijana
- 2008 'I'm not religious but Tito is a God': Tito, Kumrovec, and the New Pilgrims. In Margry, Peter Jan (ed.) *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2008. 71-94.
- Belting, Hans
- 2000 *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Balassi Kiadó, Budapest
- Benedek Elek
- 1882 Kossuth Lajos a népköltészetben. *Budapesti Hírlap*, 1882. 260. sz. 8-11.
- Blackman, Lisa – Walkerdine, Valerie
- 2001 *Mass Hysteria. Critical Psychology and Media Studies*. Palgrave, New York
- Bogatirov, Pjotr Grigorjevics
- 1982 A népviselet funkciói Morva-Szlovákiában. In Klaniczay Gábor – S. Nagy Katalin (szerk.) *Divatszociológia I.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 87-105.
- Boorstin, Daniel J.
- 1982 *The Image. A Guide to Pseudo-Events in America*. Atheneum. New York
- Bowman, Marion
- 1999 A Provincial City Shows Respect: Shopping and Mourning in Bath. In Tony Walter, Julian Anthony Walter (eds.) *The Mourning for Diana*. Berg Publishers, Oxford, 1999. 215-226.
- 2001 The People's Princess: Vernacular Religion and Politics in the Mourning for Diana. In Barna Gábor (ed.) *Politics and Folk Religion*. Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis 6. Szeged, 35-50.
- Bögre Zsuzsanna
- 2002 *Társadalmi – politikai változások hatása a vallásos identitás alakulására Magyarországon (1948-1990) – különös tekintettel 1948-1964 közötti időszakra. Phd értekezés*. Budapest
- Braudy, Leo
- 1986 *The Frenzy of Renown. Fame and its History*. Oxford University Press, New York
- Brown, William J. – Basil, Michael D. – Bocarnea, Mihai C.
- 2003 Social Influence of an International Celebrity. Responses to the Death of Princess Diana. *Journal of Communication*, December 2003. 587-605.
- Buda Béla
- 1994 *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Animula Kiadó, Budapest illetve <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.
- Campbell, Joseph.

- 1993 *The Hero with a Thousand Faces*, Fontana Press, London
- Carlyle, Thomas
2003 *Hősökről*. N-Press Kiadó, Budapest
- Cassirer, Ernst
1997 A modern politikai mítoszok technikája. In Zentai Violetta (szerk.) *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium, Budapest 37-50.
- Császi Lajos
2002 *A média rítusai*. Osiris/MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest
- Connerton, Paul
1997 Megemlékezési szertartások. In Zentai Violetta (szerk.) *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium, Budapest 64-82.
- Constantinescu, Nicolae
2003 Narratív kategóriák a kortárs folklórban. In Zsigmond Győző (szerk.) *Napjaink folklórja. Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest 152-159.
- Csekő Csilla
2002 A vezetői tekintély kialakulása és a táplálkozás szakralizálódása egy vegetáriánus csoportban. In Pócs Éva (szerk.) *Közösség és identitás*. L'Harmattan-PTE Néprajz Tanszék, Budapest 251-281.
- Cselényi Emese
2007 1956 emlékezete a fiatalok körében (Sziget Fesztivál, 2006.) *Múltunk. Politikatörténeti folyóirat*. 2007/4.
- Csepeli György
1992 *Nemzet által homályosan*. Századvég Kiadó, Budapest
2002 *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970-2002*. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest
2003 *Emberek vetése. A XXI. század szociálpszichológiai kihívásai*. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest
- Csörgő Zoltán
2002 Archaikus hagyományok mindennapjainkban. In Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir-susné-xum. II. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, Budapest 573-588.
- Dányi Endre
2003 Posztmodern kampánytechnikák és az ellenőrzés válsága. In Sárközy Erika, Sleicher Nóra (szerk.) *Kampánykommunikáció*. Akadémiai Kiadó, Budapest 41-64.
- Daxelmüller, Christoph
2003 Mária és Diana hercegnő – Tradíció és világi vallásosság. In Brunner, Walter – Eberhart, Helmut – Fazekas István – Gálffy Zsuzsanna – Hammer-Luza, Elke – Hegedüs András (szerk.) *Máriazell és Magyarország. 650 év vallási kapcsolatai*. Strigonium Antiquitum VI. Esztergom – Graz, 2003. 205-214.
- Dávidházi Péter
1989 *Isten másodszülöttje. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Gondolat, Budapest.
- Dávidházi Péter – Karafiáth Judit (szerk.)
1994 *Literature and Its Cults. An Anthropological Approach / La littérature et ses cultes. Approche anthropologique*. Argumentum, Budapest
- De Vries, Jan
1978 *Heroic Song and Legend*. Ayer Publishing, New Hampshire

- Dégh Linda
 1952 *A szabadságharc népköltészete*. Akadémiai Kiadó, Budapest
 1994 *American Folklore and the Mass Media*. Indiana University Press, Indiana
- Dienes András
 1957 *A legendák Petőfije (Táj és emlékezés)* Magvető Kiadó, Budapest
- Dobos Ilona
 1986 *Paraszti színhagyomány, városi szóbeliség*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Domokos Mariann
 2005 Népi írásbeliség a technika korában, avagy az sms mint folklórszöveg. In Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.) *Mindenek Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. Artes Populares 22. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 289-312.
- Doss, Erika
 1997 The Power of Elvis. *American Art, Vol. 11, No. 2. (Summer, 1997)* 4-7.
 1999 *Elvis Culture. Fans, Faith and Image*. University Press of Kansas, Lawrence
 2008 Rock and Roll Pilgrims: Reflections on Ritual, Religiosity, and Race at Graceland. In Peter Jan Margry (ed.) *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2008. 123-142.
- Dömötör Ákos
 1998 *Hősök és vértanúk. Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
- Dömötör Tekla (főszerk.)
 1988 Magyar Népköltészet. *Magyar Néprajz nyolc kötetben. V. Folklór 1*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Dundes, Alan
 1980 *Interpreting Folklore*. Indiana University Press, Bloomington
- Eco, Umberto
 2002 *Az új középkor*. Mérleg, Budapest
- Eliade, Mircea
 1997 *Képek és jelképek*. Mérleg, Budapest
 1999 *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa Könyvkiadó, Budapest
 2006 *Az örök visszatérés mítosza. Avagy a mindenség és a történelem*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Erdélyi Mónika
 1999 Az első évforduló: 1849. március 15. - a korabeli sajtó tükrében. *Honismeret* 27. évf. 4. szám 53-60
 2000 Egy nemzeti ünnep születése. 1849. március 15. *Belvedere meridionale*. 12. 2000/1-2. 44-62.
- Fábián Balázs
 2006 Gödöllő, 2003.október 23. In Barna Gábor (szerk.) *1956. Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megszerkesztése napjainkban. Egy kutatószeminárium tanulságai*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 152-157.
- Faragó László
 1928 *Kossuth-zarándokok útja Amerikába*. Petőfi- Nyomda Könyv- és Lapkiadóvállalat, Békés
- Farkas Zsuzsa

- 2002 "Halandó ember romlékony vonásai" *História* 2002/9-10.
<http://www.historia.hu/archivum/2002/020910farkas.htm> Utolsó letöltés dátuma
 2008.11.18.
- Feischmidt Margit - Rogers Brubaker
 1999 Az emlékezés politikája: az 1848-as forradalmak százötven éves évfordulója Magyarországon, Romániában és Szlovákiában. *Replika* 1999/37.
<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/> Utolsó letöltés dátuma
 2008.11.18.
- Fejős Zoltán (szerk.)
 1998 *A turizmus mint kulturális rendszer*. Tanulmányok. Néprajzi Múzeum, Budapest
 2003 A nemzeti hős három „arca”. Kossuth-szobrok az Egyesült Államokban. In Takáts József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény*. Kijárat Kiadó, Budapest 89-106.
- Felföldi Edit
 2006 '56-os ünnepek Szegeden 2002-ben. In Barna Gábor (szerk.) *1956. Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megszerkesztése napjainkban. Egy kutatószeminárium tanulmányai*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 138-147.
- Ferenczi Imre
 1960 Rákóczi alakja az abaúj-zempléni néphagyományokban *Ethnographia* LXXI. 389-436.
 1968 *A népmonda*. (Valóságélmény, hagyomány, költészet.) Kandidátusi értekezés tézisei. Budapest
- Flusser, Vilém
 1994 A tv szerepe a román forradalomban. In: Peternák Miklós (szerk.) *Médiatörténeti szöveggyűjtemény*. Képzőművészeti Főiskola Intermédia Tanszék, Budapest 76-78.
- Forgas, Joseph P.
 2000 *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz, Budapest
- Földvári Mónika
 2006 Gondolatok és adatok a vallásosság alakulásáról. Szekularizációs elméletek pro és kontra. In Hegedüs Rita – Révay Edit (szerk.) *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék, Szeged 267-282.
- Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.)
 1980 *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat I-II*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest
- Fraser, Benson P. – Brown, William J.
 2002 Media, Celebrities, and Social Influence. Identification with Elvis Presley. *Mass Communication & Society*, 2002, 5 (2), 183-206.
- Gabanyi, Anneli Ute
 2000 *The Ceausescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*. The Romanian Cultura Foundation Publishing House, Bucharest
- Gamson, Joshua
 1992 The Assembly Line of Greatness. Celebrity in Twentieth-Century America. *Critical Studies in Mass Communication* 9 (1999), 1-24.
- Gerbner, George
 2000 *A média rejtett üzenete. Válogatott tanulmányok*. Osiris Kiadó, MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest

- Gerő András
 2004a *Képzelt történelem*. PolgArt, Budapest
 2004b *A Kossuth-kultusz. Mozgó Világ 29. évf. 4. szám*
- Griffin, Emory A.
 2001 *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Budapest
- Gunda Béla
 1980 A televízió a mai magyar faluban és folklórban. In: Frank Tibor, Hoppál Mihály (szerk.) *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. 1. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 1980, 315-323.*
- Gyáni Gábor
 2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest
 2001 1956 elfelejtésének régi-új mitosza. *Élet és Irodalom 45. évf. 6. szám* www.es.hu Utolsó letöltés dátuma 2008.11.28.
 2006 Trauma, emlékezet, kultusz. *Élet és Irodalom 50. évf. 45. szám* www.es.hu Utolsó letöltés dátuma 2008.11.28.
- György Péter
 1998 *Digitális éden*. Esszék. Magvető Kiadó, Budapest
 2000 *Néma hagyomány. Kollektív felejtés és kései múltértelmezés. 1956 1989-ben. A régmúlttól az örökségig*. Magvető Kiadó, Budapest
 2006 Kádár János - a forradalom évfordulóján. *Élet és Irodalom 50. évf. 45. szám* www.es.hu Utolsó letöltés dátuma 2008.11.28.
- Hadas Miklós – Karády Viktor
 1995 Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmainak történelmi vizsgálatához. *Replika 1995. 17-18. szám* www.replika.hu/archivum/17/5 Utolsó letöltés dátuma 2008.11.23.
- Hamilton, Malcolm B.
 1998 *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia*. Budapest
- Hankiss Elemér
 1999 *Proletár reneszánsz. Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról*. Helikon-Korridor, Budapest
 2000 Élet és halál a boulevard sajtóban. In: Gombár Csaba (szerk.) *Kérdések Civilizáció*. Helikon-Korridor, Budapest, 151–212.
 2002 Legenda Profana, avagy a világ újrarázsolása. In: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.) *„Jelbeszéd az életünk” 2*. Osiris Kiadó, Budapest, 96–123.
 2005 *Az ezerarcú én. Emberlét a fogyasztói civilizációban*. Osiris Kiadó, Budapest
- Hase, Thomas
 2001 *Religionswissenschaftliche Überlegungen zu einem theoretischen Konzept am Beispiel der USA*. (Religion in der Gesellschaft 9) Ergon-Verlag, Würzburg
- Hermann István
 1971 *A giccs*. Kossuth, Budapest
- Hobsbawm, Eric
 1985 Introduction: Inventing Traditions. In: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.) *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge 1–14.
- Hofer Tamás
 2003 Kiállíthatók-e a „magyar emlékezet helyei”? In: Takáts József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény*. Kijárat Kiadó, Budapest 67-74.
- Holbach, P.H.

- 1966 *Szentek képtára avagy vizsgálata a kereszténység által tisztelt és példaképpül állított személyek szellemének, magatartásának, elveinek és érdemeinek.* Kossuth könyvkiadó, Budapest
- Hoppál Mihály – Frank Tibor (szerk.)
1980 *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. 1-2.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest
- Iancu Laura
2006 „Nehéz méltónak lenni ennyi áldozatra”. Egy pártmegemlékezés 2005. október 23-án. In Barna Gábor (szerk.) *1956. Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megszerkesztése napjainkban. Egy kutatószeminárium tanulságai.* Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 125-136.
- Ispas, Sabina
2003 Szóbeli epika az elektronikus kommunikáció korában. In Zsigmond Győző (szerk.) *Napjaink folklórja. Folclorul azi.* A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest 185–194.
- Istvánovits Márton (szerk.)
1988 *Magyar Népköltészet. Magyar Néprajz nyolc kötetben.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Jelenits István
1999 *Kinyilatkoztatás és emberi szó.* Új Ember, Budapest
- de Jonge, Huub
2008 Patriotism and Religion: Pilgrimages to Soekarno's Grave. In Margry, Peter Jan (ed.) *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred.* Amsterdam University Press, Amsterdam. 2008. 95-122.
- Jung, Carl Gustav
1993 *Mélyseégeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok.* Gondolat, Budapest
- Kalla Zsuzsa
2003 A Petőfi-relikviák története. In Takáts József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény.* Kijárat Kiadó, Budapest 225-248.
- Kalla Zsuzsa (szerk.)
1994 *Tények és legendák – tárgyak és ereklyék.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest
- Kalla Zsuzsa-Takáts József-Tverdota György (szerk.)
2005 *Kultusz, mű, identitás. Kultusz történeti tanulmányok 4.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor
1998 *A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei: kommunikáció, demokrácia, média.* MÚOSZ Bálint György Újságíró-iskola, Budapest
- 2000a *Beszélő házak. Lakásaink szimbolikája. Magyarország, 1990-es évek.* Kossuth Kiadó, Budapest
- 2000b Modern mitológiák. http://www.socio.mta.hu/site/fileadmin/documents/Kapitany_Modern_mitologiak.pdf
- 2002a „Jelbeszéd az életünk” 2. Osiris, Budapest
- 2002b Magyarországszimbólumok és irodalomoktatás. In Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir-susné-xum. II. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére.* Akadémiai Kiadó, Budapest 623-645.
- Katona Imre

- 1980 Parasztágunk történelemszemlélete. In Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.) *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. 1. Tömegkommunikációs Kutatóközpont*, Budapest 242-254.
- Kavanaugh, John F.
- 2003 Krisztus követése a fogyasztói társadalomban. A kulturális szembenállás elkísérte. Ursus Libris – Altern Csoport, Budapest
- Kemény Márton
- 2005 Foci és folklór. In Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.) *Mindenek Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. Artes Populares 22. ELTE BTK Folklore Tanszék*, Budapest 313-338.
- Kerényi Ferenc
- 2003 A Petőfi-kultusz korai szakaszának szociológiájából 1844-1867. In Takáts József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény. Kijarat Kiadó*, Budapest 153-158.
- Kéri László
- 2005 Média, politika, pártok. *Politikatudományi Szemle 2005. 1. szám* 81-103.
- Kershaw, Ian
- 2003 *A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény*. Kortina, Budapest
- Kiss Balázs
- 2003 Kampány és tabloidizáció. A perszonalizáció jelensége. In Sárközy Erika, Sleicher Nóra (szerk.) *Kampánykommunikáció. Akadémiai Kiadó*, Budapest 9-40.
- 2005 *Marketing Culture and the Celebrity Politician. The Restyling of Politics in Hungary*. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest
- Kitagawa, Joseph M.
- 1974 One of the Many Faces of China. *Japanese Journal of Religious Studies* 1/2-3 June-September. 125-141.
- Klanczay Gábor
- 2003 *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Noran, Budapest
- Körösényi András
- 2003 Politikai képviselet a vezérdemokráciában. *Politikatudományi Szemle 2003. 4. szám* 5-22.
- Kriza Ildikó
- 1994 *Mátyás az igazságos*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 1999 *Mesék és mondák Mátyás királyról*. Magyar könyvklub, Budapest
- 2007 *A Mátyás-hagyomány évszázadai*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kriza Ildikó (szerk.)
- 1998 *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Néprajzi Társaság, Budapest
- Kumin Ferenc
- 2005 Gondolatok média és politikai kommunikáció kölcsönhatásáról. *Politikatudományi Szemle 2005. 1. szám* 105-124.
- Küllös Imola
- 1988 *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- 1995 Betyárok a folklórban és a valóságban. Betyármondáink nemzetközi és nemzeti vonásai, főbb motívikája. In Barna Gábor (szerk.) *Hősök és hőstípusok a magyar történeti mondákban*. Néprajz és Nyelvtudomány 36. 53–70.
- Lakner Lajos
- 2005 Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultusz kutatás útjain. In Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.) *Kultusz, mű, identitás. Kultusz történeti tanulmányok 4. Petőfi Irodalmi Múzeum*, Budapest 1-31.

Landgraf Ildikó

2001 Erzsébet a magyarok királynéja - második Szent Erzsébet. In Barna Gábor (szerk.) *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 109-128.

2002 Emlékezet és elbeszélés. Valóság és típussteremtés a Rudolf-hagyományban. In Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir-susné-xum. I. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, Budapest 222-238.

2005 Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a folklórban. In Csörsz Rumen István (szerk.) *Mindenes Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. Artes Populares 21*. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 127-140.

Lengyel Dénes

1988 Történeti monda. In Istvánovics Márton (szerk.) *Magyar Népköltészet. Magyar Néprajz nyolc kötetben. Folklor I*. Akadémiai Kiadó, Budapest 148-166.

Lovász Irén

1999 A szakrális kommunikáció elméletéhez. In Benedek Katalin – Csonka-Takács Eszter (szerk.) *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*. Budapest 419-440.

Lowenthal, David

1985 *The Past is Foreign Country*. Cambridge University Press, Cambridge

Luckmann, Thomas

1967 *The Invisible Religion*. Macmillan, New York

Manning, Peter K.

2001 Reflexiók. A vizuális mint a társadalmi ellenőrzés egy módja. In Rác József (szerk.) *Szabálykövet(él)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 241-261.

Magyar Zoltán

2001 *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói*. Akadémiai Kiadó, Budapest

2006 *A Habsburgok a magyar néphagyományban. Narratív típusok és történelmi emlékezet*. Kairosz, Budapest

Margócsy István

2003 A Petőfi-kultusz határtalanságáról. In Takács József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény*. Kijárat Kiadó, Budapest 135-152.

Margry, Peter Jan

2008a Secular Pilgrimage: A Contradiction in Terms? In. Margry, Peter Jan (ed.) *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2008. 13-48.

2008b The Pilgrimage to Jim Morrison's Grave at Père Lachaise Cemetery: The Social Construction of Sacred Space. In. Margry, Peter Jan (ed.) *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2008. 143-172.

Margry, Peter Jan (szerk.)

2008 *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam

Máté-Tóth András

- 2006 Szent nemzet. A nacionalizmus mint civil vallás Kelet-Közép Európában. In Hegedűs Rita – Révay Edit (szerk.) *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék, Szeged 153-168.
- 2008 *Civil vallásosság*. Kézirat. Szeged
- McLuhan, Marshall
- 1964 *Understanding Media: The Extensions of Man*. Mentor, New York
- 2001 *A Gutenberg-galaxis*. Trezor Kiadó, Budapest
- Miles, Barry
- 2005 *Hippik*. Jászöveg Műhely Kiadó Budapest
- Moles, Abraham
- 1996 *A giccs, a boldogság művészete*. Háttér Kiadó, Budapest
- Molnár Attila Károly
- 1998 Új vallási jelenségek. In. Lugosi Ágnes – Lugosi Győző (szerk.) *Szekták. Új vallási jelenségek. Tanulmányok, dokumentumok*. Pannonica Kiadó Budapest 16-28.
- Moór Elemér
- 1914 *A toldi monda és német kapcsolatai*. Pfeifer F. Budapest
- Nagy Ilona
- 2005 Folklor „in statu nascendi”. Magyar választások 2002-ben. In Csörsz Rumen István (szerk.) *Mindenek Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. Artes Populares 21. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 465-472.
- 2006 A magyar mondakutatás fehér foltja: városi monda. In Vargyas Gábor (szerk.) *Ethno-Lore XXIII. A M.T.A. Néprajzi Kutatóintézet Évkönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest 397-435.
- Nagy Olga
- 1999 *A mítoszok nem halnak meg*. Holnap Kiadó, Budapest
- Nemes János
- 1988 *Rákosi Mátyás születésnapja*. Láng Kiadó, Budapest
- Nora, Pierre
- 1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 1999/3. 142-158.
- Ormos Mária
- 1997 *Hitler*. Polgár Kiadó, Budapest
- Ortutay Gyula
- 1952a Rákosi Mátyás elvtárs 60. születésnapja: az új magyar népi díszítőművészet fejlődésének hatalmas forrása. *Ethnographia* LXIII. 1-2. szám 5-9.
- 1952b Kossuth Lajos a magyar nép hagyományaiban. *Ethnographia* LXIII. 1-2. szám 263-307.
- O’Sullivan, Tim – Dutton, Brian – Rayner, Philip
- 2002 *Médiaismeret*. Korona Kiadó, Budapest
- Pataki Ferenc
- 1998 *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba*. Osiris Kiadó, Budapest
- Pázmándi Judit
- 2006 „’56 ilyen politikai ünnep” Kiskunfélegyháza 2005. október 23. In Barna Gábor (szerk.) *1956. Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megszerkesztése napjainkban. Egy kutatászeminárium tanulságai*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 9-36.

- Pethő Bertalan
 1992 *A posztmodern*. Gondolat Kiadó, Budapest
 2002 Mesterséges mítosz és történelmi tudat. Posztmodern repríz. In: Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir-susné-xum. I. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, Budapest 165-168.
- Pikó Bettina
 2003 *Kultúra, társadalom és lélektan*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Pisztota Ferenc
 1980 Rudolf trónörökös személyének tükröződése a Monarchia korának pszichopatológiájában. (Politikai mítosz mint tünetmeghatározó tényező a kórlélektanban). In: Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.) *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat I*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 255-265.
- Plasketes, George
 1997 *Images of Elvis Presley in American Culture, 1977-1987*. Harrington Park Press, Binghamton, New York
- Povedák István
 2005 A hős élt, él és élni fog. Mítoszteremtés a populáris médiában. 339-356. In: Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.) *Mindenek Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. Artes Populares 22. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 339-356.
 2007 A média szerepe napjaink populáris kultúrájában. In: Ambrus Vilmos – Schwarz Gyöngyi (szerk.) *Változó folklór. Folcloristica 10*. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 153-160.
 2008 The Apostle of Love: The Cultus of Jimmy Zámbo in Post-Socialist Hungary. In: Margry, Peter Jan (ed), *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2008. 173-200.
- Pólya Tibor
 1929 *A nagy zarándoklat*. Hellas Kiadó, Budapest
- Pusztai Bertalan
 1998 Vallás és turizmus. In: Fejős Zoltán (szerk.) *A turizmus mint kulturális rendszer. Tanulmányok*. Néprajzi Múzeum, Budapest 13-23.
 2004 *Religious Tourists. Constructing Authentic Experiences in Late Modern Hungarian Catholicism*. Jyväskylä Studies in Humanities 27. Jyväskylä
- Rácz József
 1998 *Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok*. Scientia Humana, Budapest
- Raglan, Lord
 1936 *The Hero: A Study in Tradition, Myth, and Drama*. Methuen, London.
- Rank, Otto
 1914 *The Myth of the Birth of the Hero. A Psychological Interpretation of Mythology*. <http://www.sacred-texts.com/neu/mbh/index.htm> Utolsó letöltés dátuma 2009.02.23.
- Rojek, Chris
 2001 *Celebrity*. Reaktion Books, London
- Smart, Ninan
 1996 *Dimensions of the Sacred. An Anatomy of the World's Beliefs*. Fontana Press, London
- Smith, Anthony D.
 1993 *National Identity*. University of Nevada Press, Reno – Las Vegas – London

- Street, John
1997 *Politics and Popular Culture*. Polity Press, Cambridge
- Strinati, Dominic
1996 *An Introduction to Theories of Popular Culture*. Routledge, London-New York
- Szapu Magdolna
2002 *A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák*. Századvég, Budapest
- Szapu Magdolna (szerk.)
2004 *Ifjúsági „szubkultúrák”*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- Szekfü Gyula
1934 *Három nemzedék és ami utána következik*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Szilágyi Ákos
2000 *Borisz Sztár és a sztárevicsek. Raszputyintól Putyinig*. Helikon, Budapest
- Szvetelszky Zsuzsanna
2002 *A pletyka*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest
- Takáts József (szerk.)
2003 *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény*. Kijarat Kiadó, Budapest
- Tánczos Vilmos
2007 *Szimbolikus formák a folklórban*. Kairosz Kiadó, Budapest
- Tannenbaum, Frank
2001 A „rosszaság” dramatizálása. In Rác József (szerk.) *Szabálykövet(el)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 118-120.
- Tátrai Suzsza
2002 Folklorizmus az 1980-as évek sajtójában. In Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir-susnë-xum. II. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, Budapest 589-610.
- Tomka Ferenc
1997 *Intézmény és karizma az egyházban. Vázlatok a katolikus egyház szociológiájához*. Márton Áron Kiadó, Budapest
- Tomka Miklós
1996 A vallásszociológia új útjai. *Replika 21-22. szám* (1996. május) <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/szocio/vallszoc.hun> Utolsó letöltés dátuma 2008.11.03.
2001 *Vallásszociológia* [hálózati elektronikus dokumentum]. –Uniworld Közhazsnú Egyesület, Budapest http://www.fil.hu/uniworld/vt/szoc/tomka_1.htm Utolsó letöltés dátuma 2008.11.03.
- Tóth Antal
2006 Október 23. 2003-ban Szegeden. In Barna Gábor (szerk.) *1956. Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megismerése napjainkban. Egy kutatószeminárium tanulságai*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 148-151.
- Tóth Kálmán
1894 Kossuth a magyar népköltészetben. *Vasárnapi Újság*, 1894. 12. sz.
- Turner, Victor
1997 Liminalitás és Communitas. In Zentai Violetta (szerk.) *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó-Láthatatlan Kollégium, Budapest 51-63.
- Vargha Kata

- 2005 Nincs új a net alatt. Antiproverbiumok az interneten. In Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.) *Mindenek Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. Artes Populares 22.* ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 371-388.
- Vékony Eszter
- 2005 „nemmertemnemtovabbkuldeni” Egy munkahelyi közösség internetes láncleveleinek elemzése és kategorizálása. In Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.) *Mindenek Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. Artes Populares 22.* ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest 389-406.
- Vér Eszter Virág
- 2006 Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezhelyei tükrében 1898-1914 között. *Budapesti Negyed XIV. évf. 2-3. szám* illetve http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/52_53/index.html Utolsó letöltés dátuma 2008.11.23.
- Verebélyi Kincső
- 1998 Szokás. In Voigt Vilmos (szerk.) *A magyar folklór.* Osiris Kiadó, Budapest 400-439.
- Viniczai Andrea
- 2007 National Characteristics of Hungarian Celebrity Culture. In Kari Kallioniemi, Kimi Kärki, Janne Mäkelä and Hannu Salmi (eds.) *History of Stardom Reconsidered.* International Institute for Popular Culture, Turku
- Voigt Vilmos
- 1980 Miért hiszünk a hiedelmekben? A hiedelmek paradigmatis és szintagmatikus tengelye. In Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.) *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. 1.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 282-289.
- 2001 *A folklórtól a folklorizmusig. Történeti folklorisztikai tanulmányok.* Universitas Kvk, Budapest
- 2004 *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba.* Timp Kiadó, Budapest
- 2006 *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba.* Timp Kiadó, Budapest
- Voigt Vilmos (szerk.)
- 1998 *A magyar folklór.* Osiris Kiadó, Budapest
- Walter, Tony and Walter, Julian Anthony (eds.)
- 1999 *The Mourning for Diana.* Berg Publishers, Oxford & New York
- Zeidler Mikós
- 2002 *A magyar irredenta kultusz a két világháború között.* Teleki László Alapítvány, Budapest
- 2003 *A magyar irredenta kultusz a mindennapokban.* In Takáts József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény.* Kijarat Kiadó, Budapest 75-88.
- Zempléni András
- 2002 Sepulchral Land and Territory of the Nation: Reburial Rituals in Contemporary Hungary. In A. Gergely András (szerk.) *A nemzet antropológiája. (Hofer Tamás köszöntése)* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- Zsolt Péter
- 2004 A divat és jelentősége az elmúlt ötven év magyar társadalmában. *Szocháló - Társadalomtudomány online.* http://209.85.135.104/search?q=cache:4YrhRM_0hQnEJ:www.szochalo.hu/szochalo-tudomany/hircentrum/article/100449/748/page/1/+divatszociol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=8&gl=hu&client=firefox-a Utolsó letöltés dátuma: 2008.10.24.